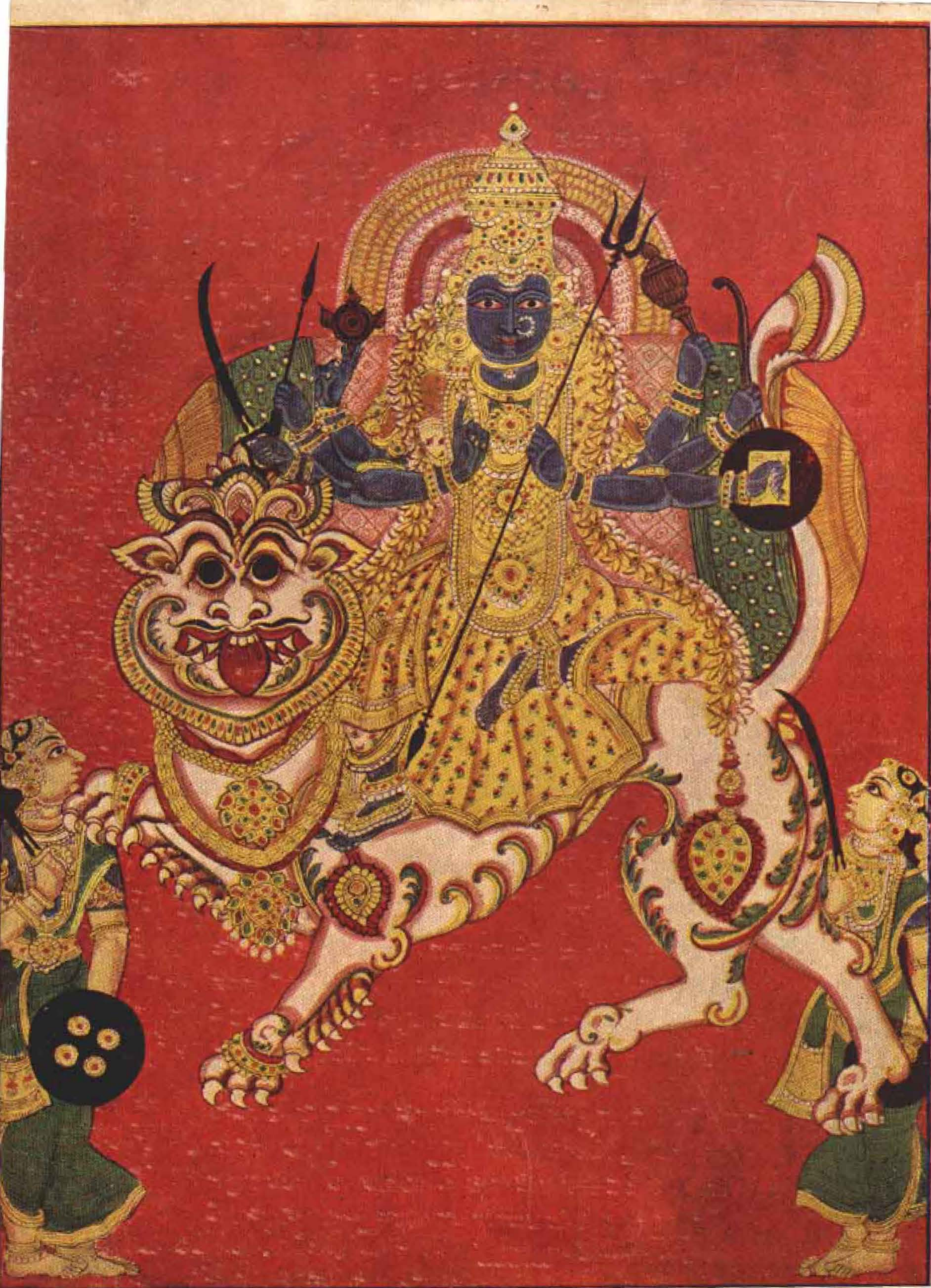

నందన
ఆశ్వయుజము

భారతి

సంపుటము 29
సంచిక 10

శారదాప్రశస్తి

శ్రీ. పి. గణపతి శాస్త్రి

వీణా పుస్తక ధారిణీ! కవిమనోవీథిన్ వినాదించు నీ
వేణీ జృంభిత ఝంఝరోంకృతులు గంభీర స్వనద్గాంగ వా
ర్మాణిక్య క్వణనమ్ములై, ధరణి సర్వ ప్రాణిసమ్మోద కృ
ద్వేణు స్వానములై ధ్వనింప జనతా ప్రేమార్ద్రివై రాగదే!

జగదాశా మణిదీపికా! జనని! చంచన్నూపురాభా ధగ
ద్ధగిత త్వత్పదరేణు వించుక యొడందం దూలెనే నింక ది
గ్దిగధీశాన శిరస్తటీ మకుట పంకేజాత సందోహ మం
దగతే దిమ్మహనీయ భాగ్యమని యున్మత్తుండనై యాడదన్

"కాత్యాయని"

శ్లో. విద్యుద్దామ సమప్రభాం మృగపతి స్కంధస్థితాం, భీషణాం,
కన్యాభిః, కరవాలఖేట విలసద్ధస్తాభిరాసేవితాం.
హస్తైశ్చక్ర గదాసిఖేట విశిఖాంశ్చాపం గుణం తర్జనీం
బిభ్రాణామనలాత్మికాం త్రినయనాం కాత్యాయనీమాశ్రయే.

శారద సాంధ్యవేళ వికసన్నవ కోకనదమ్ములం భవ
న్నీరవ పాదచిహ్న రమణీయత లోన దలంచి, బాష్పపూ
రారుణితేక్షణమ్ముల దర్శ్యామయి! నీ చరణాంక పూత కా
సార వినిర్మలాంతరలసజ్జలబిందుతకై తపించెదన్

తెల్లని రెల్లుపూల తరితీపుల చేల చెరంగుతో ధరా
హల్లకచిత్రకార చరణాంకన కుంకుమరేఖతో కృపా
వల్లరులై తలిర్చు దృగపాంగ సుశీతల వీక్షలం గృహా
మ్మెల్ల వెలుంగజేయుము! కవీంద్ర మనోంగణ రంగవల్లికా!

ద్యోమార్గోపనిషద్వధూ భుజ సువర్ణోంకారపల్యంకికా
ధామా! నీ సితమూర్తి సర్వ జగదాంధ్యమ్ముం దొలంగించు రా
కాముగ్ధేందు శుచి స్మితమ్ముగ వెలుంగంజేసి, యజ్ఞానని
ద్రామోహమ్మదలించు నూపురనినాదస్ఫూర్తి విచ్చేయుమీ!

పుత్తడి బొమ్మలంచు దలపోయుదు నిల్చితి నూరకే మృషా
మృత్తికలైన కాంతుల సమీపమునం జననీ! చిర వ్యథా
కృత్త హృదంతరమ్ము పరిభిన్నత నైన నికం భవత్పదో
న్మత్త ధరావరాగ చలనమ్ముల జూపరు భాగ్యమందునో!

భీకర సాగరోర్మి పరిభిన్న గతిం దరి కానరాని పెం
జీకటి బాటలన్ గదలనేరని జీవితనౌకకై ధ్రువా
శాకిరణమ్మవై, తటదిశం దెలివెల్గుల తెన్ను జూపి యే
కైక శరణ్యవై నడపుమీ! యలలే కలలై నశింపగన్

పాయని పూర్వపుణ్య పరిపాకమునన్ మనసార నోర న
మ్మా! యని పిల్చినంత ఘనమయ్యెను గద్గదగీతి! కన్న త
ల్లీ! యిక నీవె నెమ్మది నొకించుక నిల్వగదమ్మ! కచ్ఛపీ
గేయ ఝరీతరంగ మురికించెద! నవ్వుల రవ్వమువ్వలన్

యౌవన ముగ్ధమైన హృదయమ్మున గన్నకలల్ కపోల భా
గావిల బాష్పబిందుతతులై ప్రవహించెడు వేళ, హీరము
క్తావరమాలగా మెరయగా దయసేయగదే! మనోజ్ఞ మ
ల్లీ వికచస్మితమ్ము తరళించు దయానవనీత మూర్తివై!

యశశ్శరీరులు అడివి

 బాపిరాజుగారు

'శాస్త్రి'

అడివి బాపిరాజుగారు అస్తమించారన్న వార్త ఆంధ్ర కళా సాహిత్యాభిమానుల కందరికీ ఒక పెద్ద పిడుగుపాటుగా వినిపించింది. బాపిరాజుగారు నవ్యసాహిత్య రంగంలోనేగాక కళారంగంలో కూడా ప్రథమశ్రేణిలో నిలిచిన మహనీయ వ్యక్తి. బాల్యం మొదలుకొని తుది గడియ వరకు వారి జీవితం సాహిత్యాది కళారాధనలోనే సాగిపోయింది. అనుక్షణము వారి ముఖభంగిమలో ఆ ఆరాధనావేశమే తాండవిస్తూండేది. తెలుగు దేశంలో చిత్రకళలో మొట్టమొదటగా నూతన రేఖలు తీర్చిదిద్దిన వారిలో బాపిరాజుగారు ప్రథమగణ్యులు. అసంఖ్యాకంగా నవలలు, కథలు, నాటికలు, గేయాలు రచించారు. పత్రికా రచయితగా ప్రముఖస్థానం ఆక్రమించారు. వివిధములైన కళారహస్యాలు వివరించే వ్యాసా లెన్నో రచించారు. ఈవిధంగా బహుముఖమైన కళారంగంలో రచనా నైపుణి అలవరుచుకోవడం సామాన్య రచయితలకు సాధ్యం కాదు. అయితే జీవితం అతి జాగ్రత్తగా ఒక సుఖమైన దారిలో పెట్టుకునే కళ మాత్రం వారికి అలవడలేదు. బహుశః ఇది పట్టుబడిన జనానికి మరి సరస్వతీ నూపురనాదమే వినబడదేమో!

బాపిరాజుగారు 1895 అక్టోబరు 8 వ తేదీని జన్మించారు. జన్మస్థానం పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా భీమవరము. చిన్నతనంలో విద్యాభ్యాసం ముగించిన తరవాత రాజమహేంద్రవరం కళాశాలలో పట్టభద్రులై తదుపరి మద్రాసు న్యాయ కళాశాలలో న్యాయవాద పరీక్షలో ఉత్తీర్ణులైనారు. పిమ్మట ఆంధ్రజాతీయ కళాశాలలో శ్రీ ప్రమోద కుమార చట్టోపాధ్యాయలవద్ద చిత్రకళాభ్యాసము, దానితో కళారంగంలో ప్రవేశించడము జరిగాయి.

తదాదిగా వారనేక చిత్రాలు చిత్రించారు. వీటిలో ఖడ్గతిక్కన, శబ్దబ్రహ్మ, శ్వేతతార, శశికళ, మృత్యుంజయమూర్తి, రుద్రమదేవి, సముద్రగుప్తుడు,

మీరాబాయి, నాగనృత్యం మొదలైన చిత్రాలు ప్రజానీకం మన్నన లందు కొన్నాయి.

బాపిరాజుగారు చిత్రరచన కుపక్ర మించే సమయానికి జాతీయమైన చిత్రకళ కేవలం జానపద శిల్పులలో మాత్రమే తల దాచుకుని కొనఊపిరితో నిలబడి ఉంది. ఆ కాలంలో బాపిరాజుగారు మొదలైన ప్రము ఖులు ఒకవంక వంగసంప్రదాయము, మరొకవంక అజంతాది గుహాలయాలలో నిలి చిన ప్రాచీన భారతీయ కళాసంప్రదాయము పరిశీలించి ఒక వినూత్నమైన ఆంధ్ర చిత్ర కళా ప్రస్థానం ప్రవర్తింపజెయ్యాలని సంక ల్పించారు. ఇటు సాహిత్యంలో నూతన సృష్టి కుపక్రమించాలనే తహతహ అటు మిగిలిన కళారంగాలన్నింటిలోను కొత్త కొత్త తెన్నులకు దారితీసింది. ఈ ఆవే శంలో బాపిరాజుగారు రచించిన చిత్రా లసంఖ్యాకంగా ఉన్నాయి. వీటిలో తిక్కన చిత్రం ఆంధ్రవిశ్వ కళాపరిషత్తు మన్నన లందుకొన్నది.

ఇవిగాక వీరు ప్రముఖ సాహిత్యపరుల గ్రంథాల కొన్నింటికో ముఖచిత్రాద్య లంకారాలు సంతరించారు. ఇంకా కొన్ని కొన్ని సినిమాలకు గూడా వారు కళా దర్శకులైనారని తెలుస్తున్నది.

ముఖ్యంగా బాపిరాజుగారు మన జాన పద కళలన్నీ కూలంకషంగా పరిశోధించి వివిధోపన్యాసాలలోను, ప్రసంగాలలోను, ఆయా విషయాలు వ్యాఖ్యానిస్తూ ఉండే వారు. వీటి విషయంలో ప్రజలలో ప్రత్యే కాభిమానం రేకెత్తించి ఒక నూతనాభిరుచి కలిగించిన గౌరవం చాలవరకు బాపిరాజు గారికే దక్కుతుంది.

వీరు సాహిత్యంలో చేసిన కృషి అపారమైనది. రాజమహేంద్రవరం కళాశాలలో విద్యార్థిగా ఉన్నప్పుడు వారికి కూల్డ్రే శిష్యత్వం లభించింది. కూల్డ్రే విద్యార్థులలో బహు ముఖమైన కళాభి రుచి పెంపొందింపచేసినమనీషి. ముఖ్యంగా ఆయన ఆ కాలంలో పండితులీసడించే జానపదసాహిత్యంలో గల మెరుగు లెన్నో తమ శిష్యుల కెరుకపరచేవాడు. అప్పటికే గురజాడ రచనలు కొంత వ్యాప్తిలోకి వచ్చి జానపద గేయాలమీద ఆద రాభిమానాలు రేకెత్తించాయి. బాపిరాజు గారు పల్లీయులభాష అనుకరిస్తూ రచించిన చిన్నగేయా లెన్నో ఉన్నాయి. వీటిలో కొన్నింటిలో అజరామరంగా ఆంధ్రవాఙ్మ యంలో నిలిచిపోయే పాటవం స్ఫురిస్తుంది. లేపాక్షి బసవమూర్తిపై రచించిన ఈ గీతి వారి జానపదగేయరచనాఫణితికొక చక్కని ఉదాహరణ.

'లేపాక్షి బసవయ్య లేచిరావయ్యా!
కైలాసశిఖరిలా కదలిరావయ్యా!
హుంకరించిన దెసలు ఊగిపోయేను!
ఖురముతో దువ్వితే కులగిరులె వణికేను!
ఆకాశగంగకై అర్రెత్తి చూస్తేను
పొంగేటి పాల్కడలి గంగడోలూగేను!
నందిపర్వతజాత నవ పినాకిని జలము
సిస్నాన సంస్పర్శ నిలువునా పులకించె
వంగోలుభూమిలో పెన్గొండ సీమలో
సీవంశమీనాడు నిలిచింది గర్వాన!
లేపాక్షి బసవయ్య లేచిరావయ్యా!
కైలాస శిఖరిలా కదలిరావయ్యా!'

వెల్లువలతో పొంగివచ్చే వరద గోదావరిని కన్నులకు కట్టినట్టు చిత్రించే ఈ 'వరద గోదావరి' కూడా ఆంధ్రజాతికి చిరస్మరణీయంగా నిలిచిపోయేదే.

"ఉప్పొంగిపోయింది గోదావరీ! తాను
తెప్పున్న ఎగసింది గోదావరీ!
కొండల్లు ఉరికింది! కోనల్లు నిండింది!
ఆకాశగంగతో హస్తాలు కలిపింది.
అడివిచెట్లన్నీని జడలలో ముడిచింది.
ఊళ్లుదండలు గ్రుచ్చి మెళ్లోన తాల్చింది!
శంఖాలు పూరించి కిన్నెరలు మీటించి
శంకరాభరణ రాగాలాప కంఠయై,
వసులలో గర్వాన నడలలో, నుడులలో
పరవళ్లు తొక్కుతూ ప్రవహిస్తువచ్చింది!
నరమానవుని పనులు శిరమొగ్గి వణికాయి!
కరమెత్తి దీవించి కడలికే నడిచింది!"

ఇలాంటి రచనలు వీరి గీతికా సంపుటాలలో చాలా ఎక్కువగా కనిపిస్తాయి. వీటి అన్నిటిలోను స్వచ్ఛమైన తెలుగు దేశ జీవితం కలకల్లాడుతూ ప్రతిఫలిస్తూంటుంది.

ఈ గీతికలలో కొన్ని వీరిదివరకే ప్రచురించిన తొలకరి, హారతి, గోధూళి, అనే గేయసంపుటాలలో కనిపిస్తాయి. బాపిరాజుగారు రచించిన గీతిక లనేకం ఇంకా అచ్చుకాకుండా అలాగే ఉండిపోయాయి.

ఈ విధమైన జానపద ఫణితిలో గేయాలు రచించి, నాటికి నేటి ఆంధ్ర కవిత్వంలో గౌరవం ఇప్పించినవారిలో బాపిరాజుగారి పేరు అవశ్యస్మరణీయము.

ఇక నేటి కథకులలో బాపిరాజుగారు పెద్దతరంలోకి వస్తారు. వీరి కథలలో అంతటా కవిత్వం జాలువారుతూంటుంది. కథలలో కవిత్వ వాతావరణం రాకూడదనే వారు కొందరున్నారు. కాని అది ఒక దృక్పథం మాత్రమే. ఈ కవిత్వధోరణిలో కథలు రచించి ప్రపంచవాఙ్మయంలో ప్రసిద్ధికెక్కిన ఘను లెందరో ఉన్నారు. బాపిరాజుగారీ విధంగా రచించిన కథ లెన్నో ఉన్నాయి. పూర్వపు ఉదయినిలో ప్రచురించిన వీణ, భారతిలో ప్రకటించిన తిరుపతికొండ మెట్టు, ఇంకా ఇతర పత్రికలలో ప్రకటించిన శైలబాల మొదలయిన కథ లెన్నో వారికి కథకగౌరవం కల్పించాయి. ఈ కథలలో కొన్ని అంజలి, రాగమాలిక, మొదలయిన చిన్నచిన్న సంపుటాలలో వచ్చాయి.

నవలా రచయితగా బాపిరాజుగారు చేసిన కృషి అన్నిటికన్నా మిన్నగా కనిపిస్తుంది. పూర్వం ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయంవారు ఉత్తమనవలల పోటీ ఏర్పరచినపుడు బాపిరాజుగారి 'నారాయణరావు' శ్రీ విశ్వనాధ సత్యనారాయణగారి 'వేయి పడగలు' ఆ పోటీ బహుమతి సమానంగా పంచుకొన్న విషయం ఆంధ్రు లందరికీ తెలిసినదే. వీరింతకుపూర్వమే 'హిమబిందు' అనే నవల రచించారు. అయితే దాని ప్రకటన కొంత ఆలస్యంగా జరిగింది. ఇవికాక తుపాను, గోనగన్నారెడ్డి, కోనంగి, మధురవాణి, మొదలైన నవలలెన్నో వారి లేఖినిలోనించి వెలువడ్డాయి. ఇటీవలనే ఆంధ్ర మహిళలో 'జాజిమల్లి' అనే పేరుతో మరి ఒక నవల ప్రకటించారు.

బాపిరాజుగారి రచనల తారతమ్య పరీక్ష చెయ్యడంగాని లేక మిగిలినవారి

రచనలతో వారి రచనలు సరిపోల్చి గుణదోష నిర్ణయం చెయ్యడం గాని ఈ వ్యాసోద్దేశ్యం కాదు. వారు చేసిన బహువిధమైన కృషి వివరణమే దీని లక్ష్యం. పరిశీలించవలసివస్తే వారు చేపట్టిన ఒక్కొక్క వాఙ్మయశాఖకు అధమం ఒక్కొక వ్యాసమైనా వ్రాయవలసి ఉంటుందేమో!

అయితే ఇంకా ఇప్పుడిప్పుడే రూపురేఖలు దిద్దుకుంటూన్న తెలుగు నవలా పరిణతికి వారు చేసిన కృషి ఆంధ్ర వాఙ్మయంలో చిరస్మరణీయంగా నిలిచి పోగలదు. ఈ నవలలో సామాన్య పల్లెటూరి జనం మొదలు సంపన్నులదాకా — అన్ని తరాల తెలుగుజనం కనిపిస్తూంటారు. ఈవిధంగా అచ్చంగా తెలుగు సంప్రదాయాలు, ఆచార వ్యవహారాలు చిత్రించడంలో బాపిరాజుగారి నవలలు బాగా దారి చూపించాయి.

బాపిరాజుగారు మీజాను, సంపాదకులుగా ఉంటున్నప్పుడు వారిదగ్గర సహాయ సంపాదకులుగా పనిచేసిన పత్రికా రచయితలు కొంద రీనాడు పత్రికా రచనలో కృషి సాగిస్తూ ముందుకు వస్తున్నారు.

మద్రాసు ప్రభుత్వం ఇటీవలనే బాపిరాజుగారిని సింహళం పంపించి సిగీరియా చిత్రాలకు ప్రతులు తయారు చెయ్యవలిసిందని అభ్యర్థించింది. ఇంకా కొంతమంది యువకచిత్రకారులతో కలిసి వారక్కడికి వెళ్ళి ఆ చిత్రాల కన్నిటికీ ప్రతులు తయారుచేశారు. ప్రస్తుతం అవన్నీ మద్రాసు మ్యూజియంలో భద్రపరిచారని తెలుస్తున్నది.

అటు సాహిత్యంలోను, ఇటు చిత్రకళలోను ఉత్సుకులయిన యువకు లెందరికో బాపిరాజుగారి ప్రోత్సాహం చేయూతనిచ్చి, నూతన రచన లుద్భవింప జేసింది.

వీరు సాహిత్య కళారంగంలో చేసిన కృషి తలుచుకుంటే ఇంతటి విస్తారమైన రచన సాధ్యమా అనిపిస్తుంది. అయితే ఇన్ని రంగాలలో ఒకేసారి వేలు పెట్టడంవల్ల కొంత ఏకాగ్రత తగ్గి వారి ప్రతిభ ఒక మహాస్రవంతిగా ప్రవహించక కేవలం పాయలుపాయలుగా చీలిపోయిం దేమోనని కూడా అనిపిస్తూంటుంది.

బాపిరాజుగారి వ్యక్తి ఒక ఎత్తు. వారి కళా సాహిత్యకృషి అంతా ఒక ఎత్తు. ఆ వ్యక్తితో ఒకసారి పరిచయం కలిగించుకొన్న వారా మధురమూర్తినిక మరిచిపోలేరు. వారి ఇష్టాగోష్ఠులలో సిగరెట్టు తయారీ మొదలు సిగీరియా చిత్ర గాంభీర్యంవరకు ఎన్నెన్నో విషయాలు దొర్లిపోతూ శ్రోతల నుర్రూత లూగిస్తూండేవి. వివిధవిషయాలలో వారు చదివిన గ్రంథాలు, సేకరించిన విజ్ఞానము అపారము. వైల్డ్ వెస్ట్ నవలలు మొదలుకొని విఖ్యాత పాశ్చాత్య రచనలదాకాగల గ్రంథాలన్నీ వారికి కరతలామలకాలే. ఎప్పుడు ఏవేవో పుస్తకాలు చదువుతూ ఆ ధోరణిలో నే తన్మయులై పోతూఉండేవారు.

చివరిరోజులలో కూడా ఏవేవో పాటలు రాసుకుంటూ, నారాయణరావు నవల తప్పొప్పులు దిద్దుకుంటూ ఉండేవారని తెలుస్తున్నది.

బాపిరాజుగారి అస్తమయంతో నేటి ఆంధ్రవాఙ్మయంలో ప్రముఖ సాహిత్య వ్రతి, అమృతహృదయుడు, అయిన ఒక మహావ్యక్తి స్వర్గపథానికి తరలిపోయాడు.

ఆయన రచించిన రచనలలో మధుర వాణి మొదలయిన నవలలు, కథలు మొదలైన వింకా అముద్రితంగా ఉండిపోయాయని తెలుస్తున్నది. వారి రచనలు, చిత్రాలు—అన్నీ సంపుటాలుగా ముద్రించి ప్రకటించవలసిన బాధ్యత తెలుగువారి మీద నిలిచిపోయింది. తెలుగువా రీవిధంగానైనా బాపిరాజుగారి యెడల తమకున్న భక్తిగౌరవాలు ప్రకటించుకోగలరని ఆశిస్తున్నాను.

కాగితపు పడవలు

శ్రీ బొడ్డుబాపిరాజు

చినుకున్నేను కొనుగాలికి
ననుపుగ నటునిట్టుతూగి యూగుచు నాలో
జను వానకాల్వ నురవడి
నొనరుగ కాగితపు పడవ లొకటొక్కటిగా.

రమణీయాభ్ర పథమ్ములంజను మరాళశ్రేణి లీలన్, క్రమ
క్రమ మెయ్యారములేలు పెండ్లినడకల్ గా, తూగుటుయ్యాలలై
తమి నూగించు తరంగ నెత్తముల యం దందాల పొందమ్ముతో-
రములై, వెన్నెల చారగా జరుగు, బాలానంద కందమ్ములై !

చెలువం గెంపుల వ్రేళ్ల నిన్ మలచి తీర్చెన్, చిన్ని చిన్నారి క్రొ
న్నెల వంకంబలె; మెత్తనౌ పసిమొదన్నిండారు బంగారపుం
గల లన్నింపుచు లంగరెత్తె, నికజోకన్ సాగియే క్రొత్తకే
పులకుం బోవుదు వేమి తెత్తు పడవా ! బుజ్జాయి కజ్జాయముల్?

చక్కనిగాలి వాలునను సాగెదవో ? యెదురౌ తుఫాను కుం
జిక్కి చికాకు నెంచెదవొ? చీదర మబ్బుల త్రోవ తప్పియే
ప్రక్కల కోసరిల్లెదవొ ? పైబడు వెల్లువ నిబ్బరింపకే
గ్రక్కున మున్గెదో ? తుదకు గమ్యము చేరగనౌనొ — కాదొకో ?

చెడుగుడు లాడు నీ వెలుగు చీకటులన్ నడయాడు త్రోవలం
దోడు దొడుకుల్ ఘటించి, యెదురొత్తెడి గాలికి కేలుగల్పు నీ
యడుగని యెండవానలకు నాగక - లోగక - సాగిపోవుమో
పడవ ! వెలార్చి తీర్పునొక వాడు కలం డఖిలాంత రాయముల్ !

అల సుడివోయి, భగ్న హృదయమ్ముల యట్లొక కొన్ని మున్గిపో;
బలిచె నిరుద్ధయాన సరణిన్ మరికొన్ని, తీరపట్టి కో
ర్కెలవలె; - ఎండవాన లెదిరించి ననున్ తలవంచ కుండ ను
జ్జ్వలగతి సాగెకొన్ని, ఫలవన్మధురాశయ భాగ్యశాలులై !

ఎరుగని బాట, త్రోసి నడిపించెడి వెల్లువ గాలిపాట, ముం
దరిగిన వానివెంట, తడియారని కంట గమింపగ లేక, రెక్కలం
బరువిడగాక, అడ్డి నయనాంతరముల్ పెడత్రోయరాక, ని
వ్వెరపడు పాప మొక్కపడవేమొ తలంపుల మున్గి దేలుచున్ !

కడలేని వెల్లువంబడి
యడుగడుగున కార్తిగుడిచి యూగున్, సాగున్
జడిలో నెద్దడిలో నీ
పడవలు మనవోలె బ్రదుకు బటలలోనన్

కావ్యదోషము

శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి

"తదల్పమపి నోపేక్ష్యం కావ్యే దుష్టం కథంచన
స్యాద్వపుః సుందరమపి శ్విత్రేణైకేన దుర్భగమ్"

అని కావ్యాదర్శకారుడనినాడు. శరీరమెంత సుందరముగా నున్నను కుష్ఠుపాటి యొకటి ఉన్నచో దుర్భగత్వ మెట్లు వాటిల్లునో, అట్లే కావ్యమున గూడ నొక్క దోషమైనను పనికిరాదు. వ్యాకరణ దోషములు, సాహిత్యదోషములు, అయోగ్యతాది దోషములు కావ్యమున నుండరాదు. దోషమపకర్ష హేతువు.

ప్రాచీనులు శబ్దార్థ సహితత్వమునే కావ్యలక్షణముగా చెప్పిరి. శబ్దార్థములతో పాటు వామను డలంకారమును కలిపి కావ్యమును నిర్వచించెను. గుణాలంకారములనుండి నిష్పన్నమగు సౌందర్యము నలంకారముగా భావించుటచే "కావ్యశబ్దోఽయం గుణాలంకార సంస్కృతయోః శబ్దార్థయోర్వర్తతే" అని పలికి, తర్వాత "సదోష గుణాలంకారహానాదానాభ్యామ్" అని సూత్రించెను.

"నిర్దోషం గుణవత్కావ్య
మలంకారై రలంకృతమ్
రసాన్వితం కవిః కుర్వన్
కీర్తిం ప్రీతించ విందతి."

అని భోజుడు పలికినాడు. "అదోషౌ" "సగుణౌ" అను విశేషణములతో మమ్మటుడు శబ్దార్థములను ప్రస్తుతించెను, "అపదోషతైవ విగుణస్య గుణః" (9-12) అని మాఘుడు దోష రాహిత్యమునే గుణముగా స్వీకరించినాడు. కాని దోషములనెంత శ్రద్ధగా పరిత్యజింప జూచినను యతిక్రాంచి ద్దోష మెట్టి కావ్యమందైనను కన్పింపగలదు. గుణబాహుల్యమున "మలినమపి హిమాంశోర్లక్ష్మ లక్ష్మీం తనోతి" అని సరిపెట్టుకొనవచ్చును. "ఏకోహి దోషో గుణ సన్నిపాతే నిమజ్జతీందోః కిరణేష్వివాంకః" అనిగూడ మహాకవి యనినాడు.

దోషరాహిత్యమును కావ్యలక్షణములలో నొకదానినిగా చెందరాదని విశ్వనాథ, జగన్నాథులు వాదించిరి. అవిమృష్టవిధేయాంశము లేక విధేయావిమర్శమనబడు దోషము కన్పించు "న్యక్కారోహి..." అను శ్లోకమున సౌందర్యము లేదనుట ప్రామాదికము.

"నచ కించిద్గుణహీనం
దోషైః పరివర్జితం నవా కించిత్
తస్మాన్నాట్యప్రకృతౌ
దోషా నాత్యర్థతో గ్రాహ్యాః"

అని భరతుడే పలికినాడు. ఇంతమాత్రమున దోషములు కావ్యమున నుండవలెనని చెప్పరాదు. దోషములుండరాదు, కాని దోషములు లేనంతమాత్రమున కావ్యత్వము సిద్ధించదు. స్వల్పదోషములున్నచో ప్రమాదము లేదు, కాని రసదోషములు పనికిరావు. దోషముల నేక తెరగులు గాగలవు గనుకనే "న్యూనాధికాది దోషేషు నేత్రోత్పాటతుల్యః. అసమర్థాదికస్తు పటల నిధిః" అని సమిపాధువు, "రస దోషో మహాన్ దోషః అర్థదోషః తదపేక్షయా నికృష్టః. పద పదైక దేశదోషాః పరిపాట్యా దపిష్టాః ఇతి నికృష్టతరాః" అని కావ్య ప్రకాశ వ్యాఖ్యానపరమున విద్యాచక్రవర్తి యనినారు.

పది కావ్యదోషములను భరతుడు ప్రస్తుతించి, దోష విపర్యయములే గుణములనినాడు. మమ్మటుడు మూడుగుణములనే గ్రహించి, మిగిలినవి దోషాభావసూచకములనినాడు—"దోష త్యాగాత్పరే శ్రితాః" కాని వామనుడు గుణ విపర్యయాత్మకములే దోషములనినాడు, అలంకార గ్రంథములలో ప్రధానగుణములే నిర్వచింపబడినవి. ఒక్కొక్క గుణము నేక రీతుల

విపర్యస్తము కాగలదు గనుక దోషములసంఖ్యేయము లగును.

కావ్యమున నిరసింప వలసినవి దోషములు. కావ్యవిపత్తును తెచ్చునవి దోషములని దండి యని నాడు, "దోషావిపత్తయే తత్ర గుణాః సంపత్తయే" యను దండివాక్యము "కావ్యసౌందర్యాక్షేప హేతవః త్యాగాయ దోషా జ్ఞాతవ్యాః" అని వామనునిచే ప్రపంచింపబడినది. అభిమత ప్రతీతి వ్యవధాయకమై విఘ్నభూతమైనది దోషము. కావ్యమున రసము ప్రాణభూతమైన దగుటచే దోషము లీ ముఖ్యార్థబాధకము లనవలెను. అనగా రసోత్పత్తి ప్రతిబంధకత్వమే దోషము. కావ్యాపకర్ష హేతు వగు దోషము శబ్దార్థములలో గోచరమగునది, రస ప్రతీతి నిర్విఘ్న ప్రతీతియైనచో నట దోషము లుండవు. అనగా నొకటి దోషమైనది, కానిది తేల్చ వలెననిన, నిది రసప్రతీతికి ప్రతిబంధకమా? కాదా? యని విచారించవలెను. ఒకవేళ నొక దోషమున్నను నిర్విఘ్నప్రతీతి కల్గినయెడల నది దోషము కాజాల దని భావము. కావున

"శ్రుతిదుష్టాదయో దోషాఃఅనిత్యాయేచ సూచితాః
ధ్వన్యాత్మన్యేవ శృంగారే తే హేయా ఇత్యు
దీరితాః"

అని ఆనందవర్ధను డనినాడు. శ్రుతిదుష్టాది దోషములు రౌద్రాది రసములలో గుణములుగాను, శృంగారాది రసములలో దోషములుగాను భాసించుచున్నవి. ఒక దోషము శాశ్వతముగా, అన్నిచోట్ల దోషముగానే నిలచిపోవునని చెప్ప వీలులేదు గనుక దోషముల కనిత్యత్వము చెప్పబడినది. కాని అపశబ్ద, భిన్నవృత్తాదులు నిత్యదోషములని అభినవు డనినాడు. అనుకరణాది సన్నివేశములలో నపశబ్దములు దోషములు కాజాలవని అభినవుడు విస్మరించినాడు.

"తదపి పదం నదోషాయ, యథావికట నితంబాయాః పతిమనుకుర్వాణా సఖీ ప్రాహ—

'క్షాలేమాషం పస్యేమాషం
వదతి శకాళం యశ్చసకాళమ్
ఉష్ట్రేలుంపతి రం వాషం వా
తస్మై దత్తావికటనితంబా'

అని ఉదహరించుచు అపశబ్ద మే స్థలములలో దోషము కాదో నని సాకువు చెప్పినాడు. కాగా అభిమతార్థ విఘ్నహేతువు, ముఖ్యార్థహతి, లేక రసవిఘ్నకరము నగు దోషమును అనౌచిత్యముగా నిర్వచింపవలెను. "శబ్దదోషాణా మనౌచిత్యోపగమాత్" అని మహిమభట్టు దోషమును అనౌచిత్యముగా నిర్వచించి,

"పారంపర్యేణ సాక్షాచ్చ తదేతత్ప్రతి పద్యతే
కవేరజాగరూకస్య రసభంగ నిమిత్తతామ్
యత్త్వేతత్ శబ్దవిషయం బహుధా పరిదృశ్యతే
తస్యప్రక్రమభేదాద్యాఃదోషాఃపంచైవయోనయః"

అని సంగ్రహకారికల నిచ్చినాడు. అనౌచిత్య మనగా సహృదయోద్వేజకత్వము.

అనృత, వ్యాఘాత, పునరుక్తము లనబడు దోషములు న్యాయసూత్రములచే (2-1-57) పరామర్శింపబడినవి. భరత, భామహ, దండి ప్రభృతుల వికార్థమే ఇచట పునరుక్తము గాగలదు. భామహుని వ్యర్థము, దండియొక్క పూర్వాపర విరుద్ధము ఇచట గల వ్యాఘాత పర్యాయములు. న్యాయ భాష్యాదులలో అనువాదసమయమున పునరుక్తి దోషము కాదని దోషానిత్యత్వము చెప్పబడినది. ఇవిగాక అర్థాంతర, నిరర్థక, అవిజ్ఞాతార్థ, అపార్థకములను దోషములు న్యాయసూత్రములలో (5.1-10) ప్రస్తుతించబడినవి. శాసనాధికారమున అకాంతి, వ్యాఘాత, పునరుక్త, అపశబ్ద, సంప్లవములను లేఖదోషములను కౌటిల్యుడు (2 10) వివరించినాడు. అనృత, నిరర్థక, అపార్థక, ఛల, నిష్సార, అధిక, ఊన, పునరుక్త, వ్యాఘాత, అయుక్త, క్రమభిన్న, వచనభిన్న, విభక్తిభిన్న, లింగభిన్న, అపద, స్వభావహీన, వ్యవహిత, కాలదోష, యతిదోష, ఛవిదోష, అనభిహిత, సమయవిరుద్ధ, నిర్హేతుక, సమాసదోష, ఉపమాదోష, రూపకదోష నిర్దేశదోష, పదార్థదోష, సంధిదోషములు అనుయోగ ద్వారమున వివరించబడినవి. మహాభారతములోని శాంతిపర్వమున సులభాజనకసంవాదములో అపేతార్థ, భిన్నార్థ, న్యాయవిరుద్ధ, అధిక, అశ్లక్ష్ణ, సందిగ్ధ, గుర్వక్షర, పరాఙ్ముఖపద, అనృత, త్రివర్గవిరుద్ధ, అసంస్కృత, న్యూన, కష్టశబ్ద, విక్రమ, సశేష, నిష్కారణ, అహేతుకాది దోషముల ప్రస్తావన గలదు.

భరతుడు పదిదోషములను పేర్కొనినాడు. భామహుని దేశకాలకలాలోకన్యాయాగమ విరోధి, ప్రతిజ్ఞాహేతు దృష్టాంతహీనములు భరతుని న్యాయాపేతమునకు జెందినవి. విషమము వృత్తదోషము. ఈ వృత్తదోషమును శబ్దానౌచిత్యముగా మహిమభట్టు గ్రహించెను. శబ్దచ్యుతము శబ్దహీనమనబడు అపశబ్దము. గూఢశబ్దాభిధానమే గూఢార్థము. అర్థాంతర మన వాచ్యావచనము, అవాచ్యవచనమునను దోషద్వయము గలదని వ్యక్తివివేకముద్వారా తెలియవగును. అర్థహీనమనగా భామహాదుల అపార్థము. ఏకార్థమును పునరుక్తమని వారు. అభిప్లుతార్థమును ససంశయ మనదగును.

వామనుని మతము నవలంబించి గుణదోషముల నభినవుడు వ్యాఖ్యానించెను. గూఢార్థమును నేయార్థము లేక కల్పితార్థముగ గ్రహించినాడు. భరతుని అర్థాంతరమునకు వామనుడు ఏకార్థము లేక ఉక్తార్థము క్రింద నొసగిన ఉదాహరణ నిచ్చినాడు. భరతుని అవర్ణ్య వర్ణనము వాక్యదోషముగా వ్యాఖ్యానించినాడు. అర్థహీనమును వామనుని వ్యర్థముగా వివరించినాడు. దూరసంబంధ వ్యవధానము లేక వామనుని వ్యవహితార్థప్రత్యయమగు క్లిష్టము, గ్రామ్యము లేక అసభ్యము, పరస్పర విరోధము అను ముత్తెరగుల దోషములు భిన్నార్థమున గలవనినాడు. సముదాయార్థ శూన్యమగు అపార్థముగ నభిప్లుతార్థమును వివరించినాడు. దేశకాల కలాశాస్త్ర విరుద్ధమే న్యాయాపేతమనినాడు.

ఈ పదిదోషములనే గాక సిద్ధివ్యంజకమువ పునరుక్తము, అసమాసము, విభక్తిభేదము, విసంధి, అపార్థము, త్రిలింగదోషములు, ప్రత్యక్షపరోక్ష సంమోహము, ఛందోవృత్తత్యాగము, గురులాఘవ సంకరము, యతిభేదము అను దోషములను భరతుడు ప్రస్తావించెను.

నేయార్థ, క్లిష్ట, అన్యార్థ, అవాచక, అయుక్తిమత్, గూఢశబ్దాభిధా, శ్రుతిదుష్ట, అర్థదుష్ట, కల్పనాదుష్ట, శ్రుతికష్ట (1-37-47-) దోషములనే భామహుడు వివరించి, ఈ దోషము లెట్లు గుణములు కాగలవో వివరించెను (1. 54-58) నాల్గవ అధ్యాయమున అపార్థ, వ్యర్థ, ఏకార్థ, ససంశయ, అపక్రమ, శబ్దహీన, యతిభ్రష్ట, విసంధి, దేశకాలకలాలోకన్యాయాగమవిరోధి, ప్రతిజ్ఞా హేతుదృష్టాంతహీనములను పదిదోషములను చెప్పినాడు. కావ్యాదర్శములో నీ పదిదోషములు గలవు. ప్రతిదోషము ఎప్పుడెట్లు గుణమగునో విస్తృతముగా దండి చూపినాడు.

గుణదోషములను శబ్దార్థపరములుగా విభజించినవాడు వామనుడు. అసాధు, కష్ట, గ్రామ్య, అప్రతీత, అనర్థకములనునవి పదదోషములని; అన్యార్థ, నేయార్థ, గూఢార్థ, అశ్లీలార్థ, క్లిష్టార్థములు పదార్థదోషములని; భిన్నవృత్త, యతిభ్రష్ట, విసంధులు వాక్యదోషములని; వ్యర్థ, ఏకార్థ, సందిగ్ధ అయుక్త, అపక్రమ, లోకవిద్యా విరుద్ధ దోషములు వాక్యార్థదోషములని విభజించినాడు. ఇవి గాక ఉపమాదోషము లీయబడినవి.

న్యూనపద, అధికపద, అవాచక, అపక్రమ, అపుష్టార్థ, అచారుపద దోషములను రుద్రటు డంగీకరించినట్లు తెలియవగును. అసమర్థ, అప్రతీత, విసంధి, విపరీత కల్పన, గ్రామ్య, అవ్యుత్పన్న, దేశ్యములను పదదోషములను, సంకీర్ణ, గర్భిత, గతార్థ, అనలంకారములను వాక్యదోషములను, అపహేతు, అప్రతీత, నిరాగమ, బాధయత్, అసంబద్ధ, గ్రామ్య, విరస, తద్వత్, అతిమాత్రములను అర్థదోషములను, ఉపమా దోషములను గూడ అంగీకరించినాడు.

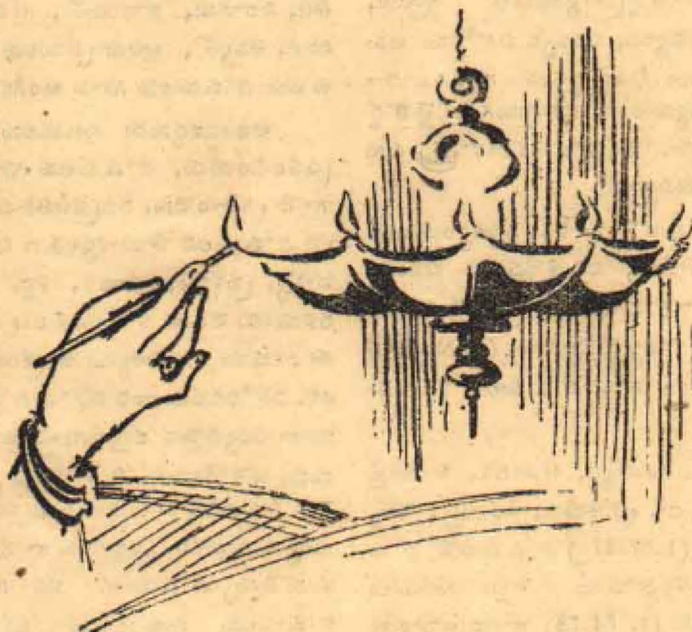
ఆనందవర్ధనుడు గుణములను రసధర్మములుగా ప్రపంచించుచు, దోషములను గూడ రసధర్మములుగానే గ్రహించెను. రసప్రతీతికి విఘ్నము కల్గించునవి దోషములని సామాన్యలక్షణ మీయబడినది. పద, వాక్య, ప్రకరణ, ప్రబంధ, శబ్ద, అర్థ, అలంకార, రసములకు చెందిన దోషము లిచట కన్పించుచున్నవి. ఈ దోషము లనౌచిత్యము నాశ్రయించుకొని వచ్చునవి. విరోధిరససంబంధి విభావాది పరిగ్రహము, విస్తరముగా నన్వితమైన వస్తువుగూడ అన్యవర్ణన కుపకరించుట, అకాండవిచ్ఛిత్తి, అకాండ ప్రకాశనము, పుష్టమైన విషయము మాటిమాటికి దీప్తమగుట, వృత్త్యనౌచిత్యము అనునవి ప్రధానముగా రసప్రతీతికి విఘ్నమును తెచ్చు దోషములు. ఇవి రసవిరోధులు. ఈ దోషములను మమ్మటుడు చక్కగా వివరించియున్నాడు. "రసస్థాయి వ్యభిచారిణాం స్వశబ్దవాచ్యత్వం", "అనుభావ విభావయోః కష్టకల్పనయా

వ్యక్తిః", "ప్రతికూల విభావాది గ్రహః", "పునః పునః దీప్తిః", "అకాండే ప్రథనం", "అకాండే ఛేదః", "అంగస్యాప్యతివిస్తృతిః", "అంగినః అననుసంధానం", "ప్రకృతి విపర్యయః", "అనంగస్యాభిధానం" అని వివరించియున్నాడు.

మహిమభట్టు తన వ్యక్తివివేకమున ద్వితీయ విమర్శలో దోషవిచారమును పూర్తిగా సలిపినాడు. అనౌచిత్యమే దోషము. దోషము శబ్దార్థములలో గానవచ్చును. విభావాది పరిపోషము నసర్థదోషములు కల్పించగలవు. కాని శబ్దదోషములు బహిరంగములు. ఇట్టివాటిలో ముఖ్యముగా నైదువిధములు కల్పించగలవు. విధేయావిమర్శ, ప్రక్రమభేదము, క్రమభేదము, పౌనరుక్త్యము, వాచ్యవచనము నని వీనిని పిలుతురు. వృత్తమున దుఃశ్రవత్వమున్న నది శబ్దానౌచిత్యమగును. కాని రసానుగుణ్యముగా నీదోష వివేకము గావింపవలెనుగనుక "వివక్షిత రసాది ప్రతీతి విఘ్నవిధాయిత్వం నామ సామాన్య లక్షణమ్" అనినాడు. వాచ్యవచనముతో బాటు అవాచ్యవచనమును గూడ గ్రహించి, అపుష్టార్థమును ప్రస్తుతించినాడు.

దోషములలో రసదోషములు ప్రధానములు. రసదోషముల నాశ్రయించుకొని శబ్దదోషములు, అర్థదోషములు, వర్ణదోషములు, రచనాదోషములు బయలు దేరుచున్నవి. వర్ణరచనా దోషములు సంఘటనను, వృత్తిని ఆశ్రయించుకొనినవి. వీటితో బాటు అలంకార దోషములను మమ్మటుడు విస్తృతముగా ప్రపంచించినాడు.

దోష విపర్యయములు గుణములని, గుణవిపర్యయములు దోషములని భరత, వామనులనినారు. దోషములు రసదోషములని ఆనందవర్ధనుడీ వాదమునకు ప్రాణమును తెచ్చినాడు. దోషములు సహితము గుణములు కాగలవని భామహాదులు దోషానిత్యత్వమును ప్రపంచించిరి. భోజుడు కూడ వైశేషికగుణము లనబడు దోషగుణములను చెప్పినాడు. దోషము సహృదయోద్వేజకమగుటచే మహిమభట్టు దోషము ననౌచిత్యముగా నిర్వచించెను. దీనితో ప్రబంధదోషములు కూడ బయలుదేరినవి.

నవల:

శాఫో

ఆల్ఫాంజ్ డాడె (ట్)

3

"ఈమాటు సరిగ్గా మనకి కావల్సింది దొరకింది. రూడి ఆమ్‌స్టర్‌డామ్‌లో, స్టేషను ఎదురుగా ఇల్లు! మూడుగదులు, పెద్ద బాల్కనీ. నీ కిష్టమయితే సాయంత్రం నువ్వు ఆఫీసు నుంచి రాగానే వెళ్ళి చూసివద్దాం. భాగం చాలా ఎత్తున ఉంది. ఐదుఅంతస్థులపైన. కాని నన్ను ఎత్తుకొని వెళ్తావ్‌గా! అప్పుడెంత బాగుంటో జ్ఞాపకం ఉందా?"

అంటూ ఆ స్మృతి రేకెత్తించిన ఆనందంలో అతని కౌగిలిలో తలదూర్చి, అతని రొమ్ముపై మొగం రుద్దుకుంటూ, తన పూర్వస్థానాన్ని, స్వస్థానాన్ని, అక్కడ వెదుకుకుంటూన్నట్లు కౌగిటిలోకి కదుల్తోంది.

లాటిన్ క్వార్టర్ సమ్మర్దమధ్యమంలో ఒక వాపి హోటలు గదిలో ఇద్దరూ ఉన్నారు. అక్కడి వాతావరణమంతా—తలకట్టువలలుకట్టిన ఆడవాళ్లు, కఱ్ఱచెప్పులతో, చెక్క మెట్లమీద నిత్యంచేసే టక్కుటక్కు ధ్వనులు, ప్రక్కగదుల్లోని సర్వ వ్యవహారాలూ చెవులకు కట్టినట్లు వినిపిస్తూ గదులకు మధ్యనున్న, కాగితపుపూత దేవదారు చెక్క సరంబీ గోడలు, ఉమ్మడి తాళాలు, గుడ్డిదీపాలు, తలుపతలల అన్నిటి కలగా పులగం—ఆ వాతావరణమంతా అతనికి చీదర ఎత్తించి దుర్భరమైపోయింది. ఆమె కా ప్రసక్తి పట్టినట్లు లేదు. ఆటుకమూలనైనాసరే మురికి కొలవ రూములోనైనాసరే నివాసం ఏర్పరుచుకోనేందు కామె కభ్యంతరమేం ఉన్నట్లు లేదు. జీన్‌తో మాత్రం ఉండాలి. అతను ప్రక్కనుంటే ఎక్కడున్నా ఆమెకు లెఖ్ఖలేదు.

తనకు తనుగా నివసిస్తూన్నంతకాలం ఏనాడూ ఆలోచించనైనా ఆలోచించని అనేక సన్నివేశాలు స్పర్శలు, ఇప్పుడతని సున్నితహృదయాన్ని గాయపరుస్తున్నాయి. ఈ ఏకరాత్రి ప్రణయాలు తన ప్రేమను నీచపరుస్తూన్నట్లనిపించి అతనికి చిరాకు కల్గించసాగాయి. జార్డిన్ డిప్లాంటిస్‌లోని జంతుశాలలో కోతుల బోనుముందర నుల్చున్నట్లు అనిపించేది అతనికి. అక్కడికోతులు మానవప్రణయ కలాపాన్నంతా నీచంగా వెక్కిరిస్తూన్నట్లు అనుకరించి, కామమంటేనే అసహ్యమూ, వికారమూ కల్పించేవి అతనిలో. ఇక్కడా అల్లాగే అనిపించసాగింది. అదికాకుండా అక్కడి "బూల్‌వర్డు సెంట్ మైకేల్ రెస్టారెంటు"లో భోజనంకూడా విసుగు పుట్టించసాగింది. రోజూ రెండుసార్లు ఆ హోటల్‌లో, పెద్దహాలులో యూనివర్సిటివిద్యార్థులు, ఆర్టువిద్యార్థులు, చిత్రకారులు శిల్పులు, వీళ్ళందరితో కలిసి భోంచెయ్యాల్సి రావటం కూడా మొహం మొత్తుకురాసాగింది. అక్కడ ఎవళ్లనీ ఎరగడు. కాని ఏడాది పాటు వస్తూండటంలో, అతని మొగం అక్కడ అందరికీ పరిచయం కాక తప్పలేదు.

భోజనాలహాలు ప్రవేశించీ ప్రవేశించటంతోనే హాలులో ఉన్నవాళ్లదృష్టులన్నీ ఫాన్ని వైపు

తిరగటంతో అతని మొగం సిగ్గుతో ఎఱ్ఱబారి కందగడ్డలాగై పోయేది. ఆవిడదాన్ని వెంటబెట్టుకొని వెళ్తున్న యువకులలో ఉండే తత్తరపాటుతో, లేని పౌరుషం తెచ్చుకొని ఉన్నతంగా ముందుకు కదలేవాడు.

అంతకన్నా, తన ఆఫీసులో పై ఉద్యోగులు గాని, తన యింటిదగ్గరవాళ్లెవళ్లైనా గాని, ఆమెతో ఉండగా తటస్థపడతారేమోనన్న నిత్యభయం. పై పెచ్చు ఖర్చుకూడా భరించరానంతగానే ఉండేది.

ప్రతిమాటూ భోజనంఅయి బిల్లు చేతి కందగానే, ఫాన్నీ బిల్లు చేతి పుచ్చుకొని, జాబితా అంతా చదివి, "అబ్బ ఎంత ప్రియమో! ఈ డబ్బుతో, మనకు మనం చేసుకొంటె, మూడురోజులు గడప గల్గుతాము"అనేది.

"చేసుకొంటే వద్దన్న దెవరు" అన్నాడు.

అంతతో అద్దె ఇల్లు వెదకటం ప్రారంభించారు.

అక్కడే ఉన్నది ఉచ్చు. ఎంతెంత మంచివాళ్ళు, ఎంత నిబ్బరం గలవాళ్ళు కూడా, ఆ ఉచ్చులో పడిపోతారు. పచ్చని ఇంటి వాతావరణాలలో, కుటుంబమధ్యాలలో చినవాడు పెరిగిన ప్రతివాళ్లనూ, తన గార్హస్థ్యం సక్రమమవాలని, తనకు తనదంటూ ఒక ఇల్లు ఉండాలనే వాంఛ లోబర్చుకొని ఆ ఉచ్చులోకి నెట్టుతుంది.

రూడి ఆమ్‌స్టర్ డామ్‌లోని, ఆ భాగం వెంటనే అద్దెకు తీసుకొన్నారు. చాలా బాగుందనే నిశ్చయించుకొన్నారు. గదులన్నీ ఒకదానిలోకి ఒకటి తెరుచుకొంటూ వరుసగా ఉన్నా!—చావడీ, వంట గదీ, క్రింది దొడ్డి ఆవరణలోకి చూస్తాయి. అక్కడంతా చెత్తాచెదారం. క్రింద ఇంగ్లీషు కల్లుపాకలోంచి ఘాటైన దుర్వాసన లొస్తాయి. పడకగది వీధిమీదికుంటుంది. వీధిలో అస్తమానం రాస్తా సందడి. దగ్గరలో నిత్యం రైళ్ళకూతల, రాకపోకల హోరుశబ్దం. స్టేషన్ జనం మోత—ఇవేవీకూడా వాళ్ల లెక్కలోకి రాలేదు. స్టేషన్‌కు దగ్గరగా ఉండటం, సీన్ నది ఒడ్డునే ఇటూ అటూ పచ్చపచ్చని తోటలూ బంగాళాలూ కన్నులపండువుగా, కనబడటం, వాళ్ళకి ఉత్సాహాన్నిచ్చాయి. ఆ బాల్కనీ, పైకప్పు జింక్ రేకులతో అమర్చబడింది. వానకాలంలో వాన హోరుకు రేకులు టపటపా మోగుతూ, చుట్టూ కుంభవృష్టిగా నీరు కారుతూ, బిక్కుబిక్కు మనిపించేటట్లున్నా, వేసవికాలంలో బాల్కనీలో చల్లగాలిలో కూర్చుని భోంచేస్తూంటే ఎక్కడో కొండకోన నున్నంత ఆనందం కల్పించేది.

ఇంటికి సరంజామా చేర్చుకోటం ప్రారంభించారు. తను స్వతంత్రంగా ఇల్లు పుచ్చుకుని ఉండామనుకొంటున్నానని జీన్ ఇంటికి వ్రాశాడు. వెంటనే ఫిన్ని "దివానీ" కావలసిన డబ్బు పంపించింది. (తన యింటిదగ్గిర పెత్తనం అంతా దాదాపు ఆవిడదే) డబ్బుతోపాటు ఉత్తరంలో, కావల్సిన సామానంతా ఇంటిదగ్గిరనుంచి వెంటనే పంపిస్తున్నానని వ్రాసింది. కుఱ్ఱవాడి సౌఖ్యంకోసం, ఉత్తరపు గదినుంచి తీసి, ఒక పెద్ద పేము సోఫా, చెస్ట్ ఆఫ్ డ్రాయర్సు, పెద్ద బీరువా అన్నీ పంపిస్తోంది.

తన యింటిదగ్గిర ఆ గది అతని కన్నులలో మెరిసింది. వరాండా చివర ఒకమూలగా, గాలి జోరుకు ఆలవాలమై ఉత్తరపు గది ఉంది. ఆ గది కిటికీలు ఎప్పుడూ మూసేసి ఉంటాయి. విశాలమైన గది. అక్కడ ఎవళ్లూ ఉండరు. హోరుగాలికి అక్కడ కిటికీ తలుపులన్నీ నిత్యం టకటకా మోగుతుంటాయి. ఒక్కొక్క తరంవారు వాడి వదిలేసిన సామాన్లన్నీ ఆ గదిలో గుట్టగా పేరుకొంటూ ఉంటాయి.

తను పంపిన పేముసోఫా ఎల్లాంటి వింతవింత కలాపాలకు ఆలవాలమౌతూందో, ఆ పురాతనపు ఎంపైర్ చెస్ట్ ఆఫ్ డ్రాయర్సు, ఎల్లాంటి సిల్కు గౌనులూ, లేసుగ్లౌజులూ, పట్టు మొలదట్టీలతో నిండిపోతోందో దివోనికి తెలిస్తే! కాని గాసిప్ అంతరాత్మ చేసిన ఘోషలన్నీ కొత్తకాపురపు మోజులో అంతరించిపోయాయి.

రోజూ సాయంత్రం అవగానే ఆఫీసునుంచి ఇంటికివచ్చి, ఫాన్నితో చెట్టాపట్టా లేసుకొని అవీ ఇవీ కొనేందుకు బజారుకు బయలుదేరటం చాలా కుతూహలం గల్గించేది. ఇంటికి కావలసిన సామాన్లు కొనుక్కోవాలి. భోజనాలగదిలో, వంటకొలకు బల్ల కావాలి. భోజనం చేసే గుండ్రనిబల్ల, ఆరు కుర్చీలు కిటికీలకు, మంచాలికి దోమ తెరలు కర్టెన్లు—అతను

ఏదిపడితే అది ఏ సరకుపడితే ఆ సరకు కొనేందుకు సిద్ధంగా ఉండేవాడు—కాని ఫాన్నీలో ఇద్దరికీ కావలసిన జాగ్రత్తంతా ఇమిడేఉంది. కుర్చీలు గట్టివానో కాదో కూర్చొని చూసేది. బల్ల సొరుగులు సమంగా వస్తున్నాయో రావో తీసిచూసేది. ప్రతి వస్తువు పరీక్ష చేసి, బేరం చేసి, వ్యాపారంలో మంచి అనుభవం నిరూపించుకునేది.

చిన్న కాపురానికి కావలసిన వంటపరికరాలన్నీ చౌకగా చవకగా కొనగలచోట్లు ఆమెకు తెలుసు. నాలుగు ఇనపబూర్ల మూకుళ్లు, ప్రొద్దున్న చాకలేట్ కాచుకొనేందుకు పింగాణీబూర్లమూకుకు—రాగిదికాదు రాగిదైతే తోమటం కష్టం—పళ్ళాలు, గరిటలు, భోజనానికి పింగాణీ ప్లేటులు—అన్నీ మొత్తంగా చవకగాకొని, బొమ్మ సామాను లాగా పాక్ చేయించి ఇంటికి తెప్పించింది. తువ్వాళ్లూ, దుప్పట్లు, గలీబులు, టేబిల్ క్లాత్‌లు, తెరగుడ్డలు,—ఇల్లాంటివన్నీ ఫ్యాక్టరీ ఏజంటు నొకణ్ని పట్టుకొని, అతనిదగ్గర చవకగా కొన్నది. వాట్ల ధరకూడా, నెలవారీగా కొంతకొంత ఇచ్చి తీర్చుకోవచ్చు. నిత్యం ఎక్కడే వస్తువు చవుకగా దొరకుతుందా, ఎక్కడేం వేలం అమ్మకాలు జరుగుతాయా, అని పారిస్ మహాసముద్రంలో మునిగిపోయిన కుటుంబాల తాలూకు పాతసామాన్లు, కొట్టుకొనివచ్చిన తీరాలలాగుండే వేలపుబజారులన్నీ గాలించేది. క్లిచే బూలివర్డ్‌లో, దాదాపు కొత్తపందిరపట్టు మంచం, "శ్రీకృష్ణుడూ, అష్టభార్యలూ" కూడా ఏకకాలంలో పడుకునేందుకు విశాలమైనంత మంచం, అతి చౌకగా బేరంచేసి తెచ్చింది.

అతనుకూడా మస్యమస్య మంచిబేరం చేద్దామని ప్రయత్నించేవాడు. కాని అతనికి కుదిరేది కాదు. షాపులో కెళ్ళి, అక్కరలేదని వట్టి చేతులతో రాగలగటం అతనికి చేతయేదికాదు. ఒకసారి ఫాన్ని చెప్పింది ఏదో కొనటానికి వెళ్ళి అది ముందే అమ్ముడై పోయేటప్పటికి, కచేరి చావడిలో వేలా వేసే, దీపాలకుత్తి కొనుక్కొచ్చాడు. కాని కచేరీ చావిడే లేదా యింట్లో!

"పోనీలే! వరండాలో పెడ్దాం!" అంది ఫాన్ని అతన్ని ఓదార్చేందుకు.

ఎక్కడే వస్తువుండాలి—ఎంతెంత ఉండాలి—కొలతలు, అందనాలు-వాదాలు ప్రతివాదాలు—ఎంత హాయి అనిపించేవి! తీరా ఇంత జాగ్రత్త పడ్డాక ఏదో అవసరమైన వస్తువు మర్చిపోయే టప్పటికి, పట్టరాని నవ్వులు, పొలికేకలు! ఎంతకీ ఏదో ఒకటి మరిచిపోక తప్పనట్లే ఉండేది.

తీరాచూస్తే సన్నికల్లు తెచ్చుకోలేదు. సన్నికల్లు లేకుండా కాపురం మొదలుపెట్టారట—హావ్యో!

అన్నీ కొని, అన్నీ సర్ది ఎక్కడివక్కడ చక్కగా అలంకరించి, కొత్త లాంతరులో కొత్త వత్తివేసి, దీపంవెలిగించి, క్రొత్తఇంట్లో కాపురం ప్రారంభిస్తే, నిజంగా ఆ మొదటిరాత్రి ఎంతహాయిగా ఉంది!

రాత్రి పడుకోబోయేముందు, గదులన్నిటా ఎక్కడివక్కడ సరిగ్గా ఉందో లేదో పరీక్షిస్తూ తిరిగారు. అతను తలుపులు వేస్తూంటే మహా ఆనందంతో చేతిలో కొవ్వొత్తి ఎత్తి పట్టుకొని దీపం చూపిస్తూ, అంది. "తాళం సరిగ్గా వేశావా! ఇంకో తిప్పు తిప్పు—తలుపులు గట్టిగా పడ్డాయా—ఏమాత్రం చలిగాలి లేకుండా వెచ్చగా ఉండాలి"

అల్లా ఒక నూతన్న రమణీయ జీవితం ప్రారంభమయింది. రోజూ ఆఫీసు అవగానే తొందరగా ఇంటికి వచ్చేసేవాడు—ఇంటి దగ్గిర సీమా జామా విప్పేసి, స్లిప్పర్లతో, చలిమంట గూటిదగ్గిర వెచ్చగా హాయిగా కుర్చీలో కూర్చునేందుకు! ఇంటికివస్తూ చీకటి సందులలో బురదరోడ్లమీద వస్తూన్నంత సేపూ తన యింట్లో వెచ్చదనమూ, వెలిగించిన దీపమూ, తన ఊరినుంచి వచ్చిన పురాతన వస్తువులూ అన్నీ మనసులో ముందే చిత్రించుకొంటూ వచ్చేవాడు. ఫాన్నీ వాటిని మూలపారేద్దామనుకొందిగాని రానురానూ గదిలో కెల్లా అవే రమ్యమైన వస్తువులుగా తయారయాయి. ముఖ్యంగా లూయీ 16 కాలంనాటి అద్దాలబీరువా—ఆ అద్దాలమీద అంతా పల్లెటి పండుగల ఉత్సవదృశ్యాలు తప్పెటలతో నృత్యాలుచేస్తూన్న జానపదుల చిత్రాలు మనోహరంగా చిత్రించబడి ఉన్నాయి. చిననాటి నుంచీ పరిచితమైన ఆ వస్తువు లక్కడ ఉండేటప్పటికి తన ఇంటి వాతావరణాన్ని, ఆ పవిత్రతనే, ఇక్కడ

కూడా మనోజ్ఞంగా స్ఫురింపచేస్తూ మనస్సుకు శాంతిని చేకూర్చేవి.

ఇంటికొచ్చి వీధితలుపు తట్టేటప్పటికి, నీటుగా శుభ్రంగా, చక్కగా అలంకరించుకొని, ఫానీ ప్రత్యక్షమయ్యేది. ఆమెకు దుస్తుల అలంకరణ చక్కగా తెలుసు. అందుకనే, ఎవ్వరికంలేని సామాన్యతతో కనిపించే అతిసున్నితపు విధానంలో అలంకరణ సాగించుకొనేది. ఆమె వల్లని ఉన్నిగౌను, అతిసాధారణంగా కనబడేది. కానిబహు చక్కగా ఉండేది. చేతులు మోచేతులపైకి పైకెక్క మడిచి, వంటచేసేటప్పుడు దుస్తులు పాడవకుండా ఒక తెల్లని పెద్దరుమాలు బుజాలమీద కప్పుకొనేది. ఇంట్లో వంటపనులన్నీ ఆమే చేసేది. అంట్లు తోమటం, ఇళ్లు కడగటంలాంటి చేతులు మొద్దుబారే మోటుపనులకు మాత్రం చౌకగా ఒక దాసీని కుదిర్చింది.

భోజనాలు, పనులన్నీ అయాక తెల్లరుమాలు తీసి వంటయింటి తలుపుఅవతల ఆరవేసి, వచ్చి కూర్చుని, తన మధురకంఠంతో అతనికోసం చక్కచక్కని పాటలు పాడేది.

వీధిలో చలివణికిస్తూ కుంభవృష్టిగా కురుస్తున్న వర్షంలో కూడా ఎడ తెగకుండా వెళ్తున్న బళ్ళ చక్రాల సందడి సాగిపోతూనే ఉండేది. వరండా జింకురేకులమీద చినుకులు చిటపట చిటపట మోగిపోతూనే ఉండేవి. గాసిన్ చలిమంట పొయ్యిదగ్గర, పేముకుర్చీలో కాళ్లు చాచుకొని కూర్చొని—పాదాలు కాచుకొంటూ చలికాసుకొంటూ వెచ్చగాకూర్చొని - దూరాన రైలుస్టేషన్ మేడకిటికీల కేసీ, అక్కడి బల్లలదగ్గిర తలలువంచుకొని దీపాల వెలుగులో తెరిపి అంటూ లేకుండా వ్రాసుకొంటూ కూర్చున్న రైల్వే గుమాస్తాల కేసీ, చూస్తూ కూర్చొనేవాడు.

అతనికి చాలా సుఖంగా ఉంది. ఆ లాలనకు ఆశకుడై తన నొగ్గేసుకొంటున్నాడు. అయితే తను ప్రేమిస్తున్నాడా? లేదు. కాని, అనవరతం తన సౌఖ్యాన్ని వేయికళ్ళ కనిపెట్టూ తన నాదరించుకొన్న ప్రేమకు కృతజ్ఞుడై పోతున్నాడు. ఇన్నాళ్లూ కేవలం ఏదో మాయా వాగురలో పడిపోతానన్న భయంచేత ఈ సుఖాన్ని నిరాకరించి దూరస్థుడనయి ఎల్లా ఉండ గలిగానా అని ఆశ్చర్యపోతున్నాడు. ఇప్పుడా భయం పేలవంగా, పిచ్చి భ్రమగా కనబడుతూంది. విలకణలేకుండా, ఏ స్త్రీతో పడితే, ఆ స్త్రీతో పోతూ, ఆరోగ్యానికిఅపాయకరంగాఖర్చించే మునుపటి జీవితంకన్నా, ఇప్పటి జీవితం చాలా సరళంగా, శుభ్రంగా లేదా ?

తరువాత ఎప్పుడో వచ్చే బాధలుకూడా ఏమీ లేవు. మూడేళ్లల్లో, అతను వెళ్లిపోవాల్సిన రోజువచ్చేటప్పటికి, చాలా సునాయాసంగా ఇద్దరూ విడివడి పోతారు. ఆ విషయమంతా ఫానీ ఎరిగేఉంది.

మృత్యువుమాదిరిగే, ఇప్పుడు కాక ఎప్పుడో చాలాకాలానికి విధాయకంగా రాగల విషయాన్ని గూర్చి మాట్లాడుకొన్నట్లు, ఆ, రాగల ఎడబాటును గురించి, ఫానీ అతనూ, శాంతంగా మాట్లాడుకునేవారు. అతని కున్న భయమల్లా ఒకటే. తను ఒంటరిగా జీవించటంలేదని తన కుటుంబంలో తెలుస్తుందేమోనని. తండ్రి చాలా తీవ్ర స్వభావుడు. శ్రోత్రియుడు. ఆయనకు కోపం వస్తేపట్టటం కష్టం.

కాని ఎల్లా తెలుస్తుంది! జీన్, పారిస్‌లో ఎవర్నీ చూడటానికి వచ్చేవాడు కాదు. అతని తండ్రికి (ఆయనను కౌన్సల్ అని పిలుస్తారు) ఏడాది పొడుగునా ఎస్టేటు, ద్రాక్షతోటలూ, అవి చూసుకోటంతోటే ద్రాక్ష పాడవకుండా కాపాడుకోవటంతోటే, సరిపోతుంది. అతని తల్లి రోగిష్టిది. ఇతరుల సాయం లేనిదే మంచం దిగి రెండడుగులు కూడా వేయలేదు. ఇంటి పనంతా తోడికోడలు దివోనీకి అప్పచెప్పేది. మార్తి, మేరీ, కవలపిల్లలు. వాళ్ళ పుట్టుకతోటే తల్లి శాశ్వతంగా రోగిష్టురాలయింది. వాళ్ళ పోషణ కూడా పినతల్లి దివోనీమీదే పడింది. ఇక దివోనీ భర్త పీకేర్ బాబాయి అందామా- ఎన్ని ఏళ్ళు వచ్చినా పసిపిల్లాడే! ఒంటరిగా బైట ఎక్కడికీ వెళ్ళనే వెళ్ళనీయరు.

ఫానీ, కిప్పుడా కుటుంబం అందరూ ఎరుక అయ్యారు. కాసిలెట్ (జీన్ యిల్లు)నుంచి ఉత్తరం వచ్చినప్పుడల్లా, అతని కుర్చీవెనుక నిలిచి, ఉత్తరం చివర, కవల చెల్లెళ్ళిద్దరూ పెద్ద అక్షరాలతో వ్రాసిన మాటలు గట్టిగా చదివి, అతనితోపాటు, అతని మధుర స్మృతులలో తానూ లీనమైపోయేది.

ఆమె పూర్వ జీవితాన్ని గురించి మాత్రం అతని

కేమీ తెలియదు. అతను అడగనూ లేదు. అతనిలో అజ్ఞాతంగా ఉన్న ఉదాత్త యౌవన అహంకారంలో, అతనిలో ఏ ఈర్ష్యా, అలజడీ ఆమె విషయంలో కలుగలేదు. తన జీవితమే తనకు సంపూర్ణ మనిపించి, తొణికిసలాడించుకొంటూ ఆమెను కూడా అందులో ముంచెత్తుతో, బిగ్గరగా ఆలోచించుకొంటూ కూర్చునేవాడు. ఆమె ఏమీ మాట్లాడకుండా, అందులో నే లీనమైపోయేది.

అల్లా రోజులూ వారాలూ ఆనంద సమాధిలో గడిచిపోయాయి. ఒక్క సారి మాత్రం చిన్న కల్లోలం రేగి అంతలో నే సమసిపోయింది. ఆ కల్లోలం ఇద్దరినీ గాఢంగా నే కలవర పెట్టింది. కాని ఇద్దరూ తలొక విధంగా అలజడి పొందారు. ఒకసారి ఆమె నెల తప్పిందనుకొంది. అతిసంతోషంతో అతనితో చెప్పింది. కాని అతను ఆనందంలో పాల్గొనలేకపోయాడు. అసలా విషయం అతన్ని అదల గొట్టింది. తన యీడున తనకొక బిడ్డా? ఆ బిడ్డ నేంచేస్తాడు? తనదని ఒప్పుకొంటాడా? ఈ స్త్రీకి తనకూ మధ్య అది ఎల్లాంటి బంధంగా తయారవుతుంది! భవిష్యత్తు ఎంత క్లిష్టమయిపోతుంది!

అకస్మాత్తుగా ఈ బంధం, బరువుగా, కర్కశంగా సంకెళ్ళలాగా చల్లగా తగిలినట్లయింది. ఆ రాత్రి నిద్రపట్టలేదు. ఆమెకూడా అంతే. దీర్ఘాలోచనలతో ఆకాశానికేసి చూస్తూ, ఎవళ్ళాలోచనలతో వాళ్లు ప్రక్క ప్రక్క నే పడుకొనీకూడా పది వేల మైళ్ళు, ఎడమయిపోయారు.

అదృష్టవశాత్తూ, ఆ అనుమానం తప్పు అని మళ్ళీ నెలకు బుజువయింది. మళ్ళీ ఎప్పటి సంతోషంలో వాళ్ళ ఏకాంతజీవితం ఆనందంగా సాగిపోయింది. శీతాకాలం పూర్తిగా గడిచి, వసంతసూర్యుడు వెలుగొందే టప్పటికి, వాళ్ల నివాసం మరీ అందంగా కనబడ సాగింది. ఇప్పుడా బాల్కనీ, ముందుడాబా కూడా వాడుకలోకి వచ్చాయి. అక్కడే వినీలాకాశం కింద మెరుపుగీతలలా ఎగిరిపోతూన్న పక్షులను చూస్తూ సాయం భోజనాలు సాగించేవారు.

సాయంత్రం అయేటప్పటికి వీధి ఎండకు కాలిన రోడ్డు సెగలూ పొగలూ, ఇరుగు పొరుగిళ్ళ కోలాహలం అంతా ఎగజిమ్ముతూండేది. కాని ఈ ఐదంతస్థుల ఎత్తున వాతావరణం, ప్రశాంతంగా ఉండి, ఏమాత్రం చల్లగాలి ఎక్కడున్నా అక్కడ వీచి, మైమరపించేది. అల్లా ఒకళ్ళ నొకళ్లు పెన వేసుకొని కూర్చుని, తక్కిన ప్రపంచాన్ని, కాలాన్ని సర్వాన్ని మరచిపోయి గంటలకొద్దీ హాయిగా కూర్చుని పోయేవారు. జీన్ రోన్ నదీ తీరాన అల్లా గడిపిన చల్లని రాత్రుల వన్నిటినీ జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనేవాడు. దూరస్థ ఉష్ణదేశాలలో తను కాన్సలేట్ గావెళ్తే—అక్కడి వేసవిరాత్రులు, అడవుల ప్రయాణాలు ; అక్కడి సముద్రాలమీది నిరంతర పవనాలు, ఆ ఊహాలతో కలలు గనేవాడు. తమ బాల్కనీ సుదూరం తెర, గాలికి ఏక కదలికగా కదుల్తూ, దీర్ఘ నిశ్వాసంలాగా వినిపిస్తూన్న స్వరం, అస్వాప్నిక సముద్రపవనాల రుతంలో కలిసిపోయేది. ఇంతలో, కనుచూపు కందని కించిద్వలిత అధరాంచలాలు తన పెదవులను చుంబిస్తూ "నన్ను ప్రేమిస్తున్నావా" అని మెల్లిగా గుసగుస లాడుతుంటే, ఆ స్వప్నవీథినుంచి జైలుపడి "తప్పకుండా ప్రేమిస్తున్నా" అనేందుకు వ్యవధి పట్టేది. మరీ పసివాళ్ళతో ఇదే యాతన! వాళ్ళకు తలనిండా లక్ష ఆలోచనలు!

అదే బాల్కనీలో, రెండోభాగంలో మరో జంట కూజితారావాలొనరిస్తూ కూర్చొని ఉండే వారు. ఆ భాగానికీ ఈ భాగానికీ మధ్య ఇనుప చువ్వల దడి అడ్డంగా ఉండేది. దడినిండా పచ్చని లతలు, తీగెలు అల్లుకొనిపోయి ఉండేవి. ఆ జంట హొట్టేమా దంపతులు. వాళ్ళకు పెళ్ళి అయింది. మంచి స్థూలకాయులు. వాళ్ళ చుంబనశబ్దాలు చపేటరావాలలాగా వినబడేవి. ఇద్దరికీ ఈడూ జోడూ, అభిరుచులూ అభినివేశాలూ అన్నీ బహు చక్కగా కుదిరినట్లుండేవి. మందగొడి పద్ధతులు కూడా ఇద్దరిలోనూ ఒకేమాదిరిగా ఉండేవి. ప్రథమ యౌవనాలు గడిచాకకూడా, ఇంకా అంత ప్రేమలో నిమగ్నులయిపోయి, పిట్టగోడ నానుకొని, మెత్తని రాగాలలో ఇద్దరూ జంటగా చినవాటి శృంగారపదాలు పాడుతూ సాక్కుతూంటే, చూడ ముచ్చటయ్యేది.

"కలలోన వాడేమొ, కటికచీకటిరేయి,
నిట్టూర్చుతూ నిలిచి నట్టుగా వినిపించె—
ఎంత చక్కని కలయొ!—ఇటె నిదురపోనిమ్ము!"

ఫాన్నీకి వాళ్లు నచ్చారు. వాళ్ళతో పరిచయం చేసుకోవాలనిపించింది. అప్పుడప్పుడు ఆ నల్లని దడి ఇనుపచువ్వల గండ్లలోనుంచి, ఫాన్నీ మాడమ్ హెబ్టేమా ఒకళ్ళ నొకళ్లు చూసుకొనేవారు. ప్రేమ జీవితంలో మగ్నులై సుఖులైయున్న స్త్రీల వదనాలలో ఉండే మందహాసాలు వాళ్ళ ముఖాల్లో ప్రతిఫలిస్తూండేవి. మొగమాటమాత్రం, మామూలుగానే ఎవళ్ళవు వాళ్లుగానే ఉంటూ ఒకళ్ళతో ఒకళ్ళు మాట్లాడుకొనేవారు కారు.

ఒకనాడు సాయంత్రం జీన్ క్వాయి డి అర్సేలో ఆఫీసునుంచి ఇంటికి వస్తూంటే, రూ రాయేల్ సందు మొగను ఎవరో పిలిచినట్లు వినబడింది. ఆ సందు మొగనుంచి చూస్తే ఆ సాయంత్రపు ఎండ వెచ్చదనంలో పారిస్, రేకులు విడజార్చుకొంటూన్న గులాబి పుష్పంలా అనిపించి, ఆరామశ్రేణీ శోభితమైన ఆ రాచబాట సుందరాతి సుందరమైనదిగా కనిపిస్తూంది. అచ్చటి సాంధ్యశోభ ప్రపంచంలో మరెక్కడా కూడా లభ్యంకాదు.

"రావయ్యా! అందాల అబ్బాయి! రా! మాతో తాగుదుగానిరా! నిన్ను చూస్తేనే ఈ ముసిలాడికి కన్నులపండుగగా ఉంటుంది!"

హోటల్ వరండా రోడ్డు పేవ్‌మెంటుమీదికి వాలి, పేవ్‌మెంటుమీదికి కూడా బల్లలూ కుర్చీలూ పరచి ఉన్న ఒక హోటల్ ముందు, జీన్‌ను రెండు చేతులా బలంగా లాక్కెళ్తూ అక్కడ టేబిల్ ముందు కుర్చీలో కూలవేశాడు. "కౌపుసల్" అంటూ చుట్టుప్రక్కనున్న విలాయితీ జనం, పల్లెటివాళ్ళూ, గుసగుసలు పోతున్నారు.

అతని ఆ మహాకాయానికి అతని యుద్ధవీర వేషానికి, అతను త్రాగుతూన్న ఆకుపచ్చసారాయి వర్ణం అమరినట్లుగా కుదిరింది. కౌపుసల్ ప్రక్కనే ఇంజనీరు డెషెలెట్ కూర్చుని ఉన్నాడు. ఆ క్రితం రోజునే పారిస్‌కు సెలవులకు వచ్చాడు. ఎండల్లో మొగం కొంచెం నల్లబడి, మనిషి కాస్త చిక్కి దవడ ఎముకలు పొడుచుకొచ్చినట్టు కనబడుతూ నలిగి ఉన్నాడు. ఆ నీరసంలో అతని చిన్నికళ్లు మరీ కరుణార్ద్రంగా కనబడుతున్నాయి. ముకుకోళ్లు పెద్దవి చేసికొని, పారిస్ సౌరభాన్నంతనూ ఆత్రంతో ఆఘ్రాణించేస్తూన్నట్లున్నాడు. జీన్ కూర్చోగానే, కౌపుసల్ చేతులు తిప్పుకుంటూ నర్మకోపోక్తిగా,

"ఓరీ! ఏం చక్కని కోడెదూడోయ్! ఒకప్పుడు నేను ఆయీడున, ఆవుంగరాల జుత్తుతో అల్లాగే ఉండేవాడినంటే! ఆహా! ఆహా! యౌవనం సుమా, యౌవనం!" అంటున్నాడు.

డెషిలెట్ తన మిత్రునిధోరణికి చిరునవ్వు నవ్వుతూ "ఇంకా ఆ పాటేనా ?" అన్నాడు.

"నవ్వొద్దు భాయీ, నన్ను చూసి నవ్వొద్దు! ఎందుకూ, నాకున్న సర్వస్వము, ఈ పతకాలు, బిరుదులు, శిల్పశాల, రాజశిల్పత్వమూ, ఒకటేమిటి ఆ భండారం అంతా ఇచ్చేస్తాను! ఆ బంగారు ఉంగరాల జుత్తుమాత్రం నా కిమ్మను చాలు!" అని, అకస్మాత్తుగా గాసిన్‌వంక తిరిగి, "అన్నట్టు, శాఫో నేం చేశావు? ఇప్పుడెవరికంటికీ ఆమె కనబడ్తూన్నట్టు లేదేం?" అని అడిగాడు.

జీన్ అర్థం చేసికోలేక అతని వంక తెల్లబోయి చూశాడు.

"ఓహో! అయితే నువ్వు ఇప్పుడు దాంతో ఉండటం లేదన్నమాట!" అన్నాడు కౌపుసల్. అప్పటికీ అతను తెల్లబోతూనే ఉండేసరికి చిరాకుగా "శాఫో, తెలియదూ?—ఫాన్నీ లిగ్రాండ్!—విల్లీ డి అవ్రేలో?"

"ఓ అదా! అప్పుడే ఎప్పుడో పోయింది."

ఎందుకట్లా అన్నాడో? తన ప్రేయసిని శాఫో పేరిట పిలచినందుకు నామర్దా, సిగ్గు—స్వస్త్రీ ప్రసక్తి ఇతరుల ముందు తెచ్చేందుకుకల అయిష్టత,—అన్నిటికన్నా బహుశా, యితరత్రా తనముందు ఎవరూ చెప్పని విశేషాలు తెలుసుకోవాలన్న కుతూహలమూ—అల్లా అనటానికి ప్రేరేపించి ఉంటాయి.

"శాఫో! ఆ! ఇంకా శాఫో తిరుగులాడుతూనే ఉందా?" అంటూ, అక్కడి పూలవనాలు, పచ్చని చెట్లూ, ఆప్రకృతినంతా కన్నులగ్రోలుతూ కూర్చున్న డెషిలెట్ పరధ్యాన్నంగా అన్నాడు.

"అరే! క్రిందటి ఏడు నీ యింట్లో విందుకు వచ్చింది జ్ఞాపకం లేదూ! ఐగుప్తు దుస్తులలో భలే అందంగా ఉంది! ఆ తర్వాత శరత్కాలంలో ఒక

నాటి ప్రొద్దున్నే లాంగ్లాయిస్‌గాడి హోటల్‌లో ఈ అందగాడితో ఉండగా చూశాను—అవేళ ఎల్లా ఉందనుకొన్నావు! సిగ్గు లొలుకుతూ అచ్చంగా కొత్త పెళ్ళికూతురులా ఉంది.

“ఆమెకు అసలు ఎన్నేళ్లున్నా యంటావ్? మనకు తెలిసేటప్పటికి—ఆగూ, చెప్తా—”

కౌవుడెల్ జ్ఞాపకం తెచ్చుకొంటూన్నట్లు గాలిలోకి తేరిపార చూశాడు—“ఆగు, చెప్తా! ఎన్నేళ్ళంటావా—1853 లో నేను బొమ్మ చెక్కటానికి మోడల్‌గా నిలబడింది కదూ, అప్పటికి పదిహేడేళ్లు. ఇప్పు డిది 1873—ఊ! ఎన్నేళ్ళో మీరే లెక్కేసుకోండి” అన్నాడు. ఇంతలో అతని కళ్ళు మిలమిలా వెలుగసాగాయి. “అఁ! ఇరవై యేళ్ళ క్రింద ఆమెను చూస్తేనా! సన్నగా శలాకలా ఉండేది. అధరం విల్లు వంచినట్లు ఉండేది. పాలరాయిలాంటి నుదురు. భుజాలూ చేతులూ కొద్ది పల్చగా ఉండేవి. కానీ శాఫో విరహాగ్నిలో కాగిపోతున్నట్లుగా ఆ పల్చదనం సరిగ్గా సరిపోయినట్లుండేది. కాని ఏం ఆడదోయ్! ఆడతనం అంటే ఆమెదే! ఆ చిన్న దేహంలో ఏం ఉద్రేకం ఉండేది! ఆ చెకుముకి రాతిలో ఎంత నిప్పు పుట్టేది! ఆ వీణాతంత్రుల్లో ఒక్క స్వరమున్నా లోపించేదా! లా సుర్నేరీ అన్నట్లు మహతీవీణాశతతంత్రీసమగ్రరూపం కదోయ్.”

జీన్ మొగం పాలిపోయింది. “ఆయన కూడా ఆమె నుంచుకొన్నాడా?” అని అడిగాడు.

‘లా సుర్నేరీయా! అనే అనుకొంటాను. నా కప్పుడు భలే దెబ్బే అనిపించింది. నాలుగేళ్లు పూర్తిగా, భార్యాభర్తలలాగే గడిపాం. నాలుగేళ్లు ఆమెకోసం నానా శ్రమలూ పడి పువ్వుల్లో పెట్టి పోషించాను. ఏం కోరితే అవల్లా సమకూర్చాను. కొండమీది కోతిని తెమ్మంటే తెచ్చి పెట్టేవాడిని. ఆవిడకోసం అష్టకష్టాలు పడే వాడిని. సంగీతం మాష్టర్లని, డాన్సు మాష్టర్లని, ఎవళ్లు కావాలంటే వాళ్ళను కుదిర్చాను—ఇప్పుడు జ్ఞాపకం చేసుకోవాలన్నా మతి చాలదు—చక్కగా సానపట్టి తళతళా వజ్రంలాగా మెరిసేట్టు చేశాను—అసలు, మారుమూల మురుక్కాలవలో పొర్లాడుతూన్న దాన్ని మా యింటికి తెచ్చి, మహారాణి లాగ తయారుచేశాను. తీరా ఇన్నీ చేశాక ఆ నపుంసకుడు భావకవిగాణ్ణి తగులుకుపోయింది. లాసుర్నీగాడు ప్రతి ఆదివారం పెద్ద స్నేహితుడి లాగా వచ్చి మాయింట్లో విందుకుడిచేవాడు.”

అని బుగ్గలు బూరించుకొని ఆ విషం కక్కుకొంటూన్నట్టు ఒక దీర్ఘ నిశ్వాసం వదిలాడు. ఇంతలో కొంత తేరుకొని మళ్ళీ శాంతంగా చెప్పసాగాడు.

“ఏమయితే నేం! అల్లాటి నీచపుపని చేసినందుకు తగినశాస్తి అయింది వాడికి. ఇద్దరూ కలిసిఉన్న మూడేళ్ళూ, మహానరకం అంటే నమ్ము! కవిగారి ఇచ్చకాలూ లాలనలూ అన్నీ, మూణ్ణాళ్ళ పట్టుపగలు లేవు. ఆ తర్వాత వాడి పినాసితనం, ఉడుకుమోతు తనం, ద్వేషబుద్ధి, అన్నీ బైటపడ్డాయి. వాళ్ల నిత్య కలహాలు చూడాలి బాబూ! ఇంటి కెప్పుడెళ్లినా, ఆవిడ కంటికి పట్టీలేసి ఉండేది. వాడి మొగంనిండా రక్కులూ, బజుకులూ! అన్నిటికన్నా వాడు దాన్ని వదిలి పెడ్తానన్నప్పుడు చూడాలి తమాషా! వాడిని వదలనని జలగలాగా పట్టేసింది. వాడివీధి తలుపు బద్దలు కొట్టేది. అక్కడే గుమ్మంలో వాడు బైటికొచ్చేదాకా ప్రాణాచారాలు పడిఉండేది. ఫార్సీ హోటల్‌లో విందుకు పెద్దలందరితోపాటూ వాడూ వస్తే, ఆ గుమ్మంబయట, నడి శీతాకాలంరాత్రి చలిలో వణుకుతూ ఐదు గంటలూ అక్కడే నిలబడింది. నిజంగా జాలేవేసేది. కాని ఆ రసోపాసక భావకవిగారు మాత్రం తొణక లేదు బెణక లేదు.

చివరికి ఆవిడను వొదుల్చుకొనేందుకు పోలీసు సాయం కూడా తెచ్చుకొన్నాడు. భలేవాడులే! అన్నిటికన్నా చివరిపని మరీ మకుటాయమానంగా చేశాడు! తన పండుయౌవనాన్నంతా, మనస్సూ దేహమూ, సర్వమూ వాడికి అర్పించిన ఆ పిచ్చి పిల్లకు వాడు చూపించిన “కృతజ్ఞత” ఏమిటో తెలుసా! తన కశ్మలం అంతా వొలికిస్తూ మురికి బురదకుళ్ళు మోతు పద్యకావ్యం ఒకటి “ప్రేమ కావ్యం” అంటూ వ్రాసి ప్రకటించాడు. ఆయనగారి కావ్యాల్లోకల్లా అదే మహాకావ్యం!”

గాసీఁ నిశ్శబ్దంగా బుజాలు కుంచించుకొని కూర్చుని, బల్లమీది గ్లాసులో శీతలపానీయాన్ని గడ్డి

గొట్టంతో పీలుస్తూ చప్పరిస్తూ కూర్చున్నాడు. నిజంగా అతనికి ఇచ్చింది విషమేఅయివుంటుంది. లేకపోతే గుండెలూ పేగులూ కూడా ఇంత బిగుసుకు పోతాయా!

సాయంత్రపు ఎండ ఇంకా చుట్టుముట్టి తగులు తున్నా కూడా గార్సెన్ లోపల వణికిపోతున్నాడు. అతని కళ్ళు తిరుగుతున్నాయి. ఏదో పొగమంచులో నీడలు కదులుతూన్నట్లు, ఆ మసక వెలుగులో, బస్సులు మనుషులూ, బజారుసర్వస్వమూ నీడలలా కదులు తూన్నట్లు కనిపిస్తున్నాయి. పారిస్ అంతా నిశ్శబ్ద మయిపోయి అక్కడి తన బల్లదగ్గిర మాటలు తప్ప మరేవీ వినబడటంలేదు. ఇప్పుడు డెషిలెట్ మాట్లాడుతున్నాడు. ఈమాటు విషం అతను పోస్తున్నాడు.

"ఈ తెగతెంపుల్లు ఇంతఘోరంగా ఉంటా యేమిటి?"

డెషిలెట్ నెమ్మదిగా మాట్లాడుతున్నాడు. అతని ఆక్షేపణ ధోరణిలో అనంత దయామయమయిన ఒక మృదుస్వనం కూడా మిళితమయి ఉంది.

"పిల్లు విశ్వతరబడి ఒక్క ఇంట్లో ఉంటారు. ఒక్క కంచంలో తింటారు. ఒక్కమంచంలో పడు కొంటూ, ఒకళ్లొకళ్ళు కలిసిపోయి, ఉమ్మడిగా కలలుకంటూ, ఉమ్మడిగా చెమటలోడుస్తూ ఒత్తు కొని ఒత్తుకొని పడుకొంటారు. అరమరలు లేకుండా ఒకళ్ళతో ఒకళ్లు అన్నీ చెప్పుకొంటారు. ఒకళ్ళ కొకళ్లు సర్వమూ అర్పించుకొంటారు. చూపులూ చేష్టలూ,అభిప్రాయాలూ, పద్ధతులూ, వేషభాషలూ, చివరికి రూపాలుకూడా, ఒకళ్ళవి వొకళ్ళు అలవర్చుకొంటారు. నఖశిఖపర్యంతమూ ఒకళ్ళ కొకళ్ళయిపోతారు. తీరా ఒకనాడకస్మాత్తుగా ఒకళ్ళనొకళ్ళు వదిలేసి ఛేదించుకుపోతారు. ఎల్లా చేస్తారంట పిళ్ళిల్లా! ఎల్లా ప్రాణాలొప్పతాయి! నేను మాత్రం జన్మలో అల్లా చెయ్యలేను—నిజమే! ఆడది నన్ను మోసంచెయ్యొచ్చు, నా ఒంటినిండా బురద పులమవచ్చు, నన్ను బురదలో కిడవ్వచ్చు! కాని ఎన్ని చేసినా, కళ్ళ నీళ్ళెట్టుకొని, "నన్ను వదిలిపోవద్దం"టే చాలు, ఇంక నేను కదలనే! అందుకనే ఎవర్నన్నా జేరిస్తే, ఒక్కరాత్రికి మించి చేరనియ్యనే! మన పాతసామెత చెప్పినట్టు, రేప నేది లేదు. కాదంటావ్ పెళ్ళిచేసుకో! అంతే, ఆఖరు. అదింకా మర్యాదైన పని!"

"తప్పు లేదు! తప్పులేదు! నీలాంటివాడు అల్లా మాట్లాడటం బహు తేలికలే వోయ్. ఒక్కరాత్రితో వదల్లేని స్త్రీలు చాలామంది ఉంటారు. ఉదాహర ణకు, ఆమే అల్లాంటిదే" అన్నాడు కౌవుడల్.

"ఆమె నేరాత్రిదాటాక ఒక్క నిమిషంకూడా ఉండలేదే నేను." అన్నాడు డెషిలెట్, సంతృప్త మందహాసంతో. ఆహాసం చూసి జీన్ తనుబిల్ల కంపించిపోయాడు.

కాఉడల్ జవాబు చెప్తున్నాడు.

"అంటే నువ్వు ఆవిడ రకం కాదన మాట! లేకుంటే ఎల్లాంటిదనుకొన్నావు? ప్రేమించిందంటే, పట్టుకు వేళ్ళాడుతుంది. ఆ మనిషికి గృహిణిగా కాపురంచెయ్యాలని మహా మోజు. కాని దిక్కు మాలినకర్మ, ఆవిడ ఎప్పుడు కాపురం పెట్టినా భగ్న మౌతూనే వచ్చింది. నవలాకారుడు డిజోయ్‌తో చేరింది. అతను చచ్చిపోయాడు. లిజానో వంట పడ్డది. వాడు వేరే పెళ్ళిచేసుకొన్నాడు. తరువాత స్వర్ణకారుడు ఫ్లామెంట్‌ను బట్టింది. చాలా అందంగా ఉండేవాడు. ఒకప్పుడు "మోడల్"గా ఉంటూండే వాడు కూడా—ఎప్పుడూ ఆమెకు అందమూ, ప్రతిభా అంటేనే మోకెక్కు వుండేది. సరే, ఆ కాపురానికి పట్టిన దౌర్భాగ్యం ఆ కథంతా తెలిసిందేగదా?"

"ఏ కథా!" అన్నాడు జీన్, మాట మింగుడు పడక ఉక్కిరిబిక్కిరౌతున్న కంఠంతో. ఒకప్పుడు పారిస్‌నంతనూ ఉద్రిక్తంచేసిన ఆ ప్రేమికుల గాధ వింటూ గ్లాసులో పానీయం తృణనాళంతో పీలుస్తూ కూర్చున్నాడు.

ఆ స్వర్ణకారుడు బీదవాడు. ఈ స్త్రీ అంటే మహా వ్యామోహంలో ఉన్నాడు. ఎక్కడ తన్ను వదిలేస్తుందో అని నిత్యం భయపడుతూండేవాడు. అందుకని ఆమెకు నిత్యభోగాలన్నీ సమకూర్చే ప్రయత్నంలో, దొంగనోట్లు అచ్చువేశాడు. దాదాపు వేసీవెయ్యటంలోనే పట్టుబడ్డాడు. ఇద్దరినీ జంటనే ఖైదుచేశారు. తీర్పులో అతనికి పదేళ్ళు కఠిన వరకం వేశారు. ఆమె తప్పు ఎక్కువ ఋజువు

కావడంవల్ల ఆర్నెల్లు రిఫర్మేటరీ జైలుకు మాత్రం పంపించారు.

ఆనాటి జైలు దుస్తుల్లో ఆ తలరుమాలుతో ఆమె ఎంత చక్కగా ఉన్నదీ కావుడల్ జెషిలెట్టీకి జ్ఞాపకం చేస్తున్నాడు. "ఆ ధైర్యం!—ఏ మాత్రమైనా తొణికిందా—చివరిదాకా ప్రేమికునిపట్ల విశ్వాసంతోనే ఉంది. ఆ తెల్లమొహం జడ్జీని బట్టుకొని ఎంత దూషించేసింది! తర్వాత ప్రియుణ్ణి పోలీసులు తీసుకెళ్తుంటే వాళ్ల టోపీలమీదుగా ప్రియుడికి ముద్దులు చెప్తూ ఎం చక్కగా అంది. "ఏం, ఫరవాలేదు ప్రియతమా! మళ్లీ మంచిరోజులు వస్తాయి మనమప్పటికీ ఇల్లా ప్రేమించుకొంటూనే ఉంటాము" ... అబ్బ ఆమె మాటలు వింటూంటే అప్పుడు రాళ్ళుకూడా కరిగిపోతాయనిపించింది. ఏమైనా ఆ తర్వాత మళ్ళీ ఆమెకు ఒక కాపురం అంటూ కుదుటబడలేదు.

"అప్పటినుంచీ పెద్ద పెద్దల మధ్య తిరగటం మొదలు పెట్టింది. నెలకొకణ్ణి, వారానికొకణ్ణి, జేర దీసేది. కాని ఆర్టిస్టులదగ్గర మాత్రం చేరేదికాదు. ఆర్టిస్టులంటే బలే హడలు పుట్టేందనుకొంటాను. ఆ తిరువాత ఎప్పుడైనా ఎవళ్ళనైనా కళాకారులవంటూ చూసిందంటే, ఒక్కనా దగ్గరకే వచ్చేది. ఇంకెవరింటికీ వెళ్ళేదికాదనే నానమ్మకం. ఉండి ఉండి ఎప్పుడో ఒకనాడు నా స్టూడియోకి వచ్చేది. కాసేపు కూర్చొని నాతోపాటు ఒక సిగరెట్టు కాల్చి వెళ్ళిపోయేది. తర్వాత మళ్ళీ కొన్ని నెలలదాకా మనిషి పత్తాయేలేదు. అకాత్తుగా ఒకనాడు ప్రొద్దున్న ఈ అందగాడూ, ఆమే కూర్చుని ఫలహారాలు చేస్తూ చిలకల్లాగా నోళ్ళతో ద్రాక్షపళ్ళు ఒకళ్ళ కొకళ్ళు అందిచ్చుకొంటూ కనబడ్డారు. "అదో! మాశాఫోకు మళ్లీ పాట్లు ప్రారంభమయారే!" అనుకున్నా!"

జీన్ ఇక భరించ లేక పోయాడు. అక్కడ ప్రాగినవిషం అంతా తన్ను దగ్ధంచేసి చంపేస్తోన్నట్లనిపించింది. కొద్ది నిముషాలు చలికి గడ్డగట్టుకుపోయాక అకస్మాత్తుగా గుండెల్లో మంట బయలుదేరి రొమ్ము బిగదీసి, తలకెక్కి ఘనారిస్తూ, చండ్రనిప్పులు నిండా కూరిలే కుంపటిని బద్దలు కొట్టినట్లు, తలను బద్దలు కొట్టేసూంది, అల్లాగే గుఱ్ఱపు బగ్గీల కడ్డు నడుస్తూ రోడ్డు దాటాడు. గుఱ్ఱపువాళ్ళు కేకలు వేశారు. ఎవళ్ళమీదా, అరుస్తారు, తెలివితక్కువ మొగాలు?

పూవుల బజారులోనుంచి పోతున్నాడు. అక్కడి ముద్దబంతిపూల సువాసన మొగం మొత్తుతోంది. తన ప్రియురాలు ఆ సెంటే వాడుతుంది. ఉద్వృతంతో అక్కడినుంచి బైటపడుతూ ఆ కోపతీవ్రత ఆగక మనసులో మాటలు గట్టిగా అనుకొంటున్నాడు. "ప్రియురాలా! పచ్చిబోగంది! శాఫో, శాఫో! ఏడాదిపాటు ఈ—దీనితో కాపురం చేశానా!" ఉగ్రకోపంతో ఆ పేరు మళ్ళీ మళ్ళీ ఉచ్చరించసాగాడు. లోకాభిరామాయణపు రంకుపురాణాలందిచ్చే బాజారి పత్రికల్లో, ఆ భోగస్త్రీల పెట్టుడు పేర్లలో ఈ పేరుకూడా చదివిన జ్ఞాపకం వచ్చింది. రంభా, మేనకా, తిలోత్తమాలాంటి పేర్లు—శాఫో, కోరా, క్లేరో, ఫ్రీని, కంఖణీ...

ఆ పేరి రెండక్షరాలతోపాటు, ఆ స్త్రీ జీవనమంతా మురుగుకూపములో ధారకట్టి పారుతున్నట్లు కన్నులముందాడింది. కావుడల్ స్టూడియో, లాగూర్నరీ ఇంట గలాటా, నీచపువీధుల్లో దారికాపులు, కవిగుమ్మాలదగ్గిర పడిగాపులు...ఆ తర్వాత ఆ అందాల స్వర్ణకారుడు — పోర్జరీ, సెషన్సుకోర్టు జైలువేషంలో చక్కగా అమరిన ఆ తలరుమాలు, ప్రియుడికి గాలిలో విసరిన ముద్దు; "పరవాలేదు! ప్రియతమా" "ప్రియతమా" తనను పిలిచేటప్పుడూ అవే మాటలు! ఛీ! సిగ్గుసిగ్గు!

పోనీలే, ఈ కశ్మలం అంతా వెంటనే కడిగేసుకొని శాశ్వతంగా తెగతెంపులు చేసుకోవా లనుకొన్నాడు.

ఆ ముద్దబంతిపూల వాసన అల్లాగే అతన్ని వెన్నాడుతూంది. సాంధ్యాకాశం కూడా ఆ పూవు రంగునే ప్రసరించుకొంటూంది.

అంతసేపూ ఆ బజారునే అటునించి ఇటూ ఇటునించి అటూ, కటకటాల మధ్య ఉన్నట్లు, తిరుగుతున్నానని అకస్మాత్తుగా గ్రహించుకొన్నాడు. అక్కడినుంచి తన దోవను బయలుదేరి ముందుకు సాగి ఇట్టే తన వీధికి చేరుకున్నాడు. వెంటనే లోపలికెళ్లి మాటామంతీ లేకుండా బట్టట్టుకొని ఆవిడను వీధ

లోకి తోడ్చి, ఆ పేరు రెండక్షరాలూ ఆమె మొగం మీద ఊసి, బైటికి గెంటేద్దామనుకొన్నాడు. తీరా తలుపుదగ్గిరకు వచ్చాక అనుమానాలు పట్టుకొన్నాయి. ఆలోచనలో పడ్డాడు. మళ్ళీ నాలుగడుగులు ముందుకు నడిచాడు.

కేకలు వేస్తుంది. వెక్కిలు పెట్టి ఏడుస్తుంది. ఆవేళ రూడి ఆర్కేడ్‌లో లాగే, ఆ బజారు తిట్లూ, భాషా, అంతా వాడుతూ ఇల్లంతా గల్లంతు చేసేస్తుంది.

పోనీ ఉత్తరం వ్రాస్తే! ఔను అదే మంచిపని. బహు క్లుప్తంగా మూడునాలుగు ఘాటైన మాటలతో తెగతెంపులు చేసుకోవచ్చు.

దగ్గిర యింగ్లీషు హోటల్‌లో కెళ్ళాడు. కొత్త గాస్ లైటు దీపం వెలుగులో హోటల్ దాదాపు ఖాళీగా బావురుమంటూ ఉంది.

ఒక బల్లదగ్గిర, గూనసుక్లె గుడిసేటి స్త్రీ ఒకతి చేపలహారమాత్రమే తింటూ కూర్చుంది. బల్ల తడి తడిగా జిడ్డోడుతూంది. ఒక గ్లాసెడు ఏల్ సారాయం తెమ్మని ఆర్డరిచ్చి, ఆ గ్లాసు ముట్టుకోకుండానే ఉత్తరం వ్రాయటాని కుపక్రమించాడు కాని చెప్పదలచుకొన్నదంతా బుఱ్ఱలో ఉడుకెత్తి పొంగులారుతూ, అన్నిమాటలూ ఒకేసారి దొర్లిపడటానికి ఉరుకుతూన్నట్లున్నాయి. కలంలో సిరా మాత్రం గడ్డ కట్టుకుపోయినట్లు అక్షరాలు తొందరగా సాగటమే లేదు.

రెండుమూడుమాట్లు వ్రాసి చింపేశాడు. చివరికి ఉత్తరం వ్రాయకుండానే వెళ్దామని లేస్తున్నాడు. ప్రక్కనే సన్నగా నోటిలో ముద్దలతోపాటు ఆత్రంగా మాటలుకూడా నములుతూ గొంతుక వినిపించింది. "మీ రెల్లాగా తాగటం లేదుగా—నే తీసికోనా?" అని ఆ అమ్మి అడుగుతోంది. తల ఊపాడు. ఆ అమ్మి అతి ఆత్రంతో గళాసు ఎత్తుకొని పెద్ద పెద్ద గుటకలు మింగేస్తోంది. ఆ తాగటంలో, ఆమె ఎంత దుస్థితిలో ఉందో తెలిసివచ్చింది. ఆమె దగ్గిర, తిన్నపదార్థం పానీయంతో తడుపుకొనేందుకు కూడా డబ్బులేదు. అతనిలో అవంతమైన జాలి పుట్టుకొని వచ్చింది. ఆజాలి వుపశమనమిస్తోంది. ఆ జాలిలో, ఆడదాని బ్రతుకు ఎంత దౌర్భాగ్యభూయిష్టం కావచ్చునో, అకస్మాత్తుగా కన్నుల కట్టినట్లయింది.

కొంత దయార్ద్ర చిత్తంతో విషయవిచారణ చేసుకోగలిగాడు—తనకు ప్రాప్తించిన దుఃస్థితిని సహేతుకంగా విమర్శించుకోసాగాడు.

ఏంతైనా, ఆవిడ తనతో ఆడిన అబద్ధమేమీ లేదు. ఆవిడ పూర్వజీవితంవిషయం ఏమీ తెలియదంటే కారణం, ఏనాడూ తను ఏ స్వల్పకుతూహలమూ ఆ విషయంలో చూపకపోవటమేకదా! ఆలోటు తనదే! దేనికి ఆవిడను తప్పుపడుతున్నాడు? జైలుకి వెళ్లిందనా? కోర్టువారు ఆమె తప్పులేదనే తీర్పు ఇచ్చారుకదా! తీర్పు అవగానే జనం ఆమెను అభినందిస్తూ భుజాలమీద ఎత్తుకొని బైటికి తీసుకొచ్చారే! మరి ఇంకేమిటి? తనకుముందు ఇతరులు కొందరు అనుభవించారనా? ఆవిషయం తనకు పూర్తిగా తెలిసినదేకాదా? వాళ్ళంతా ఎవరో అనామకులు కాక ప్రతిభాశాలురైనందుకూ, వాళ్ళ చిత్రాలను శిల్పాలనే పొగడుతూ, తను వాళ్ళతో కూర్చుని మాట్లాడి గలిగినందుకేనా అసహ్యం? సామాన్యులను కాక గొప్పవాళ్ళను వరించినందుకు తను ఆమెను తప్పు పట్టగలడా?

ఇంతలో, అతని హృదంతరం మారుమూలలలో ఎక్కడో, అతని కతనే ఒప్పుకోలేని, ఒక దురహంకారము సన్నగా పొటమరించింది. ఆ మహాపురుషులందరితోపాటు తనుకూడా ఆమె ననుభవించ గలిగాడు. తనకులాగే వాళ్ళకుకూడా ఆమె అందంగానే కనబడ్డది.

అతని యీడున ఎవ్వరికీ ఆత్మవిశ్వాసం ఉండటం కష్టం. తనబుద్ధి సమమో అసమమో, తనది ఏ అంతరమో, ఎవ్వడూ నిజంగా తెలిసికోలేడు. ఆ యీడున "స్త్రీ"ని ప్రేమిస్తాడు. అంటే "ప్రేమ" భావాన్నే! ఆ యీడున అనుభవసిద్ధమైన చూపు ఉండదు. యువ ప్రేమికుడు తన ప్రియురాలి ఫొటోను నీకు చూపించినప్పుడు, తన రసజ్ఞత్వానికి, నీ ఆమోదం ఉందో లేదో చూసుకొని మనస్సును దిట్టపరుచుకో చూస్తాడు.

ఇప్పుడు, శాఫోవదనం మహోత్కృష్టంగా ఉజ్జ్వలంగా కనిపించసాగింది. లామార్టైన్ మహాకవి, ఆ వదనాన్ని మహోజ్జ్వలంగా వర్ణించాడు. మహాశిల్పి

కాపుడల్ తన శిల్పంలో దానికి అమరత్వం చేకూర్చాడు.

వెల్లితోపులా ఉన్న ఒక రోడ్డుప్రక్కనున్న పార్కు బెంచిమీద కూర్చుని ఆలోచనలలో నిమగ్నుడై ఉన్నాడు. జూన్ నెల. గోధూళి సమయం. అక్కడ కేరింతలాడుతున్న పిల్లల కేకలు, కూలివాళ్ళ పెళ్ళాల కులాసాకబుర్లు, ధూళితో పాటు రేగి వాతావరణాన్ని నింపుతున్నాయి.

అకస్మాత్తుగా అతనికి మళ్ళీ వెఱ్ఱికోపంతో ఆవేశంకల్గింది. లేచి చరచరా ముందుకు నడిచిపోతూ తనలో తను గట్టిగా గొణుక్కుంటున్నాడు... ఓహోహో! భలేబాగుంది శాఫోవిగ్రహం! ఏ షాపులో పడితే ఆషాపులో దొరికే విగ్రహం! ఎక్కడ పడితే అక్కడ కనపడే బొమ్మ! అల్లాటప్పాపాట కన్నా కనాకష్టం! దాదాపు ఆ పౌరాణికపు శాఫోకున్న కశ్మలం అంతా ఉంది. ఆ పేరు శతాబ్దాల తరబడి దిగజారి దిగజారి, బూతుకథల బురదలలో పొర్లాడి, పౌరాణిక స్వచ్ఛత ఏమాత్రమైనా ప్రథమంలో ఉంటే అది అంతా పోగొట్టుకొని చవత పేరే దౌర్భాగ్యపు రోగానికి పేరై పోయినట్లుగా, అథః పతనమై పోయింది. ఆరి భగవంతుడా! సర్వమూ జోకుపుట్టించేస్తోందికదా !

అల్లా తికమకలుపడుతూ, ఒక నిముషం ఉగ్రుడౌతూ ఒక నిముషం శాంతుడౌతూ, విరుద్ధ భావాల, ఉద్రేకాలమధ్య ఊగులాడుతూ పోతున్నాడు. అంతకంతకు చీకటులు ముసురుకొంటున్నాయి. బాట నిర్జన మౌతూంది. గాలి ఇంకా వేడిగానే ఉంది. ఏదో సన్నని దుర్వాసన గాలిలో అలుముకున్నట్లుంది. అటు చూడగా పెద్దగోరీలదొడ్డి, నేటు కనబడింది. లాటిన్ క్వార్టరునకలా కారుకు, "సిండెరిసెట్టి"నకలా రచయిత, డిపోయ్ స్మారకార్థం, అతని గోరీమీద, కాడుసల్ చెక్కిన అతని శిలావిగ్రహం స్థాపించే ఉత్సవ సందర్భంలో, సంవత్సరం క్రిందట, యువజనసమూహంతో తనకూడా ఈ శ్మశానవాటికకు వచ్చిన జ్ఞాపకం వచ్చింది. డిపోయ్! కాడుసల్! ఒక్క రెండుగంటలలో ఆ నామాక్షరాలు, ఎల్లాంటి నూతన ధ్వనిని సేకరించుకొన్నాయో! ఆ పూర్వోదంతాలన్నీ చెవులబడ్డాక అల్లాంటి అప్రకృత వివాహాలను గురించి డెషిలెట్ చేసిన దారుణ సునిశిత విమర్శనమంతా విన్నాక— ఈ విద్యార్థికో ఉంపుడుకత్తె, అతని ఈబొమ్మరింటి కాపురం—అన్నీ ఎంత కృతకంగా, మలీమసంగా కనబడుతున్నాయి!

ఆ చీకటి, ఆ మృత్యువాటిక సాన్నిహిత్యంలో మరింత కారుణకి భీభత్సం గొల్పుతూంది.

అక్కడినుంచి వెనక్కి తిరిగాడు. ఆ పరిసరాల తక్కుతూ తారుతూ చీకటిపక్షుల్లా సంచరిస్తున్న వ్యక్తులను, ఒరుసుకొంటూ, చీకటి సుదూరపు గుహాలలా ఉన్న వాకిటికొట్ల గుమ్మాలలో నిల్చున్న కామినుల చేలాంచలాలను దులబరించుకొంటూ, ఆ చీకటి కొట్ల కిటికీల వెలుగులను దాటుకొంటూ పోతున్నాడు. ఆ కిటికీలు ఆచీకటిమధ్యంలో సినిమా తెరమీద ధగధగలాడే దయ్యపు బొమ్మలలా, కిటికీల వెనుక ఒకరొకళ్ళ కౌగిళ్ళల్లో కదులుతున్న కాముకుల జంటల దృశ్యాలను బైటపెడుతున్నాయి.

ఎంత పొద్దుపోయి ఉంటుందో? సైన్యంలో చేరిన మొదటినాడే సుదీర్ఘప్రయాణంచేసిన కొత్త కుర్రాడికిమల్లే, వళ్ళంతా కొట్టుకుపోయి, ఓపిక పూర్తిగా చచ్చి పోయి నట్లు, సొషిల్లిపోయాడు. ఇందాకటినుంచి అలయించిన ఆవేదన మూగపడి, బరువుగా కాళ్ళకు దిగజారి, భుజాలను క్రుంగదీసేస్తూ వంచేసి, బండ బరువైనట్లయిపోయింది. అబ్బా! పడక్కచేరి నిద్రపోగలిగితే! తర్వాత మెళుకువవచ్చాక ఆ మనిషితో, మెల్లిగా, ఏమీ కోపం తెచ్చుకోకుండా చెప్పొచ్చు. "చూడు. నువ్వెవరవో, ఎల్లాంటిదానవో అంతా నాకు తెలుసు. ఇది నీ తప్పూ కాదు నా తప్పూ కాదు. కాని ఇక ఇద్దరం కలిసి జీవించలేం. ఎవరిత్రోవను వాళ్లు పోదాం" అని చెప్పేసి, ఆవిడ వెంటబడకుండా తప్పించుకునేందుకు, తన ఊరుపోయి, అమ్మను చెల్లెళ్ళను చూస్తాడు. వాళ్ళ కౌగిలింతలలో తేరుకుంటాడు. అక్కడ, రోన్‌నదిమీదనుంచి వచ్చే, శీతపవనాలలో, పరిశుద్ధ, ఉత్తేజ, వాతావరణంలో, ఈ దుఃస్వప్న, దౌర్భాగ్య, కశ్మలాన్నంతా కడిగేసుకొంటాడు...

అతనికోసం కాచుకొని కాచుకొని చూచి,

అల్లాగే మంచంమీద పడుకొని తెలియకుండానే నిద్రపోయింది. దీపం పెద్దగా వెలుగుతూనే ఉంది. చదువుతూన్న నవల ఆమెపక్కనే దుప్పటిమీద తెరుచుకొనిపడిఉంది. అతను వచ్చినా ఆమెకు మెలుకువ రాలేదు. మంచంప్రక్కనే నుల్చుని, అంతకుముందెన్నడూ చూడని అపరిచిత స్త్రీ నక్కడ చూస్తున్నట్లు, ఆమెవంక విపరీతంగా చూస్తూ నిలబడ్డాడు.

నిజంగా ఆమె అందంగానే ఉంది! ఓ! ఏమి అందం! ఆమె చేతులు, వక్షఃస్థలం, బుజాలూ, నున్నని సుంద్రపు బిగువుతో, మచ్చగాని, మాలిన్యం గాని లేక, బంగారు పోతపోసినచాయనున్నాయి. కాని కనురెప్పలు మాత్రం కంది ఎఱ్ఱబడినట్లున్నాయి— బహుశా చదువుతూన్న నవల కారణమేమో! లేక అతని రాకకోసం ఎదురుచూడటంలోకల అలజడి, ఆ వేదనల వల్ల ఎఱ్ఱబడ్డాయో!

ఆ నిద్రాభారంలో, విడువడిలి జాలువారిన ఆ దేహవిక్షేపంలోనూ, అలసభారమైన మెంగపు రేఖలలోనూ, ప్రియాపరిరంభణోద్వేగరైన అప్పటి కామోత్కంపనోద్దీపనాలు ఈషణ్మాత్రమూ స్ఫురించటం లేదు. ఆ కనురెప్పల చాలులు, ఆ మొంగంతీరు, ఎంతో నిస్త్రాణమైపోయినట్లు, సర్వమూ నివేదించుకొంటున్నట్లు కనిపిస్తున్నాయి. ఆ రూపులో ఆ జీవితసర్వస్వమూ, నగ్నంగా ప్రతివారికీ కనబడుతూ ఎట్టఎదుట నిలుస్తూన్నట్లుంది. ఆమె వయసు, పూర్వచరిత్ర, ఆ కోపతాపాలు, ఆర్భాటాలు, తలతిక్కలు, మురులు, మమకారాలు, ఉత్కృతకాముకలాపాలు, వియోగాలు, జైలుజీవితం, కొట్లాటలు, దెబ్బలు, కన్నీళ్లు, ఛీథత్నాలూ—అన్నీ, ఆ, నిద్రావిహీన కామలాలసలతో కమిలిపోయినట్లున్న కంటిచుట్టు నీలారుణ వర్ణంలో, వక్రగ్రభావస్ఫురణాంకితమైన క్రింది పెదవి చిరుజార్పులో,—ఊరివారంతా నిరంతర తీర్థప్రజగా వచ్చి, వాహోపశమన మొనర్చుకొన్న రాపిడిలో అరిగి, సురిగిన నూతిభావి అంచులా -వొడిలిపోయి వసివాడిన పెదవుల తీరులో, వృద్ధాప్యపు ముడతలను సంతరించుకొంటూన్న మెంగపుటుబ్బు చర్మపు బిగతీతలో—అన్నీ ప్రత్యక్షంగా కనబడుతున్నాయి.

మృత్యుసన్నిభ నిశ్శబ్ద పరీవృతమై, జీవిత సర్వస్వాన్నీ విశ్వాసహీనంగా బట్టబయలుపరుస్తూన్న, ఆ సుషుప్త్యవస్థ ఒక మహాగంభీరతను, విలువ వరుమకొంటూంది. చీకటిరాత్రిలో రణరంగమట్లుగా ఘాతుకాలను బయటపెట్టా, చీకటి కదలికల ఛాయలలో అంతకన్న మహాఘోరాలను స్ఫురింపచేస్తూ, మహాభీభత్స ప్రాయంగా కూడా కనబడుతూంది.

ఒక్కసారిగా ఆ దీపుడి దేహం అంతా కంపించిపోయింది. కన్నీటి వెల్లువలో సర్వమూ కడిగేసుకొందామన్న ఆక్రోశము కుత్తుకబంటిగా అతన్ని ముంచివేసింది.

4

తెరచి ఉన్న కిటికీకి దగ్గరగా కూర్చుని ఇద్దరూ భోజనాలు ముగిస్తున్నారు. బైట సాంధ్యకాలంలో పక్షులు బారులుగట్టి దిశపాకపాన మంగళగీతా లాలపిస్తున్నాయి.

జీన్ మాట్లాడటంలేదు. కాని ఏదో అడగటానికి ఉద్యమిస్తున్నాడు. కౌఉడల్ తో మాట్లాడినప్పటినుంచీ తన్ను వెంటాడుతూన్న దుర్భర ఆవేదన ననుసరించే! ఆ ఆవేదనతోనే అప్పటినుంచీ ఫాన్నీని హింసిస్తూనే ఉన్నాడు. ఆ రెప్పలు వాల్చటం, కృతకంగా తెచ్చిపెట్టుకొన్న ఆ శాంతం, అన్నీ చూసి అతను నోరు తెరవకముందే అతను అడగబోయే విషయం పసిగట్టినట్లు ఫాన్నీ మాట్లాడసాగింది.

“ఇదిగో, నువ్వేమనబోతున్నావో నాకు తెలుసు. కాని, బాబు! బాబు! నామాట విను—మళ్ళీ ఇద్దరం ఆరథస అంతా పడకుండా ఆపలేవా! చూడూ, అదంతా ఏనాడో మృతమై అఖరై పోయింది. నేను నిన్ను తప్ప ఎవర్నీ ప్రేమించటం లేదు. నాకు నువ్వుతప్ప ప్రపంచంలో ఎవరూ లేరు.”

“అంత ఏనాడో మృతమై అఖరైపోయే ఉంటే...” అని మాటమధ్యలో ఆపి, దేడిస కళ్ళలా నిత్యం తళుకు తళుకు మనే ఆమె అందపు వెలినీలి కళ్ళల్లోకి తీవ్రంగా చూస్తూ, మళ్ళీ మాట సాగించాడు. “అంతే అయితే, అదంతా నిత్యం జ్ఞాపకంచేసే వస్తువులనుమాత్రం ఎందుకుంచు

కొంటావు? అదే—బీర్వాపై సొరుగులో మూల దాచినవాటినూ తే నేను చెప్పేది" అన్నాడు.

ఆమె కన్నులు తళుక్కొరి నీలినీడలతో అరుణనీలిమ మయాయి. "అయితే నీకూ తెలుసన్నమాట."

తన ప్రేమలేఖలు, చిత్రపటాలు, నానావిధ స్మృతిచిహ్నాలు, ప్రేమార్ద్రమైన జీవితానుగత వివిధప్రేమకలాప భస్మాలలో సంచయన మొనర్చుకొన్న పురాణాస్థిక సర్వస్వమంతా, విసర్జించేందుకు సంసిద్ధమయింది.

"పోనీలే! తర్వాతైనా నన్ను నమ్ముతావా?"

అతని వికృత హాసంలో అపనమ్మకం సవాలు చేసినట్లయి, ఒక్కపరుగున బీర్వావద్దకుపోయి, పై సొరుగులో తన బట్టలమధ్య భద్రంగా ఉన్న ముత్యపు పనిపీల లక్కభరణి చేతికి తీసింది. కొన్నాళ్ళ నుంచి తన ప్రియుకిమాపంతా ఆ పెట్టెమీదే ఉన్నట్లుంది. ఆపెట్టె తెచ్చి అతనిముందర భళ్లున పడేసింది.

"అన్నీ తగలపెట్టేయ్ చించేయ్ నీయిష్టం వచ్చినట్లు చెయ్యి"

కాని అతను భరిణ మూత తియ్యటానికి ఆత్రం చూపటం లేదు. ఆ మూతమీది ముత్యపుపనిపీల ఫల వృక్షాలు, ఎగురుతూన్న కొంగలూ అన్నీ చూస్తూ కూర్చున్నాడు. అకస్మాత్తుగా మూత తెరిచాడు. అనేక రకాల వివిధవర్ణాల—వివిధ పరిమాణాల ఉత్తరాలు, కవర్లు, అన్నిరకాల దస్తూరీలు, నాగరిక పత్రాలు, పాతకాగితప్పీలికలపై వ్రాతలు, చిత్తుకాగితాలపై పెన్సలుబరుకుళ్ళు, విజిటింగ్ కార్డులూ అన్నివిధాల ప్రేమలేఖలూ, సంజ్ఞా పత్రాలూ, మసిలు చీలిపోతున్న పసుపుకాగితమ్ముక్కలు, అన్నీ కలగాపులగంగా, ఎప్పటికప్పుడు వెదుక్కొంటూ కలబోసుకొంటున్న సొరుగులో వస్తువులలాగా, చిందరవందరగా బొత్తికట్టి ఉన్నాయి. వణకుతూన్న చేతులు ఆ బొత్తిలోకి నుచ్చెత్తాడు.

"ఇల్లా ఇచ్చెయ్! నీ కళ్ళముందరే అన్నీ తగలేస్తాను"అంది.

చలిమంట పొయ్యికి దగ్గరగా ఒక కొవ్వొత్తి వెలిగించుకొని మోకాళ్ళమీద కూర్చుని ఉంది.

"నాకిచ్చేయి" అంది.

"ఊహూ!" అని అడ్డు చెప్పాడు. "అవు" అని గొంతుక తగ్గించి, సిగ్గుపడుతూన్నట్లు నసుగుతూ "ఇందులో కొన్ని చదవాలి..."అన్నాడు.

"ఎందుకు? చదివినకొద్దీ నీకు మరింత బాధ కల్గుతుంది" అంది.

అతనికి కలిగే హృదయావేదనే ఆలోచిస్తుంది తప్ప, తనను ప్రేమించిన ఆ ప్రేమికులందరితోటి తన రహస్యాలు, తమ తమ మధ్య ఆంతరంగికాలు, తన ప్రక్క పరుండి తనను వాళ్లు పొగిడిన మర్మనర్మ భాషణలు, ఇన్నీ అతని కర్పించడంలో, తనకు కలిగే సిగ్గుచేటును కూడా లక్ష్యపెట్టుకోటంలేదు. మోకాళ్ళమీదే అతని ప్రక్కకు జరిగి, అతనితో కలిసి చదువుతూ క్రీగంట అతని ముఖలక్షణాలాలోకిస్తూంది.

"లా గూర్నెరీ, 1861" అన్న సంతకం, తేదీతో పదిపేజీలకట్ట, ప్రౌఢమైన దస్తూరీలో కనబడింది. ఆ కవిని చక్రవర్తి దంపతుల అల్జీరియాపర్యటన నంతా ప్రత్యక్షంగా వర్ణించి గ్రంథస్థం చేసేందుకు అల్జీరియా పంపించారు. ఆ మహోత్సవాలన్నిటినీ ఉజ్జ్వలంగా వర్ణిస్తూ తన ప్రియురాలికి పది పేజీల ఉత్తరం వ్రాశాడు.

అల్జీర్స్, ఉత్సవ జనంతో ఇసుకవేస్తే రాలకుండా కిటకిటలాడిపోతూంది. అరేబియన్ నైట్సు కథలలోని గాంధర్వపురి బాగ్దాద్‌ను తలపింప చేస్తూంది. ఆఫ్రికాఖండప్రజయావత్తూ ఝంఝా మారుత ఉద్ధృతంతో పట్టణంమీదికి విరుచుకుపడ్డారా అన్నట్లుంది. పట్టణం బైటా లోనా కూడా జనసముద్రమే. నీగ్రోసార్థవాహులు ఒంటెలమీద పచ్చిచర్మాలు, తుమ్మజిగురు మొదలైన సరుకు లెత్తుకొని సార్థాలుగా బయలుదేరివచ్చి, సముద్రతీరం పొడుగునా గుడారాలు వేసుకొని విడిశారు. అక్కడి మనుష్యసమూహం, నానా జంతుజాలం, అన్నీ మృగమద మనుష్యమద వాసనలతో వాతావరణాన్నంతా దుర్భరంగా ముంచెత్తివేస్తున్నాయి. సార్థవాహులు రాత్రుళ్లు, భోగిమంటలు వేస్తూ, ఆటవిక నృత్యకోలాహలాలతో రాత్రి తెల్లవార్లూ సముద్ర తీరాన్నంతా హోరెత్తించేస్తున్నారు. తెల్లవారినప్పటినుంచీ చిత్రచిత్ర వస్త్రాలంకృతులైన నానాదేశ సామంతరాజుల

ఆగమన ఘోషలు, జయభేరులు, తాళాలు, తప్పెటలు, మోగుతూండేవి. ప్రవక్తగారి త్రివర్ణ పతాకాల చుట్టూ మేళతాళాలు వాయిస్తూ భక్తబృందాలు చేరేవి. వాళ్లకు వెనకగా, వెండి జల్తారు మొకమల్ పట్టు పచ్చడాలు కప్పి అనుగమనున కాలిమువ్వలు గంటలు గలగలమని మోగుతున్న ఉత్తమాశ్వాలను నీగ్రో బానిసలు చక్రవర్తికి కానుకగా నడిపించుకొని వస్తున్నారు...

ఆ కవి ప్రతిభవల్ల, ఆ వర్ణనంతా సజీవంగా ప్రత్యక్షంగా కన్నులకు కట్టుతూంది. అక్షరాలు కాగితంమీద తళతళలాడ్తూ, రత్నపరీక్షకులు కాగితం మీద పెట్టి పరీక్ష చేస్తూన్న రత్నాలలాగ, మెరుస్తున్నాయి. నిజానికి ఇంతింతటి మహాభాగ్యాలు ఆమె ఒళ్లో వచ్చి పడినందుకు, ఆమె ఎంతైనా గర్వించి ఉండవచ్చు. యథార్థానికి ఆమె నా మహాకవి ఎంతో ప్రేమించి ఉండవచ్చును. ఇంతటి మహోత్సవ మధ్యంలో ఉన్నా అతడు ఆమె నొక్కతనే ధ్యానిస్తూ ఆమెకోసమే పరితపిస్తూ ఆమెదగ్గిర లేదని విరహవేదనలో వేగిపోతున్నాడు.

"అబ్బా! గతరాత్రంతా రూడిలా ఆర్కేడ్‌లో నీ గదిలో పట్టెమంచంమీద నీతోటే ఉన్నట్లున్నాను. నువ్వు నగ్నంగా ఉన్నావ్. మదోన్మాదివై పోయావ్. నేను మన్మథోపచారా లొనరిస్తూంటే, ఆనందాతిరేకంతో కేక లేస్తూ కన్నీరు కార్చేస్తున్నావ్. — అకస్మాత్తుగా మెళుకువ వచ్చింది. డాబామీద ఆరుబయట శాలువా ముసుగెట్టుకొని పడుకొనిఉన్నాను. పైన నీలాకాశమూ, నక్షత్రాలూ. ప్రక్కనే ఎక్కడో దగ్గిర మసీదు గోపురంలో ఎవరో ఫకీరు నమాజ్ చేస్తున్న కేక తారాజువ్వలాగ ఉజ్జ్వలంగా ఆకాశాని కందుకొంటూ వెడల్తూంది. ఆ కేక ప్రార్థనాగీతంగా కాక ఉన్మత్తావేశంలో కేకలాగే వినిపించింది. ఆ వినపడటంలోనూ, నిద్రమేల్కొన్నాక కూడా, నీ కేకగానే నా చెవుల మ్రోగుతూంది."

ఈర్ష్యా క్రోధాలు దుర్భరంగా పీడిస్తున్నాయి. పిడికిళ్ళు బిగిసూ వదులుతూ, వణికిపోతున్నాడు. పెదవులు తెల్లబారిపోయినయి. కాని చదువు ఆపలేకుండా ఉన్నాడు. ఏ శక్తి ప్రేరేపిస్తోందో?

మృదువుగా లాలిస్తూ, అతని చేతులోంచి ఆ ఉత్తరం తీసికొందామని ఫానీ ప్రయత్నించింది. కానీ అతనా ఉత్తరం చివరిదాకా చదివేశాడు. తరువాతి ఉత్తరం తీశాడు. ఆ తర్వాత మరొకటి—ఒక్కొక్కటే చదువుతూ, నిరసనతో నిర్లక్ష్యంగా మంటలో పారేస్తున్నాడు. మంటలు గప్పుమని రాజుకొని జాజ్వల్యంగా పైదాకా నాల్కలు విసరటం కూడా గమనించటంలేదు.

ఒక్కొక్కప్పుడు, ఆ లేఖాపాత్రలలోని ప్రణయమధువు, ఆ ఉష్ణఖండ చండాతపంలో, పొంగులెత్తి ఉవికి ఉత్తుంగతరంగాలుగా పైకి లేస్తూంది. కాని మధ్యమధ్య పచ్చిబూతులు అందులో దొర్లి, ఆ మధువును మురికికోశంగా చేస్తున్నాయి. అమరప్రేమ నిధానమై స్వచ్ఛ రజతశృంగసన్నిభమైనదంటూ, ఆ మహాకవి "ప్రేమకావ్యం" చదివి తల లూచి మెచ్చుకొన్న అబలాశిరోమణులెవరైనా ఆ పచ్చిబూతులు చదివి ఉంటే దిగ్భ్రాంతులై దెబ్బ తిన్నట్లయిపోయి ఉండురు.

హృదయం ఎంతెంత విపరీత సంఘర్షణలకు ఆలవాలమో! అన్నిటికన్నా ఆ పచ్చిబూతులున్న భాగాలే, అతన్ని మరీ మరీ ఆకట్టి చదివిస్తున్నాయి. అతని మొగంలో ఒక్కొక్క చదువుతో ఎంతెంత వికృతపు కదలికలు కలుగుతున్నాయో అతనికి తెలియటంలేదు. ఒక ఉత్సవాన్ని ఉజ్జ్వలంగా వర్ణించిన ఒక ఉత్తరం చివరన కలంతో వ్రాసి ఉంది. "ఈ ఉత్తరం నేను మళ్ళీ, చదువుకొన్నాను. కొంత కొంత చదువుతూంటే బాగానే ఉంది. ఫర్వాలేదనే అనిపించింది. ఈ ఉత్తరం జాగ్రత్తగా ఉంచు—తర్వాత నా కెప్పుడైనా పనికి రావచ్చు" అని ఉంది. పట్టలేక వికటాట్టహాసం చేస్తూ కీచుమని నవ్వాడు.

"చాలా పొదుపరైన పెద్దమనిషే, నే!" అంటూ, అదే దస్తూరిలో ఉన్న మరొక ఉత్తరం తీశాడు. ఈ ఉత్తరం చాలా కరుకుగా ఉంది. తన అరబ్ గీతాల సంపుటినీ, వరిగడ్డి స్లిప్పర్ల జోడునూ, వెంటనే తనకు పంపించేయ్యమని ఆజ్ఞాపిస్తున్నాడు. అప్పటికే ఆ ప్రేమ వట్టిపోయిందని, ఆ ఉత్తరమే నిదర్శన మిస్తూంది. ఆహా! లాగూర్కెర్ణీ తెగతెంపులు చేసు కోగలిగాడు—నిజంగా సమర్థుడే!

అంతటితో ఆగకుండా, పెగలుపొగలుగా దుర్వాసనలు రేకెత్తుతున్న ఆ మురికి కూపాన్నంతా తిరగతోడుతున్నాడు. చీకటి పడ్డాక కొవ్వొత్తి టేబిల్ మీద పెట్టాడు. వరుసగా చిన్న చిన్న చీకిలి గీతల ఉత్తరాలను చదువసాగాడు. మొద్దుబ్రేళ్ళతో, ఏ ఘంటమో పుచ్చుకొని కోపంతో, తీవ్రంగా కాగితం చిల్లులుపడేటట్టు బరికివట్టుందా వ్రాత. కౌవుసల్‌తో ప్రేమకలాపం ఇక్కడ ప్రారంభ మౌతూంది. రహస్యసమావేశాలు, సంకేతాలు, అభ్యాహారాలు, విహారాలు, అంతలో ప్రణయకలహాలు, మళ్ళీ బ్రతిమాలుళ్లు, ఏడుపులు కొట్లాటలు, బజారుకూలీనోటినుంచి వచ్చే తిట్లు, మధ్య మధ్య చిన్ని చిన్ని చమత్కారాలు, నర్మహాసాలు, ఉపాలంభనలు, ఎత్తికోళ్ళు, మొత్తికోళ్లు, ఆ మహాశిల్పి వికారాలన్నీ ఆ వియోగంతో, ఆమె వదిలేయటంతో అక్షరరూపాన్ని అక్కడ బైటపడ్డాయి.

అగ్ని వాటినికూడా ఆహుతి చేసుకొని, రక్తవర్ణపు మంటల నాల్కలు పొడుగ్గా పైకి జాచుకొంటూంది. ఆ మహాప్రతిభుని చీమూ నెత్తురూ, కన్నీరూ, ఆ మంటలో పడి కుంచుకుపోయి, కాలి ధూమమై ఎగసిపోతున్నాయి.

కానీ తన ఈ యువప్రేమికునికోసమే జీవిస్తూ సర్వమూ పరిక్షిస్తున్న ఫానీ్న అందుకు తృణమాత్ర మైనా లక్ష్యంచేయలేదు. అతని జ్వరతీవ్రత, ఆ వసనాలలో నుంచి కూడా ఆమెను మాడ్చేస్తున్నట్లుంది.

కలం సిరాతో గీసిన పోర్ట్రైట్ చిత్రం ఒకటి కనబడింది. క్రింద "గావర్ని"అని సంతకం ఉంది. "ఒక వానరోజున, చాంపియన్‌లో హోటల్‌లో కూర్చుని, నా ప్రియమైన ఫానీ్న కోసం గీచినది" అని వ్రాసిఉంది. ఆ బొమ్మలో వ్యక్తి తల, జ్ఞానవృద్ధుని తలలా ఉంది. కళ్లు గుంటలు పడి బాధను వెలిగ్రక్కుతున్నాయి. ఏదో పీడించగా బ్రతుకు చేదైపోయినట్లు స్ఫురింపచేస్తున్నాయి.

"ఎవరిదీ బొమ్మ!"

"ఆంద్రీ డి జోయ్‌ది. ఆ సంతకంకోసం అట్టే పెట్టిఉంచాను" అంది.

"ఉంచుకో! నీకే!" అన్న మాట, అతి బాధాకరంగా, బిగదీసుకుపోయినట్లు వినిపించేటప్పటికి, చటుక్కున లాక్కొని ఛట్టున చించి నిప్పులో పారవేసింది. అతను ఆ నవలాకారుని ఉత్తరాలకోసం ఆ కుప్పలో వెదుకుతున్నాడు. ఆరోగ్యం కోలుకోటానికి సముద్రతీర శీతగృహాలకు వెళ్లి అక్కడినుంచి వ్రాసిన ఉత్తరాలు. ఆ ఉత్తరాలు చాలా బాధామయంగా ఉన్నాయి. వాట్లలో తన ఆరోగ్యం, శారీరకంగా, మానసికంగా కూడా చితికిపోయిం దన్న నిస్పృహలో, ఒక్కొక్క భావంకోసం తల పగులగొట్టుకొంటూ, మందులూ మాకులూ పంపించమంటూ, తన ఆర్థిక, వ్యావహారిక దుస్థితులను వివరిస్తూ, ఆ నవలాకారుడు వ్రాస్తున్నాడు. కాని అన్నిటా శాఫో కోమలదేహం కావాలన్న వాంఛ, (వైద్యులతనికి కామప్రసక్తి నిషేధించారు) ఆమె అంటే గౌరవభావం ఉట్టిపడుతున్నాయి.

అశక్తకోపం పట్టలేక, జీన్, బైటికి గొణుగుతున్నాడు. "ఏం కర్మ పట్టిందని వీళ్ళంతా ఇల్లా నీ వెంటబడ్డారు!"

ఆ లేఖల పరివేదనలో ఆ యువకునికి కనిపించిందంతే! ఏ మహామహుల జీవితాలు చూసి యువకులు ఈర్ష్యామగ్నులౌతారో, యువతీమణులు కలలు గంటారో, ఆ జీవితాల స్వయంవినాశనమంతా ఆ ఉత్తరాలు నివేదించుకొంటున్నాయి. ఔను వీళ్ళందరూ ఎందుకిల్లా అయ్యారు? ఆమె ఏం చేసి వీళ్లందర్నీ ఇంత మరులుకొల్పి నిర్వీర్యులను చేసింది?

కాళ్లు చేతులూ కట్టేసి నోట గుడ్డలుకుక్కి, ప్రియురాలిని కట్టెదుట మానభంగం మొనరుస్తూంటే మనిషిపడే ఆవేదనంతా పడుతూన్నాడు. కాని కళ్ళుమూసుకొని ఆ పెట్టెడు ఉత్తరాలూ, ఒక్కబొత్తిగా నిప్పులో పారేసి పెట్టె కాళీ చేసుకునేందుకు మనసు కుదుర్చుకోలేకుండా ఉన్నాడు.

తరువాత స్వర్ణకారునివంతు వచ్చింది. నిరుపేద, అనామకుడు. పోలీసుకేసులో వచ్చిన కీర్తి తప్ప మరేమీ లేదు. ఈ మహారథుల శ్రేణిలో అతను కూడా ఉండటానికి ఫాన్నీకి అతనంటే ఉండిన మహత్తర ప్రేమయే కారణం.

జైలు అగారవాన్ని వెంటతెస్తూ వచ్చిన ఉత్తరాలు. సిపాయి ఎవడో తన పల్లెపడుచుకు వ్రాసుకొన్నట్లు గ్రామ్య 'సింగారంలో' మొరటుగా, అవకతవకగా, తెలివితక్కువగా ఉన్నాయి. కానీ ఏ అణాకానీ బజారు శృంగారపు నవలల నుంచో అలవర్చుకొన్న, ఆ కృతకభాషలోనుంచి కూడా అతని నిర్మల ప్రేమా, ఆమెకు, 'స్త్రీ'గా అతనిచ్చిన మహద్గౌరవమూ, ఆమె శ్రేయోభిలాషలోనే మున్నుడయిపోయి, తనను తాను మరిచిపోవటం, అన్నీ కూడా అంతర్లీనంగా ప్రవహిస్తూ, ప్రాణనాడిలా స్పందిస్తూ, తక్కినవాళ్ళ కెవళ్లకూ లేని ఒక ప్రత్యేకతను ఆ 'ఖైదీ'కి చేకూర్చిపెట్టాయి. ఆమెను అతిగా ప్రేమించిన నేరానికి తన్ను క్షమించమన్నప్పుడు; కోర్టులో తనకు దీర్ఘ కారాగారవాస శిక్షపడిన క్షణంలోనే కోర్టుసమాప్తా దగ్గిరే కాగితం కలం పుచ్చుకొని ఆమె నిర్దోషిత్వం బుజువై ఆమెను వదిలేసినందుకు అపారసంతోషం వెలిబుస్తూ వ్రాసినప్పుడు-అల్లాంటి ఉత్తరాలన్నిటా ఆ ప్రత్యేకత కనబడుతూనే ఉంది. ఆమె నతనెక్కడా పల్లెత్తుమాట అనలేదు. ఆమె పుణ్యమా అని, ఆమెతో తను రెండేళ్లు అపార స్వర్గసౌఖ్యం అనుభవించాడు. తన భావిజీవిత దౌర్భాగ్యాన్నంతా తుడిచిపెట్టేసి సుఖంగా బ్రతికించేందుకు ఆ రెండేళ్ల, మధుర, గాఢస్మృతులే చాలును. ఈ ఉత్తరం చివర తనకొక ఉపకారం చేసిపెట్టమంటూ వ్రాశాడు.

"నాకు పల్లెటిదిక్కున ఒక బిడ్డడున్నాడని నీకు తెలుసును. వాడి తల్లి ఏనాడో పోయింది. ఒక ముసలామె, దూర బంధువు, సాకుతూన్నది. వాళ్లున్నచోటు ఒక మారుమూల ఉండటంమూలాన నేనేమయానో కూడా వాళ్ళకు చెప్పేవాళ్ళెవరూ ఉండరు. నాదగ్గిర మిగిలినడబ్బు వాళ్ళకు పంపుతూ నేను దూరప్రయాణం వెళ్తున్నాననీ, చాలారోజులు పడుతుందనీ, వాళ్ళకు వ్రాశాను. నీన్నా! అప్పుడప్పుడు ఆ కుఱ్ఱాడినంగతి తెల్పుతావని నీమీద ఆశ పెట్టుకొని ఉన్నాను."

అతని కోరిక ఫాన్నీ నెరవేర్చినందుకు కృతజ్ఞత తెలుపుతూ వ్రాసిన ఉత్తరం మరొకటి కనబడింది. ఆ తర్వాత ఈమధ్యనే ఆరునెల్లక్రిందే వ్రాసిన ఉత్తరం కనబడింది. "ఓహో! నాకోసం వచ్చావంటే ఎంత మంచిదాని వనుకోను! నువ్వు ఎంత అందంగా కనిపించావ్! నీదేహం ఎంత కమ్మని పరిమళం జల్లింది? నేనో జైలువాక్కాతో ఉన్నాను! నా మురికిదుస్తులు చూసుకొని ఎంత సిగ్గుపడిపోయాను!"

జీన్ చటుక్కున ఆపి ఉగ్రుడై అడిగాడు: "అయితే ఇంకా అతన్ని చూస్తూనే ఉన్నావన్న మాట"

"అప్పుడప్పుడు, జాలిపుట్టి!"

"మనఇద్దరం కలిసి ఉంటున్నాకకూడా?"

"ఆ! ఒక్కసారంటే ఒక్కసారే చూశాను. విజిటర్లగదిలో! వాళ్లి నక్కడ తప్ప చూడటానికే కుదరదు"

"అబ్బా! ఎంత జాలిగుండె మనిషివి!"

అన్నిటికన్నాకూడా తను సంయోగానంతరం కూడా ఆమె యింకా అతన్ని చూట్టానికి వెళ్తూండన్న విషయం, అతన్ని మండించివేసింది. కాని పైకి చెప్పుకోటానికి అభిమానం.

ఇంక ఒక్కటే. ఊదారిబ్బనుతో బంగీకట్టిన చిన్న ఉత్తరాలకట్ట ఒక్కటే మిగిలింది. బంగీపైన వ్రాత, చిన్న చిన్న అక్షరాలతో ఆడవాళ్లు పట్టి పట్టి వ్రాసినట్లు, సున్నితమైన దస్తూరీతో ఉంది. అది చూసేటప్పటికి బిగబట్టుకున్న కోపంఅంతా కట్టతెంచుకొని ఉబికివచ్చింది.

"రిహార్సలు అవగానే, దుస్తులు మార్చుకొంటాను. అప్పుడు నా అలంకారగృహానికి రా!" అంటూ పిలుస్తున్నాడు.

"వద్దు! వద్దు! అది చదవ్వద్దు"

అంటూ అకాస్తుగా అతనిమీదపడి చేతులలో ఉత్తరాలు లాగేస్తూ, కట్టకట్టా ఒక్కసారిగా నిప్పులో పడేసింది. అతనికి ముందు అర్థంకాలేదు. ఆ మంటముందు మోకరిల్లి సిగ్గుతో కుంచించుకుపోతోంది. మంటల ఎరుపుకేకాక సిగ్గుతోకూడా మొగమంతా ఎఱ్ఱబడిపోతోంది. అప్పటికీ అతనికి అర్థంకాలేదు. సిగ్గుతో కుంచించుకొనిపోయి అంది.

"అప్పటికి చాలా చిన్నదాన్ని — కౌడెల్ మరీఅల్లాంటి పిచ్చి ముచ్చి పనులు చేయించేవాడు. అప్పట్లో అతను ఏం చెయ్యమంటే అదల్లా చేసేదాన్ని"

అప్పటికి అతనికి అర్థమయింది. మొగమంతటా పాలిపోయాడు.

"ఆ! ఔను. శాఫో* — మహతివీణాశతతంత్రీ సర్వస్వమూ కదూ!" ఆమె యేదో నీచజంతువైనట్లు, ఒక్క తన్నుతో అవతల తన్నేశాడు. "నా చాయకు రాకు — నన్ను ముట్టుకోకు. పేగులు వెళ్లికొచ్చేట్టు చేశావు"

ఆమె రోదనస్వరం, ఉరుములాంటి భీకర శబ్దంలో మునిగిపోయింది. గదిలో ఒక్కసారిగా ధిగ్గుమని ఒక పెద్దమంట

గది నిలువునా లేచింది! ఇల్లు అంటుకొంది! ఆమె భయంతో ఒక్క ఉరుకున లేచి, బల్లమీదున్న నీళ్ళకూజా కూజా, ఆ కాగితాల మంటమీద పోసేసింది. కాని చిమ్నీగొట్టంలో పేరుకొన్న మకిలంతా కూడా భగ్గుమని చూరుకూడా అంటుకొంది. క్రిందిమంట ఏమాత్రం చల్లారలేదు. ఇంట్లో నీళ్ళబిందెలన్నీ తెచ్చి, దబదబా ఉన్న నీళ్ళన్నీ పోసేసింది. మంటలార్పటం తనకు సాధ్యంకావటం లేదు. నిప్పురవ్వలుగదిఅంతటా విరజిమ్ముతున్నాయి. గబాలున బాల్కనీలోకి పరుగెత్తి "ఇల్లంటుకొంది! ఇల్లంటుకొంది!" అంటూ కేకలువేసింది.

ముందు పొట్టిమాదంపతులు. తర్వాత, ఇంటి నౌకర్లూ, పోలీసులూ చేరారు.

"వెనుక చెక్కలు పీకండి! అటు కప్పుమీది కెక్కండి! నీళ్లెక్కడున్నాయి నీళ్లు! నీళ్లు కాదు కంబళ్లు ఇయ్యండి!" అంటూ ఆదరాబాదరాగా నిప్పు ఆర్పే జనం కేకలు వేస్తున్నారు.

తమ నివాసంలోకి జనం తోసుకొంటూవచ్చి నానా కంగాళీ చేస్తూంటే, కొయ్యబారినట్లయి చూస్తూ నిలబడిపోయా రిద్దరూ! చివరికి మంటలు చల్లారి జనంఅంతా దిగిపోయి, ఇరుగు పొరుగు అంతా ఇంక భయంలేదని శాంతించి తమ తమ నెలవులకు జారుకొన్నాక, మసీ, నీరు, బొగ్గూ, మయంగా ఉన్న తమగదిలో చెల్లాచెదరుగావింపబడ్డ సామాను మధ్య ప్రేమికు లిద్దరూ నిలబడి, దిగాలుపడి చూస్తున్నారు. ఇద్దరూ నిర్జీవులై ప్రాణంలేని నిస్సత్తువతో నీరసపడిపోయిఉన్నారు. ఇందాకటి దెబ్బలాట సాగించటానికిగానీ, సామాను సరిగ్గా సర్దుకోటానికి గాని ఏ ఒక్కరిలోనూ నలుసంత ఓపికకూడా కనబడటంలేదు. తమ కాపురంలో ఏదో దుర్గ్రహప్రభావం ప్రవేశించి జీవితాలను నేలను పొర్లాడించింది.

ముందటి కోపతాపాలన్నీ మరిచిపోయి, ఆ రాత్రి ఏదైనా హోటల్లో గడుపుదామని బైలు వెడలారు.

ఫాన్ని చేసిన త్యాగమంతా నిష్ఫలమైపోయింది. ఉత్తరాలు కాలి మసిఅయి మాయమైపోయినా, వాట్లల్లో వాక్యాలు వాక్యాలు పూర్తిగా ప్రేమికుని స్మృతిలో నిలిచిపోయి, అతన్ని వెంటాడుతూ, కొన్ని దుష్టగ్రంథాలలో ఘట్టాలలాగా, నిత్యం నెత్తురు ఉడికించి, మొగము ఎఱ్ఱబడేస్తూనే ఉన్నాయి.

అతని వలపుకత్తె పూర్వప్రియులంతా దాదాపు అందరూ మహాపురుషులుగా కీర్తిగడించినవారే. చనిపోయినవారి కీర్తి అమరంగానే ఉంది. బ్రతికిఉన్నవాళ్ళ బొమ్మలూ పేర్లూ, నిత్యం ప్రతిచోటా కనబడుతూ, ప్రతినిత్యం జనం నోటిలో ఆడుతూనే ఉన్నాయి. అతనిముందర ఎవరైనా వాళ్ళ ప్రసక్తి తెచ్చినప్పుడల్లా, చీదరఎత్తి, ఏదో ఆత్మబంధుత్వం ఘోరంగా తెగిపోయినట్లు దిగాలుపడిపోయేవాడు.

ఈ కష్టం, అతని మానసికశక్తులను దృష్టినీకూడా నిశిత మొనర్చింది. ఫాన్నీలో పూర్వ

* స్త్రీని స్త్రీ మోహించే దుర్వ్యసనానికి పౌరాణికంగా శాఫోను ఉదాహరణగా తీసుకొంటారు.

ప్రియులవద్దనుంచి అలవర్చుకొన్న, మాటతీరులు, ముఖకవళికలు, భావవిధానాలు, దృక్పథాలు, ఒక్కొక్కటే గుర్తించసాగాడు. ఏదైనా చెప్తున్నప్పుడు, చెప్తున్న విషయం బొమ్మ కట్టిస్తున్నట్టు, బొటనవ్రేలు మెదుపుతూ, "చూశావా ఇల్లాగా" అనటం శిల్పిదగ్గిరనుంచి వచ్చింది. మాటలు తుంచేసే పద్ధతి డిజోయ్‌దగ్గిర నేర్చుకొంది. బహుశా జానపద గీతాలన్నీ అతనిదగ్గిర నేర్చినవే—పురాతన జానపద గేయాల సంపుటికూడా అతనొక టెప్పుడో ప్రచురించాడు. ఆధునిక సారస్వతమంటే తిరస్కారపు పలుకులు, నిస్సాకారంతో ధిమాకిగా మాట్లాడటం, లాగూర్నెదీవద్ద నేర్చిన కళలు. అందరిగుణాలు, అన్నీ జీర్ణం చేసుకొంది. అన్నీ పొరలు పొరలుగా ఒకదానిపైన ఒకటి పేర్చుకొని, భూగర్భశాస్త్రజ్ఞులు భూమి పొరలను పరీక్షించి, ఏ యుగంనాటివో చెప్పేందుకు అనువైనరీతిగా, ఏ యే గుణాలు ఏ యే కాలంలో జీర్ణం చేసుకొన్నవో దేని యీడు ఎంతో తెలుపుతూ కాలక్రమానుగతంగా పేరుకొంటూ వచ్చాయి. బహుశా ముందు పైకి కనిపించినంత తెలివైనది కాదేమో! కాని తెలివితేటల సమస్యకాదది. నిజానికి ప్రపంచంలోకల్లా మహా మూర్ఖురాలైనప్పటికీ, ఆమె పూర్వచరిత్రబలం ఆధారంతోనే అతన్ని పూర్తిగా అకట్టుకొని ఉంచుకోగల్గేది. ఆ ఈర్ష్యావిషాగ్నులు నిత్యం అతన్ని దహిస్తూండేవి. ఆ కోపతాపాలను ఆమెముందుకూడా దాచుకోనైనా దాచుకోలేక, ఏ ఒక్కరి ప్రశంస ఏస్వల్పమాత్రంగానైనా తగిలినా, భగ్గున మండి, వాళ్ళమీది విషమంతా ఆవిడముందు కక్కేవాడు.

డిజోయ్ నవలల కిప్పు డమ్మకమేలేదు. ఇప్పుడా పుస్తకాలన్నీ మొత్తంగా పుస్తకం అణా కానీ చొప్పున ఏ రోడ్డుమీద పడితే ఆ రోడ్డుమీద దొరుకుతాయి. ఇంక ఆ ముసిలివెధవ కౌఉడల్! ఆ యీడున వాడికింకా ఈ స్త్రీ వ్యసనమేమిటి! "వాడికి పళ్ళన్నీ ఊడిపోయాయి తెలుసా! విల్లీడిఅవ్రేలో ఆవేళ ఫలహారం చేస్తూంటే చూశాను. ముందు పళ్ళతో మేకలాగ నములుతున్నాడు—వాడిలో శిల్పశక్తికూడా అంతరించిపోయింది. మొన్నటి ప్రదర్శనానికి చెక్కిన బొమ్మకు ఒక తీరూ తెన్నూ ఏమీలేదు!" "తీరూ తెన్నూ" అన్న మాట అతను ఆమెదగ్గిరే అలవర్చుకొన్నాడు. అది ఆమె ఆ శిల్పిదగ్గిర అభ్యసించిన మాటే!

ఇల్లా తనకు పూర్వపు ప్రత్యర్థులను అతను దుమ్మెత్తి పోస్తూంటే, ఫాన్ని అతని మాటలకన్నిటికీ తాళం కలుపుతూ, వాళ్లను పడదిట్టూ అతనికి ప్రియం చేకూర్చేందుకు పాటుపడేది.

జీవితమూ, కళ, తదితరమూ, ఏమీ తెలియని ఆ పసిపిల్లాడూ, ఆ మహాపురుషులదగ్గిరే, మాటకారితనం కొస్తా చిలుకపలుకుల్లాగా నేర్చిన ఈ చిన్నబుట్టబొమ్మా ఇద్దరూ కూర్చుని ఆ మహామహుల కళాకృతులపై విచారణకు కూర్చుని, ఎందుకూ కొరగాని వాట్లలా జమకట్టి ఖండించేసేవారు.

కాని గాసిన్‌కు అందరికన్నా ప్రబలశత్రువు, స్వర్ణకారుడు. ఫ్లామంట్! ఆ మనిషిని కూర్చి అతనికి తెలిసినదల్లా—ఫ్లామంట్‌కూడా తనంతటి చక్కని అందగాడేననీ—అతన్ని ప్రియతమా అని పిలిచేదనీ, రహస్యంగా అతన్ని ఆమె కలుసుకొంటూండేదనీ—ఇంతమాత్రమే. అతన్ని పట్టుకొని, "నిర్జిత ప్రేమ ద్రోషి" అనీ "అందమైన సన్యాసి" అనీ గాసిన్ వెక్కిరింపులకు దిగినప్పుడల్లా, ఫాన్నీ మౌర్గంచేసికొని మాట్లాడకుండా కూర్చునేది. ఇంకా ఆ లుచ్ఛా అంటే నీకు భ్రాంతి పోలేదనీ, అతనంటే నీకింకా ఇష్టమున్నదనీ, ఆవిడను పట్టుకొని తూలనాడుతూంటే—ఫాన్ని నిక్కచ్చిగానే అతి మృదువుగా తన మనస్థితి వివరించుకొనేది.

"జీన్! నేను నిన్ను ప్రేమిస్తున్నాను. అందుచేత ఇప్పుడింక అతణ్ణి ప్రేమించటంలేదని నీకు బాగా తెలుసును. నేనిప్పుడక్కడకు వెళ్ళటమేలేదు. అతని ఉత్తరాలకు వేటికీ జవాబు వ్రాయటమేలేదు. కాని ఆ మనిషినిగురించి దుష్టంగా మాత్రం నానోటంబడ అనిపించలేవు. నన్ను ఉన్మత్తునిలా ప్రేమించాడు. ఆ ప్రేమలో నాకోసం నేరం చేసి శిక్షకూడా, పడ్డాడు"

అల్లా నిష్కల్మషంగా మనసు విప్పి మాట్లాడుతూంటే జీన్ ఏమీ అనలేకపోయేవాడు. ఆమెలో ఉన్న గొప్పగుణం ఆ ఋజుప్రవర్తనమే! కాని మనసులో ఈర్ష్యాక్రోధాలుమాత్రం ఇంకా బాగా బాధపెడుతున్నాయి. ఒక్కొక్కప్పుడు మిట్ట,

మధ్యాహ్నం అకస్మాత్తుగా ఆఫీసునుంచి ఇంటికి వచ్చేవాడు. "ఏమో! ఫాడికోసం వెళ్లించేమో." అన్న అనుమానంతో, పట్టుకొందామని!

కాని ఎప్పుడువచ్చినా ప్రాచ్య గృహిణిలాగా ఇంటిదగ్గిరే, ఇంటిపనులే ఏవో చూసుకొంటూ ఉండేది. లేకపోతే పొరుగు హెట్టీమాపతికి పియానోసంగీతపు పాఠం నేర్పుతో కూర్చునుండేది. ఇల్లంటుకొన్న నాటినుంచీ—శాంత గార్హస్థ్య జీవన సమృద్ధితో, జీవితం పరిపూర్ణంగా ఆనందింప గల్గుతున్న ఆ హెట్టీమాదంపతులతో ఈ దంపతులకు పరిచయం హెచ్చయింది. హెట్టీమాలు నిత్యం గాలి మీద బతికేవాళ్ళలాగా చలిగాలిలో కూడా కిటికీలూ తలుపులూ అన్నీ తెరుచుకొనే ఉంచేవారు.

భర్త ఆర్టిలరీ మ్యూజియమ్‌లో డ్రాఫ్ట్స్‌మన్‌గా పనిచేస్తూండేవాడు. రోజూ ఆఫీసుపని ఇంటికికూడా తెచ్చుకొనేవాడు. ప్రతిసాయంత్రమూ, ఆదివారం రోజంతానూ, పెద్ద బల్లదగ్గిర డ్రాయింగ్ కాగితాలు పరుచుకొని ప్లానులు వేసుకొంటూ బల్లమీదికి తల వాల్చి ఉండేవాడు. చెమటోడ్తూ, రొప్పుకొంటూ, చెమట ఆర్చుకొని గాలిపోసుకొనేందుకు మధ్య మధ్య చొక్కా చేతులు పైకి విదిలించుకొంటూ, ఆ మీసాలు, చెంపగడ్డాలలోనుంచి, చిన్నని చికిలికళ్లు మాత్రం కనబర్చుకొంటూ పని చేసుకొంటూండేవాడు. ప్రక్క నే స్థూలకాయంతో ఒకపరికిణీ రవికా మాత్రం కట్టుకొన్నట్టుగా ఇంటిదుస్తుల్లో, అతని భార్య ఊరక్కే కూర్చుని, ఏ పనీ చెయ్యకుండానే మూర్ఛపోతుందా అన్నంత అస్సురుస్సురంటూ కూర్చునేది. అప్పుడప్పుడు ఇద్దరూ కలిసి ఏవో జంటపాటలు పాడుతూండేవారు.

అనతికాలంలోనే, రెండిళ్లకూ మంచిస్నేహం ఏర్పడింది.

రోజూ ప్రొద్దున్నే పదింటికి హెట్టీమా తలుపు దగ్గిరకు వచ్చి ఎలుగెత్తి "గావిన్! బయలు దేరుతున్నావా?" అని కేకవేసేవాడు. ఇద్దరి ఆఫీసులూ ఒకేదిక్కున ఉండటంవల్ల ఇంటిదగ్గిరనుంచి ఇద్దరూ కలిసే బయలుదేరేవాళ్లు. హెట్టీమా అతి సాధారణవ్యక్తి. కొంత మోటుగానూ మందకొడిగానూ ఉంటాడు. సాంఘిక అంతరాలలోకూడా గావిన్‌కన్నా చాలా తక్కువ మెట్టువాడు. ఎక్కువ మాట్లాడేవాడు కాదు. మాట్లాడిన కొస్తాకూడా, నోట్లోకూడా గడ్డం ఉందా అన్నట్టు నీళ్లు నములుతూ మాట్లాడేవాడు. కాని గావిన్ దృష్టిలో చాలా ఉత్తముడుగా కనిపించేవాడు. తన ప్రస్తుతక్షుభిత మానసిక స్థితిలో, అల్లాంటి సావాసం చాలా అవసరం అనిపించేది. ఫాన్నీకోసంగా చూసినాకూడా ఆ ఇరుగు పొరుగుస్నేహం చాలా విలువైనదనిపించింది. ఫాన్నీ కేవలం ఒంటరిగా పూర్వ స్మృతుల, విలాపాల, సంరంభంలో జీవిస్తూ, గడపసాగితే, ఆమె అతనికోసం స్వబుద్ధితో త్యజించిన బాంధవ్యాలన్నీ టికన్నా కూడా, ఆ స్మృతులే అపత్కారంగా పరిణమించవచ్చునేమో అని అతని కనిపించింది. అందుచేత ఈ ఇరుగు పొరుగు కాలక్షేపం, చాలా శ్రేయస్కరమనిపించింది. హెట్టీమాపతికి, భర్త—అతనింటికి రావటం, అతనికోసం వంటలోయే కూరా నారా—ఆకొత్త కొత్తని చూసి అతనెల్లా ఆశ్చర్యపోతాడో, ఆ సంతోషం, లేకపోతే అతని కిష్టమయిన కొత్త పాట ఏది పాడవచ్చో—ఇదే లోకం. అందుచేత, ఈ స్నేహం, రుచిమంతంగానూ ఆరోగ్యవంతంగానూ కనబడింది ఫాన్నీకికూడా.

కాని పరిచయం కొస్త వృద్ధిపొంది, ఒకరింటి కొకర్ని పిలుచుకోవటాల స్థితికి వచ్చేటప్పటికి జీన్ అంతరాత్మ బాధపెట్టింది. పాపం ఆ నక్కాటుం బీకులు, తానుకూడా పెళ్ళైన దంపతులే అనుకొంటున్నారు. ఏమైనా అల్లాంటి దుర్భ్రమలలో వాళ్ళనుంచి, సహపంక్తి జరిపించటానికి అతని మనస్సు ఒప్పుకోలేదు. తర్వాత తర్వాత ఏవీ అపోహలు రాకుండా ఆ విషయం ముందే హెట్టీమాపతికి వివరించటం మంచిదనీ అల్లా చెయ్యవలసిందనీ ఫాన్నీతో చెప్పాడు.

అతను చెప్పినదంతా విని విరగబడి పకపకా నవ్వింది. "అయ్యో పసిపిల్లాడా! ఇంత అమాయకుడు ప్రపంచంలో ఎక్కడైనా ఉంటాడా! మనకు పెళ్లిఅయిందని వాళ్లు ఎప్పుడూ కలలోనైనా అనుకోలేదు! కాకపోయినా, వాళ్ళకేంపట్టింది! అతగాడు భార్య నెక్కడ ఏరుకొన్నాడో తెలుసా! నేను ఏ రేమే తిరుగుళ్లు తిరిగినా, ఆవిడతో పోల్చిచూస్తే ఎంతో మెరుగ్గా, (పరమ పతివ్రత) నే అనిపిస్తానే! కేవలం తన కొక్కడికే తక్క ఇతరుల కామె,

దక్కకూడదనే, ఆవిడను పెళ్ళిచేసుకొన్నాడు. అందుచేతే ఆమె పూర్వ చరిత్ర అంటే ఏమాత్రమూ లక్ష్యంలేదని నీకూ కూడా కనబడుతుంది, చూడు" అంది.

అతనికి నుక్క తిరగలేదు—ఇంత ఇల్లాలిగా, కిలకిల పసినవ్వులు నవ్వుతూ, బుంగమూతితో, పల్లెటి పదములాగ దీర్ఘాలు తీస్తూ మాట్లాడుతూ, చక్కచక్కని స్త్రీలపాటలు పాడుతూ, ఎప్పుడూ ఉత్తమాశయాలతో, మర్యాదమాటలతో, గడుపుతూన్న ఈ స్త్రీ—చెయ్యితిరిగిన వెరజాణా? ఇక ఈ ప్రబుద్ధుడు, ఇంత శాంతంగా, సంతృప్తితో, ఈ ప్రేమ ఆనందంలోనే మునిగి తేలుతున్నాడా! ఇద్దరూ ప్రక్క ప్రక్కనే నడుస్తూంటే అతను తాపీగా, సంతృప్తిగా చుట్ట కాల్చుకొంటూ, నిదానంగా, పొగ వదుల్తూ, వెళ్తూంటాడు. తనో, నిత్యం దుర్భర వేదనతో దహించుకుపోతూ, ఆ కోపం మ్రింగుకోలేక క్రక్కుకోలేక బాధపడుతూ పోతూ ఉంటాడు.

"అదే తగ్గిపోతుందిలే ప్రియతమా." అంటూ పరస్పర హృదయ నివేదనావసర సన్నిహిత సమయాలలో మృదువుగా అతనితో అనేది. మొదటినాడెంత కోమలంగా, సౌఖ్యదాయకంగా అతనితో ఉండేదో, అంతటి కోమలత్వంతోనూ, అతనికి ఉపశమనమిస్తూ సౌఖ్యదాయిని అయ్యేది. కాని జీన్‌కు ఆమె ఇప్పటి ప్రవర్తనలో ఏదో విశృంఖలత్వచ్ఛాయ, ఇదమిత్థమని చెప్పటాని కలవి కాకుండా కనబడుతూన్నట్లుండేది.

ఆమె ఇతోధికంగా ప్రదర్శిస్తున్న చనువులో, మాటతీరులో, తన కాతనిపై గల ప్రభావం ఎరుక పరచటంలో, ఉండి ఉండి, మరీ మరీ అయాచితంగా, తనపూర్వవిశృంఖల జీవితవిషయాలూ, తన విపరీత అభిరుచులూ, పిచ్చి మొర్రి చేష్టలు, అన్నీ బట్టబయలుగా అతనితో విప్పి చెప్పకోటంలో, నిర్లజ్జగా ఆ ఛాయ ప్రస్ఫురిస్తూ ఉండేది.

మునుపటిలాగ కాక ఇప్పుడు స్వేచ్ఛగా సిగరెట్లు కాలుస్తుంది. నిత్యం వేళ్ళ మధ్య సిగరెట్ తిప్పుకొంటూ సామానులమీద ఎక్కడపడితే అక్కడ పెడుతూండేది. అల్లాంటి స్త్రీ జీవిత దివాలన్నిటినీ మనసుకు కనరాని మైకంలో కప్పటానికి ఆ సిగరెట్ శాశ్వతమైపోయింది.

సంభాషణలలో, పురుషుల నీచస్వభావం, స్త్రీల స్వైరగుణం, భూమికలుగా మానవ జీవితాన్ని నిరసిస్తూ మహా వ్యగ్రసిద్ధాంతాలు ఉపపాదించేది. అల్లాంటప్పుడు ఆమె కన్నులు కూడా మురికినీటి అట్టడుగున ఉన్నట్లు కారునలుపు పడిపోయి, మరీ మరీ పచ్చి శృంగారపు వెకిలినవ్వులో మాత్రం కొంచెం తళుకుతళుకు మంటూండేవి.

వాళ్ళ మరీ శృంగారరస స్వరూపం కూడా అంతకంతకూ మారిపోయింది. మొదటి రోజుల్లో తన వలపుకాని పసిదనాన్ని, ఆదర్శ భావుకత్వాన్నీ గౌరవిస్తూ, తను కూడా ముగ్ధగా, తను నిగ్రహంతో ప్రవర్తించేది కాని తన హీనచరిత్రంతా అతనికి ఆకస్మాత్తుగా తెలిపి, అతని రక్తంలో అదంతా, విష ఆవేశం కల్పించేటప్పటికి, ఇక తనలో నిగ్రహం అనవసరమని పూర్తిగా పురి విప్పింది.

ఇన్నాళ్ళూ ప్రయోగించకుండా బిగబట్టుకొన్న కామశాస్త్ర పాండిత్యం, అంతా అతనికి చవిచూపింది. ఏ పలుకులు తొణకనీయకుండా నాలుక కరుచుకొని కూర్చుందో ఆ పలుకులన్నీ బాహాటంగా పలుకసాగింది. ఏయే కళారహస్యాలు తెలుపకుండా అపుకుందో అవన్నీ బట్టబయలు లోనర్చసాగింది. తన సహజస్వభావానికి తానే వశయైపోయి, కామశాస్త్రోపాధ్యాయినియైన గంధర్వ స్త్రీ అయి, తనకు "శాఫో" అన్న నామం అంకితమొనర్చిన శృంగార జీవితాన్నంతా జీవించేస్తోంది.

ముగ్ధగా, శీలవతిగా ప్రవర్తించి ప్రయోజనమేముంది? మొగవాళ్ళంతా ఒకటే! వ్యసనం, లాంపట్యం, ఇవే వాళ్ళల్లో ఉన్మత్తి, ఆకర్షణ రజ్జులౌతాయి. ఈ బాలుడూ అల్లా తక్కిన అందరితో పాటివాడే! వాళ్ళకు కావలసింది ఏదో అందిస్తూ నిత్యం వలపు గొలుపుతూండటమే, వాళ్ళను ఆకట్టుకొని ఉంచటానికి ఉత్తమ విధానం.

ఆమె పాండిత్యమంతా—అనేకు లామెలో రంగరించి పోసిన వ్యసన రసికత్వమంతా — జీన్ నేర్చుకొన్నాడు. తిరుగు వచ్చేటప్పటికి తనూ ఇతరులకు నేర్పుతాడు. అల్లా ఆ విషం విస్తరించి విస్తరించి, దేహాన్నీ ఆత్మనీకూడా భగ భగమండించే దావానలంలాగా వ్యాపిస్తూ ఒకరి నుంచి ఒకరికి సంక్రమిస్తూ, తరంగాలుగా తరతరాలుగా నిత్య స్రవంతై ప్రవహిస్తుంది.

నిజాయితీ

శ్రీ బలివాడ కాంతరావు

చీకటి దట్టంగా వ్యాపిస్తోంది. చలి వేస్తున్నా, పొరుగింటాయన చెప్పగానే నిలుచున్న పాటున ఒంటిమీదనున్న బనియనుతోనే సుబ్బారావు బయటుదేరాడు. ఊరి కొండో చివరను సన్యాసి పాకవుంది. ఎనిమిది మైళ్ళలోనున్న పట్నంకు బదిలీయైన యీ నెలరోజుల్లో యీ వూరికి రావటం యిదే తొలిసారి. వచ్చిన పింఛనుతో తండ్రి స్వగ్రామమైన యీ వూర్లో బ్రతుకుతున్నారు. పైనున్న వాతావరణ ప్రభావం తలలో తిరిగే ఆలోచనలపై కనపడలేదు. నిజాయితీగా బ్రతకలేని మనిషి చచ్చిపోవటం వుత్తమం! తను ఒక్కడూ నిజాయితీగా వున్నంతమాత్రాన సరిపోదు. మనిషి తనచుట్టూ వున్నవాళ్ళను మనుషులుగా చేసే బాధ్యతకూడ స్వీకరించాలి. ప్రజోపయోగంకోసం ప్రభుత్వం చేసే శాసనాలు అమలుపజచడంలో ప్రతిమనిషి ఒక సత్యమైన పోలీసు కావాలి. ఇదివరకెన్నోసార్లు సుబ్బారావు యిలా తలచుకున్నాడు—మెసులుతున్నాడు కూడాను. నిజాయితీగా మెసలేవాళ్ళకు సాధారణంగా ఆప్తబంధువులు సన్నిహితులైన మిత్రులు వుండరు! పదేళ్ళ సర్వీసున్నా తాలూకాఫీసు గుమాస్తాగానే వుండిపోయాడు. అయినా తను బోరవిరచి, ముఖమెత్తి నడవగలుగుతున్నానని, తండ్రికితగ్గ కొడుకుననే గర్వం తనకుంది.

చిన్న పాక. తలుపు దగ్గరవేసివుంది. అన్యాయం జరుగుతోందని లోన గుసగుసలు విని తెలుసుకున్నాడు. వాకిట కొయ్యకు కట్టివున్న గొర్రెపోతు సుబ్బారావు మీదకు వురికింది. తప్పించుకొని సన్యాసిదగ్గరకు వెళ్లాడు. అరుగుమీద పాకక్రింద కోళ్ళ పిల్లలు చిన్నశబ్దం చేస్తున్నాయ్. అక్కడే కోడి పుంజుకూడా వుంది. వాకిట ఆవు, గేదె పచ్చగడ్డి నములుతున్నయ్. అలా నిల్చొనే లోనుంచి వచ్చే మాటలు వింటున్నాడు.

"రేపు యిస్తాగా సన్నాసీ—ఇంకో దరాం పోస్!"

"ఒరే! ఆడు యిత్తానంటే యిత్తాడురా—సత్తానంటే సత్తాడురా! రాత్రో—తాగినోడికన్నా నిబద్దిగా వున్నాడు యెవుడున్నాడు?" ప్రక్కనున్న వాడు అందుకున్నాడు.

సన్యాసి చిన్న నవ్వునవ్వి "ఊరోదిలి యెలిపోతాడురా—నిన్నే చెప్పాలా? నా వూర్లో యెవురికీ అరువివ్వనేరు! ఆడు యేనాడూ యిచ్చినాడురా?"

"ఆడా? యెదవ! మనూరు దోసి మరి రెండు మేడలు కట్టించినాడటనే! యెదవనోకం—యెజ్జ దేవుడు. డబ్బునోన్నికే డబ్బు సంచుల్తో తోస్తాడు." అరువు అడిగిన మనిషి యెత్తుకున్నాడు.

ఈ త్రాగి తందనాలాడుతున్న వాళ్ళింత వేగిరంగా కదిలేటట్టు లేదని "సన్యాసీ! ఇలారా" అన్నాడు. ఒకక్షణం జవాబులేదు. తరవాత మెల్లిగా చేతిలో దీపంబుడ్డి పట్టుకొని "ఎవురుబాబో" అంటూ తలుపు తీసుకొని ముందుకొచ్చాడు. తీక్షణంగా వున్న యీ ముఖంవేపు చూసి బొమ్మలా నిలుచుండిపోయాడు. మాటలు రాక కాళ్లు కదపలేక

ఉన్న ఆ సన్నని మనిషి శరీరమంతా వణకటం చూచి "రావోయ్" అని హుంకరించాడు. అప్పటికే త్రాగుతున్న వాళ్లు కాళ్లకు బుద్ధిచెప్పారు. సన్యాసి "దండం బాబో" అని సగంగొంతుకతో అని దీపం అక్కడ పెట్టి మెల్లగా దగ్గరగా వచ్చాడు. సుబ్బారావు వాకిటకు పోతూనే "నిన్నని యిక్కడకు వచ్చాను. ఏమి టీపని!" చిరాకూ కోపంలో యెగిరిపడ్డాడు.

సన్యాసి చేతులు నులుపుతూ "అన్నీ తెలిసిన బాబులు. ఏం చెపతాను?"

"ప్రజాప్రభుత్వం త్రాగుడు పిశాచం పారద్రోలాలను కుంటుంటే—నివ్వు చేస్తున్న పనేమిటంటాను?"

"నానే సెయ్యనేదు బాబూ. పతీపూట్లోనూ ఒకటి, రెండు కోట్లున్నాయ్ బాబూ!"

"ఛవ్! నే నడిగినదానికి సమాధానం చెప్పు. నివ్వెందుకీ పాడుపని చేస్తున్నావ్?"

సన్యాసి దీనంగా "బాబూ! కూనకుక్క నాగ పోత్రంతో యిది సెయ్యనేదు. నాకడుపా—గంజి నేకపోయినా నానుండ గలను బాబో! సూసినారా యీ పచ్చుల్ని. ఈ కాలంలో నా కూలిపనానేదు—ఉన్న మారాజులా సెయ్యి దులపరు. ఈ పచ్చుల్ని మాజ్జేవీనాను. ఎండిపోయి యీ సుకోమనివుంటే—అటిరేపు సూస్తావుంటే నా పేగులు తెగిపోయేవి బాబూ! నాకు మరెవురున్నారు—మీకు తెలీదా? పెళ్ళమా పిల్లలా? ఇవేనాకు పిల్లలుబాబూ!" మరి కొంత దగ్గరగా జరిగి ఆ మాసిన గడ్డం పైకి యెత్తుతూ "సూడండిబాబో! ఒక్క రెండు నెలలు ఓర్సండి. సంకురోతిరి పందాలకి సచ్చిన పెద్దనాయుడికోడి పుంజుమాంసం మీకు పంపనా? ఈ పుంజు యిప్పుడు బాగా బలిసిందిబాబో. మన అయ్యగోరికి యీ అవుపాలు నే కండాపేస్తానా? పెద్దపాడు పెద్ద గొల్లోడి పోతుని తరిమేసి యీ గొడ్డు పోతు యీ వూరిపేరు నిలబెట్టదా?"

"ఈ నిముషంనుంచీ యీ వ్యాపారం మానమంటున్నా! వింటావాలేదా?"

సన్యాసి కాళ్లావెళ్లా పడ్డాడు. "బాబూ నాను సేస్తున్న పని తప్పే నాను వూరుకుంటే యింకొకడొస్తాడు. ఇన్నాళ్ళూ మేడలమీద వున్నాడు కోట్లు పెట్టితే వూరంతా మంచి చేసుకొని నాను కోట్లు పెట్టానన్నాను. మందలోని పిల్లలతో వొదిలిన గొర్రెనమ్మి కోట్లు పెట్టానుబాబూ. నా నాలిక మంచిది. ఊరుమంద వకరేయేమూతాది? అకు పెద్దోలందరి మూతీకట్టేసేవోకు. నానదేం సెయ్యక సాటుగా అమ్ముకుంటున్నాను బాబూ. తమరు రచ్చించాలి"

ఇంతలో యింటిమీద పిల్లి మ్యావ్ మంటోంది. నేదికొమ్మతో కొయ్యకు టప్‌టప్‌మని కొట్టుంటే సన్యాసి అపశకునమని వారించి మళ్లీ ప్రాధేయపడ్డాడు. "మాడు బాబూ ఆపిల్లి! నాలుగు ముద్దలేస్తే యిల్లు కనిపెట్టుకున్నాది. ఆ యింటిమీద సున్నుడిపింజల దగ్గరికి యిప్పుడు ఎలికలు రానేవు! ఈయన్నీ బతకనీబాబూ! మీలాంటి పెద్దలు దర్మాత్ముల దయవుండాలి గానీ..."

"అయితే యీపని మానవన్నమాట!" అంటూ సుబ్బారావు తల పరికిస్తూ వెళిపోతుంటే కొంత దూరం వెనకనే వచ్చి బతిమాలాడు. ఏదో నిశ్చయానికి వచ్చిన సుబ్బారావు "సరేలే. వెళ్ళవోయ్" అన్నాడు.

సరిగ్గా యీ సంఘటన జరిగిన వారంనాడే వూళ్లో నీలమ్మ జాతర జరుపుతోంది. భాజాభజంత్రీలతోనూ, డప్పుల ఢమఢమలతోను వూరంతా మారుమ్రోగుతోంది. రాత్రి యేడుగంటలప్పుడు సన్యాసి దుకాణంలో అమ్మకం ముమ్మరంగా సాగుతోంది. ఉన్న డబ్బంతా పెట్టి వంటసారా తెచ్చాడు. ఇటువంటి రోజున అరువు లేదంటే యీ సారా డబ్బు కాదు. అరువు అడిగిన వాళ్లందరికీ యిస్తున్నాడు. ఇంతలో ప్రొహిబిషన్ గార్డ్సు యింటిని చుట్టుముట్టారు. సన్యాసి దలోకస్తు లాడుతున్న వాడల్లా చేతిలోని తెడ్డు జార్చి అలా నిశ్చేష్టుడయ్యాడు. త్రాగుతున్నవాళ్ళు సందుగొందుల వెంబడి పలాయనం చిత్తగించారు.

సన్యాసికి వూళ్లో వాళ్లెవరూ బెయిల్ రాలేదు. సుబ్బారావొకసారి కటకటాల వెనకనున్న సన్యాసిని చూడటానికి వెళ్లాడు. సన్యాసి సుబ్బారావును చూడగానే యేడుస్తూ "వచ్చావాబాబో? నీమాట యిన్నానుకాదు. ఆ పాపిష్టి గేదవే సేసినాడు. జాతి

రవాడైతే నా డబ్బంతా పెట్టి యెవారం చేస్తానని యిన్నాళ్ళూ వూరుకొని యీలుతో చెప్పి పట్టించినాడు. మళ్ళీ అడు కొట్టు పెట్టుకోడానికి యిదంతా సేసినాడు. నావుసురంతా తగిలి ఆ యెదవ వంశం నేకండా నాశనం అయిపోదా? నాగొడ్లు వులవలు నేక యెంత గిరగిర లాడతాంవో? అవుసాలుతో వుంది బాబూ—యెంతసుట్టుక పోతందో? నా నేం సేస్తును—నాకు సావొచ్చిందికాదు. ఈ వుసురు తగల్దా! దేవుడు నేడా?"

సుబ్బారావుకు ఒక్కొక్కమాట గుండెకు నాటుతున్నా ఆత్మవిశ్వాసంతో మెలిగాడు. అప్పటికీ వూరుకోలేక "వాడినెందుకు అనవసరంగా తిట్టావ్. నివ్వు చేసింది మంచిపనా? కాదే. నివ్వు చేసిన నేరానికి శిక్ష అనుభవించటంలో తప్పులేదుగా?"

సన్యాసి కటకటాలకి తల కొట్టుకుంటూ "నాదివాలు! నా నేం సేస్తును? వరాలన్నీ పీక్కుపోయినట్టు సెమటకార్చినా కడుపు నిండ నేదు. అడు మరంత బాగ్యమంతు డవ్వాలా? ఏంటో బాబూ—నోకంలో నాయం నేదు. అదు మీసంతీసిన పనిసేసినాడు. ఆ నీలమ్మతల్లి అడిని యిక్కడికి తీసుక రాదా?"

వాడి పరిస్థితికి సానుభూతి చూపించకుండానే సుబ్బారావు అక్కడనుంచి కదలిపోయాడు. తను యిన్స్పెక్టరుకు చెప్పి పంపించి పట్టించటం మంచిదే అయింది. కొన్నాళ్ళు శిక్ష అనుభవించాక బుద్ధివచ్చి సక్రమంగా వుంటాడు. వీడి శిక్ష వూరిలో కొంత సంచలనాన్ని కలిగించి త్రాగుడు మానిపిస్తుంది. తను మంచిపనే చేశానని సగర్వంగా యింటికి వచ్చాడు.

సన్యాసి కోర్టులో తన గాథను మళ్లా కన్నీటితో విన్నవించుకున్నాడు. తన కడుపుమండినా వుండగలనని, తన గొడ్లు, గేద, ఆవు, కోడి అన్నీ యేమైపోతాయో, వాటి ముఖం చూసైనా యీసారికి కనికరించమని ప్రార్థించాడు. మేజస్ట్రీటు మూడునెలలు కఠినశిక్ష చెప్పేటప్పుడు బొలబొలా యేడ్చాడు.

సుబ్బారావు నెలరోజులు పోయాక మళ్ళీ స్వగ్రామం వెళ్లాడు. ఇరుగు పొరుగు వాళ్ళవలన అసలు విషయం తెలుసుకొని ఆరాత్రి యెనిమిదిగంటలప్పుడే వూరిలోనికి వెళ్లాడు. ఈసారి పారాకొట్టు ఒక పెంకుటిల్లు. కొంతదూరంలో అలా నిల్చొనే, యింత బాహాటంగా స్వేచ్ఛా వ్యాపారంలా సాగుతూ వుంటే వూర్లో మునసబు యేంచేస్తున్నాడు, గవర్నమెంటు పెట్టిన యీ సిబ్బంది యేంచేస్తోందన్న ఆలోచనతో కాళ్లు కదపలేక పోయాడు. అప్పుడే యిద్దరు మాటలతో ఆ వరండామీదే యుద్ధానికి దిగారు.

"సూడరా అప్పిగా! అరువా నేదు. కరీదా లావు—ఈగ వుర్న్మెంటోలు ఆ సన్నాసిగాడి నైసెన్సు తీసి యీడికిచ్చినారు. డబ్బు యెక్కువేసుకొని—ఛీ—కంపురా సరుకు!"

రెండోవాడు వాడి వీపుమీద చరచి "చప్! యెదవకానా! అబద్ధం సెప్పిన నాలిక కోసత్తాను. గవుర్నమెంటోలకి డబ్బు యెక్కువై పోనాదని నైసెన్సు నేకండా అమ్ముకోవచ్చంటే!"

అంతవరకు పళ్లు పటపట కొఱుకుచున్న మొదటివాడు ఒక్కసారి మీదికి వురికి "నీకా—గోసుంటే సుండారు నేదు. సుండారుంటే గోసి నేదు. నివ్వు నాకంటావురా? గవుర్నమెంటోలికి డబ్బునేదని కొండంత పన్ను లేస్తారని నాయుడోలింటికాడ అచ్చుకాగితంమీద రాసింది సదివిసెప్పితే!—ఆకాసంమీద బూకాసం—ఇలాగ అలాగ—"

యిలాగ...ఇద్దరూ, యిక అరచుకుంటూ ముష్టియుద్ధానికి దిగారు. కొట్టులోనుంచి యిద్దరు వచ్చి యిద్దర్ని రెండువేపుల పంపించి వేశారు. ఆ వచ్చిన యిద్దరి కరుకు ముఖాలు చూసి తిన్నగా మునసబు యింటికి వెళ్లాడు. ఇటువంటి వేళకాని వేళలో రావటం చూసి మునసబు ఆతృతతో అతి వినయంతో గౌరవిస్తోంటే సుబ్బారావు వుద్రేకం ఆపుకోలేక గ్రామపెద్దవైయుండి యీపని జరుగుతుంటుంటే చాతకాని వాడిలా మెసలుతావని అనుకోలేదు. ఈ పనికి సరియైన సంజాయిషీ చెప్పకపోతే అసలుకే మోసం రాగలదని గద్దించాడు. మునసబు మనసులో మండిపడ్డా విధిలేక నెమ్మదిగానే అన్నాడు "ఊరిలో బ్రతకమంటారా? ఊరందరికీ చెడ్డకాకుండా వుండాలంటే నేను మూగివాడిని, గ్రుడ్డివాడినై వుండవలసిందే!"

"ఎందుకొచ్చిన సంజాయిషీలు!"

"మీరు అలా అంటేనే చెప్పకున్నది యేమీ లేదండీ. పెద్దరైతుకు ఒక సీసా నింపుగా లేకపోతే నిద్దరపట్టదు. ఊరిపెద్దలన్న వాళ్లకి డబ్బు ఖర్చుకాకండా అవసరం గడచిపోవాలి. నన్నేం చెయ్యమంటారు? వాళ్ల నిజాయితీలు..."

"వాళ్ల నిజాయితీలు నాకెందుకు? నీ నిజాయితీ చూపించు"

"మీకు తెలీదాఅండీ! వందకాకుల్లో ఒక హంస హంసలా మెసలడానికి యెంత కష్టపడాలో. వాళ్ళ పాపానికి వాళ్ళే పోతారని అరవకండా వూరుకున్నాను. నేనేమన్నా అంటే యింటికి నిప్పంటించి మరీ వూరినుంచి తగిలేస్తారు"

మునసబు ముఖంలోనికి చూడటానికి అసహ్యపడి సుబ్బారావు వస్తానని చెప్పకండానే చరచరా వెళ్లిపోయాడు. ఇంట్లోకి వెళ్లిన మునసబును చూసి భార్య యీ గొడవంతా యేమిటంది. ఇంతవరకు అణగారిన నిప్పులాంటి కోపం రాజుకపోయింది. మండిపోతూ "వాడికేం? ఇటు యీ ముసలాల్లు పింఛనీతో బ్రతుకుతున్నారు. అటు ఒక్కడే కొడుకు—ఎన్ని నీతికబుర్లైనా ఆడతాడు. నాలా అయిదుగురి పిల్లలతో యీ యిరవైరాళ్లతోనూ సంసారం చెయ్యమను—తెలిసొస్తుంది. ఇచ్చేది యేగానీగానీ—అబ్బబ్బ అందరూ వెంగళ్లేనే!"

సుబ్బారావు ఆ మరుసటిరోజు వుదయం మొదటి బస్సుకే పట్నం వెళ్లిపోయాడు. మళ్లీ ప్రొహిబిషన్ యిన్స్పెక్టరుని కలుసుకొని ఆయింటి సరిహద్దులిచ్చాడు. ఇందులో గ్రామమునసబుకు పెద్దలకు కూడా భాగముందని చెప్పాడు. వాళ్ళనుకూడా పట్టుకొనే ప్రయత్నం చెయ్యాలని పట్టుబట్టి చెప్పాడు. ఇన్స్పెక్టర్ "మీరింత నొక్కి చెప్పాలటండీ? మా డ్యూటీమాది. మీరింత సహాయం చేస్తున్నందుకు మా అందరి కృతజ్ఞత!"

ఈ సాదరమైన వాక్యాలు సంతోషంగా స్వీకరించి మూడోరోజు వుదయమే మళ్ళీ యిన్స్పెక్టరును కలుసుకున్నాడు. సుబ్బారావును చూడగానే ముఖం ముడుచుకుంటూ "ఏమండీ! తప్పుడు రిపోర్టు లెందుకిస్తారు? సరిగ్గా తెలియకపోతే వూరుకుంటే మంచిదిగా—అనవసరంగా మాకాలం వృథా అయ్యింది."

సుబ్బారావు నోటివెంబడి మాటరాడానికి కొంత వ్యవధి పట్టింది. "నే చెప్పిన యింటికే వెళ్లారా?"

"ఆ ఒక్క యిల్లేకాదు. ఊరియిళ్లన్నీ గాలించేశాం! సవ్యాసిలోనే ఆవూర్లో ఆ వ్యాపారం అంతరించి పోయిందట."

సుబ్బారావు వుద్రేకంతో అరచాడు "కాదు కాదు. ఈ కొట్లు యిదివరలా వూరిబయట పాకల్లో లేవు. ఇప్పుడు వూరిమధ్యను పెంకుటిళ్లలోనూ, మేడల్లోనూకూడా వుంటున్నాయ్. ఈ అవినీతిని మీరు అరికట్టాలి. అరికట్టితీరాలి!"

ఇన్స్పెక్టరు ప్రశాంతంగా "మా పనేఅది. దానికోసం ప్రజా సహకారం కావాలి. ఊరంతా ఒక్క గొంతుకతో చెప్పేటప్పుడు మేమూ మనుష్యులమేనా?—నమ్మాలంటారా? నిదర్శనంగా మాకేం దొరకలేదు కూడానూ!"

సుబ్బారావు ఒళ్ళంతా నిజంతో వుబ్బి యీఅబద్దాన్ని యెదుర్కోడానికి యెగురుతోంది. అన్నాడు. "ఎల్లుండి రాత్రికి మీతో వస్తాను. పదండి. ఊరిపెద్దల నే పేరుతో యిదంతా సాగిస్తున్న రాకాసులకు భయపడి మీతో లేదని చాలామంది చెప్పివుంటారు. రండి. నేనూ వస్తాను. అప్పుడు నా మాట నిజమో అబద్ధమో మీకే తెలుస్తుంది"

ఇన్స్పెక్టరు సరేనన్నాడు. ఇలా వస్తున్నామన్న విషయం పైకి పొక్కకుండా చూసే బాధ్యతను గుర్తించారను కుంటాను అంటూనే నాలుగడుగులు సాగనంపాడు.

ఆవేళకు యెల్లుండిరాత్రి యీవేళరాత్రి అయ్యింది. సుబ్బారావు వుత్సాహంతో బయలుదేరాడు. ఊరిలోనికి వెళ్ళేసరికి యెక్కడైతే కొట్లు వుంటేదో ఆ కొట్లు అరుగుమీద హరిదాసు కమ్మగా రాగంతీసూ గంతులు వేస్తున్నాడు. ఊరిలో చిన్నా పెద్దా శ్రద్ధతో వింటున్నారు.

ఇన్స్పెక్టరు వుద్యోగ గర్వాన్ని చూపిస్తూ "చూపించండి యెక్కడో!"

సుబ్బారావు ఒళ్ళంతా మండిపోతోంది. ప్రతి

ఒక్క కణాన్ని యీమారే మనుష్యజాతి నూదుల్లో పాడుస్తోంది. ఎందరి బ్రతుకులనో కూలదోసే కార్యాలయమైన ఆ యింటివేపు, త్రాగుబోతులు కొట్లాడిన అరుగుమీద దేవుని స్మరిస్తూ గెంతుతున్న త్రాగుబోతైన హరిదాసుని, నిజాన్ని నిలపలేని ఆ ప్రజా సమూహంవేపు నిశ్చేష్టుడై చూస్తున్నాడు. మళ్లీ యిన్‌స్పెక్టరు చూపించమని గద్దించాడు.

సుబ్బారావు కంటిరెప్పలు మూత పడలేదు. మెడకు చుట్టిన మఫ్లర్‌తో కళ్లు కప్పుకోగానే యిన్‌స్పెక్టరు కొత్త కటుస్వరంతో అన్నాడు "ఇలాంటి తప్పుడు రిపోర్టులిచ్చి దేశాన్ని వుద్ధరించకండి. మమ్మల్ని శ్రమ పెట్టకండి. అవసరమైతే మీ చర్య గురించి తహశీల్దారుకు రిపోర్టు చెయ్యవలసి వుంటుంది." అంటూ వెళిపోతుంటే సుబ్బారావు ప్రేవుల్లో, రక్తంలో, నాడుల్లో కుమిలి కుమిలి యేడుస్తూనే పైకి బావురుమని యేడవలేక వికటాట్టహాసం చేసుకుంటూ యింటివేపు నడిచాడు.

నడుస్తున్నాడు. నడవలేక పోతున్నాడు. కరటాలలాంటి ఆలోచనలు అఖాతంలో పడి స్తబ్దమైనయ్. ఇంటి అరుగుమీద కూర్చున్నాడు. ఎదురుగుండా పెద్ద భూతంలా మర్రిచెట్టువుంది. చలి వణికిస్తోంది. ఐనా పాషాణంలా అలానే కదలకుండా వున్నాడు. దగ్గుతూ నిద్రపోలేని తండ్రి కిటికీగుండా చూసి "యెవరది" అన్నాడు. కొడుకు నోరు పెగల్లేదు. ఒక్కసారి తండ్రి "దొంగ దొంగ" అని అరవటంతో నోరు ఆవులించేశాడు. ఏమిటీ ప్రపంచం యిలా మారిపోతోందీ? మనుషుల నిజాయితీలు, మన సైర్యాలు యంత్రాల్లానే అరిగి పోతున్నయా?

నేనే అంటూ లేచి వెళ్లాడు. ముసలాయన కోపం ఆతృతి రెండూ ప్రదర్శించాడు. కారణం చెపితే ఆయన తేలిగ్గా అన్నారు "నివ్వెందుకు అనవసరంగా చెడ్డకావటం. మా రోజుల్లో యిన్ని శాసనాలూ లేవు—యీ కంట్రోళ్ళూ లేవు. ఇలా మనుషులు హీనస్థితికి రాలేదు. శాశనాలు యెక్కువైయ్యాయంటే కట్టుబాట్లు హెచ్చయ్యాయన్న మాట! అవి తట్టుకోలేక శాసన ధిక్కారాలు హెచ్చుగా జరుగుతుంటాయ్. అందులో ప్రజల మనస్సులను తెలుసుకోకుండా చేసిన శాసనాలగతి యిలానే వుంటుంది!"

సుబ్బారావు చాప, తలగడ పట్టుకొని యీ మాటలను లక్ష్యం చెయ్యకుండానే అరుగుమీదకు వచ్చాడు. తండ్రి దెబ్బలు విరిగే చలి బయట వద్దంటున్నా వినక ప్రక్క వేశాడు. అంతకంటే కఠోరమైన బాధ తను యింకా అనుభవిస్తునేవున్నాడు. ప్రక్కమీద వ్రాలాక ఆలోచనలో పడ్డాడు. ఒక్కొక్క వ్యక్తి, విషయం మెదడులో చుట్టుకపోతోంది. ఇది ప్రపంచ పరిణామమా? బ్రతకడానికి అన్యాయం చేస్తేగానీ కూడు దొరకదా! మనిషి ఆశతో బ్రతికి సంతృప్తితో చావలేడా? ఈ దురాశతో న్యాయాన్యాయ వివక్షణ లేక మానవత్వాన్ని మరచి సంచరించటమేనా జీవితం? మనిషి, పెట్రోలు త్రాగిన బస్సులా, బొగ్గుతిన్న రైలు యింజనులా పరిస్థితుల డ్రైవరు చెప్పుచేతల్లో వుండవలసిందేనా? —చివరకు యెవరెలా పోనీ తను నిజాయితీగా నున్నాననే తృప్తిగర్వంతోనే నిద్రపోయాడు.

ఆ మరుచటిరోజు వుదయం వెళిపోయేముందు ఆ యింటివేపు యింకొకసారి చూశాడు. అవి నీతికి ఆలవాలమైన యీ గ్రామంవేపు తను కన్నెత్తి చూడకూడదను కున్నాడు. కానీ యీ పంతం తనలో రేకెత్తించిన పౌరుషంకన్నా హెచ్చయిన సంబంధం తనను మళ్లా రెండునెలలో రానిచ్చింది. తండ్రికి జబ్బుచేసింది. కబుర్లమీద కబుర్లు రాగా వచ్చాడు. ఆతృత పడవలసిందేమీ లేదు. రేపు వెళిపోతాడనగా సన్యాసి జైలుశిక్ష అనుభవించి వచ్చాడు.

ప్రొద్దు అప్పుడే క్రుంగుతోంది. సుబ్బారావు వీధి అరుగుమీద కూర్చొని దూరంగావున్న పచ్చని పెసరచేనుతో నిండిన పొలాలవేపు చూస్తున్నాడు. సన్యాసి మెల్లగా వస్తూనే నమస్కరించాడు.

"ఏమోయ్? ఎలావుంది—ఇప్పుడైనా—!"

సన్యాసి గోక్కుపోయిన ముఖంలో లోతుకుపోయిన కళ్ళు నిలబెట్టి "ఏవుందిబాబో! అక్కడ వున్నాను ఆలుతిండికి నోటు పెయ్యనేదు. నానక్కడ నా మనసిక్కడ. ఇయన్నీ కలలోకి వస్తావుంటే—అటిమీద దేనంతోటే యెండిపోనాను బాబూ. అబ్బ అమ్మ,అటికి యెవురు గతిబాబూ?"

"కూర్చోవోయ్" అన్నాడు సుబ్బారావు.

సన్యాసి కూర్చుంటూనే "నా పిల్లమ్మ రెయిల కల్లి పట్టాదిగానీ దొంగల్ని పట్టాదా బాబూ? గుమ్మడికాయలు దొంగలాడేసి యిల్లంతా కుమ్మేసి నారు. వర్షాలకి యిల్లు సామాను అంతా తడిసి ఎందుకూ పనికిరా నేదు. గుమ్మడికాయలు దొంగలాడిన అలకి పెద్దరోగం రాదా? ఒక్కటీ నేదు. ఎదుగుతున్న నా కోడి పిల్లల్ని, పుంజునీ సంపేసి మెక్కేసినారుబాబో! ఆల కడుపుల్లో రాసపుల్లు పుట్టవా? అల్లా తవిటిగాడు ఆవుపాలంతా తాగేసి పాలే యియ్యనేదనేస్తున్నాడు. నేద, గొర్రె అన్నీ ఎండిపోనాయి. పెద్ద రైతువగ్గిరినుంచీ వూరు సగం నాదగ్గర పారాకి అరువెట్టినోలే డబ్బడిగితే యిప్పుడెక్కడున్నాది—వూరొదిలి పారిపోతావా? ఇస్తాం నేరా అంటున్నారు. నా కష్టానికి నేకపోయింది సుకమవ్వ డెందుకుబాబూ? ఇదంతా కానుకో నేకపోనాను. నీ కొచ్చిన బయం నేదని మనసబు సెప్పబట్టి అలా గమ్మినాను. ఆ పొద్దుటిరోజున సాటుగా అమ్మితే పోను. నావుసురూ, నన్ను నమ్ముకోనున్న నోరులేని ఆ పచ్చుల వుసురూ ఆ పద్దుకు మాలినోడు పోసుకున్నాడు. నావొచ్చినానని అవి కడుపునిండ తాయికదా అని కళ్లిప్పి సూస్తున్నాయి. ఇప్పుడేం సేస్తును బాబో? పెసర తీతలదాకా వూర్లో కూలే పుట్టదు. మా పెద్దలు సచ్చి సర్గాన వున్నారుగానీ ఎంచెంచి పేరెట్టారు బాబో—నాను సన్నాసినే"

ఈ మాటలు వ్రాల్చుతూ సన్యాసి మాసిన చిరికిగుడ్డతో కళ్లు ఒత్తుకుంటున్నాడు. పారిపోతున్న చలి వుండివుండి చిన్న విసురు విసురుతోంది. సుబ్బారావు మనసు కరిగినా గర్వం పాలు తగ్గలేదు. ఏడిసైనా ఒక మనిషిని చెయ్యగలిగానన్నే తృప్తితో "ఇకనైనా నీకష్టంమీద బ్రతకడం నేర్చుకో. ఈ రెండు రూపాయలూ అందాక గంజి కాచుకొని త్రాగు" అంటూనే యిచ్చాడు. సన్యాసి కళ్ళు కద్దుకుంటూ "అంతే సినబాబూ! నుండున్న బాబులు-మీ ఋణం యెలాగ తీరుస్తానో!" దండం పెట్టూనే కదలిపోయాడు.

వసంతఋతువు ప్రారంభంలో ఆఫీసుకు శెలవు పెట్టవలసి వచ్చింది. శెలవు పెట్టడమంటే తనకు బాధగానే వుంటుంది. ఒకరోజు కాజువలు లీవు తీసుకోని సంవత్సరాలున్నాయ్. శెలవు హక్కుకన్నా అవసరం దృష్టిలో చూసేమనిషి. కాబట్టి భార్య జ్వరంతో మూలుగుతున్నా లెఖ్ఖ చెయ్యక ఆఫీసుకు వెళిపోయేవాడు. ఏమీ కాదనుకున్న జ్వరం ముదిరిపోయింది. దానితోపాటు స్వయంపాకం—ఈ చిరాకువలన ఆవూర్లో పేరున్న పెద్ద డాక్టరునే పెట్టాడు. నాలుగు రోజుల్లో నయమయితే యీ బెడదలన్నీ పోతయ్యనుకుంటే యిరవైరోజుల వరకూ యీడ్చింది. డాక్టరు యాభై రూపాయలకు బిల్లు పంపించాడు. బిల్చిన్న పాటున ఆబిల్లు పట్టుకొని పరుగెత్తాడు. ఎన్నో విధాలుగా చెప్పాడు కానీ డాక్టరు తక్కువకే పంపించానని వాదించాడు. అందామనుకున్న నాలుగుమాటలు గట్టిగానే విసరి తిన్నగా యింటికి వచ్చాడు. చిరాకుగా "ఆ గాజాలుతే!" అన్నాడు. భార్య మాటాడకుండా తీసి టేబిలుమీద పెట్టింది. తను యీ సర్వీసులో గడించిందనుకున్నది యీనాటితోసరి!

వేసవి శెలవుల్లో మనుమణ్ణి పంపించమని తాత కబురుపెట్టాడు. సుబ్బారావు అవూరు కొడుకును పంపించడానికి ఒప్పుకోలేదు. కుర్రవాడు శెలవుల్లో వాడి చిత్తం వచ్చినట్లు తిరగటం, ఆడటం చేసేవాడు. రాత్రుళ్లు జ్వరం వస్తున్నా యింట్లో తల్లితో చెప్పకుండా మొండికెత్తి తిరిగాడు. ఏనోరోజు రాత్రి జ్వరం తీవ్రంగావుంది. ఆఫీసులో ఆవేళ లైట్లు వెలిగించి మరీ పనిచేసి వచ్చిన సుబ్బారావు రాగానే డాక్టరును తీసుకరమ్మని భార్య చెప్పింది. అఖ్ఖర్లేదు అదే పోతుందన్నాడు. జ్వరంవల్ల వొందే బాధను తను వూహించలేదు. మొన్న భార్యకు జ్వరం వచ్చినప్పుడు తప్పించి యిదివరకు తను డాక్టరుముఖం చూడలేదు. డాక్టర్లంటే మానవత్వంలేని మనుషులనే తనకున్న యీర్ష్యను భార్య జబ్బులో మాటలతో వ్యక్తపరిచాడు కూడాను.

మరి రెండురోజుల మానం జ్వరం తీవ్రతకు మార్చింది. సుబ్బారావు ఒక ఆయుర్వేద వైద్యుణ్ణి తీసుక వచ్చాడు. కావాలన్నవి యింట్లో తెచ్చి వెయ్యటం తప్పించి యీ జ్వరం విషయం అట్టే పట్టింపు చేసుకోలేదు. ఆఫీసుకు మామూల్లుగానే వెళ్తున్నాడు. ఆ నాలుగురోజులు జ్వరం తగ్గుముఖం పట్టలేదు, భార్య చప్పున కన్నీరు చాటుగా కారుస్తూ గొణిగింది విషజ్వరమట అని. హో అన్నాడొక్కసారి. విషజ్వరంతో చచ్చిపోయిన వారెంద

తినో చూశాడు. మళ్లీ అక్కడనుంచి కదలి వాలు కుర్చీమీద కూర్చున్నాడు. హరికేన్‌లాంతరు మసగ్గా వెలుగుతోంది. కొడుకు మూలుగు వింటున్నకొద్దీ స్వరం హెచ్చుతున్నట్లు రానురాను సవాలుచేసి పెట్టిన శాపాలు చెవులు చిల్లులు పేరినట్లు మారుమ్రోగాయ్. భార్య తరవాత కొడుకు పడిపోవటం చూస్తే యిది నిజమేమో? మళ్ళీ చాలా అంతా పిచ్చి అనుకున్నాడు.

భార్య మెల్లిగా దగ్గరగా వచ్చింది. తనమార్పు ఆమెకు చూపించ కూడదని లేచి నిల్చుండి "ఆగే పోతుంది. గాబరా పడక్కర్లేదు" అన్నాడు.

"ఈ మందులవల్ల యేమీ గుణం కనపడలేదు." కాస్సేపాగి "ఆ డాక్టరుని తీసుకవస్తే!"

భర్తముఖం కోపంతో ముడుచుకపోయింది. "వాడా—వాడా? వాణ్ణి యేమనాలో తోచ లేదే!"

"మన అవసరం. ఇలాంటిజబ్బులు ఆయన చాలా బాగుచేశాడని ఇరుగుపొరుగువాళ్లు చెప్తున్నారు."

సుబ్బారావు తల అడ్డిస్తూనే చప్పున ఆపివేశాడు. మారుతున్న మనస్సును మళ్ళీ వెనుకకులాగి "ఈ డాక్టరూ యెన్నో యిలాంటి జబ్బులు బాగుచేశాడులే!"

ఆరాత్రి భార్యతోపాటు తనూ నిద్రపోలేదు. ఈ పరిస్థితినిజూచి అప్పటి కప్పుడే అల్లల్లాడి మళ్ళీ ధైర్యంతో యెందుకొచ్చిందో రానీ నే చూస్తా నంటూ ధైర్యంతో పెదాలను నొక్కిపట్టేవాడు. ఇలా తన నిజాయితీని సమర్థించుకోడానికి యిదివర కెప్పుడూ ప్రయత్నించ లేదు.

తెల్లవారేక డాక్టరు వచ్చేటప్పుడు తను ఆత్రు తను వెళ్ళబుచ్చ కూడదని అనుకున్నా ఆయనవెంట కొంతదూరం వెళ్ళకుండా వుండలేక పోయాడు. "విషజ్వరమైనా అప్పుడే ఆతృత పడక్కర్లేదని." డాక్టరన్నాడు. ఆ వినయంలో తృప్తి. వెనుతిరిగి వస్తుంటే ఆ మాటలే అనుకుంటుంటే వేరు అర్థాన్ని స్ఫురింపజేశాయ్. ఇంటికి రాకండా తహశీల్దారు యింటికి వెళ్లాడు. ఆయన యీ డాక్టరుతో లాభం లేదని కాస్త డబ్బు గుంజినా తనే డాక్టరు దగ్గరకు వెళ్ళ మనుకున్నాడో ఆ డాక్టరునే తీసుక వెళ్ళమని చెప్తానే అన్నాడు "అయినా నీకెందరున్నారోయ్. ఆ ఒక్కడి ప్రాణంకోసం నీప్రాణాన్నైనా అడ్డు పెట్టావుగా!"

ఈమాటలు మళ్ళీమళ్ళీ మనసులో తిరిగిపోతుం డగా యిదివరకు తనెప్పుడూ యీ కొడుకు యింత సమస్య తెచ్చిపెట్టాడని అనుకోలేదు. అయితే మహా పోలేపోతాడుగా—మళ్ళీ వెంటనే తండ్రి అనుకో వలసినమాటలేనాయిది? తనతండ్రి తననిలామాడ లేదే! ఐనా తనపట్టుదలలో ఒకప్రాణాన్ని ఖూనీ చెయ్యటమా? వాడియింటికి వెళ్ళలేక యింటికి వెళ్లే సరికి యిరుగుపొరుగువాళ్లు మనిషోమాట అంటు న్నారు. భార్య కన్నీటితో యేదో మెల్లగా చెప్తోంది. పొరుగమ్మ "పనీ మాలయవను పంపించి ఆ డాక్టరుని తెప్పిస్తానులేఅమ్మా" అని అంటూనే సుబ్బారావును చూచి పెరటకు వెళిపోయింది.

ఇంట్లో నిశ్శబ్దంగావుంది. కుర్చీమీద కూర్చొని యింటికప్పు వేపుచూస్తున్నాడు. డాక్టరు, తహశీల్దారు, పొరుగావిడ అందరూ అన్నమాట వొక్క సారిగా మెదడులో ములుకుల్లా పొడుస్తున్నాయ్. తనా డాక్టరుదగ్గరకు యెందుకువెళ్ళకూడదు? నిజానికి తనకు యీ కొడుకుకన్నా యింకెవరున్నారు? లేచి భార్య వేపు చూశాడు. మొదటినుంచీ భయ భక్తులతో మెసలిన ఆమె తనను బలవంతం చెయ్య లేక, ఆ బాధను యెంతకష్టంమీద అనుభవిస్తోంది!.

నడుస్తూనే...తనెందుకువెళ్ళాలి? ఇంకెవరినైనా పంపిస్తే అలాఅయితే యెలాగూ నాయిల్లని తెలుసు కుంటాడుగా! ఒకర్ని పంపించి తను లోకువగా మెసలేకంటే తనే వెళ్ళటంమంచిది. బోసీ పూర్లో యింకొక డాక్టరును పెట్టే! నాలుగడుగులు వేసాక— కొడుకు పిడిచేతిలో యేమైనా అయిపోతే మళ్ళీ వచ్చేకాలంవరకూ తప్పుచేశానని బాధపడాలి. అందరుఅన్న డాక్టరును పెట్టే నలుగురన్నమాట నిజం కాకూడదూ? చివరకు ఆ డాక్టరుదగ్గరకు వెళ్ళ టానికే నిశ్చయించుకున్నాడు. నడుస్తూ "వాడిని అలా తిట్టానుగదా—వస్తాడా? వచ్చినా నా కొడు కునుకోరి చంపడుకదా! ఆ డాక్టరుదగ్గరకు యెందుకు వెళ్లాలి?" ఆగిపోయాడు. "మనిషిని చూస్తూచూస్తూ చేతనైన వాడెలా చంపేస్తాడు! అందులో వృత్తి

పెట్టుకున్న మనిషి — పేరు ప్రతిష్ఠలకు పాటు పడడూ ?"

వెళ్ళినవెంటనే డాక్టరు బయలుదేరివచ్చారు. పుత్రాడిని పరీక్షచేసి "మరేం భయంలేదు. మీరు నాతోరండి" అంటూ బయటకు తీసుకువెళ్ళి "నాలుగురోజుల క్రితమైతే నేనేమైనా చెప్పగలిగే వాణ్ణి. ఈ వేళకి పుత్రాడిపరిస్థితియేమీ బాగులేదు. మీరు అదుకోగలిగితే 'క్లోరోమైసిన్' అని క్రొత్త మందువచ్చింది. దానియందు నాకు నమ్మకంవుంది. ఇక మీయిష్టం"

సుబ్బారావు తన అశ్రద్ధకు విసుక్కుంటూనే డాక్టరుని ఆగమని గాజులమ్మగా అవసరానికని దాచిన అరవైరూపాయలు తీసుకవచ్చి చేతపెట్టాడు. పెట్టినతరవాత ఒకక్షణం అరవైరూపాయలే అనుకున్నాడు. మరుక్షణంలోనే యిది అంత ముఖ్యం కాదనుకుంటూ డాక్టరుప్రక్కన కారులో కూర్చున్నాడు.

మూడురోజులు గడిచాయి. ఈలోగా యింట్లో వున్న కానీ పరకపుత్రవాడిక్రింద ఖర్చయింది. మందుకొనడానికి మళ్ళీడబ్బు అవసరంవచ్చింది. ఇక అమ్మాలంటే యింట్లో పాత్రసామానులే వున్నయ్. అయినా అవసరానికిమించి హెచ్చుగా లేవు. ఒకరికి యిదివరకు తను అప్పు యివ్వలేదు. తను పుచ్చుకోనూ లేదు. ఒకరికి అప్పు యివ్వడమంటే వాడిని పాడుచేస్తున్నామనే భ్రమలోవుండేవాడు. తనువచ్చే జీతపురాళ్ళమీదే నిశ్చింతగా బ్రతికాడు. రెండుమూడు గంటలు విసుక్కుంటూ యేమీతోచక కూర్చున్నాడు. తను డబ్బిస్తేనే గానీ యింజక్షను లేదు. తోటిగుమస్తాల జీవితం తెలుసు, ఈ మాత్రానికి, ఆమాత్రానికి కక్కుర్తి పడ్డవాళ్ళతో యిదివరకు కయ్యం తెచ్చుకునే వున్నాడు. తహశీల్దారుని అడుగుదామని వెళ్ళాడు. వెళ్తూనే పెద్దవాళ్ళ దగ్గర అప్పుచేసి తన ఆత్మను కొల్పుకుంటున్నానని అనుకున్నాడు. ఆయన వూళ్ళోలేరు. ఉన్నా యేమాత్రంయిస్తారు. అతనూ తనలాంటి మనిషే. అవపరం ఆలోచనలని రేకెత్తించింది. మౌనంగా కూర్చుండిపోదామన్నా మనస్సు చంచలమౌతోంది.

లేచాడు. తను యెవరిదగ్గరకు వెళ్తేలేదనరనే విశ్వాసంవుందో ఆ వర్తకునిదగ్గరకు వెళ్లాడు. "ప్రొద్దున్న వస్తే నూరుకోరు రెండువందలిచ్చేవాణ్ణే, గంట క్రితమె ఐదువేలు ఒకడిదగ్గర చేబదులు పుచ్చుకున్నది యిచ్చేశాను" అన్నాడు. సుబ్బారావు యీ జవాబువిని ఆమనిషి వ్రేళ్ళన్నిటికీవున్న వుంగరాలవేపు, చేతికున్న వాచీ గొలుసు వేపుమాపి మనస్సులో ఛీటకొరించుకుంటూ, యిలాంటివాళ్ళతో మళ్ళీ మాటాడకూడదని వస్తుంటే పీకెడు బంగారం మెడలో వేసుకున్న శెట్టిభార్య యెదురైంది.

ఇదీ ప్రపంచం! మనసులో మూలుగుతున్నాడు. ముందురోజునే తండ్రిదగ్గరకు కబురుపంపించాడు యెవరిదగ్గరనైనా నూరురూపాయలు బదులుతీసుకొని పంపమని. ఆయనైనా వస్తుంటే బాగుండేదని అనుకున్నారంటానికి అవకాశంలేదనికూడా స్ఫురిస్తోంది. ఇంటికితిరిగివచ్చేశాడు. ఇంకెవరినీ తను అడిగి లేదనిపించుకోకూడదని అనుకున్నా మళ్ళీ బేజారెత్తినమనసు మూడుచోట్లకు పరుగెత్తనిచ్చింది. ఏదో ఒకసంజాయిషీ, తంతృప్తిపఱచే విధానం చూపించినా, సాయంత్రం కావస్తున్నా డబ్బు చేజిక్కలేదు. అందరూ తన నేదో సానుభూతి మాటలతో మాపిస్తున్నా, అనుమానంగా తన వేపు చూస్తున్నట్లనిపించింది. ఇదేమిటీ వీళ్ళ మనస్సులన్నీ పాషాణాలుగా మారిపోయాయా ? మళ్ళీ యింటికి వచ్చాడు. తనచేతకానితనం భార్యకు తెలియకూడదనే పట్టుదలమాత్రం అలా చెక్కుచెదరకుండానే వుంది. డాక్టరు యింకారాలేదేమని ఆమె అడిగిన ప్రశ్నకు గంభీరంగానే "వస్తాడని" చెప్పాడేగానీ మళ్ళీ మెత్తబడిపోయి తనేదోయిక్కడిలా యిప్పుడూ ఆలస్యంచేసి యెవరో ముప్పు తెస్తున్నానని గబగబ బయటకు నడిచాడు.

నడుస్తున్నాడు. ఉండి వుండి ఆగిపోతున్నాడు. నాలుగడుగులు వెనుకకువేసి మళ్ళీ యేదో గొణుక్కుంటూ ముందుకు పోతున్నాడు. ఇలాంటి స్థితిలో తన వెనక "దండంబాబూ" అన్నట్లు వినిపించింది తలెత్తకుండానే జవాబు చెప్పకుండానే ముందుకు నడిచాడు. నాలుగడుగులు వేశాక వెను తిరిగి చూశాడు—సన్యాసి వడిగా నడిచిపోతున్నాడు. పిలిచి మానాన్న యేమైనా చెప్పాడా అని అడిగాడు. "నాను పట్నం అరజంటు పనిమీద వొచ్చి నాను బాబూ. వచ్చిన ముందు ఆ బాబుతో సెప్పనేదు !"

"సరేలే!" అంటూనే ముందుకు సాగిపోయాడు. తిన్నగా డాక్టరు దగ్గరకు వెళ్ళాడు. అంత వరకూ చూసిచూసి అప్పుడే యెక్కడికో వెళ్లాడని తెలిసింది. వాడిపోయిన ముఖం దించి అలానే కూర్చున్నాడు. కొడుకు మనసును మహాసముద్రం చేస్తున్నాడు. శరీరమంతా హోరుమంటోంది. తన నెవరో బలవంతాన కైలుకు తీసుక వచ్చినట్లుంది. ఈ కైలునుంచి యెప్పుడు కదిలి కొడుకు దగ్గరకు వెళ్తానని ఆతృత పడుతున్నాడు. దీపాలు వెలిగించాక డాక్టరు వస్తూనే "కుర్రా డెమైనా నా తప్పేమీ లేదండీ" అన్నాడు. ఏకో అందామన్నా నోరు పెగల్లేదు. నలుగురిముందూ డబ్బులేదు. మీరేదో సహాయం చెయ్యండి తరువాత యిచ్చుకుంటానని చెప్పలేక పోయాడు. తను వృధా చేసిన నిముషమే తన కొడుకు చావుకు కారణమౌతుందన్న భయంతో బ్రతిమాలాడు. నా ఒక్కగాని ఒక్క కొడుకుని నిలబెట్టండి. మీ డబ్బు తరవాత తీర్చుకుంటానని కోరాడు. ఈ నాలుగు మాటలైనా అతి కష్టంమీద తల దించుకొని అన్నాడు. మామూళ్ళు మనిషి చలించి కనికరించ డానికైనా సరిపడని మాటలివి. అందులో ఈ డాక్టరు యెందరి దీనాతి దీనాలాపాలు విన్నాడో? చాలా తేలిగ్గా అనేశాడు "నే చెయ్యగలిగిన సహాయం చేశాను. ఫీజు వెంటనే చార్జి చెయ్యకండామందులే మిమ్మల్ని కొనుక్కోమని చెప్తున్నానుగా?"

సుబ్బారావు మాటాడలేదు. ఆ నిముషంలో మళ్ళీ మనస్సు అమావాస్య నాటి మహా సముద్రంలా హోరుమంటోంది. మనస్సులో ఆత్మాభిమానం, పితృ వాత్సల్యం ముష్టియుద్ధం చేసి మహాబాధ పెడుతున్నాయ్. వణుకుతూనే అన్నాడు "మీరు కొద్దిగా దయచూపండి. ప్రావిడెంట్ ఫండులో అప్పుపెట్టి మీ ఋణం తీర్చుకుంటాను!"

డాక్టరు హేళనగా చూస్తూ "చూడండి— ఎక్కడో చూడండి. డాక్టర్లు సావుకార్లు కారే రుగా! అయినా మీకేమండీ?—తాలూకాఫీసు గుమస్తాలు?"

సుబ్బారావు డాక్టరుకు ఫడీమని చెంపపెట్టు పెడదామన్న ఉద్రేకంవచ్చింది. కానీ లేచిన కుడి చేతి చూపుడు వ్రేలిని నోట్లో పెట్టి గట్టిగా కఱచిపట్టుకొని రొప్పుకుంటూ మెట్లు దిగిపోయాడు. నోటి నుంచి బయటపడ్డ చేయి తనజుట్టునే గట్టిగా పీకింది!

ఇదివరకు తను దేవుని పేరు కష్టాలలోనూ, నష్టాలలోనూ, అన్యాయంలోనూ, అవినీతిలోనూ యెత్తకూడదని, అలా యెత్తేవారిని దేవుని పవిత్రతను చెరిచే మూర్ఖులని ద్వేషించాడు. కానీ త్రోవలో 'దేవుడు లేడా? నన్ను తలెత్తుకొని నడవనీడా?' అన్న మాటలు హృదయంనించే అప్రయత్నంగా వచ్చేశాయ్. అవి వచ్చాక తన పొరపాటును గ్రహించి అబ్బే అబ్బే అనుకున్నాడు. నడుస్తూనే యమయాతనపడుతూ మరచిపోయి యింటికి వచ్చేశాడు.

దీపం మిసమిసగా వెలుగుతోంది. కుర్రాడు చైతన్యం లేనట్లే పడున్నాడు. భార్యమంచందగ్గరగా కూర్చుంది. ఈ బెంగతో మరింత చిక్కి శల్యమైంది. ఇంట్లో ఒకఅడుగు వేశాక తనుయింటికి యెందుకువచ్చాననుకున్నా తిరిగి వెళిపోలేకపోయాడు. భార్య చూడగానే డాక్టరుగారేరీఅంది. వస్తాడన్న సమాధానం వద్దనుకున్నా నాలికచివర నుంచి వచ్చింది.

మెల్లగా క్రిందకూర్చున్నాడు. కుర్చీ అక్కడనే వుంది. కట్టెలాపడున్న కొడుకువేపు చూస్తుంటే కళ్ళంటనీరు తిరుగుతోంది. వీడింత ప్రియతముడని యిదివరకెప్పుడూ వూహించలేదు. పిల్లలమీదనున్న ప్రేమాభిమానాలు మానవత్వంలో ముప్పాతికవంతు మిగతాఅన్ని అనుభూతులు కలసి ఆమిగతా పాతిక వంతు. నరాలన్నీ కుమిలి కుమిలిపోతున్నయ్. కళ్లు నిలబెట్టి కొడుకువేపు చూస్తున్నాడు. భార్యలేచి నిల్చోవటం, ముఖాన్ని దాచుకోవటం ఆమె గొంతు విప్పి మెల్లగా వణుకుతూ మాట్లాడేవరకూ చూడలేదు.

ఆమె మెల్లగాఅన్నది "సన్యాసివచ్చాడు!" ఈ పేరువినగానే తనకళ్ళల్లో వూరే కన్నీటికి ఆనాడు సాయంత్రం తనకు చేరువగా కూర్చొని తనగాథను వెళ్ళగక్కి కార్చిన కన్నీటికి యేదో పోలికవున్నట్లనిపించింది. అయినా పైని వినిపించుకోనట్లే కొడుకువేపు చూస్తున్నాడు.

భగ్గుభగ్గుమని లాంతరుమండుతోంది. కానీ తరవాత సర్దుకుంది. చెప్పకవిధిలేక, తన కెటువంటి శిక్ష

పడబోతుందన్న భయంతో ఆగిఆగి భార్య చెప్తోంది—పవార్యపికి మీరెప్పుడో రెండురూపాయ లిచ్చారట!"

"ఇస్తే!"

"మీరు గంజి త్రాగమని యిచ్చారట. త్రాగకుండా ఆ రెండురూపాయలు యిచ్చి నాలుగు రూపాయల సారా తెచ్చి అమ్మాడట. ఆ నాలుగు రూపాయలు యిచ్చి యెనిమిది రూపాయలది తెచ్చి అమ్మాడట! ఆ రెండు రూపాయలతో ఇలా అరువు ఇవ్వకుండా ఇప్పటికి రెండువందల రూపాయలు చేశాడట!"

సుబ్బారావు మోము వింతగా మారిపోతోంది. భార్య భర్త నిజాయితీని యీ పదేళ్లూ కళ్లారా చూసింది కాబట్టి యీ మోముతో వణుకుతూనే మెల్లిగా "మామయ్య వూర్లో అప్పులు తిరుగుతుంటే విన్నాడట! ధరలు పడిపోయాయని అప్పుపుట్టడం లేదట. 'ఈ డబ్బంతా ఆ బాబుదే. ఆ బాబుకు కష్టం వస్తే నానీ డబ్బంతా వుంచుకొని యేం చేస్తానని నూరు రూపాయలు తీసుకవచ్చాడు. నన్ను చంపెస్తారు, వద్దు వద్దని యెంత చెప్పినా విన్నాడు కాదు. నేలమీద పడి మ్రొక్కి యెంతో హంగామా చేశాడు. డబ్బు వాడి ముఖంమీద పార వేశాను. ఆ నోట్లన్నీ యేరి మళ్ళీ టేబిలుమీద పెట్టి "యిది నా డబ్బుకాదు. ఆబాబుడబ్బు ఆ బాబుకిచ్చినానని చెప్పండమ్మా అని వెళిపోయాడు"

భార్య యీ మాటలు ఆగి ఆగి చెప్పాక తల వంచుకున్నాడు. బహుశః తన కళ్ళల్లో వూరిన కన్నీరు ఆమెకు చూపించ కూడదనే అభిమానం అలాచేసి వుండవచ్చు. కొంతసేపటికి తలెత్తి కొడుకు వేపు చూస్తూ వెఱ్ఱివానిలా ముఖం పెట్టి "ఆ డబ్బేదీ?" అన్నాడు.

మంచందగ్గరకు వచ్చి కూర్చున్న భార్య డ్రాయరులో వుందంటూనే భర్త వేపు ఆవేదన అలసటతో చూసింది. కొడుకుకన్నా తండ్రికే హెచ్చు జబ్బుగా వున్నట్టుంది!

జోగుకుంటూ మెల్లిగా టేబిలువద్దకు వెళ్లాడు. కాస్సేపు ఆగాడు. మళ్ళీ కొడుకు కనిపించాడు. తను యింట్లో యిల్లాలి యెదురుగా పిచ్చివానిలా ప్రవర్తిస్తున్నానన్న స్ఫురణ లేనే లేదు. ఒక్కసారి డ్రాయరు తెరచాడు—డబ్బు!—ఎన్నో కుటుంబాల హాహాకారాలొక్కసారి చెవులను చిల్లులను చేశాయ్! డ్రాయరు ఫర్ మని మూశాడు. ఆ శబ్దం మళ్ళీ మెదడును మేలుకొలిపింది టేబిలును కరుకు కరుకుమని నమిలినట్లు పట్టుకున్న వాడిల్లా కొడుకు కనిపించగానే కళ్ళు ఘట్టిగా మూశాడు. దిగువ పెదిమ పళ్ళతో నొక్కిపట్టి వూపిరి బిగబట్టాడు. మళ్ళీ యెందుకో బావురుమని యేడవాలని పించింది. ముఖంలోని అసహ్యం వెఱ్ఱినవ్వుగా మార్పుజెందుతోంది. డ్రాయరు మళ్ళీ విప్పాడు. బుస్సని పడగెత్తిన నల్ల త్రాచులా ఆడబ్బు అగపడింది. ఒళ్ళు చచ్చినా, కళ్ళుమూసి అపడగ చేతితో నొక్కి పట్టుకొని డాక్టరు యింటివేపు పరుగెత్తాడు.

కంఠీరవరాజు యక్షగాన కృతులు - పదములు

శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావు

తెనుగు సాహిత్యములో మధుర కవితాశాఖకు సంబంధించిన కృతులలో యక్షగానములను గూర్చి యింతవరకును సమగ్ర పరిశీలన జరిగి యుండ లేదు. ఈ శాఖలో కూడ ముద్రితములు, నముద్రితములు నగు గ్రంథజాలము చాలగా వెలయుచున్నది. కాని వాఙ్మయ ప్రపంచమున నీ శాఖకుగల యున్నత స్థానము గుర్తింపబడకుండుటచే యక్షగానములను గూర్చి కూలంకషముగా వ్యాసంగము జరుగ లేదు. కొలదిమంది విద్వాంసులు[1] మాత్రమే దీనిని గూర్చి పరిశ్రమచేసి యాంధ్ర విద్వల్లోకమును కృతజ్ఞతాబద్ధము గావించినారు. సాహిత్య పథకముయొక్క పరిణామమును సంగీత సాహిత్యములకు గల పరస్పర సంబంధమును వ్యక్తముసేయుచు, సంగ్రథితాముద్రను ప్రదర్శించు నీ యక్షగానములు మిక్కిలి సూక్ష్మముగా పరిశీలింప దగినవి. అట్టివానిలో నీవఱకు పరిశోధకుల కెలుంగరాకుండ కాలగర్భము నణగియున్న కంఠీరవరాజు యక్షగానకృతులను గూర్చి పదములను గూర్చి నేడు తెలుపుచున్నాను.

కంఠీరవరాజు మైసూరు పరిపాలకుడును కవి పండితప్రియుడును మహాయశస్కుడునగు చిక్కదేవ రాయల కుమారుడు. ఇతడు క్రీ. శ. 1704 నుండి 1718 వరకును మైసూరును పరిపాలించెను. ఇతడు పుట్టుకచే మూగవాడును, చెవిటివాడునైయుండెను. అందుచే నీతనికి "మూకరసు" అను నామాంతరము. కేవలము హస్తసంజ్ఞలతోడనే రాజ్యకార్యములను నిర్వహించెడివాడు. అయితే భగవంతుడు దేని యంగ వైకల్యమును గలిగించినప్పుడా వ్యక్తికేదేని యొక విలక్షణమైన శక్తిని ప్రసాదించును. కంఠీరవ రాజునకు కమనీయమగు కవనశక్తియేగాక బహు భాషా వేతృత్వమును పరమేశ్వరుడు ప్రసాదించినాడు. ఇతని యక్షగాన రచనముల మూలమున నితడు సంగీత సాహిత్య నాట్య విద్యలందు నేర్పరి యగుటతోపాటు సంస్కృతమున ప్రాకృతమున మాతృభాషయగు కన్నడమున తెనుగున తమిళమున కవితారచన చేయగలవాడని విశదమగుచున్నది. ఈతని విద్యావిశేషము మైసూరు చరిత్రకారు లెవ్వరును నీవఱకు గుర్తించి యుండ లేదు.

ఈ యక్షగాన రచనలవలన నీతడు దక్షిణాంధ్ర వాఙ్మయమున నేకాక యాంధ్రవాఙ్మయమున గల రాజకవులలో నొక ప్రశస్తకవిగా నెన్నదగినవాడు. ఇతని కృతుల వివరణము నీక్రింద నొసగుచున్నాను.

1. కొఱవంజికల్లె—ఇందులో నాలుగుకృతులు గలవు.

a. ఆంధ్రకొఱవంజి. *b*. కన్నడకొఱవంజి *c*. ప్రాకృతకొఱవంజి. *d*. తిగుళకొఱవంజి లేక తమిళకొఱవంజి

2. పంచాయుధకల్లె.

3. ఆత్మవిలాసము.

4. కలవాణీవిలాసము.

5. నాట్యవిద్యావిలాసము.

---

1) కీ. శే. పంచాఙ్గుల ఆదినారాయణశాస్త్రి గారు. 2) కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు. 3) శ్రీ చింతా దీక్షితులుగారు. 4) శ్రీ డాక్టరు నేలటూరి వేంకటరమణయ్య గారు.

6. వసంతోత్సవవిలాసము.
7. విభక్తికాంతావిలాసము.
8. అష్టదిక్పాలకవిలాసము.
9. పావకీనాటకము.
10. వైవస్వతీనాటకము.
11. నైరుతీనాటకము.
12. వారుణీనాటకము.
13. వాయవీనాటకము.
14. కౌబేరినాటకము.

పై కృతులలో నీక్రింది లక్షణములు సాధారణముగ గన్పట్టుచున్నవి.

1) గ్రంథాదిని సంస్కృతశ్లోకము కొన్ని కృతులయందున్నది.

2) గ్రంథాదిని తెలుగుపద్యము కొన్నింట గలదు

3) వచనములు మధ్య మధ్యగలవు

4) ద్విపదలు, సీసపద్యములు మొదలగు జాతులుకలవు

5) మత్తేభము మొదలగు వృత్తములుగలవు.

6) దరువులు, జంపె, త్రిపుటలు గలవు.

7) ఆటతాళము, ఏకతాళము, ధ్రువతాళము, మఠ్యతాళము ప్రయుక్తములైనవి.

8) కొన్నింట ప్రాకృతమును కన్నడమును వాడబడినవి.

9) తెనుగున లేక, కన్నడమున నున్న సాంగత్య ఛందోపద్ధతి యిందు గలదు.

10) అన్నింటియందును రచన సరళమును హృద్యము నైయున్నది.

1. 'ఆంధ్రకొఱవంజి'[2]

కంఠీరవరాజు శ్రీ రంగనాథుని దర్శించి తిరిగి వచ్చుచుండగా పాంచాలదేశపు రాచపట్టి కాంచనలత యాతని చూచి మోహించును. ఇంతలో కొఱవంజి ప్రవేశించును. తన మనోరథమును తెలుసుకొని కంఠీరవరాజు తన్ను ప్రేమించి వివాహమాడునని కొఱవంజి చెప్పగావిని సంతోషించిపారితోషికమిచ్చి పంపుట యిందలి యితివృత్తము.

దీని రచన కొక మచ్చుతునక — ఎఱుకత వచ్చుట

మాళవిరాగము.

వచ్చె నెఱుకత రొఱుకరొఱుకని
వాడవాడల వెంటనూ
హెచ్చుగా శాస్త్రములెల్లను
యిదిగో చెప్పెద ననుచునూ.
తళుకు జెక్కుల పసిడికమ్మలు
తళుతళుక్కని మెఱయగా
కులుకుగుబ్బల పైనిహారము
వెలని వేసుక మీఱగా
పొందుగా రత్నములు నించిన
బుట్టిబుజముననుంచుక
చందముగ తన చిన్నిబుడుతను
సరవి వీపున గట్టుకొ
ఘల్లుఘల్లన జాళువాగిల
కయికరంబున మ్రోయగా
మెల్లమెల్లనె హంసనడపులు
గల్లసొగసులు త్రోయగా

సాంగత్య ఛందోపద్ధతి కుదాహరణము.

సాత్యవతి నే నుందు స్వర్గాన నేనుందు
నిత్యమ్ముసరలోన నుందూ
అత్యంతాద్భుతమైన అమరాద్రియందుందు
సత్యమ్ము సర్వత్ర నుందూ

ఇందు, ఆహిరి, కాంభోజి, ఘంటారవ మాళవి మొదలగు రాగములు ప్రయుక్తములైనవి. ద్విపదలు దరువులు కలవు. కంఠీరవ రాజుకృతులలో నిదియె పెద్దకృతి —

2. పంచాయుధకల్లె

ఇందు విష్ణుమూర్తి పంచాయుధములు కంఠీరవ నృపతిని సంరక్షించునట్లుగా, నాయకపాత్ర లభినయించునట్లు రచితమైనది. ఇందు సంస్కృత శ్లోకములు హెచ్చుగా గలవు. ఇది సంస్కృతశ్లోకముతో ప్రారంభము.

---

2. దీనినిగూర్చి "తాళపత్ర గ్రంథములు కొఱవంజి" అను శీర్షిక క్రిందవాణిలో తే 7-10-1950 దిని ప్రకటితమైన యస్. యస్. సుందరేశ్వరరావు ప్రసంగము జూడదగును.

3. లక్ష్మీవిలాసము

ఇదియు నాదిని సంస్కృత శ్లోకము గలది. ఇందు మహాలక్ష్మి కంఠీరవరాజుసభను నృత్యమొనరించి యాశీర్వదించుట చెప్పబడినది. ఇందు దరువు ద్విపద, వచనము గలవు. ఈ క్రిందిగేయముతో సమాప్తమైనది.

రాగం సౌరాష్ట్రి.
కవితనిరంతర కనకవసంత
వలరిపువైభవ వాజిరేవంత
వితరణరాధేయ వినయవిధేయ
ప్రతిమహితోపాయ శోభనకాయ
రాజకంఠీరవ రాజాధిరాజ
రాజేంద్రచిక దేవరాజతనూజ.

4. కలవాణీవిలాసము.

ఇందు కలవాణి యనువేశ్య కంఠీరవరాజును చూచి మోహించు కథ చెప్పబడినది. ఇది తెలుగు పద్యముతో ప్రారంభము—ఆ పద్యమిది.

శ్రీకాంతారమణుండు భూమిమహిళా
  చిత్తాభిరామోత్సవుం
డాకర్ణాంతవిలోచనుండుకమనీ
  యాజాను బాహుద్వయుం
డీకంఠీరవ రాజచంద్రునికిదా
  నీరంగపడ్డీవరుం
డాకల్పంబొన గూర్చు ధర్మములనే
  నైశ్వర్య కీర్త్యాదులన్

5 నాట్యవిద్యావిలాసము

ఇది నాట్యకత్తెలు తెమ తెమ విశేషములను వివరించు కృతి. సంస్కృత శ్లోకముతో ప్రారంభము. ఇందు సంస్కృతభాగము హెచ్చుగా నున్నది. పద్యరచన తెనుగున నచ్చటచ్చట గానవగును.

6. వసంతోత్సవ విలాసము

ఇది ప్రశస్తమైన కృతి. పూర్వము నాచన సోమనాథ మహాకవి వసంతవిలాసమును వ్రాసినట్లు లక్షణగ్రంథములవలన తెలియుచున్నది. కాని గ్రంథము పూర్తిగ లభించలేదు. కంఠీరవరాజు కృతి పూర్తిగ నున్నది.

ఇది.

శ్రీమత్పశ్చిమరంగ పట్టనవరే
  భోగీంద్ర శయ్యాతలే
శ్రీభూనీళాకర పల్లవాశ్రితపదాం
  భోజశ్రీ యానోహరిః
అవ్యాద్దాశ్రితపారిజాతమఖిల
  క్షోణీంద్ర చూడామణిం
శ్రీకంఠీరవ భూమిపాల మనిశం
  శ్రీదేవ రాజాత్మజం

అను శ్లోకముతో ప్రారంభము—దీని వెనుక ఈరీతి నాందిచేసి సూత్రధారుండు తెరదిక్కు జూచుటయు నటి వచ్చెక్రమం బెటువలెనన

రాగం - ఆహిరి.

వచ్చెను నటి వచ్చెను
హెచ్చైనకంఠీర వేంద్రుని సమ్ముఖమున
ఆటలపాటల కేటలవలరిన
పాటలగంధి వెలినీటుతోనదిగో.

పల్లవి

వచనం: వచ్చిన నటిని జూచి సూత్రధారుడు వసంతోత్సవవిలాసంబు వినిపించవలెననె. నటి. అయ్య! ఆ వసంతవిలాసంబనే కృతికి కర్త యెవ్వరు? అనుటయు సూత్రధారుం డిట్లనియె.

శ్రీసోమవంశాబ్ధిసితకిరణుండు మహా
  దానధారేయుండు ధర్మపరుడు
అకలంకచారిత్రు డమిత విక్రమశాలి
  సకలవిద్యాభ్యాస చతురహృదయు
డంగనాజనమనోహర రూపలావణ్యు
  డాశ్రితజన కల్పకావనిజుడు
రాజకంఠీరవ రాజేంద్రచంద్రుండు
  చారు కారుణ్య విస్తారయశుడు
మధురమృదువాక్య సందర్భమగుచు సొగడి
నవరసాలంక్రియాకల్పనములదనరి
లలితమైనవసంత విలాసమనెడి
నాట్యమేళానగతి ప్రబంధము రచించె

ఆ వెనుకనటి వసంతసమయమును వర్ణించును. ఇందు రెండు ప్రాకృతగేయములు, నొక తెనుగు పదము గలదు.

గేయము :

సహియరము యొళ్ళాణో
మషయరనిస్నాణ దణుహాళంకారో
విరహియణ మణోమియణుం
మియయా శెశ్శ్యం కరయికదస్నో.

తెనుగున రేకుల కాంభోజి-ఆటతాళములో

ఈవసంతము లింపారె
భావించిమాడ బాగాయె
ఠీవితో రాజ కంఠీరవరాయ
డీవిధముల వింత లిటువలెసేయు.

పల్లవి

అలరువల్కుల క్రొవ్విరులు తేనెజాలి
జాలరేగియూపించి యలులందు జేర
చెలువైన మావిడి చిగురాకుపాలి
ములమదించిన కోయిలల సొంపువీలి...

ఈకృతి కంఠీరవేంద్రుని సమ్ముఖమున ప్రదర్శించినట్లుగా తరువాత భాగము చెప్పుచున్నది. దాని మొదలు. "ఆసమయంబున రాజకంఠీరవేంద్రుడు కొలువైయుండు క్రమం బెటులన్నను" అని 22 పంక్తులలో కొలువు వర్ణన గలదు. అపుడు సూత్రధారుడు నటినిజూచి "రాజకంఠీరవేంద్రుడు రత్నసింహాసనారూఢుడై నిండుకొలువైయున్నాడు. ఈసమయంబు వసంతోత్సవ విలాసంబను నాట్యప్రబంధంబు వినుపించుటకు వేళ. ఇప్పుడందుకు తగినపాత్రలు ఎవ్వరంటే మల్లిక, మందారిక, మంజుభాషిణి, మధురవాహిని మొదలైన యంగనామణులు ముస్తీబై వచ్చునట్లు సేయుమనునప్పుడే వారు ముస్తీబైవచ్చు క్రమం బెట్లన్న.

"వచ్చెను మల్లిక వరుసతో నిదిగో
హెచ్చైన కంఠీర వేంద్రపరాకు."

దీనినిబట్టి తంజావూరి రంగమునందువలె మైసూరియందు నాటకశాలలో స్త్రీలు స్త్రీపాత్రలు ధరించి నాటకము లాడెడివారని తెలియుచున్నది. ఆ మల్లిక కంఠీరవేంద్రుని మోహించి చేపట్టుమని యారీతిని ప్రార్థించును. దానితో కథ ముగియును.

ధ్రువతాళము

శ్రీకంఠీరవరాయ శ్రితజనరాధేయ
రాకేందుచంద్రికా రవళికిత్తాళలేను
ఆ కౌముదిభారికి నలసితిచాల

రూపకము

నిరతము నెమ్మది నిన్నె నమ్మినదాన
పరిపరిగా నన్ను భావించ వేల
ఇరవుగా దయతో నన్నేలు కంఠీరవేంద్ర
ధరణీపురందర దానమందార

ఝంప

నీపొందు నెనబాసి నిముసమోరువజాల
రాపేలజేసి నను రచ్చబెట్టేవు
నీపాదమాన యిక నీ చెలిమి నేమాన
భూపకంఠీరవ శుభోదయవిశాల.

(సశేషము)

కంఠీరవరాజుపదములు.

1

రాగము భైరవి. }
త్రిపుటితాళము }

వారినిధిగంభీర, శారద
నీరదాశ్రిత హారరుచిర వి
హార, మునిజనపీర, శితగుణసార,
వితరణశూర, ధర్మవిచార, కుజనవి
దూర, పరసోదార, సుజనాధార, వంశో
ద్ధార, లలితాకార, మైసూరిపుర
కంఠీర వేంద్ర జయ. జయ!

---

1. కీర్తిశేషులు శ్రీకట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు మైసూరి విశ్వవిద్యాలయమున నధ్యక్షపురోధారులు (Prochanceller) గా నున్నప్పుడు, మైసూరిరాజులాంధ్రవాఙ్మయమున కొనర్చిన సేవను గూర్చిన విశేషముల నన్వేషింపగోరిరి. అంతియేకాక మైసూరి పరిపాలకులకు సంబంధించిన తెనుగు గ్రంథముల నన్నింటిని విశ్వవిద్యాలయము తరపున నే ముద్రితము గావించు నేర్పాటు చేయుదుమని నన్నొక ప్రణాళికను తయారుచేయుమనికూడ కోరిరి. వారి యనుమతిని నేనెంతయో పరిశ్రమచేసి, యనేక నూతన విషయములతో వారి కా ప్రణాళికను చరిత్రను పంపితిని. వారు కీర్తిశేషులు కాగానే యాయుద్యమ మంతరించినట్లున్నది. అందలి క్రొత్తవిషయములలో నొకదానిని గూర్చినదియే పైవ్యాసము.

ని. వెంకటరావు.

గానలోలఘనబుధజాల కవిజన
కలిత లీలా.

పల్లవి—

వందితాఖిలబృంద సుజనానందలసదర
విందపదకనదిందు బింబరదనవభాస్వర
కుందకుట్మల దంతసురవరవందివాహన
కందవ్రియకందళి తకురువిందనఖకర
మందరాచలస్థైర్యహింపరవంద్రకంఠీర
వేంద్ర జయ జయ.
రాజరాజ సమానభోగవి
రాజమాన మనోజభాసుర
రాజబింబ సమానకోమర
వేజితామర రాజవిద్యా
భోజమైసూరి దేవభూప త
నూజనవకృత నైజకవితా జాలకూజిత
రాజకంఠీర వేంద్ర జయజయ.

2

రాగము ఘంటారవ }
వడ్డిమట్టు }

కొమ్మ నీవదియేమే నాసామినీవింత
కోదవగా యేంజేసేమే
ఈమహిని రాజ కంఠీర వేంద్రుని
యేమని తెలిపలేను.

పల్లవి.

ఆటపాటలవింత మాటలచేటల
అందచందములు గలిగినా
మీకైననీటు బలు జాటుపనుబోటుల
మీటుకులాడు లైనట్టి
పాటలగంధులు పదము మోపినగాని
పాన్పుచేర్చనివాడమ్మా
పాటపాడిరైన పసుచులనెల్లా
పాటిజేసువచే ఓభామా.
ఏణాక్షీ వినవె యిలలో వారికెల్ల
యెక్కువైన రూపము.
జాణతనమునుంచి జిగిబిగితనమున
జగడిరుదందినట్టి
ప్రాణనాయకి జేసుకొనిన గానిసుమంతి
ప్రాపుచేయని వాడమ్మా
త్రాణము దలియని తగినవారివలల
తగిలియుండేవాడేమో ఓచెలియా
సభగరిమ దలిసిన ఘనగంభీరముగల
గుణవంతుడితడందు
నరపాల జనులలో నాడాడివాడంటే నను
బోడి సెంచదగునా
విరతమై గూడియుండువాని మహిమ
నిజమై యెవరు దెలిసేరే
వీరరాజ కంఠీర వేంద్రుడు నేరిటి వలపులాడిని
నమ్మునా ఓ కొమ్మా.

3. రాగం ఘంటారవ – ఆటతాళం

అక్కరో! వినవె యీవేళ వలపులాడ
యెక్కడనుండి వచ్చెనే
పక్కపోడి జల్లెనో సొగసు కంఠీరవేంద్రుని

పల్లవి

ఆటుగా జూచినవాని అలరుమోములందను
ఇటుజూడ వాని నీటు యింత హీనమై
ఎటుగా జూచినవాని యేమనవచ్చునో యందు.
విటరాయని వగలు వింతవైచినటు వాటి
కనుబొమ్మ సన్నలోను కలికిరో రమ్మని
మొనగుబ్బలపై గోరు ముద్దుగానుంచి
అనవరతము నన్ను అంగజుకేళినిగూడి
వినయమున కంఠీరవేంద్రు నన్నట్టి నున్నది.

4. రాగం ఘంటారవం - అటతాళం

కానిలేర చక్కని సామి కానిలేర
దానశూర కంఠీరవ ధరణిపాల యీలాగైతె

పల్లవి

పసుచుదానవంటూ నడిప్రాయాన నన్ను
జూడక విడిచి దాని పేజేకున్న వివర మెఱుగనా
వడియగట్టినదాన వసుమతి చంద్రావిను నా
జపనుజుట్టిన పూలు చెదరి వేయకమా నేన
దురుసుమాటలాడి దూరి ముద్దు బెట్టబోయనంటి
విరుదువని తలచే బలిమి బిరుదందినదాన
బిరుసైనగుబ్బల బిగిసి చక్కిలి చిక్కిలిగోరు
వరుసవరుసగా జూడక వరిది విడిచేనాడ్డోలోకి
చక్కనైనయ్య యేరా యిట్టి చప్పనలాడుననచ్చి.
సొక్కించి సోలించి నన్ను సొబగుమీఅగ
మక్కువతో గూడినట్టి మైసూరికంఠీరవేంద్ర
గ్రక్కున మోవి నొక్కి గంటుకాయకమా నేన

5. రాగం. అశోక వరాళి

ఏమే భామినీ ప్రేమను రెంటెటికో కానవమ్మ
కామకోటి రూప రాజశంకీర వేంద్రునియందు
కలవులాడినీ చెలులు పిలిచ్చినట్టివాని
చేరనికలసి బిలిచి వీలోనీవె తల వంచుకనుండే వేమే
ఆలనై పదిమదిటినీవు తిలకమువ దిద్దినంటా
కలవులో వాని రూపు వన్నె మీఅ దిద్దే వేమె
ఆటపాటలాడే వేళ అందిపొంది యుండే వేళ
బోటిరో శంకీర వేంద్రుని పొందియుండు భావ మిదిగో

6. రాగం - తోడి

పదరి నన్నంటి వచ్చే వేర
మొదటివలె గాదు చాలురా మోహనాకారా

పల్లవి

కులుకు గుబ్బలాన వెయ్యారి కమ్మనవిగారి
సురసై యున్నదిరా కస్తూరి
అలదానివద్ద నీవు దూరిసారి
అటువంటి దినమున మైమరిశంకీర వేంద్ర
కంటికంటిరా నీ మాయలెల్ల అమ్మచే జెల్ల
కల్లగాదు కామినివల్ల
వింటి వింటి వింటిరా నీమాట లెల్ల అల్ల
వెలదితుంటే నీ ప్రేమ మేల శంకీర వేంద్రా
ఆవరానిమాటలాడే వేర అవురా చాలురా
అదే రా నీ కామేరవయ్యారా.
దినమున నేలు దాని భారమూర
దేవరాజేంద్రుని కుమార శంకీర వేంద్ర.

7. రాగము. తోడి త్రివడి

వారివారి కిట వలచినవాడే
వీర శంకీర వేంద్రుని వింతలుజాడే

పల్లవి

అలివేణి వినవె అల్లటు జాచె నేనివాని
చెలువైన చెక్కిలి జేరెది ఒకతె
అలరు నీమోవియన్న అమృత మేదిరా యని
వెలయ పంటి నొక్కు వింతలాడి యొకతె
బారిగుబ్బల మొనల బలిమిరొమ్మున గ్రుమ్మ
దీరముతో జడను బిగిసి జుట్టుకొని
చేచే నీకొకను రేమెలది వలెరాయని
యారీతి గూడియున్న యింతి నే నొకతె
బారాడు కురులను బాగుగా దైచుక
వాగాసిగ పెట్టిన వయ్యారి ఒకతె.
ఏరా శంకీర వేంద్ర ఎవతె కోరివదనీ
గారుచేసే బలు గయ్యాళి యొకతె.

8. రాగము - ముఖారి

విన్నవించరో ఓయమ్మ
కన్నెరో యీ వగలెల్ల శంకీర వేంద్రునితోన
విడిదికే వచ్చిన పొమ్మనద నన్నిప్పుడు విడనాడెద
విడెమియ్యగా వందుకోరాదా వింతజేసేదు
దుమును శేటికి నాతో వాద దూరుకోనేదే
కదుదు జేసేదే మరుదా కాని నేనేమిసాద
అల్లదని చెట్టబట్టికొంటి
బింకములోన అటుజూచుకొంటి
మొల్లమొగ్గలవంటి పంటి మోవి యానుకొంటి
ఉల్లాసాన దానియింటనుండి వచ్చెదనూనంటి
సరిగా మైమూరి జేలునంట్టి
నిజతవంటి ఘన గుణవంతు కంటే
వీరశంకీరవ వీరుమంటె వద్ద జేరుంటే
నిరతాన నను గూడి నాడెంటి
నే నమ్మియుంటి మోఅసి వారసుంటి
మేరగాదని యంటి.

9. రాగము కాంభోది - తాళము త్రిపుట

ఇప్పుడు జాణవైతివా చెలియా నీ
విప్పుడు జాణవైతివా
అపటిదినము మఱచి నీవ
వైపయి వారి యందమై మపరతి నమరేవేమె

పల్లవి

ముద్దులాడిరో నీవు చిన్న ప్రాయమునాడు
ముద్దుగుమ్మలతో బొమ్మల పెండ్లిండ్లు చేయించి
కొద్దిగా పతిపతి నిద్దజేనిగూర్చి కులుకుచునీవుండగా
అద్దరిపాయనై నేను రాగా కనుగొని
అదరి బెదరి మోము వారజేసుకొంటి
వద్దమున్న చెలులనుఅనుకూగున్నట్టి
కలవులాడి వింతెగడవె నీవప్పుడు.
సామజయాన నాడు పాన్పుపై నేను
సరసమై నిదురవుచ్చుగనున్న యాసన్న
ప్రేమతో నుపరతి దిద్దుకొమ్మనంటె భామనాప్రి
యుండగా నేమి జేసునోయని వారజేసుకొంటి
ఇంతిక్రోదునరీతి నీవు దెలుసుక
మోము వెళ్లిమరుగునుంజొచ్చి మేలు మీఅ
మదములోన పక్క జేరి యుంటివే యప్పుడు
చెలియ చప్పడకోళ్ల మంచముపైని చిక్కించి
అద్దముపై నీడ గనుగొని
తొలుత మదనకేళిలోని రీతిజూచి
తొయ్యలి భ్రమసి నీవు
సెలతరో నా సామి శంకీర వేంద్రుడు
నేర్పిన నుపరతి నేర్చుకొన్నాడంటి
పలుమారద్దము శారజాపులమాటుక
పదరి చిఱునవ్వుతో నున్న దానవప్పుడు

శ్రీశ్రీశ్రీ శ్రీశైల గురవే నమః

వర్షాజీవనము

శ్రీ బులుసు వెంకటేశ్వర్లు

శమదమ నూత్న పత్రములు శాంతముగా దలలెత్త జొచ్చెమ
ద్విమల మనోలతన్ మునుపు దివ్య వసంతమునందు నీనిదా
ఘమున గృశించి మాడిపడగా దొడగెన్ భవితవ్య వర్షకా
లమున వశించునో యవి బలంబుల ఫుల్లములై వెలుంగునో ?

వేసవి భీషణ ప్రకృతివేదన కొంత శమించు నాకు జిం
తానము పేశ మానస వృథాభరమెల్ల దొలంగు నంచు సం
త్రాసము మాపుకో బలుతెఱంగుల నువ్విళు లూరుచున్ సుఖా
వాసనుజీవనంబు గడపన్ దలపోసితి ముందు కారునన్.

క్రోధోన్నగ్న భవాభినామక ఘనాక్రోశంబు దిగ్భిత్తులన్
బాధామూలకమై పగుల్చ క్షణ సంపత్ప్రాప్తి భవార్థంబు ల
త్యాధారంపు మెఱుంగు దీగలయి యాత్మానంత పాపంబు లం
భోధారా సదృశంబులై కురియ నొప్పున్ వర్ష ఘోరంబుగన్

అందము జందమున్ గలుగు నాత్మసరస్సది పాపవర్షని
ష్యందిజలప్రపాతమున నంతట భీషణమై చెలంగ మ
ధ్యందిన సాధుదర్శనము నందమి నెల్లెడ జిమ్మ జీకటిన్
మ్రందుచు నున్న దెంతయును మానసపద్మము నాడు నాటికిన్.

ఇన ఘన దర్శనం బొదవ దెయ్యెడ జూచిన గాని యెంత వే
చినను లభింపవాయె నిజచిత్తసరోజ వికాస హేతువుల్
ఘనభవ మేఘ సంతతి వికావిక చేయుడు జ్ఞానభానుడున్
జినుకున జీకటిన్ బ్రతుకు చిక్కువడెన్ విడిపోవు టెన్నడో ?

కడు దమసా వృంతంబయిన కారు హృదంతరమ్ముం గలంపగా
నడుగిడదే శ్రమావహము నందును బంకిల జీవమార్గమం
దడుగగ నేల యొక్క పరమాత్ము ననంత కృపాశరత్సుఖం
బుడుపగ జాలు దుఃఖతతి నొక్కటగాన దపింతు దానికై.

నిరతము గోరుకొందు నతి నిష్ఠమెయిన్ మది భక్తితో మహే
శ్వరు కరుణాశరత్సమయ శాశ్వత దివ్య పదానుభూతి స
ద్గురువరు సత్కృపామహిమ దుర్ఘట మన్నదిలేదు కాననే
బరగుదు సద్విభూతి నిక వర్ష ఋతూత్క్రమణాభిలాషినై.

భవజీమూతము విచ్చిపోవగ నహంభావానలం బాఱగా
వ చైతన్యము గోచరింపగ జగన్నాథుండు జ్ఞానార్కు డు
ద్భవ మైనన్ ఘనపాప పంకమది సర్వంబున్ నశింపంగ బ్రా
భవమందున్ హృదయాబ్జమెంతయు శరత్ప్రారంభ దైవప్రభన్.

బిచ్చగాళ్ల జెండా

శ్రీ మునిపల్లెరాజు

నేను రెండవ ప్రపంచ సంగ్రామంలో వైమానికోద్యోగిగా, చావు బదుకుల మధ్య ఆకాశంలో జరిగిన ఒక విమానపోరాటంలో గాయపడ్డాను. నా గాయాలు ఏమంత ప్రాణప్రమాదకరమైనవి గాకపోయినా, నా విమానపు పెట్రోలుటాంకుకు, శత్రువుల మరతుపాకి గుళ్ళతో అగ్నిప్రమాదం సంభవించినప్పుడు, నాకు తగిలిన "షాకు"తో చాలా నెలల పాటు నేను మంచంలోనే వుండిపోవలసివచ్చింది. అప్పట్లో ఆరోగ్యానికని, పూనాలో ఒక బంగాళా అద్దెకు తీసుకొని వుండేవాణ్ణి. ఎందువల్లంటే నన్ను రక్షించిన డాక్టరు మిత్రుడు అక్కడివాడే గనక.

నా బంగళా శివాజీనగర్ తోటలమధ్య రైల్వే గిడ్డంగుల మాపు మేరలో, ఎండిపోయిన మూలానది ఎడమతీరాన వుండేది; మా బంగళా ముందున్న శిథిలమైన తోటలోనే నాకు ఎక్కువ కాలక్షేపం అయిపోతుండేది. ఈ శిథిలవనం పక్కనే చాలా పెద్ద ఖాళీస్థలం, ఆ స్థలానికి చివరలో మరొక పాతమేడ వున్నాయ్. ఈ ఖాళీస్థలంచుట్టూ, దాని యజమానులు ఒక దశాబ్దం క్రిందనో, ఏమో వేయించిన ముళ్లతీగ కంచె గూడా పేరుకుమాత్రమే మిగిలివుంది. చాలా రోజులు పాడుబడి జీర్ణావస్థలోవున్న యీ పాత మేడను బొంబాయి సేఠ్ ఒకాయన కొని కొన్ని రిపేర్లు చేయించి కొద్దికాలంలోనే అందులోకి వచ్చాడు. మా తోటమాలివల్ల, యీ సేఠుగారి వ్యాపారం యుద్ధం తర్వాత బొంబాయిలో కడబట్టగా యిక్కడకు చేరినట్లు తెలిసింది. ఈ షావుకారి పేరు—శంకర్‌లాల్ భోగాలాల్.

శంకర్‌లాల్ భోగాలాల్ ముఖం మాడగానే నాలో కొన్ని వింతవుద్రేకాలు వుద్భవించిన మాట సత్యం. మొదటిది—అసహ్యభావం. ఆ ముఖంలో కళాకాంతి లేదు. సేఠు రోల్డుగోల్డు కళ్లజోడు వెనుకనున్న క్రూరత్వం ఏదో నాకు అస్పష్టంగా అవుపించింది. లావుగా, పొడుగ్గా భోగాలాల్ పూగి వడవటం గూడా నాకు జుగుప్సగానే వుండేది. రెండో వింతభావం—యీ షావుకారు చాలా దురాశాపరుడని. మూడవ భావం నా జీవితంతోనే సంబంధించినది. నేను వైమానికోద్యోగిగా యుద్ధశాఖలో చేరకపూర్వం, బొంబాయిలో చిత్రాలకు సినేరియోలు, కథలూ వ్రాస్తూండేవాణ్ణి. నాకు సినేరిష్టుగా పేరు రాకముందు, నిరక్ష్యరాస్యులైన, ఏమాత్రం కళాదృష్టీ లేని ఫిలిం పెట్టుబడిదార్లు కల్పించిన అవమానాలూ, హింసలూ, మోసాలూ అన్నీ అనుభవించాను. మొదట్లో నా కథ నొకటి కొంటామని నమ్మించి తీసుకొని, ఒక వారంరోజులు తిప్పి చివరకు—"నీ కథ మాదగ్గర లేదని" అబద్ధమాడి మోసంచేసి, చివరికి నా బుద్ధిబలంతోనే లక్షలార్జించిన గుజరాతీ సేఠ్ ముఖకళవళికలు—నాకీ భోగాలాల్ సన్నకళ్ళజోడు వెనుక దృగ్గోచరమైనాయి.

ఈ విషయం నిర్ధారణ చేసుకుందామని నాకు ఒక విధమైన వుద్వేగమే కాకుండా, గొప్ప వుత్సుకత గూడా జనించింది. వైమానికదళంనుంచి విడుదల పొందగానే తిరిగి ఫిలిం కథలు, సినేరియోలు వ్రాయటమే వృత్తిగా నిర్ణయించుకొన్న నాకు, యీ పాతమోసగాడిచరిత్ర తెలిసికొనే కుతూహలం జనించటం మానవస్వభావ దౌర్బల్యమే కావచ్చు.

కాని యీ కౌతూహలం తీరకముందే ఒక భయంకర సంఘటన సంభవించి నా ప్రయత్నాలన్నింటినీ భగ్నం చేసింది. ఇది యిట్లా సంభవించింది.

*   *   *   *

శంకర్‌లాల్ భోగాలాల్ పాతమేడముందున్న ఖాళీస్థలంలో ఒక రోజున హఠాత్తుగా కొన్ని చిన్నగుడిసెలు వెలిశాయ్. ఇది పెద్ద విచిత్రమైన విషయం కాదు. ఆ ఖాళీస్థలం—బిచ్చగాళ్ళకు, నగరంలో హోటళ్లకు నోచుకొనని పల్లెటూరి ప్రయా

జీకులకూ, చాకులూ కత్తులూ అమ్మే జూపి యింకా టోపీడీలు, దొంగతనాలూ కావించే రోహిల్‌ఖండ్ దండునకూ—ఒక విధంగా అది బహిరంగ సత్రం. నేను చాలాసార్లు రైళ్ళనుండి దింపి వేయబడిన గోసాయీలను గూడా చూశాను. కాని ఎప్పుడూ యిట్లా ఆంధ్రదేశంలోని మెట్టజిల్లాలను స్మృతికి తెచ్చే ప్రకృతి కట్టడాలను చూడలేదు.

నిజాని కవి నైజాంప్రాంతంనుండే పనులకోసం వలసవచ్చిన వడ్డె వుప్పరులవి. నల్లగా, మట్టిబొమ్మల్లాగా, ఎండలో నిగనిగలాడే కండలతో, బలిష్ఠమైన శరీరాలతో—బొంబాయి, పూనా నగరాల్లో ఎన్నో రోడ్లు, కట్టడాలు నిర్మించిన తెలుగునాటి వడ్డెవుప్పరులమీద జాలితో భోగాలాల్ వాళ్ళకీ నివేశనస్థలం యివ్వలేదని మా తోటమాలి కబురు తెచ్చాడు.

"మరెందు కిచ్చాడు?" అని అడిగాను నేను.

"మీకు తెలీదు బాబూ! వాళ్ళందరివద్దా గుడిసెకు అయిదు రూపాయలు కాజేశాడు. అంతే కాదు. యీపైన నెలకు రెండు రూపాయల బాడిగ కూడా గుడిసెకు ఒక్కంటికి యిచ్చుకోవాలి. వీటన్నింటినీ మించిన యింకో రహస్యంవుంది బాబూ! ఈ వుప్పర్లు బియ్యం తినరు. వాళ్ళ పేరన చాలా దొంగ రేషనుకార్డులు సృష్టించి, ఆ బియ్యాన్ని తినే నల్ల బజారులో అమ్ముకుంటాడు. అవును బాబూ, మరి బొంబాయిలో వచ్చిన నష్టాల్ని, యీ సేఠ్‌లు యితర ప్రదేశాల్లోనే గదా పూడ్చుకోనేది?'

తోటమాలి గణేష్‌మారుతి సేఠ్‌లంటే ద్వేషంగా, వుద్రేకంతో ఒక్కొక్కసారి చాలా నిరసన హాస్యంతో మాట్లాడేవాడు.

"బ్లాక్ మార్కెటంటే నేను సహించను. చూడు. పోలీసు సూపరింటెండుకు వ్రాస్తాను" అన్నాను నేను.

గణేష్‌మారుతి కనుబొమ ఎగరవేసి "మీకు పుణ్యం వుంటుంది" అన్నాడు.

* * * *

తోటమాలి జోస్యం నిజమే అయింది—ఆ నెల తిరక్కముందే. భోగాలాల్ రేషన్‌షాపుకు లైసెన్సు సంపాదించి అక్కడ విచ్చలవిడిగా వడ్డెర్లను దోచి వేస్తున్నాడని నేను సులభంగానే గ్రహించగలిగాను.

* * * *

నేను సైనికాధికారిని కావటంతో నా ఒక్క చీటీనీ పోలీసులు అలక్ష్యం చెయ్యలేకపోయారు.

ఒక వుదయం ఒక పోలీసుదళం, రేషనింగు యిన్స్‌పెక్టర్లూ కలిసి భోగాలాల్ ఆవరణను చుట్టేసి అన్నీ తనిఖీ చేసి వెళ్ళిపోయారు; కాని నాకు సూపరింటెండెంటు తెలియజేసిందేమంటే—భోగాలాల్ మీద కేసు పెట్టేందుకు తగిన ఆధారాలేవీ కనిపించలేదనీ, కాని తనుగూడా నల్లబజారు జరుగుతున్నదనే నమ్ముతున్నాననీ యింకా విచారణలు జరిగించి తీరుతాననీ.

ఏది ఏమయినప్పటికీ, మరో రెణ్ణాళ్ళల్లో వడ్డె వుప్పర్లు అక్కడనుంచి మకాం ఎత్తి వేశారు.

* * * *

మళ్ళీ కొన్నాళ్ళు—పెదల డాక్ బంగ్లాలోకి వచ్చిన కొత్త పాంథు లెవర్నీ నేను చూడలేదు.

ఇంతలోనే వేసంగి వచ్చింది. దానితోపాటు దక్షిణాదిలో కరువు వార్తలూ వచ్చాయ్. చూస్తూండగానే తమిళదేశపు బిచ్చగాళ్లు పూనా కంటోన్మెంటులోని పాశ్చాత్య నాగరీకుల హోటళ్లముందు డజన్లకు డజన్లు నిలబడి సాయంత్రాల్లో హోటళ్ళల్లో మూగే భాగ్యవంతుల నందరినీ చుట్టుముట్టేస్తున్నారు.

ఈ బిచ్చగాళ్ళలో స్త్రీలు, పురుషులూ బాలురూ వున్నారు; సంఖ్యలో తమిళ బిచ్చగాళ్ళే ఎక్కువైనా రాయలసీమనుంచీ (ముఖ్యంగా బొంబాయికివచ్చే రైలుమార్గంలో వున్న నగరాలనుండి) హైదరాబాదు ప్రాంతాలనుంచీ వచ్చిన, ఏదో ఒక కమ్మని యాసతో తెలుగుమాట్లాడే ఆంధ్ర బిచ్చగాళ్లుగూడా వున్నారు వీళ్ళలో.

వీళ్ళందరికీ "రాష్ట్రభాష" దక్షిణాదిలో మాట్లాడే బజారు వురుదూ.

ఈ దీనవదనాలు కొన్ని మాయింటి ముందున్న బహిరంగసత్రంలో మకాం వేశారు.

పూనాలో అసంఖ్యాకమైన సంఘాలూ, సంస్థలూ, క్లబ్బులూ వున్నాయిగాని—చాలావరకు

ఆవి సమాజ సంస్కరణలతోనూ, స్త్రీల సమస్యలతోనూ సంబంధించినవి. కాని వీటిలో బిచ్చగాళ్ల వుపయోగార్థమై ఒక్కటి లేకపోవటంలో వింత ఏమున్నది? అభాగ్య జీవితానికి—తరగని పాతరఅయిన మన దేశంలో ఏ ఒక్క సంస్థ యిందరు బిచ్చగాళ్లను పోషించ గలుగుతుంది?

మొదట్లో భోగాలాల్, అతడి పుత్తరాది బంట్రోతు గులాబ్ సింగూ బిచ్చగాళ్ళను అక్కడ నుండి తరిమివేశారు; కాని గణేష్‌మారుతి—మిలిటరీ ఆఫీసరు బంగ్లా తోటమాలి హోదాలో కొందరు నిర్భాగ్యులికి మాకంచపక్కనే ఆదరణ కలగజేశాడు. మళ్లీ మూకలు మూకలుగా—రేపటి దినమంటే లేని బిచ్చగాళ్లు, ఆ ఖాళీస్థలంనిండా మూగారు. ఈసారి భోగాలాల్ లాఠీవాళ్ళమీద తిప్పలేదు.

కొత్తల్లో, పగటి భిక్షాటనలను ముగించుకొని రాత్రిళ్ళు యీ బహిరంగ మఠంలో చేరిన "దేవుడి బిడ్డల" పాటలతో నాకు రాత్రి పన్నెండు గంటల దాకా కాలక్షేపం జరుగుతుండేది. కరువునూ, ఆకలినీ స్వదేశంలోనే వదిలి వచ్చేసినట్లుగా— ఆ జానపద గేయాలు. మళ్ళీ పొద్దున్నే పూలమళ్ళకు నీరు పోస్తూ ఆ ట్యూనులన్నీ తిరిగివల్లె వేసే ముసలి గణేష్‌మారుతి వణికే గొంతులో నాకు మెళకువ వచ్చేది. మరు నిమిషం వాడికొని యుద్ధరంగంలో గూడా నాకేవో ఆంధ్రదేశపు దృశ్యాలలో, జీవన పద్ధతులలో గోచరమై యింటిమీద దిగులును నాకిట్లాగే వృద్ధి చేస్తుండేవి.

* * * *

నేను ఆఫీసర్ల క్లబ్బుకు వస్తూండగా, ఆ సాయంత్రం గణేష్‌మారుతి ఎదురొచ్చి "బాబూ, మళ్లీ సాగిస్తున్నాడు" అన్నాడు ముఖం చిట్లించి.

"ఎవరు? ఏమిటి?"

"సేఠ్! నల్లబజారు"

"నేను పోలీసులకు రిపోర్టు చెయ్యబోవటం లేదు" అన్నాను ఖచ్చితంగా.

మారుతి నావంక ఒకసారి నిరాశగా చూసి, తలమీది మురికిటోపీ సర్దుకుంటూ తన పని చూసుకో బోయాడు.

* * * *

వెలిసిపోయి, మురికిబారిన రంగు రంగుల పాత చింపుల గుడ్డలతో మా యింటిముందు బిచ్చగాళ్ళ డేరాల శిబిరం వెలిసింది. వికలాంగులు, వృద్ధులు, రజాకార్ నరకాన్నుండి తప్పించుకువచ్చిన శరణార్థులు, క్షామపీడితులు యీ డేరా క్యాంపులోని పౌరులు. దక్షిణాది భాషలన్నీ, అన్ని బాధలనూ అన్ని ఆశలను అన్ని నిరాశలనూ భరించి

నిశ్శబ్దత నిచ్చే కాల రాత్రుల్లో యీ నగరంలో, యీ తమస్సులో కలగా పులగంగా సజీవంగా వినబడుతుంటై; సృష్టీ, ప్రకృతీ, లోకమూ, మానవులూ తిరిగి ప్రాణంపొందే వుషః కాంతుల్లోనే యీ అనాథనగరం నిర్జీవమైపోతుంది! ఈ దృశ్యాలకు నేను బాగా అలవడిపోయాను. యుద్ధంలో ప్రతిక్షణమూ, ప్రతి వస్తువులో, ప్రాణిలో, జీవిలో, ఆత్మలో మృత్యువూ, అపనమ్మకమూ దర్శించిన నాకు, యీ బిచ్చగాళ్ళ సన్నిధి ఏమని కష్టమనిపిస్తుంది?

కాని యీ నగరాధిపతి ఎవరు? తెలంగాణపు యాసతో రాత్రిల్లా పదాలు పాడే ముసలి యెల్లమందా? పెద్దగొంతుతో తమిళంలో తనకన్నా బలహీనుల్నీ, స్త్రీలను తిట్టే తెలివిగల బిచ్చగాడు మురుగేశనా? కాదు!

భోగాలాల్ నగరాధిపత్యం వహించి ఎన్నాళ్లో అయింది. అదే గణేశ్ మారుతి నాకు చేసిన రెండవ కంప్లైంటు. బిచ్చగాళ్ళ దైన్యంనుండి, బిచ్చగాళ్ళ పాటలనుండి రూపాయలు సృష్టిస్తున్నాడు మాజీ స్టాక్ బ్రోకరూ, ఫిలిం నిర్మాతా, వడ్డీవ్యాపారీ, దివాలాకోరూ—భోగాలాల్.

బిచ్చగాళ్ళు అడుక్కువచ్చిన బియ్యమంతా తక్కువ ధరకు కొని, అందులో యింత తవుడూ యిన్ని రాళ్లూ, యింత మట్టీ కలిపి, మహారాష్ట్రపు ఎండు రొట్టెలు తినలేక చచ్చిపోతున్న మిలిటరీలో ఉద్యోగాలకని వచ్చిన దక్షిణాది బ్రాహ్మల కందరికీ మూడురెట్ల ధరల కమ్ముతూ, తన కులంవాళ్లలో తిరిగి గౌరవంపొందే అర్హతలనుసంపాదిస్తున్నాడు—శంకర్‌లాల్ భోగాలాల్.

ఎవరైనా, ఏరోజైనా తన బియ్యమో, గోధుమ పిండో యివ్వ నిరాకరించాడా, గులాబ్ సింగ్ లాఠీదెబ్బలతో ఆ పట్టిన దయ్యం వదిలిపోతుండేది. లేదా భోగాలాల్ స్వయంగావచ్చి ఒక డేరాను కూలదోసి, ఆ బిచ్చగాణ్ణి అనాథనగరంనుండి వెళ్లగొడుతుండేవాడు. హైద్రాబాదు బిచ్చగాళ్లకు తమిళ బిచ్చగాళ్లు వత్తాసురాలేదు, తమిళ బిచ్చగాళ్లకు నైజాం బిచ్చగాళ్ల మద్దతూ లేదు. ఒకరోజున గులాబ్ సింగ్ చేతుల్లో ప్రాణం విడువమన్న ఒక బిచ్చగాడి రక్షణకోసం, నేను, నాపాత రివాల్వరును భయానికి చూపించవలసి వచ్చింది.

కాని యీ స్వల్పవిషయా లేవీ అనాథ నగరాన్నంట లేదు. రాత్రిళ్లు జోరుగా పాటలు పాడుతూనే వున్నై. అప్పుడప్పుడు నందనార్ భజన కీర్తనలు. ఒకసారి నా ఆశ్చర్యానికి క్షేత్రయ్యపదం విన వచ్చింది.

* * * *

కొత్త బిచ్చగాళ్ల ప్రవాహం ఆగలేదు. ప్రతి దినమూ రైలుపెట్టెల్లో బల్లలకింద నక్కి గూడ్సు బళ్ళల్లో గార్డుకు తెలీకుండా ప్రయాణంచేసీ దక్షిణాది కరువుదాసులు పూనా చేరుకునే వున్నారు. వీళ్ళకు తోడు మలబారునుండి గంజిలేక సైన్యంలో భర్తీ కావటానికి వచ్చి నిరాకరించబడ్డ ముసలీ ముతకా గూడా వున్నారు. నాలుగురోజుల పస్తుల్తో, ఎక్కడా కూలి దొరక్క, ఆత్మాభిమానం తనంతట తాను చావగానే వీళ్లందరూ కొత్త బిచ్చగాళ్ళై పూరి పొద్దెరగకుండా తిరుగుతున్నారు. ఈ మానవకోటి ఖాళీవున్న ప్రతి పేటలోనూ నిండిపోయింది. రోడ్లమీద, మరుగు దొడ్లలో, స్టేషనుముందు, దర్గాలమీద, శ్మశానపు గేట్లముందు, శంకరలాల్ భోగాలాల్ తనదని చెప్పుకొంటూన్న ఖాళీస్థలంలో—ఒక టేమిటి?—అనంతమైన పూనాలోని అనారోగ్యకర ప్రదేశాలన్నింటిల్లో నిండి పోయింది. మా నగరంలో కొత్త డేరాలు వెలిసినై. కొత్తగొంతుల్తో కొత్తపాటలు వినబడుతున్నై—

* * * *

కాని పాత గొంతుల్లో జీవం తగ్గిపోయింది. ఎప్పుడూ నిశ్శబ్ద మెరగని రాత్రుల్లోగూడా అనాథ నగరానికి నిశ్శబ్దాన్నిస్తున్నై.

"బిచ్చం దొరకటంలేదు బాబూ, ఎవరు పెడతారు యీ కరువురోజుల్లో? అందులో యీ సిటీల్లో పుణ్యం, పాపం జాలీ ఎక్కడున్నై?"

అన్నాడు తన సహజధోరణిలో మారుతి. మారుతి పల్లెటూరినుంచి వచ్చాడు. చాలా భక్తిపరుడు.

ఇప్పుడు ప్రతిరోజూ గులాబ్ సింగ్ లాఠీకి పని తగులుతున్నది. ప్రతిరోజూ అరవ గుమాస్తాలతో

బియ్యపు దొంగతనాలు నిర్ణయించటానికి జరిపే వాదనలు వదిలి, శంకర్‌లాల్ భోగాలాల్ స్వయంగా, రంగుబద్దల శిబిరాలను పరిశోధించటానికి రావలసి వస్తూనే వుంది. కుయ్యో, మొర్రో బాధాప్రలాపాలు అన్ని భాషల్లోనూ వినబడుతూనే వున్నై—ప్రతి దినమూ.

* * * *

ముసలి యల్లమంద ఎప్పుడూ బిచ్చానికి ఒంటరిగా వెళ్ళటం నేను చూడలేదు. అతనివెంట ఎప్పుడూ నీడవలె ఆర్కాటు జిల్లా కరువునుండి తప్పించుకువచ్చిన మురుగేశన్ వుంటాడు. మురుగేశన్‌కు ఒక కాలు కొద్దిగా అవుడు. అత నెప్పుడూ యల్లమందకు ముందు నడవడు. వెనక వెనకనే, ఏవో కబుర్లు వచ్చీరాని హిందూస్థానీలో చెబుతూ, నడుస్తుంటాడు.

ముసలి యల్లమంద చేతిలో పొడుగైన కర్రొకటున్నది; దాని చివర చిన్న గజ్జలగుత్తి నొకటి కట్టాడు యల్లమంద. కర్రను భూమిమీద కొట్టినప్పుడల్లా ఆకొక వింతతాళం మోగుతుంది. దానికి అనుగుణంగా యల్లమంద గొర్రెమందల్ని కాచే గొల్లల మేల్కొలుపుపదాలు పాడతాడు. మురుగేశన్ మధ్య మధ్య తన గొంతుకూడా కలిపి 'అనుపల్లవి' వేస్తాడు. జోలెపట్టటం, మొయ్యటం గూడా మురుగేసు చేసే పనులే.

"తాతా!" అంటాడు దక్షిణాది మురుగేసు.

"ఏం మనవడా!" అని పీఠభూమిలో గొర్రెల్ని మేపిన యల్లమంద పిలుపుకు జవాబిస్తాడు.

* * * *

కాని కొత్త సమ్వత్సరం వచ్చి పైబడ్డ తర్వాత కాళ్ళీడ్చుకుంటూ, ఆశలేని శూన్యమైన దృక్కుల్తో, ఆకలితో, దిగాలుపడి, మేనెల వడదెబ్బలు తిని—అన్నింటినీ మించి—ఖాళీజోలెతో తాతా మనవళ్ళిద్దరూ దుఃఖనగరం చేరుతున్నారు. మళ్ళీ తెల్లవారుతుంది. మళ్ళీ ఆకలి. నిరాశ. శూన్యం. కాళ్ళీడ్పు. ఖాళీజోలె. నిశ్శబ్దంగా ఒకరితో ఒకరు మాట్లాడుకోకుండా, దారిపొడుగునా పెదిమలు ఒక్కసారిగూడా విప్పకుండా, ముందాశ లేకుండా, ఒకచోటు విడిచి మరొకచోటుకు జరిగి, తిరిగి ఆ దుఃఖ వలయాన్నే పూర్తిచేయటానికి తిరిగివచ్చే—యీ యిద్దరు బిచ్చగాళ్ల మనసుల్లో ఏముందో ఎవరు చెప్పగలరు?

"ఎద్దుల్లే వున్నారు. పనిచేసుకోరాదా?"

ఎక్కడపని? ఏమిపని? ఎవరిపని?

"పరదేశీ ముండాకొడుకులు. మహారాష్ట్రం దోపిడిచేస్తున్నారు"

పరదేశీలమా? ఆకలివేసి పక్కజిల్లాలని వచ్చాం. రాగూడదా? ఎవరూ ఆమాట చెప్పలేదే?

"ఛీ...మద్రాసీ..."

ఇద్దర్లో ఎవ్వరూ మద్రాసు చూడలేదు.

"ఆపండిరా! ఏం బుర్రలేని పాటలు!" బుర్రలేని పాటలు! హూఁ!! ఈ పాటలతో గాదా వేలకువేలు గొర్రెలు నెమరువేసి, గడ్డిపరకలు జీర్ణించుకొన్నది? ఈ గొంతుకాదా— తప్పిపోయి తిరుగుతూన్న గొర్రెపిల్లలకు పిలుపునూ, ఆశనూ, అభయాన్నీ అందించింది? తెలంగాణా పుల్లరి అనభులన్నీ గుర్తించగల ఈ పాటలా బుర్రలేని పాటలు? గుట్టల్లో, గుళ్ళల్లో పెళ్ళి సంబరాల్లో, కొలువుల్లో, సంతల్లో వేలాదిని తలవూపించిన ఈ పాటల్లో లోపమేముంది?

ఏమైనా, గింజగూడా నిండని పిచ్చిజోలె, అరిగిపోయి శక్తిలేని కూలబడే కాళ్లు, అంటువడ్డ డొక్కలూ, ముందున్న వస్తువును గూడా చూడలేని కళ్ళూ—యివీ కఠిన సత్యాలు.

మురుగేశన్ వుపాయాలు గూడా ఏవీ లాభించలేదు. స్టేషనుముందు కూర్చొని యల్లమందను గుడ్డివాణ్ణిగా మార్చినా కానీ రాలలేదు. తను కాళ్లకూ చేతులకూ మురికి నూనెగుడ్డలు కట్టుకున్నా రాగిదమ్మిడీ దర్శనం కాలేదు. ఇద్దరూ కుంటివాళ్లుగా తిరిగి జన్మఎత్తినా జోలె అడుగు పూడేస్థితి కల్పించలేదు. అడుగులేని యీ చిన్నజోలె!!!

పై పెచ్చుస్టేషను దగ్గర బీటు పోలీసుకు— యీ వేషాలన్నీ అనుమానం కలిగించినై. ఇక మళ్ళీ ఆ చెంతనా, చాయలాపోయే ఆ ప్రాకారం, హుక్కపోనొట్టుకొన్నారు. బస్సు స్టాండ్ వద్దగూడా యిదే తంతు. యీ పోలీసులకు ఎర్రబుట్టల్లేవు. వీళ్ల లాఠీలు చిన్నవి., అంతే భేదం!!

గులాబ్ సింగువచ్చి జోలె చూశాడు. కళ్లెర్ర జేసి యిద్దరి వంకా చూశాడు. అప్పటికే శిబిరాల నగరంలో దెబ్బలు తిన్న అనాథలంతా, వింతతో ఆకలిని మరిచేందుకనేమో యిక్కడచుట్టూ మూగారు. అందులో యింకా కొందరు ఏడుస్తూనే వున్నారు. మరికొందరు భయంలో వణికిపోతూనే వున్నారు. పిల్లలు, చిక్కి బొమికెలగూళ్ళై, కాకి రొమ్ములతో భయవిహ్వలులై గులాబ్ సింగు వంక చూస్తున్నారు. మరొక క్షణంలో దుఃఖనగర వాసులంతా అక్కడే వున్నారు.

యల్లమంద పెదిమలు కదిలి ఏదో జవాబుకోసం వెతుక్కుంటున్నాయ్. మురుగేశన్ కళ్ళు నేల మీదికి వాల్చాడు.

గులాబ్ సింగ్‌కు అవమానం జరిగింది. ఎంత అవమానం—యీ మానం? దయలేని లాఠీముందు, రక్షణలేని అనాథల నెందరినో మోది వాళ్ళ బొమికెలను పరుసుపెట్టిన తన లాఠీముందు కూడా యీ బిచ్చపు ముండాకొడుకు లికెంత దర్జా? పలకరా?

కసీమని యల్లమందకు ఒకటి వడ్డించాడు. యల్లమంద కదలకనే కళ్ళెత్తి చూశాడు. గుంపులోని బిచ్చగాళ్ళలో కొందరూ పెద్దకేకల్తో అక్కడే కూలబడ్డారు. కొద్దిమంది తప్పుకుపోయారు.

యల్లమంద బాధ కనుపడనీయలేదు. జాలిగా చూస్తున్న మురుగేశన్ వంకకు దృష్టి మరల్చాడు. మురుగేశుకు ధైర్యం చెప్పే దృష్టి అది. ఒక ఆత్మను వేరొకటి కదిల్చి అగ్ని రగుల్కొల్పే దృష్టి అది. ఒక పీడితహృదయంనుండి మరొక తాడిత హృదయానికి అర్థంలేని, వ్యక్తంగాని, మానవ సందేశాన్ని కొనిపోయే దృష్టి అది.

మురుగేశు ముఖంలోని భయం యిప్పుడు భయంకరంగా వంకర్లు తిరిగింది. నెత్తురు లేక ఆకలితోనే ఎఱ్ఱనైన నేత్రాల్లో నిప్పులు వేగిన విప్పుడు. ఒక్క త్రుటిలో అతని శరీరమంతా రౌద్రంతో బ్రహ్మాండమంతా తనుగా వ్యాపించింది. మరు త్రుటిలో, గుండెలు విరుచుకు నిలబడివున్న గులాబ్ సింగు లాఠీని పైబడి మురుగేసు లాగుకున్నాడు.

యల్లమంద లంఘించి, సింగు జుట్టు లంకించుకొని కిందకు వంచాడు. మరి ఆలస్యం లేదు. మురుగేసు లాఠీ ఆ వంగిన వపుంమీద తాండవనృత్యం చేయసాగింది.

గుంపులో కొందరు బిచ్చగాళ్ళు అరిచారు. మరికొందరు "తన్నండి తన్నండి" అని కేకలు వేశారు. చాలామంది "పాపిష్టి ముండావాడు" అని దీవించారు. కొంచెం పుష్టివున్నవాళ్లు పొయ్యిరాళ్లు ఏరి పెద్దవాటిని పృథ్వీమీద కూలిన పీనుగు గులాబ్ సింగ్ మీద బలంగా కుమ్మారు. కూలిగి, సింగు దొర్లిగింతలు పెట్టి కదలక మెదలక దుమ్ములో దుమ్ముగా పడ్డాడు. చుట్టూ రక్తం చిన్న పెద్ద మడుగులుగా నిలిచింది.

మురుగేశ్ అందరివంకా చూసి—

"చూస్తారేంరా, బిచ్చముండా కొడుకుల్లారా" అని అరిచాడు.

బిచ్చగాళ్లందరూ భయపడ్డారు—తమనెక్కడ చంపుతాడోనని. కాని ఒక ముసలి బిచ్చగాడు రక్తంలోపడిన తన పేలికల తలపాగా కొరకు వంగగానే, మురుగేసు ఒక్కతన్ను తన్నాడు.

"ఇటు—తే" అన్నాడు కళ్ళెర్రతో. వాడు భయంతో వణికి రక్తంలో తడిసిన ఎఱ్ఱగుడ్డ నిచ్చాడు.

మురుగేసు దాన్ని గులాబుసింగు లాఠీకర్రకు కట్టాడు. దాన్ని అక్కడే నిలబెట్టాడు.

"పదండి పదండి. మన బియ్యమంతా సేఠ్ కొట్లో వున్నై."

బిచ్చగాళ్ళంతా సేఠ్ కొట్టువున్న పాతపేట వైపు నడిచారు. మురుగేసు ముందుకెళ్ళి చూశాడు. భోగాలాల్ అప్పటికే పలాయనం చిత్తగించాడు.

కొంచెం వదులుగా వున్న బియ్యం బస్తాను పిచ్చి శక్తితో ముందుకులాగి మురుగేసు అందరికీ చూపి—

"తీసుకోండిరా" అని గర్జించాడు.

* * * *

నేను క్లబ్బునుంచి తిరిగి వచ్చేటప్పటికి బిచ్చగాళ్ళ జెండా చుట్టూ పోలీసులూ మేజస్ట్రీటులూ కనిపించారు.

దైవానుకూల్యములేని వివాహములు

శ్రీ రాళ్ళపల్లి గోపాలకృష్ణమాచార్యులు

బాల్యవివాహ నిషేధశాసనమువలన నేమి, అనునిక మహిళా విద్యావిధానమువలన నేమి, ప్రౌఢావివాహములు వాడుకలోనికి వచ్చిన తరువాత, మన దేశములో నాగరిక సంఘములయందు చిక్కు సమస్యలనేకములు బయలుదేరినవి. ప్రాచీనకాలపు బాల్యవివాహ సంప్రదాయమున కొన్ని చెరుగులుండిన మాట వాస్తవము. ప్రౌఢావివాహముల మూలమున ఆలోపములు తగ్గినవి. స్త్రీలలో ఉన్నతవిద్యావ్యాప్తి ద్వారా విజ్ఞాన వికాసమునకు హెచ్చుగా ఇపుడవకాశ మేర్పడినది; వరనిర్ణయ విషయమున కన్యకల తీర్మానమునకు విలువ వచ్చినది; కన్యాశుల్కపు దురాచారము అడుగంటినది; బాల విధవలసంఖ్య తగ్గిపోయినది. ఇవన్నియు సంఘాభ్యుదయ సూచకములగు సౌకర్యములే. కాని, వేరురకపు ఇబ్బందులు కొన్ని తల చూపుచుండుటమాత్రము కాదనజాలము.

ఇరువదియేండ్ల క్రింద మన మూహించియుండలేని నూతన సమస్యలిపుడు మనల నెదుర్కొనుచున్నవి. విద్యావతులగు యువతీమణులను చేపట్టుటకు అర్హులగు వరులు కానవచ్చుట కష్టముగా నేర్పడినది. కానవచ్చినా, భార్యను తగినరీతి పోషించగలమను ధైర్యముగల వరులు దొరకుటలేదు. దొరకినచో, వారిదృష్టి ఆకాశమార్గమునుండి భూమికిదిగియే రాదు. దిగెనేని, అర్హమగురీతి, అరణ మిచ్చినవారిని గౌరవించి తృప్తిపరచుట కాని పని. ఇక, ఇప్పటి యువకులో ? వారిది 'మురారి' మార్గము! వారపు భోజనములతో వ్యాసంగము జరుపుచున్నవారైనా, కోరునది లక్షాధికారుల పుత్రికలనే. అట్టి కన్యలను కట్టుకొన్నచో, వారి దృష్టిలో తాము గడ్డిపోచవల అయినా చేయరని ఊహించునంత ప్రాపంచిక విజ్ఞానము వారికి లేదు. ఇంతేకాదు. 'బాహుక' పాత్రమునకు తగినవారైన నేమి, వారికి కావలసిన కన్యక రంభయే. ఎందరిముందు నాట్యమాడినా, కనుక రంభ నలకూబరుని వెదకుకొనియే పోగలదనుట వారికి వివేకమునకు గోచరించదు. విద్య పూర్తికాలేదని కొన్నాళ్లు, ఇంతలోనే ఏమి అత్రమని కొన్నాళ్లు, తగినవరుడు కానరాడని కొన్నాళ్ళు, అనుకొనుచుండగానే, కన్యకలకు పాతిక సంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చుచున్నది. ఉన్నతపరీక్ష కానిమ్మని, ఉద్యోగము దొరకలేదని, భార్యను పోషించుశక్తి రానిమ్మని, తగిన కన్యక నిచ్చువారెవరూ రాలేదని, ఊహించుచుండగానే వరులకు 'చత్వారి' వయసు దాదాపుగా దాపురమగును. ఇట్టి పరిస్థితులలో వయసుమీరిన యువతులు యువకులు, అవివాహితులుగనే సంఘములో అల్లాడుచుండుట నేటికాలపు లక్షణము.

మనదేశమున ప్రజాబాహుళ్యము తగ్గుటకు ఇది యొక మంచి ఉపాయమే అయినదని సంతోషించు రాజనీతి విశారదు లుండకపోరు. మంచిదే. కాని, బ్రహ్మచర్యమును సాధించుశక్తి యున్నప్పుడే ఈ అవివాహిత కన్యావర సముదాయము సంఘమునకు హితకారి. ఇప్పటిస్థితిలో సంతాన నిరోధకములను కృత్రిమోపాయములను అభ్యసించుటకై కావలసినంత సదుపాయ సంపత్తి కలదుకాని, బ్రహ్మచర్యమును సాధించి, ఆరోగ్యమును, మనశ్శక్తిని, అభివృద్ధి పరచుకొనుటకు వలయు ఉపదేశములు, సాధనములు, లభించుట కష్టము. వయసుమీరి అవివా

హితులుగనున్న విద్యావంతులగు నేటి నాగరిక యువతీ యువకులలో అనేకుల ముఖములు కళ లేని కన్నులతో, చివికిపోయిన చెక్కిలతో, నిస్తేజస్కత చాటుచుండుట గమనించితి మేని, 'అయ్యో, పాప'మనిపించును. ఎన్ని సామానులు రాచినా, ఎంత ముఖమండన ద్రవ్యము ఉపయోగించినా, నానాటికి అలముకొని వచ్చుచున్న తేజోహీనిని వారి చప్పిడి ముఖములు దాచుకొనజాలకున్నవి. మునుపటి కాలమున బాల వితంతువులు కొందరు గర్భవిచ్ఛిత్తి కార్యముల నలవాటు చేసుకొనవలసి యుండినది. కాని, ఇప్పుడు అవివాహితలలోనే కొందరు అట్టి ఘోరకృత్యముల పాల్పడుటకు అవకాశములు హెచ్చుగా నేర్పడియున్నవి. ఇది మిక్కిలి విషాదకరమగు పరిణామము. దొడ్డివాకిలి తెరచి దయ్యమును పారదోలగా, అది తల వాకిట నే ప్రవేశించి ఇల్లు చేరుకొన్నట్లయినది.

అది యట్లుండె. ఈ యువతీ యువకుల వివాహములలో నొక విశేషమున్నది. ఒక్కొక్కరి దేహ మనోధర్మము లొక్కొక తీరు. లోకము భిన్నరుచి. వివాహము అయినప్పుడే కానిమ్మని, ఓపిక పట్టి, అదృష్టము నే నమ్ముకొని, ఊరక కూర్చుండుట అందరికిని సాధ్యము కాదు. ఇప్పటి నాగరిక జీవిత పరిస్థితులు అట్టి మనశ్శాంతికి చోటిచ్చునవి కావు. వెండితెరలపై సర్వసాధారణముగా కానవచ్చు రోజారంగుల వలపుకథలు, రేడియోలద్వారా చెవులు గింగురుగొట్టుచున్న ప్రేమపాటలు, కోరినచోట చేతికి లభించు పచ్చి శృంగారపు కథల మాసపత్రికలు, సంతకూటములలో, రైలుస్టేషనులలో విచ్చలవిడిగా అమ్మబడు చౌకరకపు అసభ్య చిత్రముల కళాశాస్త్ర గ్రంథములు, మున్నగు పరికరము లెన్నియో భావోద్రేక జనకములై తప్పించుకొనుటకు వీలులేని స్థితిలో నున్నవి. అనాఘ్రాత పుష్పములవలె, ప్రపంచపు టీరుపెన్నులు తెలియని అమాయికలగు ముగ్ధలకు, విద్యకై పెద్దలకు దూరమందుండి వివేకహీనుల సహవాసమున వినోద కాలక్షేపముల కలవాటు పడిన యువకులకును, ఈ సామగ్రి ఎంత ప్రమాదకారియో, ప్రపంచ తత్త్వవేత్తలకు విన్నవించుట అధిక ప్రసంగమగును.

"నా కిప్పుడే వివాహమున కేమి ఆత్రము ?" అని కొన నాలుకలో అనుచుండగనే, కన్యకలకు క్రమక్రమముగా లోలోపల తీయని భావములు పెరుగుచుండును. ఉపాపరిణయకథ స్వప్నములలో వారికి కానరాగలదు. వయః ప్రయుక్తముగా వారి మనోధర్మములలో ఇట్టి మార్పువచ్చుట సహజము. ఇట్టి కాలములో వారి జాతకములలోని శుక్రునికి ఉత్తేజనమునిచ్చు చలితదశలు వచ్చెనా, ఇక చెప్పవలసినదే యుండదు. ఇట్టి పరిస్థితులలోనే యువతీ యువకులు, ఆకస్మికముగా, ఒకరినొకరు చూచుకొనుటయు, వెంటనే వారికి పరస్పర స్నేహబంధమేర్పడుటయు, ముందు వెనుకలు పరికించక తోడనే వారు వివాహమగుటయు, అనేక సందర్భములలో జరుగుచున్న కథ.

'మంచిదే, కన్యాజనకులకు కష్టమేతప్పినది.' అనవచ్చును. సత్యమే. కాని, ఇట్టి ఆకస్మిక ప్రబలాకర్షణమువలన సంఘటించిన దాంపత్యములలో అనేకములు త్వరలోనే విషాదాంత నాటకములుగా పరిణమించుచుండుట మాత్రము చింతాకరము. చలితజాతకములో వచ్చిన ఉత్తేజనము దుష్టమయినప్పుడు ఇట్టి ఆకర్షణము వలన కల్గిన సంబంధములు దుష్ఫలము నే ఈయగలవు. ఇట్టి కథానాయికలలో కొందరు కర్మ ఇట్లు కాలినదనియో, దైవమిట్లు చేసెననియో, అనుకొనుచు ఆ జన్మాంతము కాయిక మానసిక క్లేశముల పాలై నవయుచున్నారు ; మరి కొందరు తెగ త్రెంపులు చేసుకొని దేహత్యాగమునకో, శీలత్యాగమునకో, సిద్ధపడుచున్నారు ; వేరు కొందరు ధైర్యమవలంబించి న్యాయస్థానమున కెక్కి వివాహవిచ్ఛేదమును సంపాదించుకొని మరల 'గంతకు తగిన బొంత'కై తారాడుచున్నారు.

చెప్పవచ్చినదేమన, భావోద్రేకముగల వయస్సులో ప్రబలాకర్షణము సంభవించినపుడు ప్రమదలకు వివేచనా శక్తిశూన్యమగుటచే ప్రమాదముల పాలగుదురనుట ! తామాకర్షించిన వ్యక్తికి తమతో అతుకగల యోగ్యతయున్నదా, లేదా అని పరిశీలించుటకు వలయునట్టి 'ఓపిక' కాని, అవకాశముకాని, వారికి ఆ సందర్భములో నుండదు. అందము, ఆర్జన, విద్య, ఇవే ప్రధానముగా వారికి గోచరించు సమస్యలు. ఇవి కొంత తృప్తికరముగా మాపట్టినచో చాలు. పెండ్లి పీటలమీద

కూర్చుండి ధన్యులమయితిమని వారు భావింతురు. కాని, సంసార రంగమున కాలుపెట్టిన కొన్నినా ళ్ళకే తాము చేసినది తెలివితక్కువపని యని స్వానుభవమువలన వారికి బోధపడుచున్నది. అందమునకు భ్రమసి అడంగిని సంపాదించుకొన్న సుందరులు కొందరు, వన్నెను మోహించి వంధ్యాత్వము నార్జించిన కాముకులు కొందరు, విద్యను నమ్మికొని వివేక హీనుని కట్టుకొన్న బుద్ధిమతులు కొందరు, ధనము నాశించి దయాదాక్షిణ్య రహితుల పాలైన భాగ్యవతులు కొందరు, ఇట్లు పలువురు పలువిధములుగ దుఃఖించుచున్నారు. ఇక అత్తగారి పోరుతో, ఆడుబిడ్డల దౌరాత్మ్యముతో, సందుగొందుల సవతుల కుట్రలతో, భర్త అభిమానమును పోగొట్టుకొని, అనారోగ్యమును సంపాదించుకొని, అనలేక అనుభవింపలేక, కుములుచున్న పడుచుల అవస్థచూచి భరించుట కష్టము.

కాని, ఒక సందేహము రావచ్చును. "అత్యంత హృదయంగమముగా ప్రారంభించిన పరస్పరాకర్షణమునకు ఇదియేనా పరిణామము? అతకని వ్యక్తులకు అంత ఆకర్షణమేల?" అనవచ్చును. అదే దైవ చిత్రము. ఎగిరిపడుచున్న శలభములను అగ్నిజ్వాల ఆకర్షింప నేల?

పూతమెరుంగు తళుకుబెళుకులవలన కలిగిన భ్రమయే ఇట్టి దంపతులను ఆకర్షించినది. దానిని ప్రేమయో, అనురాగమో, అనుకొనుటే ప్రథమమున వారు చేసిన పొరబాటు. రెండు జీవితములను ఒకటిగా చేయవలసినది వివాహము. వివాహానంతరము ఆ ఫలము సిద్ధించనినాడు భార్య 'భిన్నాంగి' యగును కాని 'అర్ధాంగి' కానేరదు. కాయికముగా, మానసికముగా, వారి స్వభావములకు ఐక్యత సిద్ధించనిచో, అట్టి బంధముకంటె నరకవాసమే వారికి మేలు. కంటికి ఆకర్షణము కలిగినంతమాత్రాన, సర్వము సమీచీనముగా ఉండగలదనుకొనుట మహాసాహసము.

కావుననే, దైవానుకూల్యముగల కాలమున, అట్టి అనుకూల్యమును సూచించు వ్యక్తితోనే, వివాహము కావలయునని లోకహితైషులగు ప్రాచీన మహర్షులు శాసించిరి. ఈ మాత్రము లీకాలమున, 'చేదస్తపు' వ్రాతలుగా విద్యావంతుల దృష్టిలో కానవచ్చుచుండుట విషాదహేతువు.

ఒక్క మనవి. స్త్రీ విద్యాభివృద్ధిని కాని, ప్రౌఢా వివాహ సంప్రదాయమును కాని, నేను ద్వేషించుచుంటినని పాఠకమహాశయులు భావించరాదు. గంగానదిలోని జలము పవిత్రమైనా, అందలి మొసళ్ళ వాతబడకుండ తప్పించుకొనుట హితము కాదా? అట్లే, ప్రశంసలోనున్న సంప్రదాయము లాభకరమైనా, దానిలోనున్న సుడిగుండలనుండి తప్పించు మార్గములను నిరాకరించుట భావ్యము కాదు. ఆలోచించి చూడుడు.

పోనిండు. ఒకటి రెండు దృష్టాంతములు—దైవ ప్రాతికూల్యమువలన క్లేశపాత్రము లయినవానిని—చూపుట ప్రయోజనకారి.

ఉన్నత విద్యావతియగు ఒకానొక నాగరిక కన్యారత్నపు సాయన జాతకచక్ర మీ క్రింద నున్నది.

బు 28-22 రా 5-22	శ 23-27 శు 23-32 ర 25-7		
శ 15-0	సాయన		
చ 4-0	గ్రహభావకుండలి I		X 2-16
	I 3-18		కు 0-56 కే 5-22 ఇ 7-41 గు 14-14

అందచందములు, తీక్ష్ణస్వభావము, ధైర్యసాహసములు, కార్యదీక్ష, మున్నగు గుణములకు పేరైన వృశ్చికము లగ్నము. సప్తమభావమందున్న శుక్రుని దృష్టి ఈ లగ్నముపైన కలదు. జాతకురాలు మంచి సౌందర్యవతియగుట విశేషముకాదు. లగ్నముపైనున్న రవిదృష్టి ఆమె సౌందర్యమున కొక గాంభీర్యమును, రాజసమును తెచ్చియిచ్చినది. ప్రతిభాయుతమైన వర్చస్సు, గౌరవాస్పదమగు ముఖభావము, లగ్నముపైగల వరుణ గ్రహపుదృష్టి ఫలము. కుజ

చంద్రుల పరస్పర త్రికోణదృష్టి. గరువతనముతోటి భావతీక్ష్ణతను, కొంత కోపప్రకృతిని, తెలుప జాలినది. మూడింటి చంద్రుడు చక్కని విజ్ఞానమునిచ్చి విద్యావతి యీమెయని చాటుచున్నాడు. స్వక్షేత్ర బలముగల చతుర్థాధిపతి శనిపుట్టిన ఇంటియోగ్యతకు సాక్షి. ధనపంచమాధిపతి యగుటచే యోగకారకుడైన బృహస్పతి లాభస్థానములో, విద్యలకు ఖ్యాతి గాంచిన కన్యారాశి 14 భాగలో, ఉండుట జాతకురాలి సుకృతము. ఉత్తమవిద్య దీని ఫలము.

ఇక సప్తమభావమును చూతుము. అతిరస మహారథులగు రవి వరుణుల సహవాసముతో సప్తమాధిపతియగు శుక్రుడు సప్తమభావమందే కలడు. విశేషమేమనగా, ఈ శుక్రుని కొకవైపున రవియు మరియొకవైపున వరుణుడు నిలచియుండుటే. సహజమైన శృంగార రసమునకు వీరరసము తోడైనది. వైవాహిక జీవితముపట్ల స్థైర్యము, ప్రాగల్భ్యము, స్వాతంత్ర్యప్రీతి, ఆత్మాభిమానము, ఈమెకు అభిమానపాత్రములైన మనోధర్మములని అర్థము. ఇట్టి శుక్రుడుండుట స్వక్షేత్రమగు వృషభములో కాదు, కుజుని రాశియగు మేషమందే. తన్ననువర్తించువాడే భర్తగా నుండదగినవాడని ఈమె సంకల్పము. ఇవన్నియు బాగుగనే యున్నవి. కాని, వరుణశుక్రులనుండి సార్ధకేంద్ర ప్రాతికూల్య దృష్టిలో కేతువుతో చేరియున్న మాయలమారి ఇంద్రగ్రహముతోడి సంయోగమునే లగ్నాధిపతి కుజుడు అభిలషించుచున్నాడనుట చింతాకరము. శుక్రుని కోరికలు కొనసాగుట కష్టమనియు, ఆగ్రహము సూచించు స్వభావమువలన జాతకురాలకి ప్రాపంచికముగా క్లేశమేఫల మగుననియు, సూచన. ఆదర్శములు మృగతృష్ణాప్రాయములనియు, వాస్తవమును కనుగొనలేక ఈమె ఆత్మవంచనము పాలై ఖేదపడగలదనియు, ఈ యోగము తెలుపజాలినది.

జాతకురాలికి వ్యాసంగము ముగియకమునుపే, ఉన్నత విద్యావంతుడై, గౌరవార్హమగు వృత్తిగలిగి, అవివాహితుడుగనున్న యువకుడొకడు దూరదేశములో నున్నాడని పెద్దలు విన్నారు. తారుణ్య విజృంభణమును మాపుమన్న జాతకురాలికి వివాహము సాగించు కోర్కె పెద్దలకు వచ్చుట అస్వాభావికము కాదు. రూపసియగు విద్యావంతుడు వరుడు; విద్యావంతురాలగు సుందరి తమకన్య. ఇంకేమి కావలయును? ఒక్కసారి వరుని చూడగనే పెద్దలు తృప్తిపడినారు. విద్యావ్యాసంగమునకు విఘాతము కల్గదేని, పెద్దల ఇష్టప్రకారము పెండ్లియాడుటకు జాతకురాలికి ఆక్షేపము కానరాలేదు. కన్యావరుల పరస్పర దర్శనమొక్కటి కావలయునుకదా?

పంచాంగశుద్ధినయినా గమనించక, దుష్టవార, దుష్ట, యోగములగల ఒకదినమున, హుటాహుటిగా జాతకురాలిని పిలుచుకొనిపోయి, ఆనాటి 'త్యాజ్య' కాలపు గడియలలోనే, ఆ శాస్త్రమును ముగించినారు పెద్దలు! ప్రథమదర్శన క్షణమందే కన్యావరులకు పరస్పరానురూప్యము గోచరించినది. వ్యాసంగమునకు ప్రతిబంధకము లేదుకదాయని జాతకురాలు భావిభర్తను ప్రశ్నించగా, ఎంతదూరము వ్యాసంగము చేయవలచినా నిరాక్షేపముని నిశ్శంకోచముగా అతడు ప్రతి ఇచ్చినాడు. తక్షణమే వివాహము నిర్ధరించుకొని వెంటనే స్వగ్రామమునకు బయలుదేరి జాతకురాలు మరల తన వ్యాసంగధోరణిలో బడినది. విద్యకు భంగముగానీయక కొన్ని నెలలలో జాతకురాలికి వివాహము జరిపినారు పెద్దలు. ఏ మహానుభావుడో కాని, శనిచంద్రసంయోగమున్న దినమునందే శీఘ్ర వివాహమునకు లగ్నము నేర్పరిచి ఇచ్చి పుణ్యము కట్టుకొన్నాడు. యథాసావకాశముగా పరీక్షల తరువాత జాతకురాలు భర్తృగృహమును చేరుకొన్నది అచటనే వ్యాసంగమును కొనసాగించవచ్చునని ఆమెకు ఆశ. కాని, ఆ కళాశాలలలో చేర్యవలసిన విద్య వేరని ఆమెకు తోచినది కాదు.

జాతకురాలి చలితశుక్రుడు కుజుని త్రికోణ దృష్టితో వృషభరాశిని ప్రవేశించి క్రమక్రమముగా ఇంద్రుని ప్రత్యక్ష స్నేహదృష్టిసౌకర్యమును సంపాదించుకొన్నాడు. భావి జీవితమునుగూర్చి మేఘమండలములో నిర్మించిన రంగురంగుల అవిరి మేడలలో మెరుపుతీగెల ఉయ్యాల ఊగించు ఆనందయోగమిది. అందరాని ఆదర్శములు, అలవిగాని ఆశలు, దినదినాభివృద్ధినొంది హృదయమును నుద్రూతలూగించినవి. పట్టినదెల్ల బంగారమై చూపట్టసాగెను. ఇట్టిపరిస్థితులలో నిశ్శంకముగా ప్రయాణము చేయుచున్న శుక్రుని మార్గమును కొన్నేండ్లలోనే జన్మశనివి

కేంద్రవేధచే అరికట్టి, ఉచ్ఛృంఖలములగు ఆశలు, అభిప్రాయములు ప్రాపంచికముగా పనికిరావని హెచ్చరించినాడు. కాని, ఈ సూచనను ఈ నాగరిక జీవితములో గమనించువారెవరు? పెద్దలు జాతకురాలికి వివాహప్రయత్నము చేసినది ఈకాలమందే. సంకుచితదృష్టిగల పెద్దల అవిచారపరత శని వేధాఫలములలో నొకటి. వరుని స్వభావమెట్టిదో, అతని లక్ష్యము లెట్టివో, అతని చిత్తవృత్తితో సామరస్యము సంపాదించుకొను శక్తి జాతకురాలికి కలదా, ఇత్యాది విషయములను పెద్దలు గమనించనే లేదు; కడకు, వరుని ఇంటిపేరు సయితము విచారించినవారు కారట! అట్లే వివాహము జరిగినది.

స్వధర్మనిర్వహణమే పరమాదర్శముగా గల గ్రహము శని. గృహిణీధర్మమును నిర్లక్ష్యము చేయు వ్యాసంగము అతని దృష్టిలో అధర్మము. వ్యాసంగమునకు తగినది బ్రహ్మచర్యము కాని వివాహము కాదు. కాని, రవివరుణుల సహవాసములో పుట్టి, ఇంద్రకుజుల యాజమాన్యములో పెరిగిన జాతకురాలి యొక్క శుక్రుని దృష్టి వేరు. వివాహము కానిమ్మని శని వేచినాడు. అయినది.

తరువాతి కథ వేరు. జాతకురాలికి ఆరోగ్యము చెడుటతో శని తన పని ఆరంభించినాడు. పరీక్షలో పూర్తిగా విజయము వచ్చునప్పటికి ఆరోగ్యము సగమైనది. అత్తవారింటిలో అడుగుపెట్టు వేళకు వాస్తవముగా ఆమె 'అర్థాంగి'. రసపిపాసియగు విద్యావంతుడు భర్త. అతనికి లభించినది భార్యనీరసము. అచిరకాలములోనే వారి భావవికాసము చల్లబడి హృదయములు ముకుళించినవి. ప్రబలకారణమేమియు లేకనే, ఒకరిమనస్సు నొకరు నొప్పించి వారు వారు. విద్యయున్నది కాని, భర్తకు వివేకము మట్టము, అనుభావము భార్యకు, చదువుకొన్నదే కాని, భార్యకు సహృదయత్వము లేదను అభిప్రాయము భర్తకు, వచ్చు పరిస్థితు లేర్పడినవి. అడుగడుగునకు వారి హృదయములు పరస్పరముగా దూరమగునట్లుగా శని పన్నుగడపన్నినాడు. పెండ్లిచేసుకొని సంపాదించుకున్న భాగ్యమింతేనా యని భర్తమనస్సు అశాంతిపాలయినది. పుట్టినింటిలో హాయిగా నుండక అనారోగ్యస్థితిలో దయలేనిచోట అల్లాడవలసిన వ్రాత ఇది ఏమని భార్య నొచ్చుకొన్నది. తప్పుచేసితివని భర్త, పొరబాటైనదని భార్య, అంతా కర్మయని పెద్దలు, చింతపాలగుటే ఇప్పటికీ వివాహపు ఫలము. ఈ దంపతుల రూపము, విద్య, విజ్ఞానము అడవిని కాచిన వెన్నెలయినది.

చలితశుక్రుడు ఎంతకాలము శని వేధలో నుండగలడు? ఎట్లో కష్టపడి ఏడాదికడపినచో, తరువాత శనిబాధ లేదుకదా? అందురేమో? వాస్తవమే. కాని, వైవాహిక సుఖసౌభాగ్యకారకుడగు శుక్రుడు, అందులో జాతకురాలికి ఈ గ్రహము భర్తృస్థానాధిపతి—చెడిన వయస్సులో ప్రారంభమైన ఈ వైవాహిక జీవితము, తరువాతి కాలములో శుక్రుడెంత బాగుపడినా, ఉండవలసినంత ఉత్సాహజనకముగా, ఆదర్శప్రాయముగా ఉండుట సామాన్యముగా సాధ్యముకాదు. ఇది ఇట్లుండ, జాతకురాలికి సప్తమ భావములో నున్నవాడు రవి. భర్తతోడి సామరస్యమునకు ఇది సయితము భంగకారియే. ఇట్టి రవి చలించి రెండేండ్లకు జన్మశనితో కేంద్రవేధపాలు కావలసియుండును. ఇది క్లిష్టకాలము. ఇది దాటువరకు ప్రమాదము పాలుకాకుండ కాపాడుకొనగలిగినచో, తరువాత వీరి వైవాహిక జీవితము బాగుపడుటకు అవకాశమున్నది. అట్టి సౌకర్యము భగవంతుడు వీరికనుగ్రహించుగాక.

శని శుక్ర వేధకల దశలో పెండ్లియాడిన మరియొక తరుణి జాతకచక్రమిది చూడుడు—

X 4-0	రా 6-56 శ 18-24 (వ)		I 12-45
	సాయనగ్రహ భావకుండలి — II		
శ 16-41			కు 12-58
	చ 11-9	కే 5-56 గు 28-54	ఇ 6-8 బు 6-2 ర 21-58 శు 23-55

మిథునము లగ్నము. రసపిపాస, వాక్చాతుర్యము, కళాకౌశల్యము, నిశితబుద్ధి, లగ్నమువలన

జాతకురాలు సంపాదించిన గుణములు. లగ్నాధిపతి బుధుడు ఉచ్చగతుడై చతుర్థకేంద్రమందున్నాడు. చక్కని తెలివితేటలు కలవు. అందమునకు పేరుగాంచిన సింహరాశి 13 వ భాగలో, చంద్రునినుండి దశమ కేంద్రమందు, ఉన్న గురువునుండి అర్థకోణ శుభదృష్టి లగ్నముపైన కలదు. మంచి సౌశీల్యము, లావణ్యము, కల సుందరి యామె. ఇంద్రబుధుల సంయోగముపైన చంద్రుని మిత్రదృష్టియున్నది. చక్కని సౌకుమార్యము, కోమలహృదయము, మధురమైన వాక్కు, మంచి ఊహలు, ఇవి ఈ యోగపుఫలము. ఇంద్రశుక్రులును, బుధునుసహా, బుధక్షేత్రమునందుండుట కారణమున జాతకురాలికి గాంధర్వకళ ఉగ్గుపాలతో వచ్చినది. స్వక్షేత్రమందున్న చతుర్థాధిపతి బుధుడు అభిజాత్యపు అభిమానము నిచ్చినాడు. పురుషార్థ సాధనమునకు వలయు ఆసక్తి, పాటవము, చాకచక్యము, ఉపజ్ఞ. సమృద్ధిగా నున్నవని మేషరాశి 18 వ భాగలో నుండు వరుణుడు తెలుపుచున్నాడు. రవిశుక్రులపై శనికిగల స్నేహదృష్టి శీలమునకు గొప్ప విలువకలదు. స్వధర్మ ప్రతిపాలన విషయమున విలగల మకరరాశి 16 వ భాగలోనున్న శని జాతకురాలి మన స్తత్వ మెట్టిదో తెలుపగలడు.

సప్తమ భావములో గ్రహములులేవు. సప్తమాధిపతి గురువు సింహరాశిలో నుండి వరుణుని కోణదృష్టిని పొందినాడు. సాధువర్తనము, సత్వభావము, రసజ్ఞత, స్వాభిమానముకల వ్యక్తి భర్తయగునని సూచన. కొంత మూరారి మార్గము సయితము అతనిలో పొడగట్టవచ్చును. ఆ గురువుపై ఆరింటి చంద్రుని కేంద్రదృష్టి ఆర్థిక క్లేశముగల ఉదారి అతడని తెలుపగలదు. సప్తమాధిపతి మూడింటనుండుటచే భర్తగారి బంధువులనుండి జాతకురాలు దుఃఖ మనుభవించవలసి యుండును. అది యట్లుండె.

నవయౌవనారంభమందే జాతకురాలిని పరిణయమాడుటకై కొందరు యువకులు కుతూహలము చూపిరి. కాని, విద్యచాలదని, అర్జన తక్కువయని, అత్తమామల పోరని, ఏదో ఒక కారణముతో, ఆ సంబంధములు జాతకురాలి తండ్రికి వచ్చినవి కావు. వచ్చినవరులకు తగిన ఆర్థిక సౌకర్యమూ, అతనికి లేదు. పైగా, అతనికి సంగీతపుపిచ్చి. గాంధర్వ విద్యపై అభిమానము లేని వ్యక్తి అల్లుడైనచో, కూతురు యొక్క కళా కోమలహృదయము వికాసము దక్కదని అతని నమ్మకము.

శుక్రుడు చలితజాతకమున తులారాశిలో పంచమ భావమందు సంచరించుచు, భర్తృస్థానాధిపతియగు బృహస్పతితో మిత్రదృష్టికి వచ్చినాడు. వివాహమునకిది మిగుల రమ్యమైన కాలమని వేరుగా చెప్పవలయునా ? ఆ కాలములో వివాహము నడచియుండెనేని, జాతకురాలికి జీవితములో చక్కని శుభానుభవము వచ్చియుండెడిది. కాని, చారవశమున ఇంద్రుడు చలితరవిమీదికి వచ్చుటయూ, గురువు శనికి కేంద్రములో, ఇంద్రబుధులకు అర్ధకేంద్రములో సంచరించుటయు ఆ కాలమందే సంభవించినది. అలవికాని కోరికలవలన ఎదిగిరానున్న సంబంధములు తప్పిపోయినవి. తండ్రియొక్క అవిచారపరతవలన అపుడు వివాహము కాలేదు.

కొన్నాళ్ళకు చలితశుక్రుడు తులారాశిలో 16 వ భాగకు వచ్చినాడు. చారవశమున ఇంద్రుడు సయితము చలితశుక్రుని ప్రక్కకు వచ్చుట అప్పుడే. మకర శనికి నిండు కేంద్రస్థాన మది. ఇక మీ గొంతెమ్మకోరికలు కట్టిపెట్టుడని శనైశ్చరుడు వారిని కసరికొట్టినాడు. ఇట్టి దశాకాలములో ఆకస్మికముగా ఒక సంగీత విద్యానిపుణుడు జాతకురాలి కంటబడుట సంభవించినది. రాగమునకు తాళము జతపడినట్లయ్యెను. భర్తృస్థానాధిపతి యగు గురువు జన్మరాశిపైనున్న దినమది. శని భర్తను సిద్ధముచేసినాడు. కొన్ని సంవత్సరములుగా తల్లితండ్రులు వివాహప్రయత్నము చేయుచుండినా, వలదని నిరాకరించుచుండిన వ్యక్తి అతడు. చెప్పుకొనుటకు ఆర్థిక స్థితి బాగుగా లేదనుకారణము చాలుకదా ? కాని ఒక విశేషము. ప్రబలమగు రక్తియో, విరక్తియో, మరి ఏమికారణమో, తన్ను చేపట్టిన తరుణికి సుఖములేదని తన ఆప్తవర్గముతో అతడనుకొనేవాడట అయిననేమి, ప్రథమ సందర్శనమందే వీరిరువురికిని బంధమేర్పరచినాడు శని. అతని జాతకమున శనియే భార్యాస్థానాధిపతి !

మిసమిసలాడు పరిపూర్ణ తారుణ్యముతో పొంగారుచున్న ఆ సీమంతినిని చూచి భ్రమించి అ.

వరుడు తన మనసుపడి అభిప్రాయములను, తాత్కాలికముగానయినా మరచిపోయి వివాహమునకు సిద్ధపడుట వింతకాదు. తనకంటే పది, పన్రెండు సంవత్సరములు వయస్సులో పెద్దయై, వాడు వారిన తారుణ్యకళను సూచించు ముఖరేఖతోనున్న ఆ వరుని, ఆర్థికముగ సేమి, కుటుంబ పరిస్థితుల సేమి, మెచ్చుకోదగిన పరిస్థితులు లేనివానిని, ప్రథమ దర్శనమందే ఆ రమణి వరించియుండుట గొప్ప వింత! పట్టి సాధించు విషయమున శనినిమించిన గ్రహము లేదు. వానిది మకరిపట్టు.

నక్షత్రానుకూల్యమునకై కార్తాంతికులెవరో కూటములు శోధించగా, 36 టికి ఈ వధూవరులకు 14 గుణములు వచ్చినవట! అనగా, 100 కి 39 వంతు లనుట. ఇప్పటి విద్యావిధానములో నూటికి ముప్పది అయిదు గుణములు వచ్చినచో 'ప్యాసు' కదా?

త్వరలోనే వివాహమాడుటకై కన్యావరులు ఉత్కంఠ చూపినారు. కానీ, శని రాజ్యములో పనులు అంత ఆత్రముతో జరుగుట అసంభవము. మీనరాశి ప్రత్యవాయములు కొన్ని వచ్చినవి. పదమూడునెలలు గడచుదాక వివాహమునకు అవకాశము దొరకలేదు. కడకు, ఎవరులగ్నము చేర్పరచి ఇచ్చిరో కాని, చంద్రవరుణ సంయోగము గలదినమున వీరికి వివాహమైనది. విప్రలంభ శృంగారమునకు తగిన ముహూర్తమది. పాపము. తరువాత, సంసారరంగమును ప్రవేశించుటకు జాతకురాలికి మరల దాదాపు సంవత్సరకాలము పట్టినది.

ఇంతలో చలిత శుక్రుడు జన్మవరుణునికి సమసప్తకమునకు వచ్చినాడు. ఆశ యెంతో అంత నిరాశ. మనోవైషమ్యము లేర్పడి వియోగమునకు దారి తీయు దశ ఇది. చేకడి వాతప్పుట దీని ఫలము. జాతకురాలు సుఖదూర అయినది. చాలదని, చలితకుజుడు జన్మగురువుతో కేంద్రవేధకు రాగల్గుటసైత మిప్పుడే. శత్రుభావాధిపతి కుజుడు జన్మకాలమున ద్రోహమును సూచించు తులారాశి 29 వ భాగలోనుండుట. ఇట్టి గ్రహముతో భర్తృస్థానాధిపతికి ఇప్పుడు గుప్త శత్రు దృష్టి! ఏ మూలలోనో, ద్రోహసూచనము జరుగుట కారణముగా, నిరపరాధిని యగు జాతకురాలిని భర్త నిరాదరించ నారంభించినాడు. తన్ను చేపట్టిన తరుణికి సుఖము లేదను అతని ఊహయే ఫలించినది.

గురువునకు దశమాధిపత్య మున్నదికదా? అనగా, సప్తమస్థానమునుండి చతుర్థాధిపతి గురువే యనుట. జాతకురాలి అవస్థకు అత్తగారి కైవాటము కొంత కారణమై యుండవచ్చును. కాక, జాతకురాలితండ్రి పైన భర్తకు అసంతృప్తి కలిగి, దాని ఫలము ఆమె అనుభవించుచున్నదేమో! ఆమెకు పితృస్థానాధిపతి గురువు కదా? ఇదే కారణమని తెలియదు; తన లోపమేమో తెలుసుకొన కోరినా, జాతకురాలికి చెప్పువారు లేరు. భర్త మాటలాడుటే కష్టము. అతని నాశ్రయించుటకు సౌకర్యములు లభించుట అంతకంటె కష్టము. ఆమెకు గొప్ప ఆశాభంగ మది. శని ఇచ్చు శిక్షణము చాల కఠినమైనది. సుఖము నాశించక, ఆహార విహారాదులలో ఎన్ని కష్టములయినా ఓర్చుకొని, భర్తృ సాన్నిధ్యములో నున్నచో చాలు ననుకొన్న జాతకురాలికి ఆ మాత్రపు సౌకర్యము నయితము శని నిరాకరించినాడు. ఘోరము!

ఓపికనుపట్టి పరీక్షించువాడు శని. మూడు నాలుగేండ్లలో చలిత రవి జన్మశనినుండి కేంద్ర వేధపాలు కానున్నాడు. చలిత రవి చంద్రుల సమాగమము వరుణుని సమసప్తక వేధా స్థానమందే జరుగనున్నది. ఇది క్లేశకాలము. ఇది గడచుదాక జాతకురాలి జీవితములో శాంతి లభించుట కష్టము. ఓర్పు, కార్యదీక్ష, నిష్కామ కర్మయోగము, ఇవి అలవడినవారు తప్ప ఇతరులు శని వేధాకాలమును నెమ్మదిగా గడచి గట్టెక్కుట స్వప్నవార్త. భగవంతు డీ జాతకురాలి కష్టములు తొలగించి రక్షించుగాక.

ఈ యువతుల జాతకములను వారి భర్తల జాతకములతో పోల్చిచూచితిమేని, సుండియు లవియగలవు. ఆ భర్తలు యోగ్యులయినా, వీరికిమాత్రము తగినవారు కారనుటకు ఎన్నియో కారణములున్నవి. అనవసరమని, గ్రంథవిస్తరభీతిచే, భర్తల జాతకముల నిచట చూపనైతిని. చదువరులు క్షమింతురుగాక.

భావోద్రేక జనకమగు వయస్సులో అవివాహితలు గానున్న తరుణులకు దుష్టగ్రహదశ వచ్చెనేని, ఉన్నట్లుండి ప్రమాదకరమగు ప్రబలాకర్షణమునకు గురియై, క్లేశదాయకములగు వివాహబంధములలో తగులుకొని, వారు కష్టములపాలగుచున్నారని

చూపుటకై పై నిదర్శనములు చాలును. ఇట్టి దుష్ట దశలు వివాహయోగ్యమగు వయస్సులో రానున్నపుడు, అవి కడచుదాక ఓపికపట్టి తరువాత పెండ్లియాడుట శ్రేయస్కరము. కార్యము చెడిన తరువాత దైవమువీద భారము మోపుటకంటె, ఆ దైవము పైననే భారముంచి దుష్టకాలమున శుభకార్యములు జరుపకుండుట హితము. ఆస్తికత్వమునకు గాని, ఆచారమునకు గాని, ఇది విరుద్ధము కాదు.

ప్రౌఢ వివాహములు వాడుకలోనికి వచ్చిన యీ కాలమున విద్యావతులైన కన్యలు, వారి పెద్దలు సహా, ఈ జ్యోతిశ్శాస్త్ర సూత్రములను గమనించుట తమకు మాత్రమే కాక సంఘమునకు సయితము క్షేమకారి.

"సంతుష్టో భార్యయా భర్తా,
భర్త్రా భార్యా తథైవచ,
యస్మిన్నేవ కులే నిత్యం,
కల్యాణం తత్ర వై ధ్రువం."

[మనువు]

సందియము

శ్రీమతి సమయమంత్రి రాజ్యలక్ష్మీ అచ్చన్నపంతులు

ఇమ్మహాకాల సంద్రమ్ము నెంచిమెంచి
కదపినాడవు, కల్లోల ఘర్జనముల
కళవెళంచును కాగును నిలువదయ్యె
పవలు రేలొక్క ఘోషగా పర్వులిడుచు
యుగయుగాల్ సంతరించిన వెగటులేక.

అంతతో తృప్తినొందలేదయ్య నీవు
మంత్రమో ఏదొ తంత్రమో మరేమొగాని
కోటులాదిగ ప్రాణులన్ కూర్చినావు.
ఆడుకొనిరందు నావద్దకంటివయ్య !

ఎన్నియో వేల జన్మలనెత్తినాము
ఎన్నియో రూపురేఖల నెనగినాము
ఎన్నియో పాపపుణ్యాల మన్నినాము
ఎటుల నిను చేరగల్గుటో ఎరుగలేము
నవ్వుచుందువు మముగని నటనఁజేసి.

మమ్ము సృజియించి,యిడుమల గ్రమ్మి మనలి
నిన్ను గనగోరి గనలేక వెన్నువిరిగి
విలవిలని తన్నుకొను వ్రేరి వెడగులగని
నిన్నుగానటు తాటస్థ్య మీకె తగును.

కుసుమ పేశల సదృశమో కఠినవజ్ర
తుల్యమో తావక హృది దేవదేవ!
కంటికగపడ రానట్టిదంటవోట
ఉంటివో లేక నీవు లేకుంటివో యను
సందియము లెన్నొ నామది చిందులాడు.

దేవ! ఇవియేటిలీలలు! తావకీన
క్రీడలటయివ్వి? మము దయజూడకున్న
నేడఁబోదుము, నిశ్చల నిశితదీక్ష
పీడి యొకమారు మమ్ముల జూడుమయ్య

మామకీన సందేహముల్ మగ్గఁజేసి
నిన్ను దరిఁజేరు మార్గంబు నేర్వగలుగు
దివ్యజ్ఞానాంకురాల్ మదిదీర్చుకున్న
రిత్తలుగదోయి! నీ దివ్యరీతులన్ని.
విశ్వనాథ! పరంజ్యోతి! విశ్వరూప!

తక్కువైనది కాబోలు! నిజంగా సభ్యుడు కావటమే తటస్థించినట్లయితే—వాడిని పట్టపగ్గాలు ఉంటాయా? రంగయ్య! బట్టె పనికిమాలినవాడు! వాడి చదువెంత—వాడి రాజకీయపరిజ్ఞాన మెంత? నలుగురిలో నిలువబడి నాలుగుమాటలైనా మాట్లాడ లేడు! అప్పు డెప్పుడో దోచిన ధనములో—ఇప్పుడు ప్రచారము చేసుకొని—ఎన్నికలలో నిలువబడుతున్నాడు. ఒకవేళ—గెలవటమే నిజమైతే—పట్టపగలే దారులు దోయించడూ?...వీడిని గెలవనిస్తే...నేను కోటయ్య కొడుకునే కాదు!' అనుకున్నాడు వీరాస్వామి. తెల్లవార్లూ కంటికి నిద్ర లేకుండా యోచించసాగినాడు. తెలతెలవారుతుండగా చిన్నకునుకు పట్టినది. ఆ పట్టే పట్టని నిద్రలో వీరాస్వామి కంటికి చంద్రయ్య ప్రత్యక్షమైనాడు. మెలికలు తిరిగిన పెంట్రుకలతల. స్వదేశీ వస్త్రధారణమూ—పట్నవాసపు పాపోసులూ—చేతిలో కర్ర. ముఖము పైకెత్తిచూస్తే నే గాని చూపందని విగ్రహము—ముఖముమీద చిరునవ్వు. టకటక తలుపుకొట్టి 'స్వామీ! అన్నిటికీ నేనున్నానుగా!' అని చంద్రయ్య చెప్పినట్లనిపించింది వీరాస్వామికి.

చంద్రయ్య! పదిమంది గ్రామస్థులకు జవాబు చెప్పగల దేహదారుఢ్యము కలవాడు. మాటలతో ప్రజల నాకర్షించగలిగినవాడు. అదిగాక—ఆ జిల్లా మొత్తముమీద చలమయ్య పేరు వినగానే అసహ్యించుకొని పళ్లుకొరికేవాడు ఒక్క చంద్రయ్యే! ఇతడే తన కన్నివిధములా అనుకూలమైన వ్యక్తి అని వీరాస్వామి భావించుకున్నాడు.

* * * *

అది నవభారతములో ప్రజాప్రభుత్వపు ప్రథమ ఎన్నికల సందర్భకాలము. అత్యుత్సాహముతో ప్రజలు కేరింతలు కొట్ట నారంభించినారు. వేభయి సంవత్సరాల క్రాంతి సమరము తరువాత—నేడు సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యము. ప్రజాస్వామ్యము!

తెలిసినవారికీ తెలియనివారికీ ఒకటే సందడి. ఎన్నికలసందడి! ప్రతి గ్రామములోనూ ఎన్నికల ప్రచారము అఖండముగా సాగిపోతున్నది. జీపుకార్లూ—పెద్దకార్లూ—లౌడ్‌స్పీకర్ల నలంకరించుకొని—ప్రచారకులతో తిరుగ నారంభించినవి.

'కడుపునిండా అన్నమూ—ఒంటినిండా బట్టా మీకు దొరకవలెనంటే మన జిల్లాలోకి సమర్థుడైన రంగయ్యకే మీఓటు ఇవ్వండి' అని కేకలు వేస్తూ వేభయి మంది జనము కాగితాలను పంచుతూ వీధులవెంబడి బయలుదేరినారు. ఆ గ్రామములోని పిల్లలు వారిని వెంబడించినారు. ఊరిబైట రచ్చబండ దగ్గర పెద్ద సమావేశము జరిగినది. రంగయ్య ప్రతిభాసామర్థ్యములను గురించి సుమారు ఒకగంటసేపు ఒకరు ఉపన్యసించినారు. గ్రామస్థులకు రంగయ్య పేరు బాగా మనసున పట్టినది.

ఆ గుంపు ఆదినము అక్కడినుండి బయలుదేరి మరునాటికి మరొకగ్రామములో ప్రచారము చేయటానికి ఏర్పాటుచేసుకున్నది.

ఆ మరునాడు ఆ గ్రామములోకి మరొకగుంపు బయలుదేరివచ్చింది. 'పేదజనులకు న్యాయముజరుగవలెనంటే—పేదలు మానవులుగా భావింపబడవలెనంటే—దీనదయాళుడైన వీరాస్వామికే మీ ఓటు నివ్వండి. దాంభికులను నమ్మబోకండి!'

జనసమూహము ముందుకుసాగిపోతున్నకొలదీ—ఆ నినాదాలు ప్రజల హృదయాలలో నాట్యము చేయసాగినవి. 'ప్రతిమనిషికి కడుపులోకి అన్నమూ, ఒంటికి బట్టా ఏర్పాటు చేయకలిగినవాడికే మా ఓటు' అని నిశ్చయించుకొన్న ప్రజలకు—రెండవసారి జరిగిన ప్రచారములో ప్రథమంలో కలిగిన అభిప్రాయము మారిపోయినది. పేదలను కష్టాలను తొలగించి—పేదలను కూడా మానవులుగా భావించే మహానుభావుడున్నట్లయితే తమ ఓటును ఖండితముగా ఆయనకే ఇవ్వవలెనని ప్రజలు నిశ్చయించుకున్నారు.

మూడవనాడు ఆ గ్రామవీధులలో మరొక సమూహము తిరిగినది.

ఆ సాయంత్రము మరొకటి సంచారము చేసినది. తాము అంతకు పూర్వము చేసిన ఘనకార్యములను విపులీకరిస్తూ కొన్ని జీపుకార్లు గ్రామసంచారము చేసినవి.

ఆ గ్రామములోని ప్రజల ఓట్లకు వారసులనేకులైనారు. ఒక్కొక్క సంస్థ ప్రచారము చేసుకొని—ఓట్లను ఖాయపరచుకొని-సాగిపోయినది.

భుజబలముగల వేభయిమంది జనముతో

సహోదరులు

శ్రీమతి ఇల్లిందల సరస్వతీదేవి

వీరాస్వామి సంధ్య చీకటి వేళ చంద్రయ్య ఇంటి తలుపు కొట్టినాడు. తెలుగు దినపత్రికను ఎడమ చేతితో పట్టుకునే కుడిచేతితో తలుపు తెరచి—వీరాస్వామిని లోపలికి రమ్మన్నాడు చంద్రయ్య.

"చంద్రయ్యా! మన ప్రయత్నాలన్నీ వ్యర్థమై పోయేటట్లు కనబడుతున్నాయి. విధియిమందిని పోగు చేసుకొని—చలమయ్య ఆ ఊరు వెళ్లనే వెళ్లినాడు. మనము ఖర్చు పెట్టిన సొమ్మూ—పడిన శ్రమా వ్యర్థమైపోతాయేమో ననిపిస్తున్నది. ఏదో ఉపాయము చూసి నన్ను గట్టున పడవెయ్యి" నిలబడే చంద్రయ్య ముఖములోకి చూస్తూ అతడి రెండు భుజాలమీదా చేతులు వేశాడు వీరాస్వామి.

"చలమయ్య ఆ ఊరు వెళ్ళినదేనా నీ భయము? నేను ఆ చలమయ్యకంటె ముందుగా - అంతకంటె ఎక్కువమంది జనముతో - తెల్లవారక ముందే వెళ్లి - నీవు కోరినంత ప్రచారము చేసివస్తే సరికదా! భారమంతా నాపైన పెట్టి - నీవు నిశ్చింతగా ఇంటికి వెళ్లు. కాని ఒక్క మాటమాత్రము మనసులో ఉంచుకో. మనకు సహాయపడుతున్న వాళ్ళకు కొంత విరివిగా డబ్బు ఖర్చు చేయవలసి ఉంటుంది... చూసుకో... రేపు ఈ వేళవరకూ... ఎంత పని జరుగుతుందో? ఆ చలమయ్యను చూస్తేనే అంత భయపడతా వెందుకు? వాడు లెక్కపెట్టతగిన మనిషా? నీ అభిప్రాయము?" చంద్రయ్య తనతోపాటు వీరాస్వామిని కూడా మంచముమీద కూర్చోబెట్టుకొని - "ఏం వీరాస్వామీ! నా మాటమీద నీకు నమ్మకము కుదరటము లేదా?" అన్నాడు.

"లేకేం? చాలా ఉన్నది. ఆ చలమయ్య తగనివాడు. అతడివాక్కు ఎటువంటిదో గాని... ఒక్క మాటతో అందరూ అతడికి లోబడిపోతారు. చిల్లిపైస చేతిలో లేకుండానే ప్రచారము సాగించుకొని వస్తున్నాడు. ఆ జిల్లా పొంతను అతడి మాటమీద నడుస్తుందని అందరూ అనుకుంటున్నారు." అని ఒక్కసారి దీర్ఘముగా ఊపిరి తీసుకొని విడిచాడు వీరాస్వామి.

"ఇదుగో స్వామీ! నీవు ఇప్పటినుంచీ ఊరికే దిగులుపడుతూ కూర్చోకు. జయాపజయాలు మొదలు పెట్టిన దగ్గరనుండే లెక్క చూసుకుంటూ దిగులు పడకు. నేను ఆ చలమయ్య అంతు కనుక్కొనిదీ ఈసారి విడిచిపెట్టను. నీకు చేసిన వాగ్దానము ఏమాత్రము మరువను. ఆ భారమంతా నామీద ఉంచి నీవు నిశ్చింతగా ఉండు."

మంచము మీదినుండి ఇద్దరూ లేచి వాకిటి ముందుకు వచ్చి నిలబడ్డారు. వీరాస్వామి పదినూరు రూపాయల నోట్లను రెండుసార్లు లెక్కపెట్టి చంద్రయ్య పట్టుజేబులో పెట్టి—అతడి ముఖము వంక చూశాడు.

"రేపు పని పూర్తి చేసుకొని నాదగ్గరికి రా ఇప్పుడిచ్చినది రేపటి ఖర్చుకే లే" చంద్రయ్య ముఖము చూస్తూ—మనసులో ఆలోచించుకుంటూ వీరాస్వామి వెళ్లిపోయినాడు.

ఆ జిల్లాలో మోతుబరి రైతు అయిన చలమయ్య—శాసనసభకు రంగయ్యను అభ్యర్థిగా నిలువబెట్టవలెనని తీవ్రముగా కృషి చేస్తున్నాడు. ప్రజలను జనూవేశపరచి ప్రచారము చేస్తున్నాడు. ఆజిల్లా ప్రజలకు మొదటినుండీ చలమయ్యమీద అపరిమితమైన భక్తిగౌరవాలు ఉన్నాయి. ప్రజల కోతకు వరము లిచ్చే దేవతగా కనబడుతున్నాడు.

స్వతంత్రముగా ఆజిల్లాకు అభ్యర్థిగా నిలువబడ దలచుకొన్న వీరాస్వామికి—చలమయ్య చేస్తూఉన్న ప్రచారమువల్ల కలవరపాటు హెచ్చినది.

'రంగయ్య తెలివికి శాసనసభా సభ్యత్వము

చంద్రయ్య బయలుదేరి గ్రామగ్రామమూ సంచారము సాగించినాడు.

మార్గశిరమాసపు చలి మానవులను గడగడ వణకించి వేస్తున్నది. పుచ్చపువ్వువలె వెన్నెల విరియకాస్తూ ఉండగా చంద్రయ్య వెంబడి బయలుదేరిన జనము ఏలపదాలు పాడుకుంటూ నడుస్తున్నారు. ఇంకా కోసెడు దూరము నడిస్తేనే గాని గమ్యస్థానము చేరుకోవరు. త్వరపడి- చలమయ్యకంటె ఆ గ్రామము చేరుకొని ప్రచారము చేసుకోవాలి.

పొడుగుపాటి కర్రలను చేతపట్టుకొని నలుగురు మనుష్యులు ముందు నడుస్తున్నారు. చంద్రయ్య లంకపొగాకుచుట్టను వెలిగించి గుప్పుగుప్పున పొగ విడుస్తూ - తల వంచుకొని ఆలోచించుతూ - నడుస్తున్నాడు. తక్కినవారంతా ముందుగా వెళ్లినవారిని అనుసరించుతున్నారు.

గ్రామము కనుచూపుమేర వరకూ వచ్చినది. పొలిమేర సమీపములో - ఒక పాకలోనుండి జన సందడి చంద్రయ్యకు వినవచ్చినది.

ఆ సందడి చలమయ్య పార్టీది కాదుగద!

చంద్రయ్య మనసు ఉద్రేకించినది. చలమయ్య కంటె ముందుగా గ్రామము ప్రవేశించవలెనని అతడి ల్పము. ఆ చలమయ్య అదేమి మనిషో - జనాన్ని తీగాలమీద కూడగట్టుకొని - తనచేతిక్రింద పెట్టుకుంటాడు! ఎక్కువగా డబ్బైనా ఖర్చుచేయడు!

చంద్రయ్య రక్తము ఉడుకెక్కినది. జేబులోని పైకము గలగలలాడినది. వెంటనే తలమీది ముసుగు తీసి - చంద్రయ్య తన జట్టువారికందరికీ చేతిసైగ చేసినాడు.

అందరూ ఒక్కపరుగున పాకమీద పడినారు.

* * * *

ఎన్నికలు జరిగేవరకూ చంద్రయ్య ఊళ్లమీద తిరుగుతూనే ఉన్నాడు. ఎన్నికల బాబతు పైకము అతడిసంచిలో ఏమాత్రమో నిలచి—అతడిని కలకత్తా పట్టణమువరకూ లాగుకొని పోయినది.

క్రొత్తగా పట్టణపు విశేషాలనూ వింతలనూ చూసి ఆనందిస్తున్న చంద్రయ్య—తిరిగి గ్రామము చేరుకోవటానికి కావలసిన పైకముమాత్రము అట్టిపెట్టుకొని - మిగిలినదంతా ఖర్చుచేయ నారంభించాడు. అతడికా సంబరములో ఎన్నిదినాలు గడచినవో గమనికే లేదు.

ఒకనాటి ఉదయము హోటలులో కాఫీ త్రాగుతుండగా తెలుగు పత్రికలో ఎన్నికల ఫలితాలు పెద్దక్షరాలలో కానవచ్చినవి.

ఓట్లు ఎక్కువ సంఖ్యలో సంపాదించుకొని— ఎన్నుకోనబడిన వ్యక్తి చంద్రయ్య పార్టీకాదు—చలమయ్యది అంతకంటె కాదు—మూడవపార్టీ వ్యక్తి!

చంద్రయ్య మనసు ఒక విధముగా సమాధానము చెందినది. తాను నిలువబెట్టదలచిన వ్యక్తి ఓడిపోయినా చలమయ్యపార్టీ మనిషిమాత్రం గెలువలేదని!

* * * *

చంద్రయ్య ఇంటికివచ్చి విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నాడు. ఈసంగతి వీరాస్వామికి తెలిసి చూడటానికి వచ్చాడు.

"నేను రెండుసార్లు మీయింటికి వచ్చాను అమ్మన్న. నీవు ఊళ్లో లేవా ఏం—కనబడ లేదు" అన్నాడు వీరాస్వామి.

"ఆ రోజులలో తిరిగిన తిరుగుడుకు శరీరము చాలా అలసిపోయినది. గాలిమార్పితే బాగుంటుందేమోనని బయలుదేరి వెళ్ళాను" తలవంచుకొని అన్నాడు.

వీరాస్వామికి చంద్రయ్యతో ఏమి మాట్లాడవలెనో తోచలేదు. 'అట్లాగా! ఇప్పుడు ఆరోగ్యము బాగున్నదికదా!' ఈ మాట మాత్రము నిర్వికారముగా అనగలిగాడు.

అయిదునిమిషాలపాటు ఇద్దరిమధ్య నిశ్శబ్దము భరించరానిదిగా తయారుఅయింది. చివరకు చంద్రయ్య 'చూస్తున్నావుగా వీరాస్వామీ! న్యాయముగా గెలవటము చాలా కష్టమైన పని' అన్నాడు ఇంటికప్పును చూస్తూ.

"అవును. ఓడిపోయినాను గనుక న్యాయము నావైపే ఉన్నదనుకోవాలి." తల ఆడిస్తూ వీరాస్వామి గడపదాటి వెళ్లిపోయినాడు.

చంద్రయ్య మాట్లాడకుండా భోజనముచేసి పడుకున్నాడు.

రాత్రి పన్నెండుగంటలవేళ చంద్రయ్యకు నిద్రలో మెలకువ వచ్చింది. నిశ్శబ్దాన్ని చీల్చుకుంటూ ఎక్కడినుండో ఎవరో మూలిగిన శబ్దము చంద్రయ్యకు వినబడ్డది.

మొదటిసారి రెండవసారి పరాకుగా విన్నాడు.

మూడవసారి నాలుగవసారి బాగా స్ఫుటముగా వినబడ్డది.

మనసుపెట్టి విన్నకొలదీ సమీపమునుండే వినవస్తున్నట్లుగా చంద్రయ్యకు తోచింది. భార్యను లేపి అడిగినాడు.

"మొన్నటి ఎలక్షను గడబిడలో బావగారికి బలమైన దెబ్బలు తగిలాయట. తలమీద పెద్దగాయమైనదట. కాలి ఎముక విరిగినదనుకుంటున్నారు. నిలబడ లేరట. చాల బాధపడుతున్నారట" కండ్లు నులుముకుంటూ జంకుతూ చెప్పింది భార్య.

'నీకెవరు చెప్పారు?' అన్నాడు ఆశ్చర్యముతో.

'బావగారి రాము చెప్పాడని మన పని మనిషి అన్నది. వాళ్ళమ్మ నిద్రాహారాలు లేకుండా ఏడుస్తున్న'దని చెప్పాడట!

అంతలో 'అబ్బా! అని బాధకొద్ది మూలిగిన శబ్ధము తిరిగి వినపడ్డది.

చంద్రయ్య బలవంతముగా నిద్రపోవటానికి ప్రయత్నించాడు. మూలుగు చెవినపడినప్పుడెల్లా దేహము జలదరించి మనసు కలతపడ నారంభించింది.

ఆశబ్దానికీ ఈహృదయానికీ ఏమి సంబంధమో- ఆ మూలుగునకు చంద్రయ్య హృదయములోని నరాలు తోడుపలుక నారంభించినవి.

రెండుచేతులతో తలపట్టుకొని చంద్రయ్య ఓరగిల పడుకున్నాడు.

ఈసమయములో తనతల్లే ఉన్నట్లయితే ఆమె హృదయమెంత తరుక్కొని పోయెడిదో! చలమయ్యనూ చంద్రయ్యనూ కన్నతల్లి శంకరమ్మ ఇద్దరిని చెరి ఒక కన్ను అనుకొనేది. కుమారద్వయము జన్మించిన నెలకే తండ్రి హృద్రోగముతో అకస్మాత్తుగా చనిపోయినాడు. అయింటా—ఆయింటాపనిచేసి—వంటలుచేసి బిడ్డలను పెంచుకొన్నది ఆతల్లి. ఆమె నోటి మంచితనమువల్ల బిడ్డలకు రెండు అక్షరపు ముక్కలు అంటె జీవనోపాధులు కలిగినవి.

బాల్యములో అన్నదమ్ములిద్దరికీ - ఇతరులకు అసూయను పుట్టించేంత వాత్సల్యము ఒకరిపైన ఒకరికి ఉండేది. పాతికేళ్ళ కిందట కూడా - తమ్ముడికి జ్వరము రాగానే - ఆతుర్దాతో రెండు మైళ్ళ దూరము నడిచివెళ్ళి అన్న మందు తెచ్చియిచ్చేవాడు. అన్న పథ్యములోకి కావలసిన ఆవుపాలు పొరుగూరినుండి - సూర్యోదయానికి పూర్వమే తమ్ముడు తెచ్చియిచ్చేవాడు. తనకు లభ్యమైన చిరుతిండిని చేతబట్టుకొని అన్న వచ్చేవరకూ ఎదురుచూస్తూ తమ్ముడు వాకిట్లో నిలువబడేవాడు. తమ్మునితో పంచుకొననిదే అన్నకు ఏ వస్తువూ సహించేది కాదు. వాళ్ల హృదయాలు పరస్పరమూ మారుమ్రోగుతూ ఉండేవి.

యౌవనము పొడచూపి వ్యక్తిగతజీవితములారంభమయ్యేవరకూ ఏ మార్పూ ఉన్నట్లు కనబడలేదు. ఒకనాడు చంద్రయ్య సామానులకొరకు బజారుకు వెళ్ళాడు. బేరము కాగానే - సెట్టి "బేరములో అన్నయ్యగారిని మించిపోతున్నారే!" అన్నాడు.

"అంటే?"

"అంటే ఏం లేదులెండి. అన్నయ్యగారిది అకోకమాదిరి మనసు" అన్నాడు సెట్టి.

ఇంటికి వస్తూనే చంద్రయ్య తల్లిని భోజనము పెట్టమన్నాడు. "నాయనా! వంట పొంతమయిన తరువాత భోజనము చేతువు గాని. అన్నయ్య కూడా తొందరపడుతున్నాడు. పావుగంట తాళితే అయిపోతుంది" అన్నది.

మాట్లాడకుండా చంద్రయ్య వెళ్లి గదిలో పడుకున్నాడు. అన్నగారి గదిలోనుంచి కిలకిలనవ్వులు వినబడుతున్నాయి. రెండేళ్ళ పిల్లవాడు వచ్చీరాని మాటలలో తండ్రితో దాగుడుమూత లాడుతున్నాడు.

చంద్రయ్య కానాడు మనసు స్వాధీనములో లేదు. కారణమేమో అతడి ఊహ కందలేదు. బాలుడి కేరింతలు ఒకప్పుడు అతనికి ఆనందాన్ని కలిగించినవేగాని యిప్పుడు చిరాకుపరచాయి. అంతలో తల్లి భోజనానికి పిలిచింది— "అన్నయ్య పీటమీద కూర్చున్నాడు. నీవుకూడా రానాయనా!" అని.

చంద్రయ్య అన్యమనస్కుడై మెల్లగా లేచి పీటమీద కూర్చున్నాడు. చంద్రయ్య భార్య నెయ్యి వడ్డిస్తున్నది. గిన్నె పట్టుకొని చంద్రయ్యదగ్గర ఒక నిమిషముసేపు నిలువబడ్డది. అతడు పరధ్యానములో ఉండగా చూసి బావగారికి నెయ్యి వడ్డించివచ్చి మళ్ళీ నిలువబడ్డది. చంద్రయ్యకు నెయ్యి వేయించుకొన బుద్ధి పుట్టలేదు.

అప్పటికి నాలుగేళ్ళక్రింద పొరుగూరినుండి- రామయ్య తనకూతురిని ఈయింటికి యివ్వదలెనని

అడుగుదామని వచ్చాడు. తల్లి రెండవపిల్లవాడికి—వచ్చే సంవత్సరము ఆ పిల్లను చేసుకొంటానని చెప్పింది. అతడు వినక వచ్చే సంవత్సరమైనా పెద్ద పిల్లవాడికిగాని యివ్వనన్నాడు. తల్లి కాదనలేక పోయినది. నిజానికి ఆ పిల్లదగ్గరికి వరుసు హీనంగా కనబడుతాడు.

చంద్రయ్యకు ఆ విషయము తలవని తలంపుగా అప్పుడు జ్ఞాపకము వచ్చింది. ఆ రామయ్యకు ఇద్దరన్నదమ్ములలో కనబడ్డ వ్యత్యాసమేమిటి? తాను తరువాత ఎకరపు పల్లపుభూమి కట్నము తీసుకొని చక్కని పిల్లనే పెళ్లిచేసుకున్నాడు—కాని ఆ విషయము మాత్రము మరపుకు రావటములేదు.

లోతుగా ఆలోచించితే ఆ సంఘటనలలో ఒక్కటైనా పెద్దకారణ మనిపించుకోదు కాని—ఇవన్నీ అతని మనసులో ఒకమూల కాపురము చేస్తునే వున్నాయి—ఇప్పటికీ.

మధ్యాహ్నము నిద్రపోయి లేచేసరికి భార్య గదిలోకివచ్చి—కాఫీ గ్లాసు చేతికందించింది. 'చక్కెర చాలలేదన్నా'డు, ఆమె అమాయికముగా—'ఎవరూ తక్కువైనదని అనలేదే!' అన్నది. వెంటనే 'అన్నయ్యేనా అవనిది?' అన్నాడు.

మరునాటినుంచీ అన్నగారి పిల్లవాడిని ఎత్తుకొని ముద్దులాడుతున్న తన భార్యను—అకారణముగా కోప్పడి—పిల్లవాడిని వదలిపెట్టిరమ్మని అనబుద్ధిపుట్టింది అతనికి.

మనసులో బయలుదేరుతున్న ఆ విప్లవమేమిటో దాని నామరూపా లేమిటో అతడికి తెలియలేదు కాని—ఆనాటినుండీ అతని మనసులో ఒక భావము సంచారముచేయ నారంభించినది. సాంసారికముగా—సాంఘికముగా తమ యిద్దరికీగల వ్యత్యాసమూ—తారతమ్యమూ బాగా ప్రచారానికి వచ్చినాయి కదా? ఆ భేదసాదృశ్యాలు ఏవేవి? దాని జవాబు ననుసరించుకొని మరొక ప్రశ్న ఉదయించింది—'అయితే ఏది ఎక్కువ?' అని. స్వాభిమానము నిర్ణయానికి రానివ్వలేదు.

తల్లిపోయిన తరువాత—చంద్రయ్యకు ఏడాది బిడ్డ చనిపోయింది. ఆ ఊరిలో ఎరిగినవాళ్ళంతా ఆడా—మొగా—వచ్చి దంపతులను పలకరించి—సానుభూతి వాక్యాలు పలికి వెళ్ళారు. అన్న బలరామయ్య మాత్రము నోటితో తమ్ముడి నేమీ పలకరించలేదు కాని—అతడి ఒడిలోనే ఆ బిడ్డ కన్నుమూసింది. బలరామయ్య ఆ బిడ్డను తీసుకొని వెళ్ళాడు. పదిరోజులపాటు తమ్ముడి మంచముదగ్గర మంచము వేసుకొని పడుకొన్నాడు. తమ్ముడిని తన పంక్తికి భోజనానికి కూర్చుండబెట్టుకొని తమ్ముడు నోట్లో ముద్దపెట్టుకొన్న తరువాతనే తాను మెతుకు కొరికేవాడు. అప్పుడు ఇతరుల సానుభూతి వాక్యాలతో తాను అన్న సానుభూతిని పోల్చిచూసుకున్నాడు. - అన్న నోటవెంట మాటే రాలేదు.

ఆతరువాతనే ఆ యింటిని రెండు భాగాలుగా పంచుకొని మధ్య తలుపులను బంధించుకొన్నారు. క్రమాగతముగా ఒకరిని చూడగానే మరొకరు ముఖము త్రిప్పుకోవటము కుటుంబములోని శుభాశుభ కార్యములలో ఒకరినొకరు పలకరించుకోకుండా ఉండటము జరుగుతూ వచ్చినది. బిడ్డలు మాత్రము ఇంటి ఆవరణములో తప్ప బయట మాట్లాడుకోవటము నిలుపుకొన్నారు.

"అబ్బా! తలపోటు!"

తిరిగి మూలుగు వినపడ్డది.

మంచముమీద పడుకొని సోదరులకూ తనకూగల గుణభేదాలను గురించి ఆలోచిస్తున్న చంద్రయ్య మూలుగును విన్న తరువాత మంచముమీద లేచి కూర్చున్నాడు.

గోడగడియారము ఖంగు ఖంగున రెండుగంటలు కొట్టింది.

"అమ్మా! ఉ!"

చంద్రయ్య దిగ్గన లేచి నిలువబడి—రెండునిమిషాలపాటు ఆలోచించి—దక్షిణపు దిశన బంధించివున్న తలుపును తెరువ ప్రయత్నించినాడు. ఆ తలుపులను బంధించి ఎనిమిది సంవత్సరాలకు పైగా కావటము వలన—గొడ్డలి సహాయముతోగాని గడియ పైకి లేచినది కాదు.

కరదీపిక చేత పట్టుకొని—సావడిలోనుండి—చంద్రయ్య గదిలోకి వెళ్ళి నిలువబడినాడు.

ఒక మూల సన్నగా దీపము వెలుగుతున్నది. మంచముమీద అన్న పండుకొని మూలుగుచున్నాడు. తలకూ కాలికీ కట్లుకట్టి ఉన్నాయి. వదినెగారు రోగికి విసరుతూ దగ్గరకూర్చున్నది.

చంద్రయ్య చేతిలో వున్న కరదీపిక చేయిజారి నేలమీద పడ్డది. అన్నను ప్రత్యక్షముగా చూసిన తమ్ముడు "బలమన్నయ్యా!" అంటూ మంచముమీద ఉన్న రోగి పైన బడి—తన హృదయానికి అతడిని అదుముకున్నాడు.

"తలబాధగా చంద్రీ! తలబాధరా!" తమ్ముని తన బాహువులతో బంధించుకొన్నాడు బలరామయ్య.

అన్నదమ్ముల కౌగిలింతను గాంచిన తోటికోడళ్ల హృదయాలలో 'ఎంతయినా వాళ్ళు ఒక తల్లిపిల్లలు!' అన్న భావము మెరపువలె మెరసింది.

లేపాక్షి దేవాలయములో నాట్యమంటపములోగల స్త్రీ ముఖశిల్పము.

చారిత్రక శతకములు -
భద్రగిరి శతకము

శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

తెనుగు శతకవాఙ్మయము మతివిస్తృతమయినది. తెనుగు శతకములలో శృంగార రసాత్మకములు, భక్తిరసభరితములు, నీతిజ్ఞాన వైరాగ్యబోధకములు, రాజనీత్యుపదేశకములు మొదలైన పెక్కు రకములో యున్నవి. ఇవికాక రామాయణ, భాగవత కథలను దెలుపునవి కొన్ని; విద్యాసంస్కారవాసనా విరహితులైన గ్రామీణుల యమాయక వృత్తమును వర్ణించి నవ్వు పుట్టించునవి కొన్ని; బలాధికార గర్వాంధకారప్రమత్తులై ప్రజలను హింసించు రాజుల, దురాశాపరులై సామాన్యజనులను పీడించుకొని తిను దుష్టాధికారుల దుర్వర్తనమును నిరసించి నిందించు నధిక్షేపణాత్మకములు హేళనపరాయణములునైన శతకములు కొన్ని; కేవలము తత్త్వబోధ చేయునవి కొన్ని — ఇట్లు శతకములలో గలవిషయమును పురస్కరించుకొని రకముల నెంచుకొనుచు బోయినచో తెనుగు శతకవాఙ్మయమున పెక్కు రకములైన దేలును.

పై నుడివిన రకములు మాత్రమే కాక చరిత్ర కుపకరించునట్టి, చారిత్రక సంఘటనలు జరిగినపుడు కవులు రచియించినట్టి శతకములు కొన్ని యున్నవి. ఇట్టివానిలో 'శత్రుసంహార వేంకటాచల విహార', 'రాక్షసవిరామ కస్తూరి రంగధామ', 'వైరిహరరంహ సింహాద్రి నారసింహ', వంటి మకుటములుగల శతకములు ముఖ్యమైనవి. ఇవి యన్నియు ముస్లిములు మన దేశములోని ఏదో యొక ప్రాంతముపై దండెత్తివచ్చి గ్రామములను దోచుకొని ప్రజలను హింసించుటతో తృప్తిచెందక యచ్చటి దేవాలయములను, అందలి విగ్రహములను నాశనము చేసినప్పుడచ్చటి దేవుని పేర జెప్పబడిన శతకములు. ఆస్వామిని రక్షింపుమని వేడుకొనుచు, రక్షింపడయ్యెనని నిందించుచు దమ యార్తిని వెలిబుచ్చుచు కవులు ఆ యాపత్కాలమున జెప్పిన శతకము లివి. మచ్చునకు చూడుడు గోగులపాటి కూర్మనాథకవి విరచించిన సింహాద్రి నారసింహ శతకములోని యీ క్రింది పద్యము :

"మున్ను తాటక ప్రాణముల్ గొన్న బాణంబు
మెఱసి సుబాహు దునిమిన విశిఖము
మించి విరాధు ఖండించిన ప్రదరంబు
ఖరదూషణాది సంహరణశరము
మాయల మారీచు మద మణంచిన తూపు
ఘోరకబంధుని గూల్చు పిలుకు
వాలిని బలశాలి గూలజేసినకోల
జలధి నింకించిన సాయకంబు
రావణాది మహాసురరాజి నణచు
చండకాండంబు లేమాయె చటుల యవన
ఖండనము సేయ నయ్యంబకముల బరపు
వైరిహరరంహ! సింహాద్రి నారసింహ!"

ఇట్టిదే వేంకటాచల విహార శతకములోని యీ క్రింది పద్యము నవలోకింపుడు :

వడిగుళ్లు సొచ్చి దేవళ్ళ బ్రద్దలు చేసి
ఘట్టించి తేజీల గట్టునపుడు
జిగురుపాలకటంచు జిగిరించు రావిమ్రా
కులు నజ్జు నజ్జుగా గొట్టునపుడు
గురుసార్వభౌముల గోడుపోసుక పట్టె
నామముల్ మొదలంట నాకునపుడు

గద్దించి వెస వైదిక బాపనయ్యల
  పిల్లజుట్లూడంగ బెలుకునపుడు
నెక్కడా నీకు తురకల జక్కు సేయ
విన్నవించితి నా వెఱ్ఱి విన్నపంబు
పరగ నీ చిత్త మిది నాదు భాగ్యపూర
శత్రుసంహార! వేంకటాచల విహార!

కవు లుద్రిక్త హృదయులై దేవుని తమ్ము రక్షింపుమని వేడుకొనుచు బ్రతిమాలుకొనుచు, రక్షణలేక పోయినప్పుడు తురకల విజృంభణము యథాతథముగ సాగుచున్నప్పుడు ఓపిక చెడి స్వామిసామర్థ్యమును గేలిసేయుచు పరిపరివిధముల స్వామిని దూఱుచు రచియించిన శతకము లివి. ఈ శతకములు ఆనాటి ప్రజలుపొందిన సంక్షోభమును బాధలను కడగండ్లను అద్దములోవలె ప్రతిఫలింపజేయును. తురకల దండయాత్రల సందర్భమున ఆంధ్రప్రజానీకము పొందిన దుర్భరమైన యార్తి రూపు గైకొన్న మూర్తు లీ శతక రాజములు. విపత్తు తొలగిపోయిన వెనుక కవి తాను చేసిన దూషణమునకు తన్ను క్షమించి రక్షించవలసిన దని పరిపరివిధముల వేడుకొనును. వ్యాజస్తుతి, వ్యాజనిందాదులతో గూడిన యిట్టిశతకములు చారిత్రక విశేషములను దెలుపకపోయినను చారిత్రక సంఘటనలు కారణముగ బుట్టినవగుటచేత వీటిని చారిత్రక శతకములుగ పరిగణింపవచ్చును. ఇటువంటి చారిత్రక శతకములు తెలుగు శతకవాఙ్మయమున చాల పరిమితముగా నున్నవి. ఈ శతకము లన్నిటిని గురించి వ్రాయవలసియే యున్నను ఈ వ్యాసము వ్రాయసంకల్పించిన దందులకు కాదు. ఇటువంటి చారిత్రక శతకములలో తెలుగు పాఠకుల కంత యెక్కువగ దెలియనిదియు, తెలుగుదేశమున నంతగ ప్రచారములో లేనిదియు నైన భద్రగిరిశతకమును గుఱించి యెఱుకపఱుచుటయే నా యుద్దేశము.

2

భద్రగిరి శతకమును శ్రీ వావిళ్ళవారును, ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తువారును గూడ ముద్రించి ప్రకటించినారు. ఇంక నితరు లెవ్వరైన ప్రకటించిరేమో నాకు తెలియదు. ఇది పేరయ కవికృతము. ఇతని యింటిపేరు భల్లావారని గలదు. ఈ శతకమును ప్రకటించిన ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తువారును, శ్రీ వావిళ్ళ వారును గూడ భల్లా పేరయయనియే ప్రకటించినారు. భల్లావారన్నదే సరియైన యింటి పేరేమో. చల్లావా రున్నారు; భల్లా వారు కూడ నున్నారేమో తెలియదు.

ఇదివఱలో నుడివినట్లు ఈశతకమును కవి తురకలు భద్రాచలప్రాంతముమీదికి దండెత్తి వచ్చి ప్రజలను హింసలపాలుచేసి గ్రామములను దోచుకొని దేవాలయములను పాడొనరించి యందలి విగ్రహములను విధ్వంసము కావించుచుండిన సందర్భమున వ్రాసినాడు. ఆ కాలములో ఇటువంటి యుపద్రవము లంతకు పూర్వము సంభవించినపుడు శ్రీరంగమునుండి శ్రీరంగనాథుడును, జగన్నాథము నుండి నీలాద్రివాసుడును స్థలాంతరములకు వలస వెళ్లినట్లుగా భద్రాద్రివాసుడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తి కూడ భద్రగిరిని విడిచి పడమటి గోదావరి జిల్లా పోలవరమునకు వలసవెళ్లి యచ్చట నయిదు సంవత్సరము లుండెను. ఇంతలో దుర్మార్గుల యుపద్రవ మంతరించి భద్రాచలమున శాంతి నెలకొనుటచేత అయిదు సంవత్సరముల ప్రవాసానంతరమున శ్రీరామచంద్రమూర్తి మఱల దన స్వస్థలమునకు జేరుకొనెను.

భద్రగిరివాసు డే కారణమున నెప్పుడు భద్రాచలమును వదలి పోలవరమున కరిగెనో, తిరుగ భద్రాద్రి కెప్పుడు వచ్చెనో యీ క్రింది పద్య మిట్లు తెలుపుచున్నది.

"సర్వధారను పేరి సంవత్సరమునందు
  ధంసాకు వెఱచి యిద్దరికి వచ్చి
పోలవరంబులో బొలుపొంద నైదేండ్లు
  వనవాస మొనరించి వరుసతోడ
శాక్తేయ మతయుతు సంహార మొనరించి
  మంత్రాంగశక్తి యిమ్మహిని వెలయ
దగ బూసపాటి సీతారామరాజు వి
  జయరామరాజుల సరసముగను(?)
విజయ సంవత్సరంబున విజయముగను
భద్రగిరి జేరి తానయ్యె భద్రముగను
భద్రగిరివాస! శ్రీరామభద్ర! దాస
పోష బిరుదాంక; రఘుకులాంబుధి శశాంక!

భద్రగిరివాస! శ్రీరామభద్ర! దాసపోష బిరుదాంక! రఘుకులాంబుధి శశాంక! యను మకుటముతో నున్న నూటయెనిమిది సీసపద్యముల ఈశతకమున కవి మొదటినుండియు నీ విటువంటి పరాక్రమశాలివి; అటువంటి ప్రతాపవంతుడవు; శత్రువీరుల నెందఱినో యవలీలగా గడతేర్చినావు; నీ వీ యవనుల నేల సంహరింపవు? వీరికి వెఱచి పోలవరమునకు పారిపోయినా విది యేటి పౌరుషమని భద్రాద్రివాసుడైన శ్రీరామచంద్రుని బరిపరివిధముల దూఱి, నూటిపోటుమాటల నా స్వామి నగడుపఱచి పలువిధముల నెత్తిపొడిచి నొవ్వ నాడును. ఈ రీతి నవహేళనపూర్వకమును నిందతో గూడిన పద్యము లీశతకమున నర్ధశతమును మించియున్నవి. యవనభయము తీరినది కాబోలు నంతటినుంచి కవి తాను పరిపరి విధముల నిందించి మనసు నొప్పించినందుకు దన్ను క్షమించి రక్షింపవలసినదని, నీ పాలబడితినని, శరణాగతత్రాణబిరుదము నీకే కాని యితరులకు లేదని భక్తావన పరతంత్రుడైన శ్రీరామచంద్రుని బహువిధముల వేడుకొనును. ఇట్లు ఉత్తరార్ధమునందలి పద్యము లన్నియు పూర్వార్ధమునందలివానికి భిన్నములై స్తుత్యాత్మకములుగ నున్నవి. ఇట్టి పద్యముల తీరు తెలియుటకు పూర్వార్ధమునుండియు, ఉత్తరార్ధము నుండియు కొన్నిటి నిచట నుదాహరించుచున్నాను.

"పదియు రెండేడుల ప్రాయంపువాడవై
మించి తాటక నెట్లు ద్రుంచినావొ
ఘనశూరులను దైత్యగణముల బరిమార్చి
కౌశికు సవ మెట్లు కాచినావొ
శరముల బట్టి యెత్తగరాని హరువిల్లు
చెలువుకై వడి నెట్లు విఱచినావొ
సంగరరంగవిశారదుడైన భా
ర్గవరాము నేరీతి గడపినావొ
కాని తెలియదు అప్పటి క్రమము దలప
దురకదొరలన్న భీతిలి యుఱుకుదొరవు,
భద్ర..."

"ఈపాటి దొరవౌట యెఱుగక మిము నమ్మి
దేశస్థు లెల్లరు దిగులుపడిరి
ఈపాటి దొరవౌట యెఱుగక మిము నమ్మి
భక్తు లెల్లరు మ్లేచ్ఛబాధపడిరి
ఈపాటి దొరవౌట యెఱుగక మిము నమ్మి
సెట్టిపల్లియవారు మట్టమైరి
ఈపాటి దొరవౌట యెఱుగక మిము నమ్మి
యశ్వరాయడు భూపలాయనంబు
నొందె; నీపాటి దొరవౌట మున దెలింగి
కదనమునకు దురుష్కుండు గదిసె నహహా,
భద్ర..."

"ఇల్లు నప్పులగంప యిల్లాలు చలచిత్త
పొన్ను నాగుల పుట్ట వదినె కెష్ట
గొల్ల పెంపుడు తల్లి కోడలు లాగ కూ
తురు పోఱుబోతు నాతురుడు సఖుడు
మనుమడు తంత్రి కాముకుడు కుమారుండు
క్షయరోగి మఱది వంచకుడు తండ్రి
యన్న పానఘనుండు నరయ నిష్ఠుడు పేడి
వేసదారివి నీవు వేయు నేల
ఇన్నియును నాడు నెమ్మది నెఱిగియుండి
కొలిచితిని మిమ్ము విశ్వాసగుణము దలచి,
భద్ర..."

"కలిమిచే విబుధుల గాన నేరనివారి
వారించు గుణశాలి వదినె గాదు
నెఱి పేదనైనను నిల్చి చేపట్టియు
ధీరుని జేయు పత్నీలలామ
పతితాత్ములైనను పావనుగా జేయు
గుణవతి ముద్దుల కూతు రరయ
నవివేకులైన విద్యావంతునిగ జేసి
గురురూప మొనరించు కోడ లెన్న
నిట్టి సంపత్తిగల మిమ్ము నెఱిగి భక్తి
గొలిచితిని వేగ నాకేమి కొదవ యింక,
భద్ర..."

ఈ కవి కవిత్వ మంత ప్రౌఢమైనది కాకపోయినను ఈ శతకమునకు చారిత్రకముగా ప్రాముఖ్య మెక్కువ. ఇటువంటి శతకములలో తురకలు చేయు దుండగములు మాత్రమే వర్ణితములు కాని చరిత్ర విషయములను దెలిసికొనుటకం దాకరములు మృగ్యములు. ఈశతకమునందును తురకల దండయాత్రవలన గలిగిన ఫలితములును బాధలును బహుధా వర్ణితము లైనవి. చూడుడు :

శ్రీరామచంద్ర దీక్షితని నీరసమందె
"అశ్చర్యమ్మై"రను నచ్చులమరె
గోవిందశబ్దముల్ గుటిమాలి "బాహాసేబ్
యాహాసే" నను పలుక్కులావహిల్లె
గరుడాశ్వగజరథవరవాహనములచే
బరగు వీథులు శీర్ల ప్రభల జెంద
సత్రశాలాంగణల్ చలువపందిరులు బ
ర్చరచి ఖాసాల చప్పరములయ్యె (?)
మత్స్యకూర్మాంసాదికముల నమరెను గోద
రేవు లెచ్చట గన్న గోరీల నమరె, భద్ర...

సంచరించిరికదా సముదాపసజ్యలు
విమలబృందావన వేదికలను
పీటబుచ్చిరికదా విరులచే జెన్నొందు
ఘనమల్లికా పుష్పవనచయంబు
గాకు చేసిరికదా కళ్యాణమండపా
గారవాహన గృహాంగణములెల్ల
గొల్లలాడిరికదా కోమల నవ పీచి
కల నొప్పు దివ్యగంగా ఝరముల
దూఱువట్టిరి పురమెల్ల జొచ్చి విప్ర
మందిరములన్ని తురకలు మత్తులగుచు, భద్ర..

ఇటువంటి పద్యములే కాక చారిత్రిక సూచనలు కల పద్యములును ఎన్నియో యున్నవి. అవి యన్నియు తెలుగుదేశచరిత్ర కుపకరించునవే. వాటి ననుసరించి యీ శతక రచనాకాలమును నిర్ణయింప వచ్చును. అట్టి పద్యము లివి :

"కైకవరము జ్ఞాపకము వచ్చెనో మళ్ళి
వనముల జరియింప వసుధలోన
నీలాద్రిపతి జూచి చేరిచికొంటివో
వలసలు పోవ నీ వసుధలోన
పట్టిసపతికి జెప్పదలంచి పోతివో
వలసపే రిడికొని వసుధలోన
రామలదేవు కారణజన్ము డని తోచి
వరమీయ బోతివో వసుధలోన
లేక యిది యేమి వింత ముల్లోకములను
జడిపి పేంచేసితి వటన్న జడుపుగాడ,
భద్ర..."

"అరబుసిద్దీల దివ్యాజ్ఞలో వర్తించి
చేరి మేకల జపా సేయలేక
వరుసతో ధరియించు వరభూషణము లిచ్చి
యుడుకు నూనెల జేయి యుంచలేక
సెట్టిపల్లియవారి జేయు నిర్బంధంబు
సారిది మీరగ గనుల జూడలేక
తను గుమాస్తా యనదగు నశ్వరాయని
కరుణ మీరంగను గాంచలేక
తొలగిపోతిరి; మీవంటి దొరల నమ్మి
కొలువదగునయ్య దీనులు కొలచిమీరి,
భద్ర..."

"శబరి విందయ్యెనే సరభసంబున మీకు
భావింప రామలదేవు భక్తి
హనుమంతుఁ డయ్యెనే యతి సాహసుండగు
జోగిపంతుల యుక్తి చూడ మీకు
సుగ్రీవు డయ్యెనే సారిది గోరుందొర
కష్టానుఘనుడు మీ కార్యమునకు
ఘన బుశ్శిమాక మయ్యెనె రాజమాహేంద్ర
వర మెన్న మీ మనోవాంఛ దీర్ప
కాకయుండిన నిచ్చటి రాక కేమి
కారణం బెన్న మీవంటి ఘనులకరయ,
భద్ర..."

"జోగిపంతులకు మెచ్చులు వల్కబోతివో
యంగిరీజుల ప్రాపు నిచ్చగించి
తురకరూపము దాల్చుతరి వచ్చెనో మ్లేచ్ఛ
సంహార మొనరింప జగ మెఱుంగ
శాఖా మృగంబుల జతిగూర్చ బుశ్శిమా
కము జేరబోవుటో క్రమముతోడ
నన్ను ధన్యుని జేయ నాచేత బద్యముల్
చెప్పింప బూనుటో రొప్పమీర
గాక యిది యేమి వింత ముల్లోకములను
కలస పేంచేసితిరటన్న నలుసు గాడ,
భద్ర..."

"అగ్నివర్ణాది వీరాగ్రేసరుల కంటె
మిక్కిలే సోల్దారు లక్కజముగ
వృశ్చిక రోమాదివీరుల కినుమడే
సీఫరు మెంఫేరుల సిద్ధిబలము
ఇంద్రజిత్తాదుల కెక్కుడే తలపోయ
ధరణిలోపల గుముందాను లరయ
నవని రాక్షసమాయ కధిక మేం లెక్కింప
మొగలాయి మర్మంబు మెంగి దలంప

బోసగ ద్రేతాయుగంబు రక్కసులకంటె
గలియుగమునాటి తురకలు ఘనమె నీకు,
భద్ర.

పితృకార్యమునకునై పినతల్లికోరిక
నలుకక తీర్చిన నేర్పు నిన్ను
బదరేణువ నహల్యపాపంబు చెడబాపి
ధవుని గూర్చిన పుణ్యధనుని నిన్ను
దగ గన్న బగవాని తమ్ముని లంకలో
బట్టంబుగట్టిన ప్రభుడ నిన్ను
ఘను సుబాహుని బట్టి ఖండించి కౌశికు
సవము గాచిన సర్వసముడ నిన్ను -
భక్తలోకోపకారార్థపరుడ నగుచు
దూలితిని వాడు నేరంబు దొలగజేయు,
భద్ర...

బలుపాకు మెక్కి ద్రౌపదిచేత వనములో
బాండవావలిని గాపాడినట్లు
శరవి దెచ్చినపండ్ల సారం బనుభవించి
చెంచుముద్దియను రక్షించినట్లు
అడిగి తెచ్చిన ముక్కుటుకులు భక్షించి
చెలగి బాపని ధన్యుజేసినట్లు
పెట్టెగానని తొటికొట్టకు ప్రతిమాలి
ముసలి యవ్వకు గీర్తి యొసగినట్లు
బూసపాటి నృపాలుర బ్రోవదలచి
తెచ్చుకొంటిరో మీ కర్పు వెచ్చములకు,
భద్ర..."

"గోత్రికులని పాలు కొట్టి పోలేక మీ
యంశభూతులటంచు నడిగినావో
పేరుమోసిన కట్న మారసికొంటివో
శూరులనుచు నండ జేరినావో
మీ నౌకరులలోన మీరి మమ్మటు దెచ్చె
నని దూపి వ్యయమున కలిగినావో
స్థలము వంశంబు మీ రోరుని పోలిక...(?)
బలు కష్టసుఖముల దెలిపినావో
యెట్టు దయచేసిరయ్య మీపట్టు మాకు
బూసపాటి కులోద్భవు బోసయెరిగి,
భద్ర..."

ఇందరు చారిత్రక వ్యక్తులను, ఇన్ని చారిత్రక విషయములను ఉదాహరించిన చారిత్రక శతక మింకొకటి తెనుగున నాకు గన్పింపలేదు. పై నుదాహరించిన పద్యములలోని వ్యక్తులను గురించియు విషయములను గురించియు దెలిసికొనినప్పుడు కాని యాకాలపు పరిస్థితులను, చారిత్రకముగ ఈ శతకము విలువయు బోధపడవు.

భద్రగిరి శ్రీరామచంద్రమూర్తి పోలవరమునకు వలసవెళ్లుటకు కారణభూతమైన యీ యవన దండయాత్రకు నాయకుడు ధంసా. ఈతడీ శతకమున నిట్లభివర్ణితుడయినాడు:

రమణతో డుత నిభరాహిముఖానుని
నేల పుట్టించెనో యిలను బ్రహ్మ
పుట్టించె గాక యీ పుడమిలోపల నేల
ఫాజిలుఖేగని పల్కజేసె
బల్కజేసినవాడు పదవి చాల నొసంగి
లీల జాల్దంగు పేరేల తెచ్చె
దెచ్చినవా డేల దృఢచిత్తుగా జేసి
ధంసా యను కితాబు ధరణి నొసగె
నొసగి మిము గెల్చు సాహస మొనర నేల
చేసెనో యని మది జింత సేయవలదు,
భద్ర..." (104)

3

ధంసా యెవరు? ఈతని యుదంత మేది? ధంసానుగురించిన పద్యమును జదివినచో నతని పేరు మొదట 'ఇభరాహిముఖా' ననగా ఇబ్రాహింఖానని తెలియుచున్నది. ఇతనికి దరువాత వచ్చిన బిరుదు 'ఫాజిలుఖేను'; పెద్దపదవి చేకురిన పిదప ఇతనికి 'జాల్దంగ'ని వ్యవహారనామము కలిగెను. అనంతర మతనికి వచ్చిన 'కితాబు' 'ధంసా'. ధంసా యన్నది కితాబే కాని అసలు పేరు కాదనుట స్పష్టము. ధంసాకీ బిరుదము లిచ్చిన దెవరు? ఇత డెవరి కొలువులో నుండెను? ఎవరి యాజ్ఞ ననుసరించి భద్రాచలముపై ఈ దండయాత్ర జరిగినది? ధంసా భద్రాచలమునకు సర్వధారి సంవత్సరములో దండెత్తిరాగా శ్రీరామచంద్రు డాతనికి వెఱచి రాజుపోలవరమునకు వలసవెళ్ళి మరల విజయసంవత్సరమున దన స్వస్థలమునకు మరలివచ్చినట్లు పూర్వోదాహృతపద్యములలో గలదు. సర్వధారి విజయసంవ

త్సరములు చక్రనేమిక్రమణ విధమున వఱువదేండ్లకొకసారి మరల వచ్చుచుండు బార్హస్పత్యమానాబ్దములు. ఈ సంవత్సరములకు సరియైన క్రీస్తుశకవర్షము లేవి? సెట్టిపల్లియవారు, అశ్వరాయడు, రామలదేవు, గోరుందొర, జోగిపంతులు, పూసపాటి సీతారామరాజు, పూసపాటి విజయరామరాజులు ఈశతకకర్తకు సమకాలికులై ధంసా యుపద్రవకాలమున నుండినట్లు ఉదాహృతపద్యములవలన బోధపడుచున్నది. వీరంద రెవరు? అతి సాహసుడౌ జోగిపంతులు—శ్రీరామచంద్రునకు హనుమంతునివంటి వాడయ్యెనట. "గోరుందొరకప్తాను ఘనుడు" సుగ్రీవుడట. ఈ యుపమానములు ధంసాసంహారకార్యమున సార్థకములైన వగునా? ఇంగిరీజుల ప్రాపు నిచ్చగించి జోగిపంతులకు మెప్పులు వల్కబోతివా యని శతకకర్త శ్రీరామచంద్రుని వలసకు కారణ మడుగుచున్నాడు. ఈ విషయము లన్నియు నాకాలమునాటి చరిత్రను విశదము చేయునవి. వీటినిగుఱించి తెలిసికొనినచో ధంసాదండయాత్ర కాలమునాటి ప్రాగాంధ్రదేశచరిత్ర కొంత బోధపడగలదు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారీ శతకమునకు పీఠిక వ్రాసిన ట్లగపడదు; శ్రీవావిళ్ళవారు ప్రకటించిన యీ శతకమునకు శతావధానులును, చరిత్ర పరిశోధకులును అయిన శ్రీ శేషాద్రి రమణకవు లొక చిన్న పీఠిక రచించి యందు చారిత్రకముగ నీ శతక రచనాకాలమును గొంత చర్చించినారు. ఆ భాగము నిం దుదాహరించుచున్నాను:

"నైజాము ప్రభువులవద్దనుండి సామాన్య సైనికోద్యోగిగా నియమింపబడిన ధంసాయను యవనుడు వేల్పుకొండ (ఇది ఒరంగల్లునకు 24 మైళ్ళ దూరమున గలదు)పై దుర్గములు గట్టి దేశము నాక్రమించుకొనుటకు బయలువెడలి యెన్నియో దురంతములు గావించెను. ఈతని దురంతములు శ్రీనాథుని వేంకటరామ కవికృత అశ్వరాయ చరిత్రమునందు గలవు. దేశద్రోహులను కొందరను తనలో గలిపికొని గౌరవపాత్రములగు సంస్థానములను జెక్కంటివి రూపుమాపి కడ కీతడు భద్రాచలమును ముట్టడించెను. పురవాసుల నందర నానావస్థలపాలు గావించెను. దేవళములో జొరబడి విగ్రహముల నెక్కడ బాడు చేయునోయని యర్చకులు శ్రీరామాది విగ్రహములను పోలవరమునకు రహస్యముగా బడవలపై నెట్లో చేర్చిరి. భక్తులందరు దిక్కుచెడి ధంసాచే నవస్థల బడుచుండ నీవు సుఖముగా పోలవరములో దలదాచుకొంటివా రామా! నిన్నింతతో నీ తురకలు విడువరని నిష్ఠురములాడుచు నీ పేరయకవి శతకమును రచించెను. ధంసా పరిపాలనమున శ్రీరామచంద్రుడు వలసకేగినట్లు భద్రాద్రిలోని శాసనమునందు గలదు. దాని నిట నుదాహరించెదము.

"స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శా|| శ|| 1674 అగు నేటి వర్తమాన వ్యవహారిక చాంద్రమాన నందన నామ సంవత్సర వైశాఖ శు 8 (చైత్ర శు 9) లు భానువారము శ్రీ భద్రాచల సీతారామచంద్ర మహాప్రభువువారి సన్నిధిని శ్రీరామదాసుగారు తానీషాగారి యనుమతి వెంబడిని జరిగించిన దేవబ్రాహ్మణ వృత్తులు శ్రీవారి సన్నిధిని జరుగు ఉత్సవప్రకరణములు వ్రాసియున్న శాసనము. ధంసా ప్రపంచములో శ్రీవారు పోలవరము వలస వేంచేసినపుడు వక దురాత్మగ్రుడు శాసనం చెక్కి వేసినందున సర్వజనులు తెలిసి సంతోషించేటందుకు లేకపోగా ఆ దురాత్మగ్రుడు పుత్రమిత్రకళత్రాదులతో నశించిపోయినాడు"

—(ఆలయములోని శాసనము)

"ఈ విషయముగా ధంసా దుర్నయము గ్రంథములందు శాసనములందు శాశ్వతి మొనర్పబడెను. 104 వ పద్యమువలన ధంసా కధికార మిచ్చినవాడు విథరాహీముఖా నని తెలియును. క్రీ. శ. 1687 లో ఔరంగజేబు తన పుత్రుడగు మహమ్మదు అజాముతో గోలకొండ ముట్టడింపవచ్చినపుడు తానీషాయెడ ద్రోహము దలచి గుట్టు తెలిపినవాడును స్వామిద్రోహియు నగు ఇబ్రహీమె యిందు పేర్కొనబడిన యిభిరాహీము ఖాను. ఇతడు ఔరంగజేబు పరిపాలనకాలమున ప్రముఖుడై ధంసాచేత నింతలేసి పనులు చేయించెను.

"తానీషా రాజ్యాంతమున ఇబ్రహీము కాలము నుండి ధంసా ప్రముఖుడయ్యెను. ఔరంగజేబు అంత్యకాలము ధంసా విజృంభణకాలము నొకటియె. శ్రీరాముడు పోలవరమునకు వలస యేగినది సర్వధారి సంవత్సరమున. అక్కడ నున్నది ఐదేండ్లు. తరువాత పూసపాటి విజయరామరాజు సీతారామరాజుల కాలమున విజయసంవత్సరమున

దిరిగి భద్రగిరికి వేంచేసెను. వీని నన్నింటిని అన్వయించితిమేని నంపా భద్రగిరిమీదికి దండెత్తి (1923 నాటికి) రెండునూరుల సంవత్సరములైయుండు నని చెప్పవచ్చును. ఇది ఔరంగజేబు అంత్యకాల మునకు పూసపాటి విజయరామరాజు రాజ్యారంభ కాలమునకు సర్వధారి విజయసంవత్సరములకు జేరు వగా నున్నది. కాల నిర్ణయమును గూర్చి మఱియొక మారు విపులముగా వ్రాయుదున్నారము...."

శ్రీ శేషాద్రిరమణకవులు ఈ శతకకాల నిర్ణయ మును గూర్చి మఱల చెప్పుటను వ్రాయలేదని నే ననుకొనుచున్నాను; ఒక వేళ చెక్కడనైన వ్రాసి రేమో నాకు తెలియదు. ఉదాహృతిపీఠికాభాగమున వారు శతకకాలమునుగూర్చి సంపాదంపయాత్రకాల మునుగూర్చి చేసిన నిర్ణయమాత్రము సరియైనది కాదని ముందు తెలుపబోవు విషయముల ననుసరించి పాఠ కులే తెలిసికొనగలరు. పైని వారు చేసిన నిర్ణయమున పొరపాటున్నదనుటకు పూర్వోదాహృతపద్యము లలో రామలదేవు, గోరుంకొర, పూసపాటి విజయ రామరాజు సీతారామరాజులకు గల సూచనలే చాలును.

గోరుంటొర, రామలదేవు, పూసపాటి విజయ రామరాజు గార్లను గుఱించి మనము బొబ్బిలిపాటలో వినుచు నేయుందుము. ఇప్పటి బొబ్బిలి మహారాజు కథ—పాట—పేరున పద్యములవలెనే మొదట నుండుదానికి ఇప్పుడున్నదానికి పోలిక లేనంత చాల పెరిగిపోయినది. దానిలో అప్పటికి నిప్పటికి ననేకములు మార్పులు చేర్పులు వచ్చినవి. బొబ్బిలి పాట ఆదిమప్రతిలో గోరుంటొరను గుఱించి రామల దేవును గుఱించి యిట్లున్నది.

"దుబాసి నిప్పకు కుదర్చగలవా భాట్టయ్యగారు
మహాప్రభో! బందరులో వున్నాడయ్యా గోరుం దొరగారు
గోరుందొరా రెడ్డినాయడూ చేటికి వత్తేను
వారు ఇద్దరూ చేటికొస్తే నీకు దుబాసి కుదిరేని
ఆలాగైతే గోరుందొరకూ జాబులు వ్రాయండి
గోరుందొరకూ రెడ్డినాయనికీ జాబులు వ్రాసిరిగా
జాబులమీదా బూసీగారు మొహరు వేసినారు
చేగిరావుల చేతికప్పుడూ జాబులిచ్చినారు
పడమటి జాముప్రొద్దునకే బందరు చేరిరిగా
జాబులుతీసుక వచ్చినారుగా చేగిరావులేమీ
గోరుంటొరా రెడ్డినాయడే కొలువై వున్నారు
పరాసువారి పరవానంటూ చేతికిచ్చినారు
గోరుందొరా రెడ్డినాయడూ జాబులు చదివిరిగా
చదువుతూనే దిగ్గన లేచిరి వారిద్దరేమీ...."

వీరు రుస్తుంభాదలో కలంకారి వ్రాయుచున్న సోమదాసు లక్ష్మన్నను నెల కేబదిరూపాయల జీతము మీద బూసీకి దుబాసిగా కుదిర్చినారు. పై చరణ ములలోని గోరుందొరయే శతకములోని పద్యములలో మదాహృతుడైన గోరుంటొర కప్తాను. అతని నివా సము మచిలీబందరు. ఇక రామలదేవునిగురించి యీ కథలోనే యిట్లున్నది :

"కొప్పూరి మామిడితోటలో ఎత్తిరి జండాలు
మూసురో జులూ కొప్పూరిలో మకాములైనారు
హైదరుజంగుమ లక్ష్మన్నను బూసీ పిలిపించి
కొప్పూరి మహాల్కు దొరలూ ఎవరంటడిగెనుగా.
మహాప్రభో! కొప్పూరి మహాల్కు దొరలు రెడ్డి వారలేమీ
ఎక్కడున్నరో యేమున్నరో రెడ్డివార లేమీ
పోలాకంలో వున్నాడయ్యా రామలదేవారు
దివాణమంటే గడన లేదుగా జమీాన్దార్లకేమీ
పన్నెండువేల్ రూపాయీ లతనూ బాకీదారు-డుగా
నే కోటకొమ్మలే యేలాంవేసి అమ్మించకపోను
నా కాళ్లధూళినీ లేచిపోనుగా పోలారపు కోటా
కరకరకరకర జాబులు వ్రాయిా లక్ష్మన్న నీవు
జాబులలోపల ఏమని వ్రాసెను లక్ష్మన్న తాను
కూర్చుంటే కూర్చున్నలాగున చేటికి రావాలె
నిలుచుంటే నిలుచుండులాగున చేటికి రావాలె
లేకుంటే మరి నిలువబోదుగా పోలారపు కోట
జాబులు వ్రాసి చేగిరావుల చేతి కిచ్చినారు
రెండు జాముల లోపల వచ్చెను పోలారములోకి
రెడ్డివారి దివానుగిరి అడ్డంకి చెంచు
... ...
జాబులు తెచ్చిన చేగిరావుకే విడుదులు చూపించి
జాబులు తీసుక కచ్చేరి కొచ్చె అడ్డంకి చెంచు
పరాసువారి పరమా నొచ్చె రామలదేవారు
పరాసువారి పరమా ననగా గుండె జల్లుమనెను
పన్నెండువేల రూపాయలకు మనము బాకీదారులము
ఆ జాబులు తెలియ జదివినారుగా రామలదేవారు
దేశ మెరుగనీ పరాసుదొరలు దేశము కొచ్చిరి
మన యింటిమీదికి వచ్చి దిగిరి పరాసులె లేమ
పన్నెండువేలరూపాయలకు మనము బాకీదారులము
కోటకొమ్మలే యేలాంవేసి అమ్మించకపోరు

నాటికి వరహాచొప్పున పైకము వడ్డికి తీసుకొని పదెండ్వేల రూపాయ లప్పుడు సంచుల లోపిరిగా సంచులకు పోసి సీలు చేసికి రామలదేవారు శివానుగిరి అద్దంకి చెంచుకు పైనముచేసిరి..."

కొప్పూర్వరు మహా లు.కు ప్రభువు రామలదేవు (రామలదేవారు = రామలదేవు + వారు); పోలవరము నివాసము. ఇది పట్టిసమునకు సమీపమున గోదావరీ తీరమునవున్న పోలవరము. ఇదియే శతకమున రాజు పోలవరమని, జనవ్యవహారమున రెడ్డిపోలవరమని ప్రసిద్ధిగన్నది.

ఇక పూసపాటి విజయరాజుగారినిగురించి యాశాలగోపాలమునకు దెలిపిన విషయమేమి. వీరు విశాఖపట్టణమండలములోని విజయనగరరాజ్యమున కధిపతులు. వీరు క్రీ. శ. 1757 వ సంవత్సరమున బొబ్బిలియుద్ధమున విజయము గాంచియు తుదకు తాండ్రపాపారాయనిచే వధింపబడిరి. అయితే పూసపాటి విజయరామరాజనామధారు లిరువు రున్నారు. బొబ్బిలి యుద్ధమున నిహతులైన విజయరామరాజుగారి భార్య చంద్రమ్మగారు—సంతానము లేకపోవుటచేత—సన్నిహిత జ్ఞాతియైన పూసపాటి రామభద్రరాజుగారి ద్వితీయభార్య కుమారుడైన వేంకటపతిరాజను చిన్నవానిని పెంచుకొని ఆయనకు విజయరామరాజను పేరుపెట్టి—మొదటి విజయరామరాజుగారి యనంతరమున విజయనగరరాజ్యమును పాలించిన ఆనంద గజపతిరాజుగారు మరణించిన పిమ్మట—ఆయనను పట్టాభిషిక్తుని గావించెను. ఈ విజయరామరాజుగారు బాలురయినందున సవతియన్నగారగు పూసపాటి సీతారామరాజుగారు రాజ్యాధికారము నంతను వహించి, తమ్మునకు యుక్తవయస్సు వచ్చినపిదప గూడ రాజ్యము నాయనకొప్పగింపక తామే యేలుబడి నెరపుచువచ్చిరి. ఈ విషయములు తెలిసినపిదప శతక పద్యములలో నుదాహృతములైన సర్వధారివిజయ సంవత్సరములకు సరియైన క్రైస్తవాబ్దములను దెలిసికొనుట తేలికైన పని.

బొబ్బిలియుద్ధము క్రీ. శ. 1757 లో, అనగా శాలివాహన శకము 1679 కి సరియైన ఈశ్వర సంవత్సరమున జరిగినది. అందువలన శతకోక్తమైన సర్వధారి అంతకు పూర్వపుది మాత్రము కాదు; అటు తరువాతిదే కావలెను. ఈశ్వర సంవత్సరమునకు దరువాత వచ్చు సర్వధారికి సరియైన శకవర్షము 1690; క్రైస్తవాబ్దము 1768 – 69; సర్వధారికి పిదప విజయ శా. శ. 1695 (క్రీ. శ. 1773 – 74) లో వచ్చును. శ్రీరామచంద్రమూర్తి 1768 – 69 లో భద్రగిరి వదలి పోలవరమునకు వలసవెళ్ళి యచ్చట 1773–74 వరకు నుండెను. ఇదియే ధంసా దండయాత్రకాలము.

భద్రాచలము తురకలక్రింద నున్న కాలము 1768–69 మొదలు 1773–74 వరకునని స్పష్టముగ దెలియవచ్చుటచేత శతకమున నుదాహృతులైన పూసపాటి విజయరామరాజుగారు రెండవ విజయరామరాజుగారని, పూసపాటి సీతారామరాజుగారు ఆయనకు సంరక్షకుడై ఆయనకు బదులుగా రాజ్యపరిపాలనము నెఱపిన ఆయన సవతియన్న సీతారామరాజుగారనియు విదితమగుచున్నది.

ధంసానుగురించిన పద్యము బాగుగ జదివిన మీదట అతని నిజనామము 'ఇభరాహిముఖాన్' (ఇబ్రాహింఖాన్) అని నాకు తోచినది. ధంసా కధికార మిచ్చినవాడు ఇబ్రాహింఖానని నా కర్థము కాలేదు. తానీషాయెడ ద్రోహము తలచి ఔరంగజేబు బాదుషాకు గుట్టుమట్టులు తెలిపిన ఇబ్రాహిమునకు ఇతనికి నేవిధమైన సంబంధము లేదు. గోలకొండ పతనమయినది క్రీ. శ. 1687 లో. ఔరంగజేబు బాదుషా లోకాంతరగతుడైనది క్రీ. శ. 1707 లో. ఔరంగజేబు మరణానంతర మరువది వత్సరములు గడచిన పిమ్మట భద్రాచలముమీదికి ధంసా దండెత్తి వెళ్లెను. తానీషా పరిపాలన మంతరించిన పిదప నించుమించుగా వంద సంవత్సరములకు జరిగిన దండయాత్ర యిది. అందువలన తానీషా నాటి ఇబ్రాహిమును ఈ ధంసాయు నెంతమాత్రమును సమకాలికులు కారు.

పోలవరమునుండి శ్రీరామచంద్రమూర్తి మరల భద్రాచలమునకు విజయ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీ. శ. 1774 లో తిరిగివచ్చెను. ఆ మరుసటి సంవత్సరము జయలో (క్రీ. శ. 1775) మరల భద్రాద్రిలో శ్రీరామచంద్రుని కల్యాణము జరిగినది:

"శ్రీరామచంద్రులు సీతాసమేతులై
వచ్చి భద్రాద్రి వాసమునకు
జయనామ వత్సర చైత్ర శుద్ధాష్టమి
తరువాతి దినమందు దగ వివాహ
మరయ మార్గమునందు నొరయ సత్రములు బల్
చలువపందిరులు వెచ్చని జలములు
శీతోదకంబులు చిక్కని మజ్జిగల్
నిమ్మపండ్ల రసంబు నీరు చల్ల
లాదిగా గల్గు ద్రవ్యంబు లమరజేయ
వలయునని వేగ బంపుడీ వాయుసుతుని,
భద్ర..."

ఈ శతకము ధంసా దండయాత్ర సమయమున ప్రారంభింపబడి శ్రీరామచంద్రమూర్తి మరల భద్రాద్రికి తిరిగివచ్చినపిదప పూర్తిగావింపబడియుండును. అందువలన నిది క్రీస్తుశకము 1770, 1776 సంవత్సరములలో పుట్టిన దనుటకు సంశయింపబని లేదు.

(సశేషము)

మంగుళూరుమెయిల్

శ్రీ యస్ ఆర్ చందూర్

బొంబయి మెయిలూ, కలకత్తా మెయిలూ, బెంగుళూరు మెయిలూ మొదలైనవన్నీ ఒక ఎత్తు; మాంగళూర్ మెయిల్ ఒక్కటే ఒక ఎత్తు. మాంగళూర్ మెయిల్ అంటే నాకు మహా చెడ్డ కోపం. నన్ను అన్యాయం చేసిందది. దాన్ని చూస్తేనే కడుపులో చెయ్యిపెట్టి కలచినట్లవుతుంది.

మం జు ల త—మంజుల—మంజు. మూడు నామాంతరాలు. మంజుల ఈనాడు వొట్టి స్మృతి. నల్లటి వేళ తలుచుకోవలసిన కమ్మటి జ్ఞాపకం. కాలం గడిచినకొద్దీ మనుష్యులు స్మృతులుగా మారిపోతారు. కడపటికి జీవితంలో మిగిలేవన్నీ స్మృతులే. కొన్ని బాధించేవి, కొన్ని సేదదీర్చేవి. మరికొన్ని జ్ఞాపకాలు మైలురాళ్ళలా జీవితపథకని లెక్కిస్తాయి. మంజుల స్మృతి మైలురాయి కాదు. అదొక అపూర్వానుభవం—ఒక కాంతి కిరణం.

పుష్కరం పైన అవుతుంది. కాని యిప్పటికీ మంజుల కళ్ళముందు మెసులుతూనే ఉంది. మాంగళూర్ మెయిల్ సెంట్రల్ ప్లాట్‌ఫారమ్‌మీద కనిపించినప్పుడే కాదు; ఏ మలయాళపు అమ్మాయి కనిపించినా మంజు ఆమెలో లీలగా గోచరిస్తుంది. మంజు నా హృదయంలోని హృదయం. ఆమెను గురించి కథ అల్లడం చాలా కష్టం. కథ అల్లేందుకు తగినన్ని సన్నివేశాలు మా యిద్దరిమధ్యా గాని, మా చుట్టూతా గాని లేనే లేవు. జీవితంలోని వ్యక్తులు కథలో పాత్రలకి మల్లే ఒక వరవడి ననుసరించి నడవరు. కథాపాత్రలు ఒక పరిణామాన్ని బట్టి పెరిగి పెద్దవవుతాయి. జీవిత వ్యక్తులతో అలా కుదరదు. వారు ఎక్కడో ఎప్పుడో అనూంతం తటస్థపడి, వారికి అనుగుణంగా మన జీవనక్రమాన్ని మార్చడానికి ప్రయత్నించి, ఫలితంతో ప్రమేయం లేకుండా టుపుక్కున మాయమవుతారు. కథాపాత్రలు రచయిత యిష్టానుసారం నడుస్తాయి. జీవితంలో మనుషులు వాళ్ల యిష్టానుసారమే నడుచుకోలేరు. పరిస్థితుల వొత్తిడిప్రకారం నడవలసిందే! అంచేత జీవితంలోని ఒక పుటని తెరచి పాఠకుని ముందు పెడుతున్నప్పుడు, అందులో కథా లక్షణాలు లేకపోవచ్చు.

పన్నెండేళ్ళో పధ్నాలుగేళ్ళో అయింది. ఒక హోటల్లో మూడో అంతస్తుమీద తొమ్మిదవ నెంబరు గదిలో ఉంటున్నాను. టర్నీవ్ 'జ్యూ' లోని కథాభాగం నాకు జ్ఞాపకం లేదు గాని, ఆ కథ చదివి కన్నీళ్ళు కార్చిందా గదిలోనే. దాస్తవిస్కీ 'క్రయిమ్ అండ్ పనిష్‌మెంటు' చదివి, ఒక రోజల్లా అన్నం మానేసింది అక్కడ ఉంటున్నప్పుడే. ఈనాడు హృదయం అలా స్పందించదు; తర్కిస్తుంది. ఇతర గ్రంథాలతో పోలుస్తుంది. అసలు రసాస్వాదనలోనే భోలెడంత తేడా. ఆనాడు లేత గుండె—ఈనాడు ఒక రకంగా రాతిగుండె. పాపండుణ్ణి కాకపోవచ్చు; ఆ కరకుతనాన్ని *Iron in the soul* అని నాకు నేను సమర్థించుకోవచ్చు. లేత గుండె కాలంలో, ప్రథమ యవ్వనపు దినాలలో, నేనా హోటల్లో ఉంటూండేవాణ్ణి.

హోటల్‌లో పర్మనెంటుగా ఉండటం తమాషాగా ఉంటుంది. పర్మనెంటు అంటే ఎల్లకాలమూ కాదు—ఏ ఆరునెలలో, సంవత్సరమో మన మొక్కళ్ళమే పర్మనెంటుగా ఉంటూంటాము; మిగతావాళ్లు వస్తూపోతూ వుంటారు. ఏరోజు కారోజు కొత్త మొహాలు కనిపిస్తాయి. అదీకాక పట్నం హోటళ్ళలో దినమూ ఏదో ఒక విశేషముండక మానదు. పట్నం చూదామని వచ్చే పామరులూ, లేచిపోయివచ్చే జంటలూ, వ్యాపారరీత్యా వచ్చేవారూ, ఉబుసుపోక సుప్రపంచాలకోసం వచ్చేవారూ—రకరకాల మంది. వీళ్ళందరూ నాలుగు రోజు లుంటారూ, వారంరోజు లుంటారు. మనం పర్మనెంటుగా ఉంటున్నప్పుడు, హోటల్‌వాళ్ళు వీళ్ళందరిమీదకంటె మనమీద ఎక్కువ శ్రద్ధాభక్తులు చూపడం సహజం.

అదే సేట్‌జీ, ఆయన అనుచరవర్గం నా పట్ల చూపుతూ వుండేవారు. రెండురోజుల కొకసారి అయినా నా గదికి వచ్చి యోగక్షేమాలు కనుక్కొని వెళ్తూండేవాడు సేట్‌జీ; వ్యాపారంలోని సులువు బలువులు చెప్పకునేవాడు. నిజానికి నేనూ మిగతావా రందరికి మల్లేనే ఒక కస్టమర్ని; కాని సేట్‌జీ నన్ను తనవానిగా భావించేవాడు. ఆ మిత్రత్వధోరణివల్ల నాకు పెద్ద కలిసొచ్చిం దేమీ లేదు. సేట్‌జీ ఫ్రెండ్‌ని అయినా కాకపోయినా నౌకర్లు వాళ్ళకందే టిప్పునిబట్టి నా పనులు సక్రమంగానే చేస్తారుగా!

'హోటల్లో ఎందుకుంటున్నారు?' అని అడక్కండి. అది నాయిష్టం. ఉంటున్నాను. కథలు రాసేవాణ్ణి (అర్థమేమి కూడాను); పుస్తకాలు చదివే వాణ్ని; తిని తిరిగేవాణ్ణి. తడుముకోవలసిన అవసరం లేనంత డబ్బు బాంకులో ఉండేది. ఆరోజుల్లో నా గదికి ఒక్కడే స్నేహితుడు వస్తూండేవాడు. దారుణం కాదూ యిలాటి మహానగరంలో ఒకే ఒక్క స్నేహితుణ్ని కలిగివుండటం! కాని వెంకటపతి ఒక్కడే ఆ రోజుల్లో స్నేహితుడు. వెంకటపతిని 'పతి' అని పిలవాల్సిందే—'వెంకటపతి' అనకూడదు. వెంకటపతి అని అంటే ఈ జన్మకి తనకి ఏజంటయే యోగ్యత ఉండదట—యిప్పుడువుండి ఏడిచినట్టు! న్యూమరికల్ గా అంతేనట. ఏమయితే నేం, ఈ పతి జీవితం ఒక ట్రాజెడీ. అతనిది నిత్యదరిద్రం. దినమూ అతని చేతులమీదుగా అరవై డెబ్బయివేలు తిరుగుతున్నా, సాయంత్రం కాఫీకి డబ్బులుండేవి కావు. అతని ఉద్యోగం బాంకులో కాషియర్ పని. వారానికి అనవా ఒకసారైనా నాలుగో ఐదో అప్పుకింద తీసుకెళ్ళేవాడు నాదగ్గిర్నుంచి. ఆ చిల్లర మొత్తాలు అన్నీ కలిపి నలభయ్యో, ఏభయ్యో అయిన తర్వాత ఒక అణాస్టాంపు అంటించి నోటు రాసేవాడు. అలా రెండో మూడో నోట్లు రాశాడు. ఒక్కదాని మీదా ఒక రూపాయికూడా చెల్లువెయ్యలేదు. పాపం—అతనికి యిద్దామనే వుండేది; డబ్బు మిగిలేది కాదు. సూక్ష్మంలో చెప్పాలంటే వెంకటపతిని స్నేహితుడనడం కూడా అసందర్భమే. నాతో అవసరముండేది కనక నన్ను పట్టుకుతిరిగేవాడు.

మంజులత కథ మొదలుపెట్టి సేట్‌జీ గురించీ, వెంకటపతి గురించీ తెగచెబుతున్నాను. సేట్‌జీ నే నుంటున్న హోటల్ యజమాని; వెంకటపతి నాకా నాడున్న పరిచయుడు. పతి ఒక సాయంత్రం ఆరు గంటలకి నా గదిలోకివచ్చి, బీడీ మరికాస్త ఘట్టిగా పీల్చి (సిగరెట్లకంటె బీడీలే ఎక్కువ యిష్టం అతనికి), "ఐదో నెంబరు గదిలో రంగుల రామచిలక ఉందే," అన్నాడు.

నాకు వెగటుతోచింది. స్త్రీని చులకనగా మాట్లాడటం నాటికీ నేటికీ కూడా నాకు రుచించదు. ఆమె కట్టూబొట్టు మనకి నచ్చినంతమాత్రాన రామచిలక అనడమేనా? ఎవరో అమ్మాయిని అంత సులువుగా అనగలిగినవాడు, తన చెల్లెల్నో భార్యనో అదేమాట పరాయివాడు అంటే సహించగలడా? నాలుగూ పెట్టాను వెంకటపతిని. కిమ్మనకుండా వూరుకున్నాడు.

"ఏమయినా ఆడవాళ్ళని అంత తలకెక్కించుకో కూడదు," అన్నాడు వెంకటపతి.

"ఈశ్వరుడికంటె దిగి వచ్చారూ? ఆయనని మించిన ఘనులము కాముకదా!" అన్నాను.

ఇంతలో సేట్‌జీ వచ్చి వెంకటపతి వున్నాడని సంతోషించి వెళ్ళిపోయాడు. పతీ నేనూ ఆ సాయంత్రం సినీమాకి వెళ్ళాం. నేను రాత్రితొమ్మిది గంటలకి హోటల్ కి వచ్చేటప్పటికి, సేట్‌జీ నాగది ప్రాంతాల తచ్చాడుతున్నాడు. ఏడ రయే వేళకియింటి దగ్గిర హాజరై, భార్యని టీచికి తీసుకువెళ్ళే అలవాటు అతనికి. ఇవ్వాళేదో కొంప మునిగినట్లుంది.

"మీకోసమే వెయిట్ చేస్తూండాను, సార్."

"ఏమిటి విషయం?"

"అంజి నంబర్ మాష్టిరా. అందయ్య కాతాల వించి కౌనమ్. అమ్మా యిరికిరాంగో, ఎయిటీన్ రుపీస్ ట్వెల్వయనాస్ దూ్య."

మిగతా సంభాషణ సేట్‌జీ పలుకుల్లో చెప్పను. నామాటల్లో చెబుతాను. ఐదవ నెంబరు గదికి రామదాస్ అనే ఆయన అయిదురోజులక్రితం బొంబయి నుంచి వచ్చాడట. రాగానే పదిరూపాయలు అడ్వాన్సు యివ్వమంటే, ఐదురూపాయిలే యిచ్చి, మిగతాది మర్నాడు యిస్తానన్నాడు. మొదటిమూడు రోజులూ తను ఒక్కడే వున్నాడు. రెండురోజుల క్రితం, మొన్న సాయంత్రం, ఆ అమ్మాయి హోసి

టల్ నుంచి డిశ్చార్జి అయివచ్చింది. డబ్బుకి వొత్తిడి చేస్తే ఈ పూటా ఆ పూటా అని మొహం చాటేస్తున్నాడు. నిన్న సాయంత్రం సేట్‌జీ గది ఖాళీ చెయ్యమన్నాడు—డబ్బు యివ్వక పోవటంవల్ల. యివ్వాళ పొద్దున్న కాఫీ యిడ్లీ సప్లయిచేశారు—సేట్ జీరాకపూర్వం. భోజనం సప్లయి చెయ్యవద్దన్నాడట, సేట్‌జీతను వచ్చినతర్వాత. అయ్యలేడు అమ్మ ఒక్కతే ఉందని తెలుసుకు, జాలిపడి, మధ్యాహ్నం టిఫిన్ పంపించాడు. అమ్మ టిఫిన్ తిరగ్గొట్టి కాఫీ మాత్రం పుచ్చుకుంది పొద్దున్న ఏడు గంటలకి వీధి మీది కెళ్లినరామనాన్, యిప్పుడురాత్రి తొమ్మిదయింది, యింతవరకూ రాలేదు. తనకేమి చెయ్యాలో పాలుపోకుండా ఉంది. వీళ్లిద్దర్నీ హోటల్నుంచి గెంటించడమెలా? తనకి రోజుకి మూడురూపాయిల నష్టం.

"సేట్‌జీ, ఈ రాత్రికి వాళ్లిద్దరికీ భోజనం పంపండి. ఆ అమ్మాయికి పొద్దుట్నుంచీ తిండి లేదనుకుంటాను. మీరు యింటికి వెళ్ళిపోండి. రాత్రి పన్నెండు గంటలకైనా ఆ రామనాన్ రాకపోడు. నేను రాత్రి రెండుగంటలదాకా చదువుకుంటూ వుంటాను గనక ఆయన వ్యవహారమేదో తెలుసుకు, రేపు పొద్దున్న మీకు చెబుతాను. ఆడది, ఆపిల్లని, పస్తుపుంచడం మనకి దోషం." సేట్‌జీకి నామాటమీద గురికనక నేను చెప్పినట్లు చేశాడు.

ఆ రామనాన్ రాత్రి పదకొండుగంటలకి పిల్లిలా చక్కా వచ్చాడు. మనిషి సన్నగా పూచలా ఉంటాడు; పక్షిముక్కు; చామనచాయ; తరుముకొస్తున్న తోడేలునుంచి పారిపోతున్నట్టుంటుంది అతని మొహం. వర్చస్సేమీ లేదుగాని ఆ కనురెప్పల్లో తీక్ష్ణతా, ఆ వేదనా ఉన్నాయి. వయసు యిరవై రెండూ యిరవైమూడూకంటె ఎక్కువ ఉండదు.

వరండాలో రెండుమూడుసార్లు పచార్లు చేశాను. వాళ్ళ గదితలుపు వోరవాకిలిగా ఉంది. అతి నెమ్మదిగా మాటలు చెప్పుకుంటూ భోజనాలు చేస్తున్నారు. వెంకటపతికి రామచిలకలా కనిపించిన అమ్మాయి పీలగా రోగిష్టిలా ఉంది. పదిహేడేళ్లుంటాయేమో! సర్వసామాన్యమైన చీర కట్టుకుంది. భార్యాభర్తలిద్దరూ ఒకళ్ళనొకరు—నాకు తెలియని భాషలో—డబాయించుకుంటున్నారు. భోజనమయ్యాక రామనాన్ సిగరెట్టు ముట్టించి వరండాలోకి వచ్చాడు. దూరంగా నుంచున్న నన్ను చూసి కొద్దిగా కలవరపడ్డాడు—ఆ కాల్చుకోవటం గది లోనే కాల్చుకోక బయటికెందుకొచ్చానా అన్నట్టుంది అతని మొహం.

ట్రాములూ బస్సులూ ఆగిపోయి చాలాసేపయింది. నిర్జన వీధుల్లో అక్కడక్కడ రిక్షాలుమాత్రం సంచారం చేస్తున్నాయి. రైలింజను అప్పుడప్పుడు కూస్తోంది. పేవ్‌మెంటు కుటుంబాలవంక బాధగా చూస్తున్నాను. 'రామనాన్‌ని ఎలా పలకరించడమా అని నేననుకుంటూవుండగా, అతనే నన్ను పలకరించి నా బుజాలమీద బరువుని కిందికి దించాడు.

"మాఆవిడ చెప్పింది—మీతో సేట్‌జీ ఏమిటో చెబుతున్నాడటగా!"

తను నమ్రతగా ఉండటంబోయి పెద్ద ఖబుర్లాడుతున్నాడే ఈ పెద్దమనిషి--అనుకున్నాను లోపల. "నాతో ఏమీ చెప్పలేదు. రామ్‌నాన్ అంటే మీరే కదూ!—మీకోసం వెయిట్ చేస్తున్నా నన్నాడు."

ఆమాటా ఆ మాటతో అరగంటలో కథ బయటపడింది. రామనాన్ నన్ను పరిచయం చేశాడు మంజులతకి. రామనాన్ అయినా పైకి పొగరుపోతులా కనిపించాడుగాని అంతర్యంలో మంచివాడే. బక్కచిక్కివున్నా మంజులతది ఆకర్షవంతమైన ముఖం. ఆమె అందమంతా కనుబొమలలో ఉంది. కనుకొలకులలోని కాంతిరేఖ చెక్కిలిసొట్ట దగ్గిర విల్లంబులా తిరుగుతుంది. గడ్డం ఒక మూపువాని పోవపు. సిల్కులాంటి జుట్టు బాబ్ చేయించుకుంది. చీర జాకెట్టూ చవకబారవి. ఎర్రటి దుద్దులు మినహా నగా నాణెం వొంటిమీదలేవు. బాగా జబ్బుపడి లేచిన మనిషి. తమిళంలోనూ యింగ్లీషులోనూ కలిపికొట్టుగా మాట్లాడేది. రామనాన్ మీద ఆమె కున్న అనురాగం క్షణక్షణానికీ చూపులో, సైగలో, మాటలో వ్యక్తమవుతూనే వుండేది.

అస్వస్థురాలు కనక మంజులత మంచంమీద పడుకుంది. రామనాన్, నేనూ కుర్చీలలో కూచున్నాం. అతను పదకొండుం బావుకి మొదలెట్టిన కథ పూర్తయేటప్పటికి ఒంటిగంటన్నర అయింది. అంతవరకూ మంజులత రెండుకళ్ళూ తెరుచుకు చూస్తూనే వుంది మా యిద్దరివంక. ఆమెని

నిద్దరపొమ్మని అతనూ చెప్పాడు, నేనూ చెప్పాను. 'నిద్దర రావడంలేదు—నిద్దరొస్తే మీరు చెప్పాలా?' అంది.

రామనాథ్, మంజులత ఒకరొకర్నొకరు తీవ్రంగా ప్రేమించుకున్నారు. వివాహానికి కులాలేగాక శాఖలు కూడా సరిపడాలిగా! మంజులతకంటె రామనాథ్ కొంచెం తక్కువ కులంవాడు. మంజులత తల్లిదండ్రులు కొస్త కలవాళ్ళు. అంచేత, కులం తక్కువ—ధనం తక్కువ వున్న రామనాథ్‌తో ఎలా సరిపెట్టుకుంటారు? కూతురికి కట్టడులు ఏర్పాటుచేశారు. తత్ఫలితంగా యిద్దరూ పారిపోయి పెళ్లిచేసుకున్నారు. మధురలో డాక్టర్ చేస్తున్న మంజులత అక్కగారు కూడా ముక్కుమీద వేలేసుకుంది. బొంబయిలో టైపిస్టుగా చేరాడు రామనాథ్. మూడేళ్ళు మూడు రోజుల్లా గడిచిపోయాయి. ఆరోగ్యం చెడిపోయింది. మద్రాస్‌లో ఉన్న రామనాథ్ పినతండ్రి వారికి సాయం చేస్తానన్నాడు. మంజులతని మొట్టమొదట తన పినతండ్రిగారింటికే పంపించాడు రామనాథ్. పినతండ్రీ పినతల్లీ ఆమెని హాస్పిటల్లో చేరిపించి, స్త్రీల వ్యాధి తాలూకు ఆపరేషన్ అయిన తర్వాత, బొంబయిలో ఉద్యోగం మానుకు మద్రాస్ రమ్మని రామనాథ్‌కి రాశారు. రామనాథ్‌కి అమాత్రం ఉద్యోగం యిక్కడ దొరక్కపోతుందా—అనుకున్నారు. ఒకరికొకరు చేదోడు వాదోడుగా ఉంటామనుకున్నారు. అనుకోకుండా ట్రాన్స్‌ఫరయింది ఆ పినతండ్రికి. అంతకీ ఆయన రామనాథ్‌ని రెండుమూడు కంపెనీలకి తీసుకువెళ్ళి పరిచయం చేశాడు. రేపో మాపో ఉద్యోగం రాకపోదు. ఈమందులకీ మాకులకీ మంజులత వొంటిమీదవున్న బంగారం యావత్తూ అమ్మెయ్యవలసి వచ్చింది.

రెండుగంటలకి నా గదిలోకి వెళ్లి పక్కమీద పడుకున్నానేగాని ఒక పట్టాన కునుకు రాలేదు. లోకంలో ఎంతబాధ, ఎంత నిస్సహాయత! ఏమైపోతారు వీళ్లిద్దరూ! ప్రేమించి పెళ్ళిచేసుకోవడం బట్టేగదా వీళ్ళకిన్ని అవస్థలు. కొన్నూర్‌లోనో, మాంగులూర్‌లోనో వున్న మంజులత తండ్రికి వీళ్ళమీద అంత కక్ష ఎందుకు? పితృహృదయం, వాత్సల్యం, దయా దాక్షిణ్యాలూ యివెక్కడ? అలాంటి వున్నాయా అసలు, పుస్తకాలలో మినహా! ప్రతిమనిషీ, తెలిసో తెలియకో, స్వంత లాభం కోసమే చేస్తున్నాడు. నా గదిలోకి కనిపించే లైట్‌హౌస్ వెలుగు ఎన్నో వెర్రి ఆలోచనలకి తావిచ్చింది. సూర్యుని ముదురు కిరణం నన్ను తట్టిలేపింది.

కాఫీ సేవించి, పేపరు తిరగేస్తూండగా సేట్‌జీ వచ్చాడు. తన జేబులోనుంచి ఒక చిన్న పొట్లంతీసి నా టేబుల్ మీద పెట్టాడు.

"చూడండి—పొట్లంలో ఏముందో! ఆసామ్మి నాదగ్గిర వుంచుకోమని చెప్పిపోయాడు పొద్దుటే. ఇదేదో దసల్బాజీ వ్యవహారంలా ఉంది." సేట్‌జీ అంత స్వచ్ఛంగా మాట్లాడలేదు. కాని ఆయన మాటలలోని సారాంశం అది.

పొట్లంలోవి మంజులతి ఎర్రదుద్దులు. ప్రాణం కొస్త చివుక్కుమంది. గడిచినరాత్రి వారితో అంతసేపు కాలక్షేపం చెయ్యడమే ఆకస్మిక చాపల్యానికి కారణం. పట్టుకుచ్చులాంటి జుట్టు ఎర్ర దుద్దులమీద పడినప్పుడు ఏదో తమాషాగా ఉండేది. అదేమీ అందం అనీ, ప్రత్యేకశోభ అనీ కాదు. పూచికపుల్ల బంగారంలేని ఆమె పచ్చటి శరీరంమీద, ఆ దేహకాంతిలో ఆ ముఖవర్చస్సులో ఎర్రదుద్దులు ఒక రకమైన వింత ఆభరణం. సేట్‌జీ గుప్పిట్లోనుంచి రామనాథ్ ఆ దుద్దుల్ని ఏనాటికీ విడిపించలేడని నాకు అనుమానం కలిగింది.

"వాళ్ళ దుద్దులు వాళ్లకి యిచ్చెయ్యండి. వారు మీకివ్వవలసిన పైకం నేనిస్తాను," అంటూనే, పాతిక రూపాయల చెక్కు సేట్‌జీ చేతిలో పెట్టాను. సేట్‌జీ తెల్లబోయాడు. నేనెందుకు అలా చేస్తున్నానో అతనికి బోధపడలేదు. నేను మర్యాదస్తుణ్ణో, బుద్ధిమంతుణ్ణో, వృద్ధిలోకి రావలసినవాణ్ణో అని సేట్‌జీకే కాదు, హోటల్ స్టాఫ్‌కందరికీ తెలుసు; అంచేత, బక్కచిక్కవున్న ఆ అమ్మాయిమీద మనసు వుండి నేనిలా పూనుకున్నానని ఎవరూ అనుకోలేరు. నిజం కూడా అంతేగా! తృటికాలం తటపటాయించి చెక్కు జేబులో పెట్టుకున్నాడు సేట్.

"దుద్దులు రామనాథ్‌కి యివ్వనా, ఆ అమ్మాయికి పంపించేదా?" అని అడిగాడు.

"రామనాథ్‌కి యివ్వవద్దు—యిటు నాకివ్వండి"

మారుమాటాడక ఆ పొట్లం నా చేతిలో పెట్టాడు సేట్. ఆ ఉదయంవేళ అతనికి లోకమంతా అగమ్యగోచరంగా తోచివుంటుంది.

దుద్దులపొట్లం నౌకరుద్వారా పంపించక నేనే తీసుకువెళ్లి యిద్దామనుకున్నాను. పొరబాటేమో— పాపవయస్సింకా 'టీన్సు' దాటలేదు. ఒక గొప్పపని చేసి అందుకు ప్రతిఫలంగా పట్టుశాలువా నాకు నేనే కప్పుకుందామనుకున్నాను. నేను వెళ్లి తలుపు తట్టకపోతే, మంజులత తనకి తానుగా నాకు కబురంపించేదా? నరాలు తోడే బాధతో, జీవనాంగ్సకోరంలో ఏమయ్యేదో! నాకు కబురంపించి వుండేది కాదేమో! అలా నిశ్చింతంగా కళ్లుమూసేసేదేమో! ఏమంటావు— ఈ కథ చదవలేని మంజూ?

శంకయిస్తూ నేను తలుపుతట్టేటప్పటికి మంజులత తలుపు తెరిచింది. తెరిచిన తలుపు అలాగే వుంచి, మంచంమీద కెళ్లి పడుకుని ఉండ చుట్టుకుపోవడం మొదలెట్టింది. రాత్రి కనిపించిన వెలుగు ఆమె మొహంలో లేదు. కళ్లు గుంటలుపడ్డాయి. బాధతో ముఖం ఎర్రబడింది. కడుపు నులిపెడుతోం దంటారే స్త్రీలు—అలాటి బాధట. మాట చెప్పలేక గిలగిలకొట్టుకుంటోంది. నాకు కళ్ళనీళ్లు తిరిగాయి. అలాటి బాధ నే నంతవరకూ చూడలేదు. ఏం చెయ్యాలో తోచక కుర్చీలో కూలబడ్డాను.

పదినిముషాలకి తెప్పరిల్లి, "తెల్లారిగట్ల నాలుగు గంటలనుంచీ యిలా బాధపడుతూనే వున్నా. తప్పనిసరి కనక ఆయన బయటికి వెళ్ళారు. ఆపద్బాంధవుడిలా వచ్చారు మీరు. హోటల్ నౌకరు ఈ గదివైపు తొంగిచూడటమే లేదు. లోకమే అంతే. ఒక కప్పు కాఫీ తెప్పించి పెడుదురూ— గొంతుక తడిఆరిపోతోంది." ఆమె యింత స్పష్టమయిన తెలుగుమాటలలో చెప్పలేదు. తమిళం యింగ్లీషూ కలిపి మాట్లాడింది.

వరండాలోకి వెళ్ళి హోటల్ నౌకర్ని ఆజ్ఞాపించగానే వాడు తక్షణం వేడివేడి కాఫీ పట్టుకొచ్చాడు. మంజులతకి ఆ కాఫీ చల్లార్చి పెట్టి యిచ్చాను. గడగడ తాగి, నిస్త్రాణ వచ్చినట్టు తలగడమీద తల ఆన్చింది. విల్లంబుల్లాటి కనుబొమల్ని వెక్కిరిస్తున్నాయి ఆమె ఎర్రటి పెదవులు. దుద్దుల పొట్లం యింకా నా చేతిలోనే వుంది.

రెండు నిముషాలు గడిచాయో లేదో, నన్ను పక్కకి తప్పుకోమని చేతితో సంజ్ఞచేస్తూ, మంచానికి అవతల పక్కగా తాగిన కాఫీఅంతా వాంతి చేసుకుంది. వాంతి అయినప్పట్నుంచీ ఆయాసం ప్రారంభమయింది. గుండె దడ హెచ్చింది. నౌకరు ఆమె వమనం చేసుకున్నచోట బాగుచేసి, గదిలో అగరు వత్తులు వెలిగించి, ఆమెకి మళ్ళా వాంతివస్తే యిబ్బందిలేకుండా, మంచం పక్కనే బేసిన్ ఉంచాడు. పది నిముషాలు తిరక్కుండా మళ్లీ వాంతి చేసుకుంది. వాంతి వచ్చినప్పుడల్లా, మంచంచివర మోచేతిమీద బలం ఆన్చి, ముందుకి వంగవలసివచ్చేది. వొంట్లో త్రాణ లేకపోవడంవల్ల మూడోసారి డోక్కుంటున్నప్పుడు, యించుమించు కిందపడేటంత పని అయింది. ఒక్కంగలో దూకి ఆమె పడకుండా పట్టుకున్నాను. బుజాలు పట్టుకుని మనిషిని ఆపానో, నడుం పట్టుకు మనిషిని ఆపానో—నాకీనాడు జ్ఞాపకం లేదు. ఆమెని సరిగా పడుకోబెట్టి, అయిదారు నిముషాలు ఆ పక్కమీదనే కూచున్నాను.

మంజులత ముఖంబాగా అలిసిపోయింది. రెండు కళ్లలోనుంచి నీళ్ళు జలజల కారుతున్నాయి. పిరమిడ్ రుమాలుతో ఆ కన్నీటి తుంపరలు తుడిచి, "చాలా బాధపడుతున్నట్టున్నావు— డాక్టర్ని పిలిపిస్తాను," అన్నాను. ఆమెని నేను ఏకవచనంలో సంబోధించడం, నన్నామె మన్నన చెయ్యడం వాతావరణసృష్టికోసం చేస్తున్నాను. మేమిద్దరమూ మాట్లాడుకున్నది చాలామట్టుకు యింగ్లీషులోనే—అప్పుడప్పుడు తమిళంలో.

"వొద్దు. మీరు భోంచేసిరండి. సాయంత్రందాకా నాదగ్గిరే, యిక్కడే, కూచోండి."

అప్పుడామె అరిచేతిని నా చేతుల్లోకి తీసుకున్నాను. ఆమె చేతివేళ్ళు వణికాయి; మళ్లీ కళ్లు చెమర్చాయి.

"డాక్టర్ని పిలుచుకువచ్చేందుకు నేను వెళ్ళక్కర్లేదు. ఫోన్ చేస్తే వస్తాడు. ధనరాజ్ నాకు బాగా తెలిసినవాడే!"

"మీరు వర్రీపడకండి. ఏ డాక్టరూ నన్ను బతికించలేడు. డిస్చార్జి చేస్తున్నప్పుడు వాళ్లు హాస్పిటల్లో చెప్పనేచెప్పారు. ఏ తప్పయితే చెయ్యకూడ

దన్నారో ఆ తప్పు జరిగింది. నాకూ బతకాలని లేదు. ఎందుకు బతికి?"

ఆ తప్పేమిటో క్షణకాలం ఆలోచిస్తేగాని తెలియని వయసు నాది. మంజులత అధరంమీద మెరిసిన చిరునవ్వువల్ల ఆ తప్పేమిటో తెలిసింది. రామనాథ్‌మీద నాకు పట్టరానంత ఆగ్రహం వచ్చింది. కోపతీక్ష్ణత నాకు తెలియకుండానే ముఖంమీద కనిపించడం పసిగట్టి, ఆ అమ్మాయి అంది! "అతనిమీద కోప్పడి ఏం లాభం? నన్ను ఎంతగానో ప్రేమించాడు, పువ్వుల్లోపెట్టి పూజించాడు. ఇవి మాకు చెడ్డరోజులు. అంచేత కష్టాలు పడుతున్నాం. కష్టాలు వొద్దు, సుఖాలుమాత్రమే కావాలి—అంటే వస్తాయా? పినతండ్రిని నమ్ముకుని వున్న ఉద్యోగం వదులుకున్నాడు. తిప్పలు పడుతున్నాడు. అతన్ని చూస్తే జాలేస్తుంది. నాకోసం చదువుమానుకు, అన్నగారితో దెబ్బలాడి, నన్ను పెళ్ళిచేసుకున్నాడు. ఇటు మా వాళ్ళకీ, అటు వాళ్ల వాళ్ళకీ దూరమయాం...ఫోం చేసి రాకూడదూ?"

"నాకు అన్నం సయించదీ పూట, మనస్సు ఎలాగో వుంది. డాక్టర్‌కి ఫోను చేసివస్తాను," అని పక్కమీదనించి లేవబోతూవుండగా, నా చెయ్యి పట్టుకుంది మంజుల. మొట్టమొదటిసారి ఆ రోగి స్త్రీ అనే భావన కలిగింది. ఏదో విద్యుత్ నాలో ప్రవహించినట్లయింది.

"డాక్టర్ నన్ను ఎలానూ బతికించలేడు. హాస్పిటల్లో చెప్పినమాట అబద్ధం కాదు. నేను చనిపోయేదాకా నా పక్కని వుండండి, అదే నాకోరిక. రామనాథ్ ఏ సాయంత్రానికి వస్తాడో! నన్ను వొదిలి వెళ్లకండి. మీరు నాపాలిట దేవుడిలా వచ్చారు. నాకు భయమేస్తోంది. ఏవో నల్లగా కనిపిస్తున్నాయి," అంటూ వణికిపోతూ, వెక్కి వెక్కి ఏడవ నారంభించింది. మనిషిని నా వైపుగా తిప్పుకుని, వీపుమీద చెయ్యివేసి బుజ్జగించాను.

"ఏడవకు, మంజూ, నిన్ను వొదిలి వెళ్ళను. డాక్టర్లు నిన్ను భయపెట్టేందుకు చెప్పివుంటారు. నేను పక్కనుండగా యమభటులు నీదగ్గర కొస్తారా? నీ ప్రాణానికి నా ప్రాణం వొడ్డి కాపాడనూ? భయపడకు. భయమే మృత్యువంటారు పెద్దవాళ్లు."

నెమ్మదిమాటలు చెప్పి కిందికి వెళ్ళి డాక్టర్‌కి ఫోను చేశాను. అరగంటలో ధనరాజ్ వచ్చాడు. డాక్టర్ పరీక్ష యింకా పూర్తికాక పూర్వమే మళ్ళీ బాధవచ్చిందామెకి. ఉండలా చుట్టుకుపోయి గిలగిల కొట్టుకునేది. ధనరాజ్ మనిషినంతా పరీక్ష చేశాడు. పొత్తికడుపూ, ఊపిరితిత్తులూ, నాడీ చూశాడు. నన్ను దూరంగా వెళ్ళమని ఆమెని ఏవో ప్రశ్నలు వేశాడు.

"ప్రస్తుతం ఒక యింజెక్షన్ యిస్తాను. యిప్పుడు రెండు అవుతోందా, సాయంత్రం ఆరు గంటలకి మళ్లీ వచ్చిచూస్తాను. బాధని ఓర్చుకోగల శక్తి గుండెకి లేదు—అంచేత రోగి నిద్రపోవడం మంచిది. మత్తు కలిగించే యింజెక్షన్ యిస్తున్నాను." అన్నాడు ధనరాజ్ నాతో.

ఏ యింజక్షన్ యిస్తే నాకెందుకుగాని, ఆమె బాధతగ్గాలి. ఆమె అలా బాధపడుతూవుంటే రెండు కళ్ళూ వొప్పగించి చూస్తూ కూచోలేను. యింజెక్షన్ పుచ్చుకుంటూ డాక్టర్‌తో అంది మంజులత:

"నిద్దర్లోనే హాయిగా చనిపోయేమందు యివ్వండి. ఈ యమబాధ నేను భరించలేను."

"బాధపడకండి," అంటూ ఓదార్చాడు డాక్టరు.

ధనరాజ్‌ని సాగనంపేందుకు వరండాలోకి వచ్చాను. "ఎవరా అమ్మాయి?" అని అడిగాడతను.

కథ యావత్తూ చెప్పాను. "పాపం!" అని నిట్టూరుస్తూ, "బతకదు" అన్నాడు తీర్పు చెప్పినట్టు.

"అంత గడ్డువ్యాధా?"

"ఆ అమ్మాయి సంసారానికి పనికిరాదు. ఆ భర్త పశువో, మృగమో అయివుండాలి."

ఆ సంగతి నా కింతకిపూర్వమే తెలుసు చూచాయగా! "నిజంగా బతకదంటారా ఆ అమ్మాయి?" అన్నాను ఆదుర్దాగా.

నా వ్యాకులత గ్రహించి! "అంత మంచితనం మీకు పనికిరాదు. నిన్న నీపాటికి ఆ అమ్మాయి ఎవరో మీకు తెలీదు. యివ్వాళ ఎందుకంత వేదన మీ కామెగురించి, వొద్దు, వొద్దు; పసితనంవల్ల బేజారైపోతున్నారు," అంటూ నా వీపుతట్టి నిష్క్రమించాడు ధనరాజ్.

నేను గదిలోకి వచ్చేటప్పటికి_ముఖమంతా కళ్లు చేసుకుని చూస్తోంది మంజులత. నౌకరు కొత్త అగరు వత్తులు వెలిగించి, బేసిన్ కడిగి పట్టుకొచ్చాడు. మానసిక వాంతితో ఆ వాంతులు ఆగలేదు. అడపా దడపా అవుతూనే వున్నాయి. నాలిక పిడచగట్టుకు పోతోందని మంచినీళ్ళు తాగేది; బుక్కెడు వాంతి చేసుకునేది.

"వాసన వేస్తోందిగదూ!" అనేది మధ్య మధ్య. అలాంటి మాటలనవద్దని వారించేవాణ్ణి.

గది తలుపు జేరవేసి వుండేది. నౌకరు వున్నప్పుడు కుర్చీమీద, నౌకరు లేనప్పుడు మంచంమీద కూర్చునేవాణ్ణి. డాక్టర్ని పంపి గదిలోకి రాగానే, "ఏమన్నాడు డాక్టర్?" అంది మంజులత.

"తగ్గిపోతుందన్నాడు."

"అబద్ధం."

"నిజమే. ఇంకో పావుగంటలో నీకు నిద్దర పడుతుంది. హాయిగా నిద్దరపో".

"నిద్దరపట్టగానే మీరు వెళ్ళిపోతారా?"

"నేను వెళ్ళిపోవడమా? నిన్ను వొదిలి ఎప్పటికీ వెళ్లను. మంచిపిల్లలా నిద్దరపోమ్మా!" అన్నాను, ముద్దుచేస్తూ.

"మా అమ్మమ్మ చనిపోతూ యమదూతల్ని చూసి గావుకేకలు పెట్టింది. నేనూ అలా కేకలేసి యితరుల్ని భయపెట్టకుండా, శాంతంగా చనిపోగలితే......మీ చేతుల్లో నా ప్రాణాలు వొదల నివ్వరూ?"

ఈసారి కన్నీళ్లు వాకొచ్చాయి. ఈ అమ్మాయి చచ్చిపోతుందా? నిజంగానా? ఊరూ పేరూ తెలియని పరాయిమనిషి సమక్షంలో, 'నా' అనేవాళ్లు ఎవరూ లేనిచోట, పట్నవాసపు హోటల్ గది నాలుగుగోడలూ వెక్కిరిస్తూ వుండగా, ఈ చిన్నపువ్వు నేలకలుస్తుందా? ఏమిటీ మానవ జీవితం? మృత్యుప్రాంగణంలో మేడలుకట్టే మన ఆశలకీ ఆవేదనలకీ అర్థం ఉందా? ఎంత దేవుళ్లాడుతాం—భర్తృహరీ, వేమనా చెప్పిన పరమ సత్యాలు తెలుసుకోలేక!

ఆమె ఫాలభాగంమీద చెయి ఉంచాను. పెద్ద జ్వరమేమీ లేదు. కణతలు వేగంతో కొట్టుకుంటున్నాయి.

"మంజూ, నువ్వు బతుకుతావు. నీకు తెలీదు— నువ్వు బతుకుతావు. నామాట నమ్మ."

ఆమె పెదవులమీద వెలిసిన నీరసపు నవ్వులో ఈ ప్రపంచపు శోభలన్నీ ప్రతిబింబించాయి. ఆమె గడ్డాన్ని నొక్కుతూ యింకోసారి అన్నాను: "నమ్మ, మంజూ!" అప్పుడే మగత వచ్చేస్తోంది. "ఆ" అంటూ నిద్రపోయింది.

కాస్త కాఫీ టిఫినూ ఆ గదిలోకే తెప్పించుకు తిన్నాను. మళ్ళీ మరికొన్ని అగరువత్తులు వెలిగించాను. డోకులవల్ల గదికి రోగిష్టి వాసన వచ్చింది. నిద్రపోతున్న ఆమెని పరిశీలనగా ఒక గంటసేపు చూశానేమో! అర్థంపర్థంలేని ఆలోచనలెన్నో మెదడుమీదుగా దొర్లిపోయివుంటాయి. రామనాథ్ని తలుచుకుంటే ఒక్కొక్క క్షణాన జాలివేసేది; మరొక్కొక్క క్షణాన వొళ్లుమండే కోపంవచ్చేది.

బుర్ర వేడెక్కడంవల్ల చదువుకోడానికి పుస్తకం తెరిచాను. పేజీలు సాగితేనా! సాయంత్రం అయిదయింది. తలుపు నెమ్మదిగా లోపలికి తోశాడు వెంకటపతి. చీమ చిటుక్కుమంటే ఆమెకి మెలకువ వస్తుందేమో అన్నట్టు, పదిలంగా అడుగులు వేసుకుంటూ మంచందగ్గిరికి వచ్చి, కళ్ళు పెద్దవిచేసుకు చూశాడామెని వెంకటపతి.

ఇద్దరమూ వరండాలోకి వెళ్లాం. జరిగినది వెంకటపతికి చెప్పాను.

"మధ్యని మీకొచ్చి చుట్టుకుందేమిటి ఈ పాపం!"

అతనలా నిర్దాక్షిణ్యంగా అనడం మనస్కరించక; "అలా అంటారేమిటి! కష్టాలు ఎంతటివారికైనా వస్తాయి. ఆమాత్రం ఉపకారబుద్ధి లేకపోతే మనకి మానవులనిపించుకునే అర్హత ఏమిటి? రామనాథ్ రాత్రికూడా వస్తాడో, రాడో! మీ ఆవిడ పర్మిషన్ తీసుకు యిక్కడ పడుకోకూడదూ మీరీ రాత్రి?"

"ఓ—నిక్షేపంగా! కందకులేని దురద చేమ కన్నట్టు—మధ్యని మీరు యిరుక్కున్నారే ఇందులో అని అన్నానుగాని, మరొకందుకు కాదు. ఆపత్సమయంలో యిలాటివి చూసుకుంటామా? తప్పకుండా వస్తాను. పాపం—ఆ అమ్మాయిని రంగుల రామచిలక

అన్నా, కాని, సీతా అమ్మగారు అంటేది. ఆ పిల్లది బతికి బట్టకడితే మనకదే పదివేలు."

నాకు ఆ అమ్మాయిమీద దయారసం ఉందని గ్రహించిన ఉత్తరక్షణంలో వెంకటపతి ధోరణి మారిపోయింది. మంచిఅయినా చెడ్డఅయినా నడుం కడదామన్నాడు. అతని ఊహ ఎంతదాకా పోయిందంటే! రామనాథ్ యింక ఎప్పటికీ రాక, ఆ అమ్మాయి దారీ తెన్నూ లేక నాదగ్గిర వుండిపోవలసి వస్తే—అదీ అంత యిబ్బంది లేదట. అలాటి అందమైన స్త్రీ యింటిని దివ్యజ్యోతిలా వెలిగించగలదట.

వెర్రితలలు చేసే ఆలోచనల్ని అరికట్టుకున్నాను. 'ఈ రాత్రికి ఆమె బతుకుతుందో బతకదో' అని డాక్టరు చెప్పిన మనిషిని గురించి, పతి అల్లే కాల్పనిక జగత్తు నీటిబుడగలాటిదనే యింగితం నాకు లేకపోలేదు. కాని వెంకటపతి, నాకంతవరకూ కలగని కొన్ని అసందర్భపు టాలోచనలు నాలో ప్రవేశపెట్టాడు. పుస్తకవ్యక్తులతో కాలక్షేపం చేసే నాకు, వెంకటపతి మాటలుజీవితపుడిగుండాల్ని జ్ఞాపకం చేసేవి. సంస్కారరీత్యా అతను నాకంటె తక్కువవాడని తెలిసివున్నప్పటికీ, అందుకే *Tolerate* చేసివాణ్ణేమో అతన్ని!

డాక్టర్ వచ్చాను. ముగ్గురమూ లోపలికి వెళ్లాం. స్విచ్ నొక్కగానే వులిక్కిపడి లేచింది మంజులత. బయట కొద్ది కొద్దిగా చీకటి పడుతోంది. క్షణకాలం మా ముగ్గుర్నీ భయం భయంగా చూసింది.

"అలా చూస్తావేం!" అన్నాను.

"నేనింకా బతికేవున్నానా?" అంటూనే గిలగిల కొట్టుకోవడం మొదలెట్టింది. పావుగంట అలా తన్నుకుంది. డాక్టర్ గుండె చూశాడు. మధ్యాహ్నం యింకో యింజెక్షన్ యిస్తానన్నవాడు యివ్వ దివ్వనన్నాడు. నాలుగు పొట్లాలు యిచ్చాడు. బాధ భరించలేనప్పుడు, గంటకి తక్కువ కాని వ్యవధితో, ఆ పొట్లాలు వేసుకోవాలన్నాడు. పతిని ఆమెవద్ద కూచోబెట్టి డాక్టర్‌తో వరండాలోకి వచ్చాను.

"ఏమనంటారు?"

"గ్లూకోజూ, పాలూ, అయిమూ కలిపిన నీళ్లు చెంచాతో, మింగుడు పడేటంతవరకూ, యిస్తూవుండండి. యింజెక్షన్ యివ్వడానికి గుండె అతి నీరసంగా ఉంది. యింజెక్షన్ యిచ్చినా ఒకటే, యివ్వకపోయినా ఒకటే. రాత్రి రెండు మూడు గంటలలోపున ఆమె చచ్చిపోతుంది."

పాదాలకింద నొయ్య పట్టనిపించింది. "ఎంత డబ్బయినా ఆమెకోసం ఖర్చుపెడతాను. ఆమెని బతికించలేరూ?" మతిలేని మాటలు—మతి వున్నవాడు అలా మాట్లాడుతాడా?

నేను దిగజారిపోవడం కనిపెట్టి ధనరాజ్ అన్నాడు. "మీరు మనసు కలవరపెట్టుకోకండి. జాతస్య మరణం ధృవం-నిన్న సాయంత్రం ఈ వేళకి ఆవిడెవరో మీకు తెలీదు. ఎందుకంత కంగారు పడతారు? ఆవిడకి ఆయుర్దాయం ఉంటే బతుకుతుంది."

"మీరేమీ చెయ్యలేరా?"

భుజం తడుతూ, "కథలు రాసే మీకు, డాక్టర్లు మందులిస్తారు గాని ఆయుర్దాయం యివ్వలేరని నేను చెప్పాలా?" అన్నాడు.

"ఆమె చనిపోతుందంటారా?"

"బతికివుంటే రేపు పొద్దున్న ఏడు గంటలకి ఫోన్ చెయ్యండి."

"బతకడ వేగా మీర చేది! ఆ రామనాథ్—ఆమెభర్త—ఎక్కడవున్నాడో వెతకడం మనవిధిగా

"ట్రాములు కట్టేసే వేళకైనా అతను రాకపోతాడా? పన్నెండు మూడుగంటల మధ్య ప్రాణం పోవచ్చు. పాపం—ఎవరి కెక్కడ రాసిపెట్టి ఉందోగదా!"

నాకు ముందు వెనకలు తోచలేదు. కళ్లు చీకట్లు కమ్మాయి. యంత్రంమాదిరి గదిలోకి వచ్చాను. సేట్‌జీ ఒక కుర్చీమీదా వెంకటపతి ఒక కుర్చీమీదా కూచుని ఆమె అవస్థను గురించి విచారిస్తూ, నా ఉదారబుద్ధిని శ్లాఘిస్తున్నారు.

"మీకు జీవుకు తప్పకుండా మంచిచేస్తాను," అన్నాడు సేట్‌జీ నన్ను ఉద్దేశించి. ఆమె ఆరాత్రి మరణిస్తుందని డాక్టర్ చెప్పిన సంగతి సేట్‌జీకి నేను చెప్పలేదు; వెంకటపతికూడా తెలివిగా దాచాడు ఆ విషయం. కాసేపు రోగాలనుగురించీ మందుల గురించీ మాట్లాడి సేట్‌జీ వెళ్తూ గుమ్మందగ్గిర నాతో అన్నాడు! "అతను—ఆ రామనాథ్—వొట్టి దగుల్బాజీ, మీరు ఆదుకోకపోతే ఆ అమాయకురాలు ఏమయేది?"

తెల్లారేటప్పటికి ఆమె కష్టాలు తీరుతాయి గాబోలు! ఈ దుర్భరజీవననాటకానికి తెరపడుతుంది కాబోలు. అవమానాలూ, చిన్నచూపులూ, యాతనలూ లేకుండా ఈ తపస్సాంద్రపు ఆవలితీరం చేరుతుంది కాబోలు! ఏమో!!

వెంకటపతి భోంచేసి వచ్చేందుకు వెళ్లాడు. సాయంత్రం ఏడవుతోంది. ఆమె పక్కలో కూచుని పట్టుకుచ్చులాంటి జుట్టు నిమురుతున్నాను. నిన్నటి సాయంత్రం—నాకు—ఈమె లేదు; రేపు సాయంత్రం—నాకు—ఈమె ఉండదు. తెల్లారేలోపున ఈ పసిడిదేహంలోని పరమాణువు మాయమవుతుందా? రెండు చెక్కిళ్లూ మృదువుగా స్పృశిస్తూ, చూపుడు వేలితో నుదురుమీద రాస్తూ "మంజూ, నీకు బతకాలని లేదూ?" అని అడిగాను.

"ఎందుకు బతకడం?"

"నాకోసం."

"నేను మీకెందుకు?"

"ఎందుకో నాకు తెలీదు. నువ్వు బతకాలి. బతికి తీరాలి. నాకోసం నువ్వు బతకాలి, ఎందుకని అడగకు." నా కంఠం రోదనస్వరంతో వణికింది. ఆమె కళ్ళలో కొత్తలోకాలు వెలిగాయి. చెక్కిలిమీదవున్న నా చేతిని తన చేతిలోకి తీసుకుని, చెంపమీద పెట్టుకు, ఆ చేతిని బంధిస్తున్నట్టుగా ఒకపక్కకి వరిగింది.

"మధ్యాహ్నం భోంచెయ్యలేనట్టు ఉంది. తొందరగా భోంచేసిరండి." ప్రేమించే స్త్రీలు అన్నపానాదులగురించి ఒకటికి నాలుగుసార్లు కనుక్కుంటారని ఆనాడు నాకు తెలీదు.

"భోంచెయ్యాలని లేదు."

"వొద్దు! వొళ్లు చెడిపోతుంది. నౌకర్ని యిక్కడ వుంచమని మీరు వెళ్లిరండి"—అంటూ గడ్డం పట్టుకుంది. మా యిద్దరిమధ్యా మాతోటే సమసిపోవలసిన చనువు వస్తోంది. ఆ చనువులోని అంతరార్థం మా ఆత్మలకే తెలుసు—లోకానికి తెలీదు.

పొద్దున్న, చనిపోతానని—తను. భయపడింది. ఈ పూట, డాక్టరు చెప్పడంవల్ల, చనిపోతుందని—నేను—భయపడుతున్నాను. నేను భోంచేసి వచ్చేవేళకి, మంజు మొహానికీ చేతులకీ పౌడరు రాసుకు పడుకునుంది. పొద్దుట్నుంచీ అక్కర్లేకపోయిన పౌడరు యిప్పుడు ఎందుకు కావలసివచ్చిందో!

"మీరు వెళ్లినతర్వాత ఒక వాంతి అయింది; మళ్లీ నొప్పి వచ్చేటట్టు ఉంది."

"గ్లూకోజ్ వాటర్ తాగావా?"

"తాగడంచేతనే వాంతి వచ్చింది"

"పౌడరు ఎందుకు రాసుకున్నావు?"

"లవెండర్ కూడా రాసుకోవాలనిపించింది. కాని సీసాలో లేదు."

వొద్దంటున్నా, నా గదిలోనుంచి లవెండర్ సీసా తీసుకువచ్చి ఆమెకి యిచ్చాను. బట్టలమీద చల్లుకుంది.

"వెంకటపతి ఏమనుకుంటాడు?"

"ఎవరాయన?"

"ఇందాక వచ్చిన స్నేహితుడు."

"మళ్ళీ వస్తాడా ఆయన?"

"రాత్రి మనకి సాయంగా యిక్కడే పడుకుంటాడు."

"బయట మడతమంచం వేయించి పడుకోమనండి. పాపం, ఆయన్ని కూడా శ్రమపెట్టడమెందుకు?"

ఇంత తెలివిగా మాట్లాడుతున్న మనిషి రాత్రి రెండుగంటలలోపున ఎలా చనిపోతుంది? ధనరాజ్ చెప్పాడు; ఆమె చావు అమాంతం వస్తుందని, మాట్లాడుతూ మాట్లాడుతూ *Collapse* అవవచ్చునని. బహుశా మనసులో ఆమెకీ దృఢంగా తెలుసునేమో చచ్చిపోతానని. వెంకటపతి వొచ్చాడు; అతను బీడీ కాల్చుకుంటూ బయట మంచంమీద పడుకున్నాడు.

పది నిముషాలూ పావుగంటా మగతనిద్ర పోతూ లేస్తోంది మంజులత. రామనాన్ వచ్చి నా ప్రమాదం లేదనీ, తనపక్కలో అలా కూచుని వుండవలసిందనీ నిష్కర్షగా చెప్పింది. నౌకరు వెంకటపతి మంచం పక్కనే పడుకున్నాడు. తొమ్మిదయింది, పదయింది. భర్త అయిపూ జాడా లేదు. వొద్దని మారాం చేస్తున్నప్పటికి పదింబావుకి కాసిని గ్లూకోజ్ నీళ్లు పట్టాను; తాగింది. ఏదో భయం భయంగా ఉందంది. నాకూ మనసులో దిగులుగానే ఉంది; మేకపోతుగాంభీర్యం చూపెట్టాను.

గదిలో చంద కాండిల్ బల్బు వెలుగుతోంది. కిటికీలని చూసి భయపడుతుందని కిటికీ తలుపులు వేశాను. ఎలక్ట్రిక్ పంకా టక్‌టక్ మంటోంది. అగరు ధూపం మత్తు కొద్దిగా తగ్గింది.

"చంద్రోదయమయితే గాని చావరటగా!"

మళ్ళీ ఈ మాటలు మాట్లాడుతుందని నేను అనుకోలేదు. మనసులోనుంచి ఆ భయోత్పాతం ఆమెకి పోలేదు.

"నీకేమీ ప్రాణాపాయం లేదని డాక్టర్ చెప్పాడు."

"మీకు అబద్ధమైనా చెప్పేవుంటాడు; లేదా ఆయన కాపాటి తెలుసుకునే శక్తి అయినా లేక పోవాలి. నాకు చావు ఎలా వస్తుందో నాకు తెలుసు—ఠకీమని గుండె ఆగి మరణిస్తానట. బాధ రాబోయేముందు గానీ, బాధ తీరిన పది పదిహేను నిముషాల్లో గాని అపని జరగవచ్చు."

"మంజూ, నువ్వు బతుకుతావు—నీకు తెలీదు," అంటూ ఆమె నుదుటిమీద ముద్దుపెట్టుకున్నాను.

ఆ రోగిష్టిమనిషి అదోలా నవ్వుతూ, "నన్ను ఎందుకు ముద్దెట్టుకున్నారు—తప్పు కాదూ?" అంది.

"తప్పూ లేదు, గిప్పూ లేదు," అంటూ ఆమె వెన్నెముకమీద చేతివేళ్లతో హార్మోనియం వాయించాను.

"అయ్యో, నామీద మీకీమమకారం ఎందుకు?" అని దీనంగా, భూదేవిలా వాపోయింది.

పదకొండయింది,—భర్త రాలేదు. వెంకటపతి మాటలు జ్ఞప్తికొచ్చాయిగాని మంజుని శిరీషపు ప్పూలా ధరించగల ధైర్యం నా కొచ్చింది అమాంతం. రామనాథ్ వస్తాడూ, వచ్చినవాళ్ళలో జత—రాడూ, పోయినవాళ్ళలో ఒకడు. మంజు ఈ ఉపద్రవంనుంచి దాటితే, ఆమెగురించిన సమస్తం నేను చూసుకుంటాను.

పన్నెండుకి యిరవైనిముషాలు వుండవగా వులిక్కిపడి లేచి, నావొళ్ళో తలపెట్టుకు పడుకుంది. పట్టుకుచ్చులాటి జుట్టుని గోళ్ళతో దువ్వుతూ లాలిస్తున్నాను. మళ్లీ కొంత కునుకుపట్టిం దామెకి. పన్నెండూ అయిదు నిముషాలకి ఒక్కసారి కెవ్వున కేక పెట్టింది. పక్కగదుల్లో వాళ్లు పరిగెత్తుకు వస్తారనుకున్నాను గాని రాలేదు. ఆఖరికి వెంకటపతికి కూడా మెలకువ రాలేదు.

"కడుపు నరాలు తోడేస్తున్నాయి. ఈ గదంతా గిరగిర తిరుగుతోంది. ఇంత చీకటిగా ఉందేమి?"

మంజులత మనలోకంలోనుంచి వెళ్ళిపోతున్నట్టుంది. గదిలో అంత పెద్దదీపం వెలుగుతూవుండగా చీకటేమిటి? ఆమెని దిండుమీద పడుకోబెట్టి వెంకటపతిని లేపనా? అతనుమాత్రం ఏం చెయ్యగలడు? ఈ అపూర్వబాంధవి మరణం నాచేతుల్లో ఉందా? పెద్దపెట్టున ఏడుపొచ్చింది, ఏడవలేను. వొళ్లు జలదరించింది.

"మంజూ!" అన్నాను నెమ్మదిగా.

"ఏమిటండీ?"

"కలవరిస్తున్నావు."

"కలవరింత కాదు. ఏదో అయోమయంగా ఉంది. నన్ను వొదిలి వెళ్ళకండి."

"నువ్వు నా మంజువి. నాకోసం బతుకుతావు. నిన్ను నేను బతికించుకుంటాను. ప్రేమలో అమృతానికి వుండే గుణం ఉందన్నారు. అంచేత, నువ్వు బతక్క తప్పదు."

ఆమె బతికింది. సులువుగా ఒక్క మాటలో ఆ సంగతి ఈనాడు చెబుతున్నాను గాని, ఆనాడు తెల్లవారుజాము నాలుగు గంటలదాకా ఎంత బాధ పడింది మంజు! విలవిల తన్నుకునే ఆమె పాంచభౌతికశరీరాన్ని చూసి నేనెంత ఏడ్చాను! బాధలూ కన్నీళ్లూ కాలమనే మహార్ణవంలో కలిసిపోతాయి కదా! నా మంజు నాకోసం మృత్యువుతో హోరాహోరిని పోరాడింది. ఎంత అహం—నా మంజు, నాకోసం; మంజూ నేనూ జీవితంలో కలుసుకోము. కలుసుకోకపోయినప్పటికీ ఎంత అహం!

మర్నాడు పొద్దున్న ధనరాజ్ మంజులత బతకడం 'మిరకిల్' అన్నాడు. ఆ సాయంత్రం ఆమెకింక ప్రాణభయం లేదన్నాడు. ప్రాణాపాయస్థితి దాటినతర్వాత ఎర్రదుద్దులు ఆమె చేతిలో పెట్టాను.

"యివి మీకెలా వచ్చాయి?"

"యివి యిద్దామనే నిన్నపొద్దున్న మీ గది

లోకి వచ్చి జన్మజన్మాలకీ మరుపురాని అనుబంధం ఏర్పాటు చేసుకున్నాను."

మంజులత నీరసంగా కాక శృంగారాన్ని ఒలకబోస్తూ నవ్వింది.

"రామనాథ్ రాడాయిక ?" అన్నాను,— నేను అడగకూడని ప్రశ్న, కాని అడక్క తప్పదు.

"వస్తాడు — ఈ సాయంత్రం తప్పకుండా వస్తాడు."

ఆమె చెప్పినట్టుగానే సాయంత్రం వేళ రామనాథ్ వచ్చాడు. భార్యాభర్తలు ఏమి మాట్లాడుకున్నారో తెలీదుగాని కన్నీళ్ళతో నాకు కృతజ్ఞత తెలిపాడు. మరుసటి ఉదయం అతను బెంగుళూరు వెళ్లాడు,—ఆ సంగతి డాక్టరు వచ్చినపుడు మంజులత చెప్పేదాకా నాకు తెలీదు.

"ఎప్పుడొస్తాడు ?"

"రేపే వస్తానన్నాడు. రాగలడో, రాలేడో! మా బ్రదర్‌కి టెలిగ్రాం యివ్వండి—మావాళ్లింటికి వెళ్ళిపోతాను."

"ఇక్కడ వుండకూడదా ?"

"మీకు తెలీదు—చిన్నతనం." అలా అన్నందుకు కాసేపు అలిగాను. చటుక్కున జ్ఞాపకంవచ్చి "దుద్దులేవి ?" అన్నాను.

"యివ్వలేదు. తలగడకింద దాచాను. మీరు సేట్‌జీ దగ్గిర్నుంచి తీసుకున్నట్టు అతనికి తెలీదు."

మంజులత, నాలుగురోజుల్లో ఎంతో చనువయింది. నాతో చిన్నపిల్లమాదిరి ఆడుకునేది; నన్ను ఆడించేది. స్త్రీ మనసివ్వడమంటే ఏమిటో అంతవరకూ పుస్తకాలలో చదివానేగాని అనుభవంలో తెలీదు. మంజులతకి జుట్టుదువ్వడం, పౌడర్ రాయడం నా డ్యూటీస్.

సాయంత్రం అయిదవుతుంది. పక్క డాబా మీద పదహారు పద్ధెనిమిదేళ్ళ అమ్మాయి తమ్ముడి గాలిపటం ఎగరవేస్తోంది. మంజులత డ్రెస్సింగ్ టేబుల్ ముందు కూచుని వుంది. నేను పక్కన నుంచుని ఆమె మొహంమీద యార్డ్‌లీస్ పెడ్తున్నాను. గాలిపటం ఎగరవేస్తున్న అమ్మాయిని చూపి మంజులత ఛటాలున అడిగింది: "అలాటి అందమైన పిల్లని మీరు పెళ్ళిచేసుకోకూడదూ ?"

"నీకంటె అందంగా ఉందా ఆ అమ్మాయి?"

మంజులత కన్నీళ్లు అద్దంలోనుంచి కనిపించాయి. ఇట్టే వెనక్కి తిరిగి నా చెంపలు తన చేతుల్లోకి తీసుకు, నన్ను దగ్గిరికి రమ్మని ముద్దెట్టుకుంది. బతుకు పండినట్లనిపించింది. పుష్కరం గడిచినా ఆ ముద్దు గురించిన జ్ఞాపకం జీవితానికి పరిమళమాపాదిస్తోంది. ఆమె పాదాల దగ్గిర కూచుని వొళ్ళో తలపెట్టుకున్నాను.

"మీ రుణం ఈ జీవితంలో నేను తీర్చుకోలేను. మనకి జన్మలనేవే వుంటే, మరొక జన్మలో కలుసుకోకపోము. ఈ జన్మలో నేను మీకు పనికిరాను. నీరుమాల్‌తో నా కన్నీళ్లు తుడిచారో అది నాది; ఈ ఎర్ర దుద్దులు మీవి, మీ రెవర్ని పెళ్ళి చేసుకుంటారో ఆమెకి యివి యివ్వండి. రేపు మా బ్రదర్ వస్తాడు. ఈ ఒక్కరోజూ మనం కన్నీళ్లతో గడపవద్దు. అడవిపిట్టలా నేను మీ దగ్గిరికి వచ్చి వాలాను; అలానే వెళ్ళిపోతాను. బాధపడకుండా, నన్ను నవ్వుతూ రైలెక్కించండి. నేను మీకు తగనని మీకూ తెలుసు; కాని బంధన వొదుల్చుకోలేక బాధపడుతున్నారు."

మంజులత నిజం చెప్పినప్పటికీ ఆమె మాటలన్నీ నేను వొప్పుకోలేకపోయాను. నా పిరమిడ్ కర్‌చీఫ్ తాను తీసుకుని, ఎర్రదుద్దులు నా చేతిలో పెట్టింది. మనుషులమే విడిపోతున్నప్పుడు చిహ్నాలమాత్ర మెందుకన్నాను. నవ్వి, ముక్కుపట్టుకు, చెంపలు వాయించింది. స్త్రీసహజమైన చాతుర్యంవల్ల, రైలుదగ్గిరికి వెళ్లేవరకూ, తన కొంగునికట్టుకు తిప్పుకుంది నన్ను.

రైలు కింకా యిరవై నిమిషాల టైము ఉంది. బ్రదర్ సామాను సర్దుకుని పెట్లో కూచున్నాడు. నేనూ మంజులతా యింజను చివరిదాకా నడుచుకుంటూపోయాం. సాయంత్రం నేను ప్రజెంటుగా యిచ్చిన తెల్లచీరె కట్టుకుంది; ఊదా జాకెట్ వేసుకుంది. జుట్టు అందంగా దువ్వుకు, నాజూకుగా, లేత తమలపాకులా కనిపిస్తోంది. మనుషుల రద్దీలేనిచోట నుంచున్నాము.

"నేను మిమ్మల్ని వొదిలి వెళ్లలేకుండా వున్నాను. కాని వెళ్ళక తప్పదు." కంటి ముత్యాలు మెరిశాయి. దగ్గిరికి తీసుకునేందుకు అది జనసమ్మర్దం

గల ప్రదేశం. "మీరు చేసినదానికి నేను మీ కేమీ యివ్వలేకపోయాను గదా!"

నాలోని పురుషుడు నిద్రించాడు. ఆమె ఆత్మ నిజస్వరూపం గోచరమయింది. "ఛీ—అలా అనుకోకు, నువ్వు ఎక్కడో అక్కడ సుఖంగా ఉండాలి. మంజూని నేను బతికించుకున్నాను. జన్మజన్మాలకీ 'యిది' నా మంజూరేఖ !"

బాగా వెలుగులోకి వచ్చేదాకా చెట్టాపట్టాలు వేసుకు నడిచాము. హృదయావేదనని మరుగు పరచ ప్రయత్నించే మా తెచ్చికోలునవ్వులు, వర్షంపడ్డ తర్వాత కాసిన ఎండలాంటివి. బ్రదర్ వెర్రిగా చూస్తున్నప్పటికీ, రైలు కదిలేదాకా మంజూ చెయ్యి నా చేతిలో ఉంది. మాంఘుసార్ మెయిల్ మా యిద్దరి చేతులూ విడదీసింది. అందుకనే నాకు మాంఘుసార్ మెయిల్ అంటే అంత కోపం!

మంజూలత ఏమయిందో నన్ను అడక్కండి. 'దేవదాసు'లోని పార్వతి ఏమయిందో శరత్ బాబు చెప్పలేకపోయినట్టే, నేనూ చెప్పలేను. నా మంజూలత పార్వతంత గొప్పదికాదు. చెప్పలేకపోవడానికి ఉదాహరణగా మాత్రమే ఆ ప్రసక్తి తెచ్చాను. పుష్కరం గడిచింది. మంజూలత ఈనాడు ఒక స్మృతి. ఆ స్మృతిని ఉన్నదున్నట్టుగా కాయితం మీద కెక్కించాను; మీరు చదివారు. ఒక్క విషయం; నా భార్య చెవులకున్న ఎఱ్ఱదుద్దులు నిజానికి మంజూలతవి.

వసంత రజని

శ్రీ వోలేటి పార్వతీశం

ఎండి మ్రోడులే చివురెత్తి ఈ యజాండ
మెల్ల నూత్నానుభూతి రహించి నించు
మధు వసంతుని శృంగార మాధురీ మ
నోజ్ఞ హాసమ్ము నాలో పొంగుల నదించె!
నా యెడదలో గతాను గానమ్ము తిరుగ
పాడుకొని స్పృశించెను భావవంత గీతి
ఈ ప్రకృతి మహోజ్జ్వలగీతి శృతిహీతమ్ము
నాకనుల నిండు క్రమవిణా గణమ్ము
కడచినవి నాదు హేమంత కాలనిశలు
ఆసుమస్నహ దుర్ది నాలందు నేరు
కొంటిని విశీర్ణ పత్రాల కోట్ల కొలది
అవె మదీయ బాధాభర సాక్షికములు!

ఈజలధరాలపై పయనించు నాదు
కోర్కెలివి వానలై మొదగురిసి పిలిసి
పల్లవశ్రీ సజీవమ్ము కొల్లగొనెను
నామనసాక భావాన తన్మయత నంద
రాలిపోయిన బ్రతుకులీ రేల స్మృతుల
గతులలో గతుకుమనునో? కలల యలల
తేల్చునో? దుఃఖ బాష్పాల రాల్చునేమొ!
నాహృదయ మొక్క ఘడియైన నాట్యమాడు.
కాలినవి దివ్య సాంధ్యలో కాలతీర
రేఖ కాంచలమ్మంటి నాహృదయ వసన
పాళికలు చీకటులసాగి చీలిపోయి;
ఎట్టులీ బూడిద నిశీధి నేరుకొందు!

'సౌందరనందము'

శ్రీ పొట్లపల్లి సీతారామారావు

సురభిగారు వ్రాసినది నా విమర్శనమున కెంత వఱకు సమాధానమునో పండితులకు దెలియును. వారు వ్రాసినది సమాధానమే కాదు. సమాధానమనగా నేను చెప్పిన యుక్తికి సమాధానము చెప్పుటకాని, నేను వ్రాసిన కొన్ని మాటలను దీసికొని సంబంధములేనట్లుగా దాని కినుమడిగా ముమ్మడిగా, మాటలను గూర్చుటకాదు. నాకు సమాధానమీయవలె నన్నచో నేనే దోషములను జూపుచున్నానో ఆదోషములను దీసికొని సమాధానమీయవలెను.

నా విమర్శనములో ముఖ్యభాగము, రసము—కథ—ఔచిత్యము—వీని దృష్ట్యా ఈకావ్యము నిలువదని. దానికి వీరేమి సమాధానమిచ్చిరి? "విరుద్ధరస సమ్మేళనమే కవి ప్రతిభను చాటి చెప్పుచున్నది" అనిరి. ఇది సమాధానమా?? ఇది యేప్రమాణము ననుసరించియున్నది? అదికాక "మనుచరిత్రయందలి వరూధినీ ప్రవరుల ఘట్టము జదివిన నీవిషయం బోధపడగలదు' అని వ్రాసిరి;

అనగా మనుచరిత్రలో విరుద్ధ రస సమ్మేళన మున్నదని వారి భావన. పెద్దన్నగారికి కావ్యము మొత్తముమీద నీ రసము ప్రధానముగా జేయవలెనన్న భావన యున్నటులే తోచదు. ఆయన యేకథ కా కథయే వ్రాసినాడు—

"మనువులలో స్వారోచిష
మనుసంభవ మరయరస సమంచిత కథలన్
వినిపింపు కలిధ్వంసక
మనఘ! భవచ్చతుర రచన కనుకూలంబున్"

ఈ పద్యము కృష్ణరాయలవారే పెద్దనగారితో జెప్పినది. ఈ స్వారోచిషమను సంభవమునందు రససమంచిత కథలున్నవి; ఆ కథలు వినుట కింపైనవి. కలి ధ్వంసకమైనవి. ఆయన చతుర రచన కనుకూలమైనవి. ఇది యాయన పెట్టుకొన్న లక్ష్యము. ఆగ్రంథము స్వారోచిషమను సంభవము. కావ్యము మొత్తము మీద ప్రధాన రసము శాంత మనుటకు వీలు లేదు. సర్వధర్మములు మనువు వ్రాసెను. ఆయన పుట్టిన కథ. అంతకుమించి ఇంకేమున్నది? ఆయన విడివిడి కథలు వ్రాసెను. ఏ కథ కా కథయే చూచుకొనవలెను. కలిపి చూచుటకే వీలు లేదు. ఆయన వ్రాసినది ప్రబంధము, వర్ణనా ప్రధానమైనది. కృష్ణదేవరాయలనాటి కవులందరు నిట్లే వ్రాసిరి. పాండురంగ మాహాత్మ్యములో నాలుగు కథలు, పారిజాతాపహరణములో రెండు మూడు కథలు, కాళహస్తీశ్వర మాహాత్మ్యములో నాలుగైదు కథలు. వానిలో రచనాచాతుర్యము ప్రధానము కాని రసచర్చ కాదు. ఒకవేళ సురభిగారన్నట్లు మనుచరిత్రలో ప్రధాన రస మేదో యున్న దందము; ఆ ప్రధాన రసమేదో వారే చెప్పవలెను. అప్పుడాయన రససమ్మేళనము చేసినా డందము. ఆ ప్రధానరసము మొదటి మూడాశ్వాసములలోనున్న శృంగార రసమునకు విరోధి రసమనియే యనుకొందము. అప్పుడును మనోరమకథలోనున్న రాక్షస వృత్తాంతములో నీ రెండు ప్రధాన విరోధిరసములు నంతరితమైన యట్లు భావించవలసి యుండును.

"కాళిదాసు నన్నెచోడులు కుమార సంభవములో దివ్యులగు పార్వతీపరమేశ్వరులకు గజమైథునములవలన గాఢోద్రేకము గల్పించి తాద్రూప్యమును పొందించారు" అని వ్రాసిరి. ఇది వ్రాసినది కాళిదాసుకదా యని కూడ మిన్నకుండక యాలంకారికులు విమర్శించిరి. అనంతప్రతిభచే సుప్రభాసితులై, యనేక దోషములను గప్పిపుచ్చుకొనగల భాషాసముద్రులైన కాళిదాసాదులనే యతిక్రమించి దోషము జరిగినంత మాత్రముననే విమర్శింపగా, నిక "సౌందరనందము"ను విమర్శించుటలో విప్రతిపత్తియేమున్నది?

అదికాక, నేను శృంగార ముత్తమప్రకృతియోగ్యము కాదంటిని. దానికి సమాధానము వ్రాయవలసివచ్చినపు డుత్తమ ప్రకృతియంటే యిక్కడ శృంగారము నిష్ఠమైనదని సహేతుకముగా నిరూపించవలెను. దానికి శృంగారాభాసము మొదలైనవాని నుదాహరించిన మాత్రమున సమాధానముకాదు.

"యావతౌతు అనౌచిత్యేన రసస్యపుష్టిః తావన్నవార్యతే" ఇది యెవరు కాదన్నారని యుదాహరింపవలసివచ్చినది? ఆ యనౌచిత్యమువలన జరిగిన పుష్టియేమో చూపించవలదా! ఉత్తమ ప్రకృతి నిష్ఠముగానిచో శృంగారము చెడిపోవును. నాయిక సుందరి. ఆమెలో నుత్తమనాయికా లక్షణములు లేవు. నందునిలో నుత్తమనాయక లక్షణములు లేవు. వారిచేష్టలు, వారి వర్ణనలు దీనిని స్ఫురింపజేయుచున్నవి.

"విరోధి రసాన్ని అంత పుష్కలంగా పోషిస్తేనే తప్ప అంగిరసం పరిపుష్టం కానేరదు. విరుద్ధరస సంపుటీకరణమే సిద్ధహస్తుడు చేసే పని. ఎవరో ప్రౌఢకవులు తప్ప ఇట్టి చమత్కారం నిర్వహించి కృతకృత్యులు కాజాలరు" అని వ్రాసిరి. నే నాలంకారికులు చెప్పిన మాటల నుదాహరించి ఇది తప్పనిచెప్పగా, స్వయముగా దా మూహించివ్రాసిన యీ వ్రాత ఎంతయోగ్యముగా నున్నదో చూడుడు. అంగముగా నున్న రసమును—అందులో విరోధిరసమును—పుష్కలముగా, పోషించినచో దోషము; బ్రహ్మవ్రాసినను దోషమే!

"కూరిమి తోబుట్టుగుల విస్మరించియా
కొయ్యమ్మ నీమీద నిలుపుకొంటి"

ఇది అధమనాయిక కుచితముగా నున్నదని నేనంటిని. సురభిగారు "వీరికి విహారం*లో వుండే అవస్థా విశేషాలు అవగతం కానట్లు స్పష్టమగుచున్నది. తోబుట్టువుల పట్లగల సోదర్యౌదార్యం కూడ విడచి దాన్నంతా నందునిలో స్థాపించుకొన్నది. ఇది విరహవేదనలో ఉపాలంభనము" అని వ్రాసిరి. విరహవేదన కాదని యెవరనిరి? ఈ విమర్శకునకు నేను చెప్పిన దోషములర్థమే కాలేదు. ఎంత పతివ్రతలకైన తల్లిదండ్రులు—అన్నదమ్ముల పైన ప్రేమయుండును. సృష్టిలో నొక కాముకి కాని తల్లిదండ్రులను వదలివైచి సర్వప్రేమలను త్యజించి లేచిరాదు. ఇది లేచివచ్చిన స్త్రీ లక్షణము. సుందరిలో నుత్తమ నాయికాలక్షణము మందునకైనను కనుపించదు. శృంగారరసమేమాత్రము వెలితిపడినను చప్పున స్ఫురించును. అందులో కవి జాగ్రత్తగా నుండవలెను. ఈ భావము 'అధమనాయిక కుచితముగా నున్నద'న్న నా వాక్యము సూచించుచున్నది. విరహవేదనలో నుపాలంభమును నేను కాదనలేదు.

"అష్టవర్షాధ జేత్ కన్యా పుత్రవత్ పాలితామయా
దాస్యామి తవపుత్రస్య దత్తా స్నేహేన పాల్యతాం"

దీని యర్థము "ఈ కూతురు 8 యేండ్లవరకు పుత్త్రునివలె నాచే పెంచబడినది. సంతానముకొరకు నీ కిచ్చుచున్నాను. స్నేహముచే పాలింపుము" అని. ఈ అర్థము "కూరిమి తోబుట్టుగుల" అన్న పద్యపాదములో ధ్వనించుచున్నదన్నారు. అది యెట్లు ధ్వనించుచున్నదో పాఠకు లూహింతురుగాక! ఆ ధ్వనిని పుట్టించుటకు వ్యంజకములైన శబ్దములు గాని యర్థములుగాని యుండవలయును.

పంచసంధి ప్రతిపాదనము శ్రవ్యకావ్యములలో కూడ పాటింపవలెను. పంచసంధులు రసమున కనుగుణముగా కూర్చబడినవి. శ్రవ్యకావ్యములందు కూడ రసమే ప్రధానము. కాబట్టి యీ లక్షణము దీనికి కూడ పట్టును.

రసము పుష్టినొందుట విభావములపై నాధారపడియుండును. ఈ కావ్యము రసదృష్ట్యా నిర్మింపబడిన దైనచో తదుప పోషకముగా నాలంబన విభావములైన నంద సుందరులను ప్రవేశపెట్టి రచన సాగించవలెను. బుద్ధుని ప్రవేశ ప్రబోధములు రసమును పుష్టినొందించుటలో తోడ్పడవు.

"ఇట శృంగారమన విమర్శకుల దృష్టిలో పాశవకేళి కాబోలు" అని వ్రాసిరి. ఇక్కడ పట్టపగలు రతినిష్కేపము తప్ప శృంగార చేష్టలు నిషిద్ధములు గావని ప్రతి విమర్శకుల భావము కాబోలు!

---

*సురభిగారి వ్యాసములో "విరహం"నకు "విహారం" అని అచ్చు తప్పుపడినందుకు విచారించుచున్నాము—సం.

నే నన్నది "పట్టపగలు నాయికానాయకుల శృంగారము నిషేధము. లోకములోనుండిన నుండవచ్చును కావ్యములో నుండరాదు" అని. వీరు పూర్వవాక్యములే యుదాహరించి యుత్తరవాక్యములను తీసివైచి నన్ను పైవిధముగా నధిక్షేపించిరి. వీరన్న పాళికకేళియే నా "శృంగార" మనుకొన్నచో నది లోకములోకూడ పట్టపగలు నిషేధింపబడినదే కదా! లోకములోనుండిన నుండవచ్చునంటినిగాని విశేషము కాదని చెప్పలేదు. కావ్యములో రసమున కుద్దీపన విభావములు రక్తినిచ్చును. ఇక్కడ శృంగార రసమున కాయుద్దీపన విభావత్వము వెలితిగానున్నది. కావున దోషమని నా యభిప్రాయము. శృంగార రసమున కుద్దీపన విభావములు వెన్నెల మొదలైనవి. మధ్యాహ్న సమయము మాత్రము కాదు.

శ్రీ సురభిగారు నా విమర్శనలోని ప్రాణప్రాణమైనవాక్యములను పట్టుకొని విమర్శించలేదు. ఆ నా చెప్పిన హేతువులకు యుక్తియుక్తముగా జవాబుచెప్పినచో మిగిలినదానిని గురించి ప్రయాసపడ నవసరములేదు. అవన్నియు పెద్దదోషములు కావని నేనే యొప్పుకొంటిని గదా? ఇక మిగిలిన వానికివారి సమాధానములను వరుసగా నుదాహరింతును.

"పై నుదహరించిన నాల్గంశములలో పై మూటిని విమర్శకులు తెఱచి చూడలేదు." అని వారివాక్యము. ఇది కొంతవఱకు నిజమే. అవి పెద్దదోషములు కావని ఆ వ్యాసమునందే చెప్పితినిగదా. ఆధునిక కావ్యములలో నా దోషములెక్కువగా నున్నవని చెప్ప సందర్భమున పై నాల్గిటి నుదాహరించితిని. దిఙ్మాత్రముగా చూపించి చాల దోషములను పరిహరించితిని.

"ఇట వారు వాడిన ప్రణయకోపశబ్దమే సమాధాన మొసంగుచున్నది. వారు చెప్పిన గోత్రస్ఖలనాదికము చేయించినచో నది ఈర్ష్యాకోప మనబడును. ప్రమాణము మనవి చేయుచున్నాను" అని వారి వాక్యము. నేను గోత్రస్ఖలనము పూర్వప్రబంధ కవులలో చేయించుట కలదంటిని. కాని సౌందరనంద కర్త లేల చేయలేదని కాదు. నా యాక్షేపణ యేమనగా ప్రణయకోప ప్రమాణము వేరు. మానకోప ప్రమాణము వేరు. ప్రణయకోపములో నాయకుడు నాయిక పాదములపై బడుట యెన్నడు నుండదు. అది గోత్రస్ఖలనాదులయందే యుండును. ప్రణయకోప మీ ప్రమాణములో పూర్వకావ్యములలో నెచ్చటనైన చూపించినచో నా వాదము పరాస్తమగును. అశ్వఘోషుడు నిట్లే వ్రాసినాడు. ఆయనే కాదు కాళిదాసు వ్రాసినను తప్పు తప్పే. నాకు కావలసినది నేను చెప్పినదానికి సమాధానము. అంతే కాని అప్రసక్తములైన యుదాహరణలతో నాకు పని లేదు.

"కావ్యములో నున్నదే బౌద్ధమత వాతావరణము. అది సార్వత్రికముగా నున్నది." నా విమర్శలోని రెండవ బలీయమైన యంశమున కిది సమాధానముగా నిచ్చుచున్నారు. నేను బౌద్ధమత వాతావరణము లేదంటిని. ఉన్నదన్నప్పుడు దానిలోని యత్కించిత్ భాగమునైన సూచింపవద్దా? "వ్యాస విస్తర భీతిచే విరమించుచున్నా" నన్నారు. ఈ గ్రంథమునిండా హిందూమతముయొక్క ఛాయలు యెక్కువగా గోచరించుచున్నవి. "స్మర దుర్మదున్ బట్టి సపరివారమ్ముగా పసువరించిన యజ్ఞవాటివోలె, బౌద్ధ విహారభూమిని యజ్ఞవాటికతో పోల్చుటలో నేమి యౌచిత్య మున్న దని" నే నంటిని. దీనికి వారి సమాధానము. "ఇది హిందూమత సిద్ధాంత ఛాయగా విమర్శకుల దృష్టికి కనుపించినా ఇందులో తదతీతమై, తద్భిన్నమై, పరమ రమణీయమై బౌద్ధ సిద్ధాంత స్థిరీకరణము వెల్లుతోంది. కామ క్రోధ లోభ మద మాత్సర్యాదులతో తారాడుతున్న జగత్తును కామ ప్రకృతినుండి నివర్తింప జేయుచు నిష్కామ ప్రేమ సిద్ధాంతాన్ని స్థాపిస్తున్న బుద్ధుని గురించిన వాక్య మిది. అంతే తప్ప యాజ్ఞిక వాతావరణానికి ప్రసక్తిలేదు." అని. "బుద్ధుని నుతించిన వాక్యమిది" అన్నారు. అది బౌద్ధ విహారభూమిని నుతించిన వాక్యముగాని బుద్ధుని నుతించినదిగాదు. * "యాజ్ఞిక వాతావరణానికి ప్రసక్తిలే" దన్నారు. విహారభూమిని యజ్ఞవాటికతో బోల్చుటలో సొగసు లేదు. హిందూ మతము యొక్క ఛాయకు దోహదము చేయుచున్నదని

* (సురభిగారి వ్యాసముద్రణమున బుద్ధవిహారమునుగురించి అనుటకు బుద్ధునిగురించి అని అచ్చుపొరపాటు పడినందుకు విచారించుచున్నాము—సం)

చే నంటిని. దానికి యాజ్ఞికవాతావరణము మొదలైన వానిని, దీనికొనినమ్మట యప్రస్తుతము "బుద్ధుని జిహ్వాపీఠమై భాసించే ప్రతివాక్కూ బౌద్ధసిద్ధాంత వ్యంజకమై...కలకల లాడుతోంది" అన్నారు. వీరికి బౌద్ధమతము, బౌద్ధ మత పరిణామము, హీనయాన మహాయానములయొక్క స్వరూపము, అశ్వఘోషుని తథతా సిద్ధాంతము, ఆత్మలేదను బౌద్ధమత సిద్ధాంతము, నిర్వాణస్వరూపము ఇవేవైన తెలియునా? బుద్ధుడు నిర్వాణమును బోధించెను. బుద్ధుని నాటికి యీ బౌద్ధమతారంభ మెట్లున్నది? విసుద్ధమార్గము, దేహానికాయ, దమ్మ సంపదీ వ్యాఖ్యలు వచ్చెడి వఱకు బౌద్ధమత సిద్ధాంతముయొక్క స్వరూప మేమి? దీఘ, మజ్ఝిమ, సంయుక్తాంగుత్తర, బుద్ధక నికాయములు మాత్రమే నాటి గ్రంథములుగా కనుపించుచున్నవి. ఇవి బుద్ధుడు బోధించిన విషయములు. బుద్ధునిచేత సమకూర్చబడి, సుత్తములుగా నాడు వ్యాపించియుండెను. బౌద్ధ ధర్మమనగా సుత్తాది గ్రంథములు. సుఖహేతు నిసత్తి విజ్ఞేయములు ఈనాల్గింటియొక్క సారాంశమే ధర్మమని చెప్పవచ్చును. ఇందులో నిసత్త, విజ్ఞేయము పరమప్రధానమైనవి. హీనయాన మహాయాన మార్గము లేర్పడని నాటి బౌద్ధమతము ధర్మము మీదనే యాధారపడియున్నది. అది పట్టి శూన్యవాదము. దీనినే పటిచ్చ సముప్పాద మందురు. బుద్ధునినాటి బౌద్ధ మతముయొక్క సారాంశము సంయుత్త నికాయములో ద్వితీయఖండములో మొదటసుత్తమున నిట్లున్నది. "ప్రజలు పుట్టుచున్నారు; జీర్ణించుచున్నారు; చనిపోవుచున్నారు, మరల బుట్టుచున్నారు. ఈ జరామరణదుఃఖములనుండి విడుదలయెట్లు?" ఇది బుద్ధుని జిజ్ఞాస. జాతి (జన్మ)లో నీ జరామరణములు కల్గుచున్నవి. ఈజాతికి మూల మేమి? భావమైయుండవలెను. దేని హేతువున భావమున్నది? ఉపాదానమువలన నున్నది. ఉపాదానము తన్హమీద నాధారపడియున్నది. తన్హా, వేదన, ఫస్స—ఇవి యొకదాని కొకటి హేతువులు. ఫస్స (యనగా స్పర్శ) అది షడాయతని; దానికి నామరూపములు హేతువులు. వానికి విన్యానము హేతువు ఆ విన్యానమునకు సంఖారములు హేతువులు. దాని కవిజ్జ హేతువు. దీనికంతయు 'భావచక్ర'మని పేరు.

వీనికి బంధఖండములని పేరు. వీనితోపాటు అవిజ్జ, ఆసవము, శీలము, సమాధి, కర్మ, చిరతిది నిర్వాణము. వీనినిగురించిన బహు విషయములు కలవు. వీని ప్రసక్తి యేమియు లేకుండ "దీని యందు బౌద్ధమతము కలకలలాడుచున్న" దనగా నెట్లు విశ్వసింపగలము? నిజముగా బుద్ధుడే మాట్లాడినచో దాను కనుగొనిన యీ తత్వమును నందున వుపదేశింపకలడా! తత్స్వర్శ కూడ తెలియకుండ వ్రాయగా సురభిగారు అది శాస్త్రము కునని మూని వేసి రనుటలో నర్థ మేమో తెలియదు. శాస్త్ర విషయములే కవితాశక్తి కలవారు రమ్యమైన శబ్దముచేత ధ్వన్యాదులచేత జెప్పుదురు. మహాకవులు శాస్త్రవిషయములనే రమ్యముగా జెప్పిరి. తెలియని విషయముల నిట్లు మప్పుకొనుట రెండవ దోషము.

అశ్వఘోషుడు తథతా సిద్ధాంతమును వ్యాప్తి చేసినాడు. ఆ సిద్ధాంతము ప్రకారము ఆత్మలో భూత తథతాదశ, సంసారదశ—రెండున్నవి. భూత తథత యనగా ధర్మధాతుత్వము. దానివలన స్మృతి కలిగి వ్యక్తి యేర్పడుచుండును. ఈ స్మృత్యతీతుడు నిర్వాణమార్గమునం దుండును. అనగా అభూత తథతా స్థితిని బొందును. అది స్థితి కాదు; అస్థితి కాదు. అది శూన్యత. మరల శూన్యము గాదు. సంసారము తథాగత గర్భములోనుండి జనించుచున్నది. ఈ తథాగతగర్భము మూలభూతమైన నిత్యస్థితి. తథాగతుల విశ్వవ్యాప్తమైన ధర్మకాయము నుండి సంసారము పుట్టుచున్నది. ఈ మొదలైన సిద్ధాంత మశ్వఘోషునిది. అతడు తన సిద్ధాంత స్థాపనకొరకు సౌందరనందమును వ్రాసెను. ఈ యశ్వఘోషుని సిద్ధాంతమునకును, థేరవాదమునకును సంబంధము లేదు. అశ్వఘోషుని కథ వదలిపెట్టినప్పుడే తథతా సిద్ధాంతము వదలిపోయినది. అప్పుడు నేను పైన జెప్పిన స్కంధా విద్యాసవ శీలసమాధి కర్మనిర్వాణములను గురించి యైనను వ్రాయకపోయినచో. బౌద్ధమతము "కలకల" లాడదు; ఇది బుద్ధునినాటి మూలభూతమైన సిద్ధాంతము. దీనిమీద బహువ్యాఖ్యలు కలవు. వీని నన్నింటిని *Rhys Davis* ను ఆయన భార్యయు నెంతియో వ్రాసిరి. ఈ సౌందరనందము నందా భావమయే లేదు. ఆ వేమియు లేకుండ నీగ్రంథమునిండ బౌద్ధమతము "కలకల" లాడుచున్న దనగా విశ్వసిం

చుట యెట్లు ? విశ్వసించినవారు విశ్వసించవచ్చును ; నేను కాదనను.

"నందునకు బలవంతముగా సన్న్యాస మిప్పించుటయే తప్పు. బౌద్ధమత విరుద్ధము." అని నేను వ్రాయుచు నశ్వఘోషుడు తప్పుకొనిన మార్గమును సూచించినాను. వీరు దాని నుదాహరింపక నేనేదో వ్రాసిరి. నందుని కిచ్చినది బలవత్సన్న్యాసము. ఎద్దును బడగొట్టి లాడాలు వైచినట్లు సన్న్యాసమిప్పించిరి. దాని నశ్వఘోషుడు తప్పుకొన్నాడు; ఈ కవులా మెలకువను దెలిసికొనలేదు. వీరెన్ని మాటలను జెప్పినను అది సమర్థింపబడదు.

ఇక వీరు ప్రేమసిద్ధాంతము నెత్తికొనిరి. ఆ ప్రేమ నిష్కామమని చెప్పిరి. బుద్ధనందుల సిద్ధాంతము నిష్కామప్రేమారాధన మనిరి. ఆ నిష్కామ ప్రేమ లక్షణమేమిటనియే కదా నా ప్రశ్న! అర్థరహితముగా నేటికాలములో వ్యాప్తిలోనికి వచ్చిన ప్రేమసిద్ధాంతమును తీసికొని, కని విని యెఱుగని బుద్ధనందుల కంటగట్టుట యవివేకము. దానికి వీరు సమాధానమే చెప్పలేదు. ఇది నిష్కామప్రేమ యైనచో శృంగార రసప్రసక్తి లేదు. నా రసవిషయక విమర్శయంతయు సమాధాన మీయబడినట్లే యెంచవలెను. నిష్కామప్రేమలో స్థాయిభావమైన రతి లేదు. నాయికా నాయకు లక్కఱలేదు. కోరికయే లేదుగదా, ఇంక రససామగ్రి యెందులకు ?

విమర్శకులు నేను చూపించిన దోషములను సమర్థించుటకు బదులుగా—"ఇది ప్రౌఢకవులే చేయగలరు"—"ఇది మహాకవి నిష్ఠము"— "ఇంద్రజాలవిద్య"—"గారడీ"—"రసము పుష్కలముగా నున్నది"—ఇత్యాది యథేచ్ఛా వాక్యములు, స్వేచ్ఛాధోరణి విసరివైచిరి.

—"సంసరణ మహోద్ధి మగ్నమగు మానవకోటి పయిన్ కృపాఝరుల్" అను దానిని సమర్థింప యత్నించిన భాగము నుదాహరించుచున్నాను:—

"ఈ పోలికవలన భవాగాధత్వం వ్యంగ్యమౌతుంది. ఆ అగాధములను, దుఃఖములను, తెలిసికొనుటకు చొచ్చుకుపోగల్గినది నిమ్నగ తప్ప వేఱొకటి కాదు. సముద్రములో నుఱికి ప్రవేశించినవాడే సామరస్యము కలుగును. పూజ్యపాదులవారు చెప్పినట్లు లేవనెత్తు సాధనములతో బోల్చరాదు." పై గీటుంచిన భాగమున కర్థము మరల వారే చెప్పవలెను. సంసారమును గలుషితమైన కూపములో బోల్చి, దానిలో కృపాఝరుల్ ప్రవహించుచున్నను, కాలుష్యమును విడగొట్టు ననుకొనవచ్చును. సంసారమును సముద్రములో బోల్చుటచే భవాగాధత్వము వ్యంగ్యమగుచున్నదని వారే యొప్పుకొన్నారుకదా! ఐనచో కృపాఝరులు వాడుట యెట్లు సమర్థింపబడునో బ్రహ్మదేవుని కెఱుక! సముద్రములో మునిగెడివానిని ప్రవాహములు బైటకు దీసికొనివచ్చునా? మఱియు లోనికి ద్రోయును. ఇది రూపకాలంకారము. అలంకారమును సమర్థింపుకొనలేక యిట్లు వ్రాసిరి.

"భవనిదాఘ సంతాపముల్ పరిహరించు
సత్యశాంతి దయాది నిర్ఝరులు పొడము
నీ విహార మహోహర్య మెక్క యిటుల
గంట నీర్వెట్ట దగదు నీవంటివాడు."

"కంట నీర్వెట్ట దగ దనుటలో నేమి యాటంకమును వారించుచున్నా" డని ప్రశ్నించితిని. ఇందులో నేను చూపినది యలంకార దోషమే యని "దీనిని పోలినది వేఱొకటి యున్న" దన్న నా వాక్యముచేతనే యూహింపవచ్చును. ఈ పద్యమునకు బ్రతి విమర్శకుడు నా కర్థము తెలియలేదని యూహించి కాబోలు వివరణ వ్రాసినాడు. వృథాప్రయాస.

ఇక "కావులు గట్టియుఁ దరుణ కంజహితున్ బురుడించువాని" అని యున్నది. నా విమర్శ నందుడు వెనుకకు దిరిగియుండగా సుందరి చూచినది. కాన వెనుకకు దిరిగియున్న నందుని సూర్యునితో బోల్చుట సరిగాదని. కావులు గట్టినాడు గాన బాలభాస్కరునితో బోల్చినాడని వారి సమాధానము. నా ప్రశ్న వెనుకకు దిరిగియున్న నందుని యట్లు పోల్చుటలో నౌచిత్యము లేదని మాత్రమే. ఏలనన గా నందునియొక్క గాని, మఱెవ్వనియొక్క గాని, మఱెవ్వనియొక్క గాని పృష్ఠభాగ వర్ణనముచేత దరుణ కంజహితుని సామ్యము చెప్పుట పరమ గర్హ్యము; అప్రసిద్ధము.

"బోనున బడ్డ భద్రగజపోతము పోలిక" యున్న ఉపమాలో లోకస్వభావము లేదు. ఏనుగు పిల్లలను బోనులలో బట్టరని నేనంటిని. గజముతో బోల్చుటలో నౌచిత్యము లేదని యనలేదు. వారు చెప్పిన గజజాతియొక్క కాముకత్వము వివక్షితమైనను, ఆ కాముకత్వము వ్యక్తమగుటకు సమర్థమైన శబ్దము లేదు. అందియిచ్చు సన్నివేశము లేదు. గజమని చెప్పినంత మాత్రమున గాముకత్వము సిద్ధించదు. కరిణీవియుక్త గజమన్నప్పుడే యా స్ఫూర్తి కలుగును. ఇక 'బోను' శబ్దము యసహజముగ నున్నదని వారి కెందుకు తోచెనో! 'బోను' పదమునకు స్వేచ్ఛానిరోధకమని యర్థము వ్రాసిరి. ఐనచో బంజరము కూడ స్వేచ్ఛానిరోధకమే ; పంజరములో బడిన యేనుగన్నను వీరు దానిని సమర్థింతురు కాబోలును!

ఇక నందుని యుదుతతో బోల్చుటలో నుపమాలంకారౌచిత్యము లేదంటిని. దానికి క్షేమేంద్రుడెవరో కవిచే రచింపబడిన శ్లోకమును 'ఉపమాలంకారౌచిత్యము లే' దని యాక్షేపించుచు వ్రాసిన వాక్యముల నుదాహరించితిని. వీరు తిరుపతి కవుల కావ్యములోని యుదాహరణము నిచ్చి సమర్థింప బ్రయత్నించుచున్నారు. అట్లున్నవని నేనే యుదాహరణమిచ్చి, దీని నాలంకారికులీసడించిరని చెప్పగా వేఱొక యుదాహరణమిచ్చిరి! ఇచ్చట భయమే ప్రధాన గుణముగా, దీసికొన్నచో జాగిలమునకు శౌర్యము ప్రసిద్ధగుణమైనట్లు, ఉదుతకు భయము ప్రసిద్ధగుణము కాదు. వలలో బడిన యుదుతవలె నున్నాడన తప్పించుకొనలేక గగ్గోలు పడుట వ్యజ్యమాన మగును గాని దానిభయము వ్యజ్యమానము కాదు. ఆ సందర్భములో భయము సర్వజంతువులకు నుండును. అందుచేత ప్రసిద్ధమైన భయము వ్యజ్యమానముగాక నీచోపమ నీచోపమగా మిగిలిపోయెను. జాగిలమునందు, ప్రసిద్ధ శౌర్యలక్షణము నీచోపమయొక్క లక్షణమును దొలగించుచున్నది. ఇచ్చట భయము నాయకునకు ప్రసిద్ధ శౌర్యాదిరైన గుణము నారోపించుటలేదు. నీచోపమయొక్క స్వరూపమే యిది. భయము సర్వజంతులక్షణము. ఈ లక్షణము జెప్పినందువలన నాయకున కధికగుణ మాపాదింపబడలేదు. ప్రసిద్ధ మహోదార గుణ సామ్యములేని యిట్టిపోలికలే నీచోపమలు.

ఇక ప్రసాదగుణమున కుదాహరించిన యుదాహరణములో ప్రసాదగుణమే లేదు. ప్రసాదగుణ మర్థవ్యక్తిని గలిగించునది. మీ రుదాహరించిన పద్యములు నేను వలపు—ప్రేమ భిన్నార్థకములా యని యుదాహరించినవి. పద్యములో గూఢార్థముండి యర్థమును సులభముగా వ్యక్తముచేయుచో ప్రసాదగుణమున్నదనవలెను; కాని గూఢార్థము లేని పద్యమును సులభముగా నర్థమగుచున్నదని ప్రసాదగుణమున్నదనరాదు. ఇట్లుదాహరించినచో "నుప్పుకప్పురంబు నొక్కపోలికనుండు" నన్న వేమన పద్యముకూడ ప్రసాదగుణ భూయిష్ఠమని యొప్పుకొనవలసివచ్చును. సర్వ రసవ్యాపియైన ప్రసాదగుణము చౌకబారుగా జేలిపోవును.

"వలపు నెత్తావు లీనెడు భాగ్య" మన్నచో దంపతుల భాగ్యమనని జే అన్వయము కుదురదు. "నిష్కామప్రేమ సిద్ధాంతము నిరూపించుట నుపన్యసించు పట్టులలో దంపతుల భాగ్య మనవద్దా?" అని ప్రశ్నించుట "విరుద్ధంగానూ విరసంగానూ ఉన్న"దని సురభిగారనిరి. అక్కడ దంపతులు అనుదాని నధ్యాహరించుకొనుట కష్టము. లేనిచో నర్థమే కుదురదు. అధ్యాహారముకూడ ప్రతిచోట జేయబడదు. అన్వయాక్షేప శక్తి ప్రబలముగా నుండవలయును. ఆ ప్రాబల్యమిందు లేదు.

"శాద్ధధర్మమే శరణ మటంచు భిక్షుకుడు నిల్వగాంచె" ఒక భిక్షుకు డనవలె నంటిని. అక్కడకు వచ్చిన దా నందుడు. ఆ నందుడని సుందరికి దెలియదు; అందుచే నొక భిక్షుకు డన్నచో నౌచిత్యముండెడిది. సురభి "A man అంటే ఒక మనుష్యుడు అను అర్థము చెప్పు వ్యాకరణజ్ఞానము లేనివాడు ఒక భిక్షుకు డనవలె"నని యొక సమాధాన మిల్లజమును విసరివైచిరి. *He is a man* అన్న వాక్యమునకు *He is one man* అన్న వాక్యమునకు భేదము లేదా? డుష్ ఏకత్వద్యోతక మన్నారు. డుష్ ప్రథమావిభ క్త్యేకవచన ద్యోతకము గాని ఏక సంఖ్యావిషయ ప్రాధాన్యము గలది కాదు. అసలు నా యాక్షేపణ వీరి కర్థము కాలేదు. భిక్షుకుడన్న శబ్దము జాతి నిర్దేశవాచకము. వాడెవడైనను గావచ్చును. 'ఒక' శబ్దముచేత 'వారిలో నొకడు' అన్న నిర్దిష్టార్థబోధక మగును. ఎప్పుడును, భిక్షుకుడు వచ్చి నిలుచుండడు; ఒక భిక్షుకుడు వచ్చియే నిలుచుండును. ఎవడో ఒక బిచ్చగాడొచ్చాడంటాము. బిచ్చగాడని వాడి నప్పటికి సందర్భమునుబట్టి వారిలో నొక డనియే యర్థము. ఇక్కడ నా యర్థము పుట్టుటకు వీలులేదు కనుక 'ఒక' యన్న నిర్దిష్టార్థబోధక శబ్ద ముండవలెను. పోగపునకో వగపునకో వట్టి సంస్కృతజ్ఞానము చాలదు; శాస్త్రీయమైన జ్ఞానము కావలయును.

"పుష్పబాణా గమాధ్యేత్ప ప్రాథమికుండవై" యన్నచో "ప్రథముడవై" యన వలెనంటిని. దానికి వీరు పోగపునకైన సంస్కృతజ్ఞానమున్న నిది యథార్థమనుపించునని యాక్షేపించిరి. వీరుచేసిన పని ఆ సమాసమునకు విగ్రహ వాక్యము వ్రాయుట. అక్కడ నేను చూపినదోషమే అది కాదు. 'ప్రాథమిక' శబ్దము *elementary* అన్న యర్థమున లోకమందు రూఢమై కనుపించుచున్నది. 'రూఢిర్యోగా ద్బలీయసీ' అనికదా! కనుక కుదురదంటిని.

విమర్శకులు వలపనగా గోర్కె యని ప్రేమ యనగా స్నేహమని నిఘంట్వర్థములు జాగ్రత్తగా జూచివ్రాసిరి. వలపునకు గోర్కె యర్థమైనచో నది నిష్కామమైన ప్రేమగా మాఱుట యసహజము. కామమనగా గోరికయే కదా! ఇప్పు డసలుకే మోసము దెచ్చినారు.

"ధర్మచక్రమ్ము నీకలద్రిప్పుచు"— చేతితో ద్రిప్పుటయేమని నా సంశయము. విమర్శకులు చెప్పినట్లు రూపకము జేసికొన్నను చక్రమునందలి పరిభ్రమణ క్రియాన్వయత్వము ధర్మమునకుఘటింప

నగును." ధర్మచక్రమును బరిభ్రమింప జేసెనని యున్నను నేనా శంకించి యుంటిని. చేతితో ద్రిప్పుట యేమని నాయాశంక. ఇక్కడ లక్షణ కుదురుటకు వీలులేదు. ఎందుకు వీలులేదో బౌద్ధమతము తెలిసినగాని తెలియదు. ధర్మచక్రమనగా నేమియో తెలియవలెను. అప్పుడు కాలుద్రిప్పుట యన్నది బాస గదని తెలియును. అదివాని చేతిలోని పని యన్నచోట నర్థము కుదురునట్లు కుదురదు.

"అలసిచే సుకృతాత్మురాలైన మాయాదేవి
కడుపార గన్న బంగారుతండ్రి"—

దీనికి వారు ఇది యచ్చ తెలుగుదన మనియు, "సీతారామారావుగారికి పల్లెజన సంప్రదాయ సౌభాగ్యాన్ని.........పరిశీలించకుండా" అని యేమో వ్రాసిరి. నాది పల్లెటూరే. ఆంధ్రదేశమునకు నడిబొడ్డున నుండు పల్లెటూరు మాది. తెలుగుదన మందులో నేమున్నదో కనుపించుటలేదు. సురభిగారు వారి ఊరు వెడితే, ఇప్పటికీ మూర్ధ మాఘ్రాణించి—ముద్దాడి, చేతివేళ్ళ చిటికలతో తన్నాదరించు ముసలమ్మలున్నారన్నారు. నేను మా యూరు వెళ్లినను కొంతవఱకు ప్రేమచే బుజ్జగించు ముసలమ్మలున్నారు. కాని నేను సన్యాసము పుచ్చుకొని వెళ్ళినచో "నయ్యో! నిక్షేపమువంటి వాడిట్లు పాడై పోయినాడే"మని మాత్రమే విచారింతురు. అది వారి యజ్ఞతవలన గావచ్చును; కాని యది లోకస్వభావము. ఇట్టి పద్యములు తిక్కన్నగారి మొదలు సర్వపూర్వకవుల కావ్యములం దున్నవి. నేను తిక్కన్నగారీ పద్ధతి పద్యమును వ్రాసెనంటిని. దానివలన నా భావము నాకు గ్రొత్తకాదని తెలిసికొనవచ్చును.

"సడలని కౌగిలింతలకు జందన చర్చలు పేటులెత్తగా"— సడలని కౌగిలింతలలో నది యెట్లు సంభవమని నా ప్రశ్న. దీనికి సమాధానముగా వారు విశ్లేషచ్యుత చందనం స్తనతటం అన్న ప్రసిద్ధ శ్లోకము నుదాహరించిరి. సురభిగారు చెప్పినది తప్పని చెప్పుట కా శ్లోకమే చాలును. స్తనతటము నపరిష్వంగమువలన జందనము విశ్లేషముగా జ్యుతము కావచ్చును; కాని పేటు లెత్తదు. సమర్థుడైన కవి కావున నిట్లు వ్రాసినాడు. చందనము స్తనతటమున బూసికొని ప్రియునికొఱకు నిరీక్షించు నాయికకు జందన మెండిపేటులు లేగవచ్చును; కౌగిలింతలవలన దన ప్రియుని వక్షఃస్థలమున కంటుకొనుట తప్ప పేటు లెత్తదు.

"రసాగ్రమున నాడెడి పదార్థము లనంగ"— రసాగ్రమున బదమాడవచ్చును గాని యర్థమాడదు. రసనాగ్రమునందు వాక్కు మాత్రమే యుండును. వాగర్థా వివ సంపృక్తౌ యన్నచోట వాగర్థములు రెండును గలిసియే యుండునను అర్థము కనుపించుచున్నది. ఈ వాగర్థములు రెండును కలిసియుండుట యెట్టిది? రసనాగ్రమందున్న వాక్కుతోగూడి యర్థమున్నదా? ఆ యర్థ మెప్పుడును రసనాగ్రనిష్ఠముగాదు. ఆ యర్థమున కది చిహ్నము. నాలుక వాక్కునే యుచ్చరించునుగాని దాని యర్థభావన చేయలేదు. అర్థభావన చేయునది శ్రోత—పఠిత—కవి. వీరుముగ్గురు. రసనాగ్రమందనుటచేత నీ గ్రంథకర్త లుద్దేశించిన యర్థము పుట్టదు. "ఇది మిక్కిలి శాస్త్రీయమైన విషయము; భావనాగమ్యము. జీవాత్మ పరమాత్మల భేదము నంగీకరించినచో, శాస్త్ర దృష్ట్యా ఇది నిలచు" నన్నారు. దహరాకాశములో జీవాత్మలాడుట కని విని యెఱుగము. పైగా నట్టి భేదము నంగీకరించినది ద్వైత విశిష్టాద్వైతములన్నారు. ఇది విశిష్టాద్వైతముకాదు. నేను విశిష్టాద్వైతిని. మా మతములో జీవుడు—ఈశ్వరుడు ఉన్నారుగాని జీవాత్మ పరమాత్మలు, లేరు. ఐనప్పటికి పందథారయున్న యీశ్వరునిలో నేక థాత్వ మంతర్యామిత్వము. ఈ యంతర్యామిత్వము విశిష్టాద్వైతములోనున్న ధర్మభూత జ్ఞానము తెలిసినగాని తెలియదు. జీవులనేక విధములు. బద్ధుడైన జీవునిలో నీశ్వరుడు తిరోహితుడై యుండును. ఈ సౌందరనంద గ్రంథకర్తలు విశిష్టాద్వైతులా, లేదా, బౌద్ధ విహారమును యజ్ఞవాటికతో బోల్చినప్పుడు అఖండమై, అభిన్నమై భాసించిన మహార్థమిచ్చటగూడ భాసించుచున్నదా?

"నాచూడ్కులం ద్రావుదున్ నీ నవాశ్మవృత వీక్షణమ్ములు—" ఈ ప్రయోగమపూర్వమన్నాను. ప్రతి విమర్శకులు "నిందయేస్తుతి పర్యవసాయిరైన" దన్నారు. అనగా నే నపూర్వమని నిందార్థములో వాడినట్లు వారికి దెలియునుగదా! ఐనపుడు దానికి సమాధానము చెప్పవలసియుండగా నపూర్వమనగా స్తుతిగా నొప్పుకొనుటలో నేమి చమత్కారమున్నది? నా చూపులతో నీ చూపులను ద్రావుదునని దాని యర్థము. నా కన్నులతో నీయందమును ద్రావుదు ననియున్నది. చూపులతో జూపులు త్రావుటలేదు; ఉండదు. రెండును కిరణ ప్రసారములే. రెండు కిరణములు గలియవచ్చును. ఈ కిరణములు కలియుటలో నొకదాని నింకొకటి త్రాగుట యెట్లు జరుగునో తెలియదు. మనమేదైన పదార్థము ద్రావుటలో దానిని భుజించి నిశ్శేషముగా జేయుదుము. "నేను నీ యందమును గన్నులతో ద్రావుదు" నన్నపుడా సౌందర్యమును నేను నిశ్శేషముగా నాస్వాదించితినని యర్థము. రెండు

చూపుల మధ్య ఈ క్రియ జరుగుటకు వీలులేదు. ఇదియే అందున దోషము.

ఏయే శబ్దమునకు బాణము ప్రయోగించుట యర్థమైనను, లోకవ్యవహారమున వాల్గడుగు లేద్దా మని యున్నదిగాన దానినే స్వీకరించిరని చెప్పిరి. ఇంక లక్షణ వేత్తలు దీనినికూడ అనింద్యగ్రామ్యము లలో జేర్చవచ్చును. మఱి యింత ప్రామాణ్యము గల్గిన కావ్యములో జేర్చినపుడు చేర్చవలదా!

"దౌవరగ" అన్న శబ్దమును గ్రహించి దానిపై గుస్తీ పట్టినట్లున్నదని యొకమాట విసరిరి. అది కర్మ గాలి సుమతీశతక కర్త వ్రాసినాడుగాన సురభిగారుపేక్షవహించిరి. అట్టి శబ్దమును సౌందరనందకర్తలే వాడినచో దానిని సమర్థించుటకు సురభిగారు కుస్తీలే కాదు, ముగ్గులుగూడ వేసియుందురు.

"కొం కొకింత అధరీకృతమైన కొలంది"— అధరీకృతశబ్దము నిట్లు వాడగూడదు; సంస్కృత సమాసపూర్వశబ్దమైన రమ్యముగా నుండునని నా విమర్శ. ఆ శబ్దము సమాసములో బూర్వపదముగా నుండరాదని యే నా విమర్శ. శబ్దమునొక్క సాధుత్వాసాధుత్వముల కిచట ప్రసక్తిలేదు.

"స్వయమ్" అను నది సంస్కృతములో నవ్యయము; దానిని దెలుగుగా దీసికొనివచ్చిన స్వయముగా వని వాడుట రూఢిగా నున్నది. స్వయము అని వాడుట తెలుగులో లేదని నా భావము. దానికి వారు తెలుగుపదములు మిక్కిలి మొదలైనవానిని "క్రా" విరహితములైనవాని నుదాహరించి యట్టిదైన నవసరములేదని చెప్పుచున్నారు. స్వయమ్ సంస్కృతము; కావున దానికి వారు చెప్పినవి పట్టవు.

"నేతి నేతి" యను దానిని గూర్చి చెప్పుచు దీనివలన పూర్వపు దోషము సంభవించుచున్న దన్నాను. పూర్వపు దోషమనగా బౌద్ధ వాతావరణములేదని చూపిన దోషమని నా యభిప్రాయము. అది యక్కడ స్ఫురింపలేదు; పాత్రక్రమమును గూర్చి వ్రాయునపుడు స్ఫురించినది. అందుచేతనే పైదోషము అనకుండ పూర్వపుదోషమని చెప్పితిని. శ్రీ సురభిగారు "నేతి నేతి" శబ్దములను తెలుగులో వాడుట దోషమనుచున్నానని భ్రమించి పాండురంగ మాహాత్మ్యమువరకు దృష్టిసారించి ప్రయాసపడి కొన్ని ప్రయోగములు చూపించినారు.

ఎక్కడ *Atmosphere* ఏ మాటవలన చెడుచున్నదో, యేమాట యే *Atmosphere* కి భంగము కల్గించుచున్నదో; అని నేను వ్రాసినచోట యాయన శబ్దప్రయోగ సామర్థ్యమును విచారించును. ఎక్కడ ప్రయోగ దుష్టతయని నేను చూపింతునో యక్కడ *Atmosphere* ఉన్నదనును. ఈయన బుద్ధి ఇది ఇది యని విస్పష్టముగా దెలియదు. కావ్యార్థ పరిశీలనము మిక్కిలి కష్టమైనపని. ఈ కావ్యవిమర్శక ప్రపంచకములోని పెద్దదోషమేమనగా, దీనిని శాసించు వాడు లేకపోవుట.

ఇక శ్రీసురభిగారు పిదప రెండు మూడు పద్యములలో మెఱుగు లున్నవని చూపించిరి.

"జౌరా! అభినయ విద్యా
పారంగత! వంచకాతివందక! రసభా
వారంభ ప్రతికూల వి
చారా! సౌహార్ద ధర్మసమయవిదూరా!"

ఈ పద్యము గారడీలు చేస్తున్నామని టముకు వాయించిందట! ఆ గారడీ లేమో మనకు దెలియవు. పై గీటుంచిన భాగమునుబట్టి వీరికి రసవిరోధి జ్ఞానమున్నదనుట స్పష్టమన్నారు. స్పష్టమైన విషయమది కాదు. రసములు, వానికి విరోధులు నుండునని తెలియును. ఇది పట్టి విషయజ్ఞానము. అది లేదని నే ననలేదు. ఉండిన నుండవచ్చును. విరోధి రస సంపుటీకరణమునందు తద్దోషపరిహారణము చేయు విశేషజ్ఞానము లేదంటిని. సామాన్యజ్ఞానము చాలమంది కుండును. కవి కుండవలసినది విశేషజ్ఞానము.

నా కావ్యలక్షణము లుద్దేశించుటలో పూర్వాపర వచో భంగమున్నదని వేఱొక విమర్శ. ఒకవేళ ప్రమాదముచే దటస్థించిన దేమో యని నా పూర్వ వ్యాసము నొకసారి మఱల బరిశీలించితిని. అదెక్కడను లేదు. వీరి పురోభాగిత్వము తేటతెల్లముగా కన్పించుచున్నది.

సురభిగారు తమ ప్రతి విమర్శ యంతయు బూర్తిచేసి యింతకంటె మహాపద్య ముండదని యీ క్రింది పద్యము నుదాహరించిరి:

"పారిరలాడు తద్భ్రుకుటివల్లి
యొటుల్ చరియించు వట్టులన్
చేతము తొంగలింప మరచెన్
నృపసూనుడు విశ్వమెల్ల; కొ
లాతిగమౌ తదీయ రుచిరాంగ
విలాస సుధాంబురాశి వీ
చీతతి చొప్ప దాగి నిలిచెన్
చెలి మాపునవాప పోలికన్"

ఇంతటి మహాపద్యములో గూడ దప్పు లున్నవి చూడుడు: తద్భ్రుకుటివల్లి—ఇది తప్పు. భ్రుకుటి

యనగా బొమముడి; దానిని దీగతో బోల్చరాదు. భ్రూవల్లి, భ్రూలత యనవచ్చును గాని 'భ్రుకుటి వల్లి' యనరాదు. రెండవ తప్పు, ఇందులో 'వీచీతతి' కి 'కాలాతిగమా' అన్నది విశేషణము. ఆమె శరీర కాంతి యను పాలవెల్లి కెరటములు కాలము నతిక్రమించినవి అని యర్థము వచ్చును. ఆ కెరటములు కాలము నెట్లతిక్రమించును? జరుగదు. కవి యుద్దేశ్య మేమనగా నావిడ శరీరసౌందర్యము జూచుచుండగా నాయకుడు కాలమును మఱచి పోయెనని కాబోలును. ఆ యర్థము రాదు. ఆ యర్థము నుద్దేశించినదైన ఆ యర్థము వచ్చుటకు దగిన శబ్దప్రయోగసామర్థ్యము లేదన్నమాట. నే నిందు కనియే ఈ కావ్యము పాకక్రమమునకు నిలువదన్నాను.

ఇక నిందలి యలంకార సారస్యము చెప్పెదను. ఆమెయొక్క చూపుల పాపపాలిక నతడు నిలిచెను. అనగా గన్నా పెది; చూపిలేదు. ఇత డెట్లు చెప్పిన నామె యట్లు చేయవలెను. కథ యంతయు వ్యత్యస్తముగా నున్నది. ఆమె చెప్పినట్లితడు నడచుచున్నాడుగాని ఇతడు చెప్పినట్లామె నడచుటలేదు. ఇక సౌందర్యోప నిషత్సారజ్ఞానమును గ్రహించుట మెండలైనగాలిలో గొట్టిన పల్టీలు వారికే తెలియును. ఇచ్చట విమర్శకుడు పోయినమార్గము నేయర్థమన్న దోషము నాపాదించుచున్నది. నీ వెదో అనుకొని అందులో నున్నదనుకొనుట. కాలాతిగమా అన్నచోట నెట్టి దోషమున్నదో యిచ్చటను అట్టిదోషమున్నది.

"మహాకావ్యాన్ని గురించి ఏమి వ్రాసినా అపరాధము"-ఇది సురభిగారి చివరి వాక్యము. మహాకావ్యమనునది యెప్పుడు? విమర్శలకు దాటి నిలువ ద్రొక్కుకొన్నప్పుడు. మన యింటిలో మనము కూర్చుండి మన బంధువులు, లోకములో మనవలన నుపకారము పొందినవారు, కులవర్ణాదరాభిమానములు గలవారు, మహాకావ్య మనుకొన్నంతలో కాదు. నేనీ విమర్శనమును ఆ భావములను పురస్కరించుకొని వ్రాయుటలేదు. కావ్య గుణదోషవిచారణ నిష్పాక్షికముగా జేయవలెననియే చేయుచున్నాను. ఎంత మహాకావ్యమునైనను విమర్శించుట యపరాధమే కాదు. ఆలంకారికులు కాళిదాసాది కృతములైన కావ్యములనే విమర్శించిరి.

ఇది సర్వకావ్య వాఙ్మయమునకు శిరోభూషణ మనుట నిజమైన మహాపరాధము. ఇట్లు తెలిసినవారె వారనరు; తెలియని సురభివంటి వారనవలెను.

గ్రంథవిమర్శనము

మదాలసావిలాసము

వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రి. అమలాపురం. తూర్పుగోదావరిజిల్లా. వెల రెండురూపాయలు.

ఇది మార్కండేయ పురాణాంతర్గత మైన గాథ. ప్రాచీన కవి పవరము నారాయణ భూపతి ఈ కథ ఆధారంగా స్వీకరించి కువలయాశ్వ చరిత్ర అనే శృంగార ప్రబంధం రచించాడు. శ్రీ వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు స్వీకరించినదీ మార్కండేయ పురాణగాథే. కాని దీనిని ధర్మవీర ప్రధానంగా మలిచి మూడాశ్వాసాలలో మదాలసావిలాసంగా రచించారు.

ఈ కావ్యం ప్రాచీన ప్రబంధాల ఫక్కీని నడిచింది. ఈ కవి శబ్దప్రయోగం ప్రౌఢమై అడుగడుగునా నిశితమైన సంస్కృతాంధ్ర వ్యాకరణ పాండిత్యం స్ఫురింపజేస్తున్నది.

ఇటీవల ప్రాచీన ఫణితిని బయలుదేరిన కావ్యాలలో ఇది ప్రముఖమైన కావ్యము. ప్రాచీన ఫణితి అన్నంత మాత్రాన దీనిలో పురగజాశ్వాది వర్ణనలు యథాతథంగా పూర్వ కావ్యాలలో ఉన్నమోస్తరుగానే ఉన్నాయని భావించకూడదు. నిజానికిందులో వర్ణనలకంటె కథాభాగమే ఎక్కువగా కనిపిస్తున్నది. అక్కడక్కడ వర్ణనలున్నా అవి సముచితమైన పరిమితిలోనే నడిచాయి.

ఇంక కథ చెప్పడంలో గాని, ఒక విశిష్టత కథాకథనంద్వారా ప్రత్యేకమైన పాత్ర మనః పరిణతి ప్రదర్శనంగాని ఈ కావ్యంలో కనబడవు. అదీగాక కథ బాగా పెద్దది కావడంవల్ల కథాశరీరానికి సరియయిన అంగాంగీ భావంకూడా కుదరలేదు.

శాస్త్రిగారి పద్యరచన కొన్ని కొన్ని రసవత్తర ఘట్టాలలో ప్రాచీన ప్రబంధకవుల ఉదాత్త పద్యరచనా పద్ధతి స్ఫురింప జేస్తున్నది.

తృతీయాశ్వాసంలో తెర తొలగించిన తరవాత మదాలసా వర్ణన పరమైన ఈ క్రింది సీసపద్యం దీనికి తార్కాణంగా తీసుకోవచ్చును.

"కుసుమమంజరుల మంజిమము తెల్ల తెలుపగా
మీనకేతనుడు నిర్మించినట్లు
పల్లవంబుల మార్దవములు చైత్రుడు గ
డించి భామినిగ సృష్టించినట్లు
పదియారు కళల శోభయు చేర్చి రమణిగా
శీతాంశు డెలమి సృజించినట్లు
మలయానలుడు సౌకుమార్య సర్వస్వము
నించి కాంతగ విరచించినట్లు
లలిత సకలాంగ లావణ్య కలితమూర్తి
మెఱయ; జాపులు వెన్నెల జలుచికొయ
తేలి రుచుల దటిల్లతల్ మెఱవ, నమ్మ
దాలస తళుక్కుమని యగ్రమంద మెరయ!"

తృతీయాశ్వాసంలో అశ్వం ప్రత్యక్షమయ్యే తీరు వర్ణించే ఈ క్రింది పద్యం పటిష్ఠమైన వీరి వృత్తరచనా చాతుర్యానికి తార్కాణ

"అత్తఱి గత్తలాని మదియందు
దలంచుటె జాగు గాగ భూ
భృత్తనయాగ్ర భూమి
దివిజేంద్ర ధనూరుచి రాంగకాంతి సం
పత్తినిదో చెనశ్వము; సుపర్ణు
డపర్ణకు డొచు వచ్చెనం
చిత్తిన భీతి సర్వ జగమెల్లను
దత్తర మెత్తి పారగన్."

మదాలసా విలాసం పాండిత్య పటిష్ఠమైన కవిత్వం అభిమానించే వారందరికీ అవశ్య పఠనీయమైన కావ్యము.

గీర్వాణ రూపకము

తల్లావఝ్ఝల కృత్తివాసతీర్థులు ఎం. ఏ. బి. యి. డి. సాహితీసమితి. ప్రతులకు: ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు, హైదరాబాదు. (దక్షిణ.) వెల: రూపాయిన్నర.

ఇది సంస్కృత రూపకాలనుగురించి వ్రాసిన ఒక సంకలన గ్రంథము. శ్రీ తీర్థులుగారిందులో నాట్యాలంకార గ్రంథాలలోను, సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్రలలోను గల విషయాలన్నీ క్రోడీకరించి వ్రాశారు.

రూపకోప రూపకలక్షణాలు, ఉదాహరణలు, సంస్కృత రూపక సంప్రదాయాలు, వాటి చరిత్ర మొదలయిన విషయాలు తెలిసికోగోరే వారందరికీ ఈ చిన్న పుస్తకం బాగా ఉపయోగిస్తుంది.

రచయిత ఈ పుస్తకంలో మూల గ్రంథాలలో ఉన్న పారిభాషిక పదాల కన్నిటికీ చేట తెలుగులో వివరణాలు వ్రాశారు. అందుచేత ఇది సంస్కృతం రాని తెనుగువారికి గూడా సంస్కృతిరూపక స్వరూపం చక్కగా విశదపరుస్తుంది.

శ్రీ రామలింగ ప్రతిష్ఠా

(సంస్కృత కావ్యము)

శ్రీమతి బెల్లంకొండ కనకాంబ. ప్రాప్తిస్థానము. విశ్వనాథ వెంకటేశ్వరులు. దుర్గాగ్రహారము విజయవాడ. వెల: ఒక రూపాయి.

ఇది సంస్కృతభాషలో రచించిన ఏక సర్గ ప్రబంధము. సంస్కృతాభ్యాసం సన్నగిల్లిపోతున్న ఈ రోజుల్లో కావ్యరచనా పటిష్ఠమైన సంస్కృత పాండిత్యం సంపాదించడమే ఒక విశేషం. తిగ్రాపి పరకము, సాంప్రదాయికము అయిన సంస్కృత శైలిలో కావ్యరచన చెయ్యడం మరిన్ని దుర్ఘటమైన విషయం.

రచయిత్రి కథాకథనాదికం ప్రశస్తంగా ఉన్నది. ఈ క్రింది శ్లోకంలోని కల్పన రచయిత్రి కల్పనాశక్తికీ రచనాశక్తికీ చక్కని ఉదాహరణ.

"తల్లింగ మర్త్యే సదదర్శ రాఘవః
కైలాసనాథం కమలాక్షసేవితం
తల్లింగమర్త్యేన దదర్శ రావణః
సాకేతనాథం సకలాంగసుందరం"

తండ్రులూ - కొడుకులూ

టర్జినీవ్. సాహిణీపల్లి కేశవన్న. బకింగ్ హామ్ పేట. విజయవాడ. వెల: మూడురూపాయలు.

టర్జినీవ్ వ్రాసిన 'తండ్రులూ—కొడుకులూ' (*Fathers and Sons*) రష్యా వాఙ్మయంలోనే కాక ప్రపంచవాఙ్మయంలోకూడా ప్రఖ్యాతి పొందిన నవల.

దీనికింతకుపూర్వం పాలకుమ్మి పద్మరాజుగారు రచించిన అనువాదం ఒకటి ఆంధ్రవారపత్రికలో పడింది.

ఇది ఇటీవల బయలుదేరిన రెండో అనువాదం.

ప్రపంచవాఙ్మయంలోని ప్రఖ్యాత రచనలు తెలుగులోకి అనువదించుకోవలసిన అవసరం ఎంతైనా ఉన్నది.

అయితే ఈ పుస్తకం తెరవగానే మొట్టమొదటి ప్రకరణం ప్రారంభంలో కనబడేవాక్యాలధోరణి ఇది—

"అయితే పరొమొటర్! ఇంకా మాపుకి అందడంలేదూ" అని 1859 మే 20 వ తేదీన యన్— వద్ద మజిలీ దిగువమెట్లమీదకు టోపీలేకుండా మరికి కోటూ, గళ్ళలాగూ ధరించివచ్చిన నలభై ఏండ్లు పైబడ్డ ఒక పెద్దమనిషి యవ్వనంలో ఉన్న లావుపాటి తనసేవకుని ప్రశ్నించాడు. ఆసేవకుని గడ్డం తెల్లగా వంపుతిరిగివుంది. కళ్లు చిన్నవీ, కాంతిలేనివీనీ."

ఇక రెండో ప్రకరణం ప్రారంభ వాక్యాల ధోరణి ఇది.—

"కొంచెం ఊపిరి పీల్చుకోనియ్యి నాన్నా" ప్రయాణంవల్ల అలసినా బాల్యత్వముతో బిగితోనిండి కంచుగీసినట్లున్న స్వరంలో తండ్రిలాలనకు సంతోషంగా ప్రత్యుత్తరమిస్తూ "నీమీద దుమ్ముపడుతున్నది." అని అన్నాడు ఆర్కాడీ. ఇంచుమించుగా ఈ నవల అనువాద ధోరణి అంతా ఇలాగే నడిచిపోతుంది.

ఇలాంటి అనువాదం మరి ఏభాషైనా కావచ్చునుగాని తెనుగుమాత్రం కాదు. ఇటీవల ఇలాంటి అనువాదాలు మన పత్రికల్లో కోకొల్లలుగా పడుతున్నాయి. వీటివల్ల మూల రచయితలమీద ఆదరాభిమానాల మాట ఎలాగ ఉన్నా, ఏహ్యభావంకలగడం మాత్రం తథ్యం.

నిజంగా ఒకొక్కప్పుడు స్వంత రచనకంటె అనువాదమే కష్టం. కాని ఇటీవలి అనువాదకులీ విషయం అంతగా గమనించినట్టే కనబడదు. ఏదో పుస్తకం దొరకబుచ్చుకుని బరాబరా బరికి వెయ్యాలనేకనీ తప్ప తెనుగు నుడికారము, శైలి శబ్ద సాధుత్వము మొదలైన వాటి ఘోషే తలపెట్టడంమాని వేశారు.

ఇక టర్జినీవ్ వంటి విఖ్యాత రచయిత అనువాదం అనేసరికి మరింత బాగా జాగ్రత్తపడాలి.

రచయితలు ప్రకాశకులు ఇక ముందునించైనా ఈ విషయంలో బాగా శ్రద్ధవహించగలరనీ, ద్వితీయ ముద్రణంలోనైనా ఈ నవలానువాదం ఒకదారిని పడగలదనీ ఆశిస్తున్నాను.

దాంపత్యదీపిక

ముద్దుకృష్ణ. విజ్ఞాన ప్రచురణలు. హీరాహోల్. జవహర్ లాల్ రోడ్డు. విజయవాడ. వెల: నాలుగు రూపాయలు.

ఇటీవల దాంపత్యరహస్యాలు మొదలైన వాటిమీద చవకబారు పుస్తకాలు, పత్రికలు విరివిగా బయలుదేరుతున్నాయి. లేనిపోని ఉద్రేకాలు రెచ్చగొట్టడమే వీటిలక్ష్యం.

ఈ విషయాలలో జనసామాన్యంలో ఉన్న అజ్ఞానం ఇంతా అంతా కాదు. ఈ విషయాలన్నీ శాస్త్రీయ దృక్పథంతో చర్చించవలసిన అవసరం

చాలా ఉన్నది. ముద్దుకృష్ణగారు రచించిన "దాంపత్యదీపిక" ఇలాంటి శాస్త్రీయదృక్పథంతో రచించిన గ్రంథం. మిథునం, దాంపత్యం, క్షేత్రం, బీజం, అజ్ఞానం, కామవాంఛ, మొదలైనశీర్షికలలో గ్రంథకర్తలాయా విషయాలను గూర్చి చర్చించారు. ఈ చర్చలో వీరు పాశ్చాత్య కామశాస్త్రకర్తల గ్రంథాలే గాక వాత్స్యాయనాది ప్రాచ్య కామశాస్త్రజ్ఞుల అభిప్రాయాలుకూడా ఉదాహరించి తారతమ్య పరీక్ష చేశారు.

పుస్తకాకారము, ముద్రణ, మొదలైనవి చక్కగా ఉన్నాయి.

స్వప్నవాసవదత్తము

భాసమహాకవి. స్వేచ్ఛానువాదము ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి. ప్రకాశకులు సరస్వతీపవర్ ప్రెస్ రాజమహేంద్రవరము వెల: ఒకరూపాయి.

ప్రతిమ

భాస మహాకవి. అనువాదం ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి ప్రతులకు: శ్రీ సూర్యరాయ విద్యానంద గ్రంథాలయము, పిఠాపురము. వెల రెండు రూపాయలు.

చిలకమర్తికవి, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి ప్రభృతు లింతకు పూర్వం కొన్ని భాసరూపకాలు తెలుగులోని అనువదించారు.

అయితే ఆ భాషానువాదాలంతగా ప్రశస్తి సంపాదించలేదు. దీనికి కారణాలనేకం. వీటిలో, భాసరూపకాలు ముక్కకిముక్కగా తెలుగులోకి అనువదించాలనే కొందరి పట్టాక కారణంగా కనబడుతున్నది.

భాసుని పెద్ద రూపకాలలో స్వప్నవాసవదత్తము, ప్రతిమ, ఉత్తమోత్తమమైనవి. చిన్న చిన్న సన్నివేశాలతో పాఠకుల హృదయాలు కదలించి వెయ్యడంలో భాసుని శక్తి నిరుపమానమైనది. ఈ శక్తి ప్రతిమా స్వప్నవాసవదత్తాలలో ఒక అవధికి వెళ్లిపోయింది.

సంభాషణల మధ్య సరిగా అనువైన ఘట్టాలలో శ్లోకాలు వ్రాయడంలోకూడా ఈ ప్రత్యేకత కనిపిస్తుంది. ఈ శ్లోకాలొక్కప్పుడు సామాన్య సంభాషణ ధోరణిలోనే నడిచిపోతూంటాయిగాని వీటిలో ప్రత్యక్షరమూ రసస్ఫూర్తితో తొణికిసలాడుతూంటుంది.

సంస్కృతం తెలియని తెలుగువానికి భాసుని ప్రతిభ ప్రదర్శించాలంటే అధమపక్షం ఈ శ్లోకాలైనా యథాతథంగా ఆంధ్రీకరించాలి.

అనువాదకులు ప్రతిమా స్వప్నవాసవదత్తానువాదాలు రెండింటిలోను ఉన్న మూలశ్లోకాలు కొన్ని కేవలం వచనంలోకి అనువదించి ఊరుకున్నారు.

స్వప్నవాసవదత్త చతుర్థాంకంలో "పద్మావతీ ప్రియా మే మమయద్యపి" అన్న శ్లోకానికి వీరు "రాజా—ఏమిగతి! విదూషకా! సౌందర్య సౌశీల్యములచే పద్మావతి నాకిష్టురాలే! కాని వాసవదత్త యందు నిలిచిన నా మనస్సునుమాత్ర మాక్రమింప జాలదు." అనివచనంలోకి అనువదించి ఊరుకున్నారు.

ప్రతిమానాటిక ప్రథమాంకం చివర రాముడు "అహో పౌరులారా! వినుడు! నీరునిండిన కనులతో నీమెను స్వేచ్ఛగా చూడుడు యజ్ఞమునందును, వివాహమునందును, కష్టసమయమునందును, వనమునందును స్త్రీలను చూచుట కాక్షేపణము లేదుగదా!" అంటాడు. మూలంలో దీనికొక శ్లోకం ఉన్నది. ఈ శ్లోకం తెలుగులో గ్రాంథిక వచనంలోకి అనువదించేసరికి కొంత ఎబ్బెట్టుగా తయారయింది. ఇదే పద్యంలోకి అనువదించిఉంటే భాసుని కవితారచనకింకా న్యాయం జరిగిఉండేది.

ఈ రెండు అనువాదాలలోను ప్రతిమానువాదం బాగా పాకాన్ని బడింది. పద్యరచననిబట్టి చూసినా, కొన్ని కొన్ని చోట్ల ప్రతిమదే పైచెయ్యిగా కనిపిస్తున్నది.

ప్రతిమాస్వప్నవాసవదత్తాలలోని ఈ క్రింది ఉదాహరణాలనుబట్టి వీరి అనువాదపాటవం గ్రహించుకోవచ్చును.—

"సురుచులు చిమ్ముచున్ దిరిగి
    మూల్కొనునీరము చెట్లపాదులన్
గరము పిపాస వ్రాలియు ఖగంబులు
    త్రావవు పంకతోయముల్
పురువులు లాగలన్ దడిసిపోయి
    బయల్పడె మెట్టనేలకుం
దతిగిన నీటిచారలు
    గనంబడుపాదపమూలసంతతిన్
  —ప్రతిమ, పంచమాంకము.
పులుగులు గూండ్లకున్
    దిరిగిపోవుచునుండె మునీంద్రులున్నదీ
జలములలోన గ్రుంకులిడసాగిరి,
    యగ్నులువెల్గె, ధూమసం
ఘలు చెలరేగె నా శ్రమము త్రోవల;
    దూరమునం దివాకరుం
డలసి రథమ్ము ద్రిప్పి కొని
    యస్తగిరీంద్ర పథమ్ము పట్టెడిన్

Printed & published by S. Sambhu Prasad at the Andhra Patrika Press, No. 7, Thambu Chetty Street, Madras. Editor: S. Sambhu Prasad.